

Biblioteka

JUGOSLOVENSKA KRIZA

Dokumenta

Izdavač
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU

Odgovorni urednik
Prof. dr Momčilo Pavlović

Recenzenti
Dr Kosta Nikolić
Dr Bojan B. Dimitrijević

Lektor
Branka Kosanović

Likovno-grafički urednik
Mladen Acković

ISBN 978-86-7403-139-1

Štampanje knjige sufinansiralo je Ministarstvo za nauku i tehnološki
razvoj Republike Srbije

SRPSKE POLITIČKE ELITE I VENS-OVENOV PLAN

Tom I

Stenografske beleške sa proširenih sednica
Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici

**Priredio
Vladimir Petrović**

Beograd 2010

SADRŽAJ

	7
Uvodne napomene	11
Nacrt mirovnog plana predložen 2. januara 1993.	19
Savet za usaglašavanje stavova o državnoj politici	32
STENOGRAFSKE BELEŠKE SA PROŠIRENE SEDNICE SAVETA ODRŽANE 9. JANUARA 1993.	175
Izveštaj generalnog sekretara UN o aktivnostima na Konferenciji	186
STENOGRAFSKE BELEŠKE SA PROŠIRENE SEDNICE SAVETA ODRŽANE 21. JANUARA 1993.	249
Nacrt mirovnog plana predložen 30. januara 1993.	261
Zaključne napomene lorda Ovena pri zatvaranju plenarne sednice	263
Epilog: Ženevska etapa mirovnih pregovora u sećanjima protagonista	283
Hronologija mirovnih pregovora o Bosni i Hercegovini	291
Biografski registar	299
Skraćenice	301
Summary	301
Beleška o priređivaču	

UVODNE NAPOMENE

Zbirka dokumenata edicije „Jugoslovenska kriza“ Instituta za savremenu istoriju, naslovljena *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, okuplja svedočanstva o jednoj etapi pokušaja da se rat u Bosni i Hercegovini privede kraju.* Posle neuspeha Haške konferencije i Kutiljerovog plana sukob se proširio Bosnom i Hercegovinom, obeležen ratnim zločinima i teškom humanitarnom krizom. Nastojanja međunarodne zajednice da se tok događaja zaustavi i preokrene odrazila su se na diplomatskom polju – Konferencija o Jugoslaviji, koju je organizovala Evropska zajednica, prerasta u stalni pregovarački instrument, Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji. Umesto Pitera Karingtona i Žozea Kutiljera, kopredsedavaju lord Dejvid Oven u ime Evropske zajednice, i Sajrus Vens u ime Ujedinjenih nacija. Uspostavlja se direktna veza između pregovaračkog procesa i mera usvojenih u Savetu bezbednosti u cilju zaustavljanja konflikta. Podsticajima i prinudama, zaraćene strane se ponovo dovode za pregovarački sto, a na njemu se početkom 1993. nalazi sveobuhvatan predlog za uspostavljanje mira u Bosni i Hercegovini, koji se u ovom tomu prenosi u verzijama kakve su ponudene na otvaranju pregovora u Ženevi početkom januara, i na njihovom zatvaranju krajem istog meseca.¹

* Knjiga je deo projekta *(Ne)uspešna integracija – (ne)dovršena modernizacija: Međunarodni položaj i unutrašnji razvoj Srbije i Jugoslavije 1921–1991* (147039), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

¹ Verzije predloga su prevedene na osnovu izvornog teksta na engleskom jeziku uz konsultovanje prevoda na srpski i hrvatski jezik koji su se pojavili tokom pregovora. Izvorna verzija potiče iz arhive Dejvida Ovena, University of Liverpool, Special Collections and Archives, The Balkan Odyssey Digital Archive, *The Vance-Owen Plan*, <http://sca.lib.liv.ac.uk/collections/owen/boda/sp13a.pdf>. Do sada objavljeni prevodi: *Plan Vensa i Ovena* u: Momir Stojković (prir.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, Beograd 1999, knj. III, 632–659; *Slobodna Dalmacija* 16–18. januar 1993; Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske. Dnevnik 1993–1995*, Službeni glasnik, Beograd 2008, knj. I, 76–79. Završni nacrt je prenet iz *Izveštaja generalnog sekretara UN Savetu bezbednosti S/25221 od 2. februara 1993.* –http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/25221

Dokumenta okupljena u ovoj knjizi govore kako o ovom planu, tako i o reakciji sa kojom je primljen kod ljudi koji su predstavljali srpsku stranu. Njihovo viđenje rata i mira ostalo je zabeleženo u izvoru koji je okosnica ovog toma – *Stenografskim beleškama sa proširenih sednica Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici*. Ove beleške nose oznaku „strogo poverljivo“, što bi značilo da po propisima koji su važili do 2009. nisu dostupne istraživačima barem 30 godina od vremena nastajanja, a u praksi često i duže. Međutim, u institucionalnom i administrativnom haosu u koji je zapala Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) i njihova sudbina je bila drugačija. Sa nestankom SRJ, pa nastankom i brzim nestankom Državne zajednice Srbija i Crna Gora, trebalo bi da je građa nastala njenom aktivnošću prešla u ingerencije Kabineta predsednika Srbije. Ipak, deo ovih materijala, poznatih iz izvoda memoarske knjige Dobrice Ćosića *Piščevi zapisi*, postao je pre vremena integralno dostupan. U vreme objavljivanja te knjige, bivši predsednik Srbije i SRJ Slobodan Milošević nalazio se u pritvorskoj jedinici Međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u Hagu, optužen za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i genocid u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Njegovu sudbinu su delili i mnogi drugi učesnici proširenih sednica Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici. Na haškim optužnicama našli su se Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik i Zdravko Tolimir. Stoga je haško Tužilaštvo zatražilo na uvid dokumenta Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici, i neke od njih je i dobilo. Oni su uvedeni kao dokazni materijal prilikom svedočenja Zorana Lilića, Ćosićevog naslednika i Miloševićevog prethodnika na funkciji predsednika SRJ, i tako postali dostupni javnosti.² U ovoj knjizi se objavljuje deo tog materijala relevantan za pregovore o Vens-Ovenovom planu, koji se sastoji od transkripata dva zasedanja Saveta iz januara 1993.

² Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Predmet Milošević, *Peta odluka po zahtevima Tužilaštva i Srbije i Crne Gore*; http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/tdec/bcs/mil-dec030915b.htm; *Suđenje Miloševiću. Transkripti, utorak, 17. jun 2003, Svedok Zoran Lilić*, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2006, knj. 37, 21–25; Dobrica Ćosić, *Piščevi zapisi 1992-93*, Filip Višnjić, Beograd 2004, 238–243.

Stenografske beleške januarskih zasedanja se objavljuju prema autografu koji je uveden u sudski spis, uz nužne lektorske intervencije i zahvalnost gospođi Juliji Bogoevoj koja je olakšala traganje po javnoj interaktivnoj bazi podataka sudskih dokumenata Haškog tribunala.³ Priložena je i propratna studija čiji je cilj da rasvetli kontekst u kojem je nastao Savet za usaglašavanje stavova o državnoj politici, a u istom cilju je pridodata i hronologija mirovnih pregovora, zajedno sa biografskim registrom učesnika zasedanja i pomenutih osoba. Umesto zaključka, tom je zaokružen epilogom koji sadrži sećanja protagonista na ovu fazu rasprave o Vens-Ovenovom planu. Prvo sećanje dolazi iz dnevnčkih beležaka Dobrice Ćosića, a drugo i treće iz memoara Nikole Koljevića i Biljane Plavšić, koji su iz Bosne pratili šta se događa u Ženevi. Izdvojeni su i najinteresantniji delovi iz obimne knjige Dejvida Ovena naslovljene *Balkanska odiseja*, kao i referat Alije Izetbegovića Predsedništvu BiH po njegovom povratku sa pregovora. Naposljetku, priložen je i deo svedočenja lorda Ovena na suđenju Miloševiću, u kojem se svedok unakrsno ispituje o okolnostima u kojima je Vens-Ovenov plan nastao i nestao, a rat u Bosni i Hercegovini produžen za više od dve godine.

³ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Predmet Milošević, Dokazni predmet P469.40 (*Stenographic notes from the Council for the Co-ordination of positions of State Policy – 09 January 1993.*) i Dokazni predmet P469.39 (*Stenographic notes from the Council for the Co-ordination of positions of State Policy – 21 January 1993.*), United Nations, ICTY Court Records, <http://icr.icty.org/>

Naslovna strana satiričnog časopisa *Private Eye* po proglašenju Dejvida Ovena za kopredsedavajućeg Konferencije o bivšoj Jugoslaviji:

Džon Mejđzor: „Plašim se da je stvar izgubljena.“
Dejvid Oven: „Ja sam čovek za to.“

NACRT MIROVNOG PLANA

PREDLOŽEN 2. JANUARA 1993.

Dolepotpisani,

Rukovođeni principima Povelje Ujedinjenih nacija, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i Deklaracije o pravima pripadnika manjina,

Pozivajući se na Izjavu o principima i Izjavu o Bosni prihvaćenu od Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji na zasedanju u Londonu i Akcioni program o humanitarnim pitanjima koji je na tom zasedanju dogovoren,

S obzirom na odluke Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija koje se odnose na bivšu Jugoslaviju,

Ponovo potvrđujući svoju opredeljenost za mir i bezbednost među državama bivše Jugoslavije,

Ovim se saglašavaju kako sledi:

I. Određivanje granica provincija

Podela Bosne i Hercegovine na provincije u skladu je sa priloženom mapom

II. Ustavni principi za Bosnu i Hercegovinu

Tripartitni pregovori će se odvijati na kontinuiranoj bazi u Ženevi, pod pokroviteljstvom Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, kako bi se finalizirao Ustav za Bosnu i Hercegovinu u skladu sa sledećim principima:

1. Bosna i Hercegovina biće decentralizovana država, a većinu funkcija vlasti će imati njene provincije.

2. Provincije neće imati nikakav međunarodnopravni subjektivitet i neće moći sklapati ugovore sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama.

3. Puna sloboda kretanja će biti dopuštena širom Bosne i Hercegovine, delimično osigurana održavanjem međunarodno nadziranih puteva.

4. Ustav će priznavati „tri konstitutivna naroda“ kao i grupu „ostalih“.

5. Sva pitanja od bitnog značaja za svaki od konstitutivnih naroda biće regulisana ustavom koji se po tim pitanjima može menjati samo konsenzusom konstitutivnih naroda, a obični vladini poslovi neće biti podložni vetu nijedne od grupa.

6. Provincije i centralna vlast imaće demokratski izabrana zakonodavna tela, demokratski izabranu izvršnu vlast i nezavisno sudstvo. Predsedništvo će biti sačinjeno od tri izabrana predstavnika svakog od tri konstitutivna naroda. Prvi izbori će biti pod nadzorom Ujedinjenih nacija / Evropske zajednice / KEBS-a.

7. Ustavni sud, sa članom iz svake grupe i većinom od nebosanskih članova koje će za početak postaviti Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji, rešavaće sporove između centralne vlasti i provincija, kao i među organima centralne vlasti.

8. Bosna i Hercegovina će se progresivno demilitarizovati pod nadzorom UN / EZ.

9. Najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava biće zajamčen ustavom, koji će takođe jamčiti njihovu primenu kroz domaće i međunarodne mehanizme.

10. Određen broj međunarodnih sredstava nadzora i kontrole biće obezbeđen, a ostaće na terenu najmanje do konsenzualnog dogovora naroda o njihovom razrešenju.

III. Saradnja u pogledu humanitarnih napora

1. Maksimalna saradnja će se pružiti Visokom komesarijatu UN za izbeglice, Međunarodnom komitetu Crvenog krsta, UNPROFOR-u i drugim humanitarnim organizacijama angažovanim na polju pružanja pomoći izbeglicama i raseljenim licima.

2. Puna saradnja će se takođe pružiti Visokom komesarijatu za izbeglice u izradi i sprovođenju programa povratka izbeglica i raseljenih lica u njihove domove.

ALIJA IZETBEGOVIĆ RADOVAN KARADŽIĆ MATE BOBAN
Svedoci: SAJRUS VENS DEJVID OVEN

Aneks

Sledi tekst „Ustavne strukture Bosne i Hercegovine“ predložen od kopredsedavajućih 27. novembra 1992. i posebno prihvaćen od Saveta bezbednosti (Rezolucija 787, stav 1) 16. decembra kao osnov za pregovore o političkom rešavanju sukoba, a zatim neznatno izmenjen kako bi se uvažile konsultacije sa zainteresovanim stranama o tome predlogu, te da bi se istakle neke dodatne tačke koje su kopredsednici uneli 2. januara 1993. u vezi sa kartom predložene podela na provincije, a sve kako je izneseno u „Ustavnim principima za Bosnu i Hercegovinu“.

PREDLOŽENA USTAVNA STRUKTURA BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina će biti decentralizovana država sa značajnim funkcijama prenesenim na 10 autonomnih provincija.

I. SVEUKUPNA STRUKTURA

A. Bosna i Hercegovina će biti decentralizovana država unutar svojih sadašnjih međunarodnih granica (onih koje je imala u bivšoj SFRJ)

B. Bosna i Hercegovina se deli na 10 autonomnih provincija

1. Granice provincija su na priloženoj karti. Mnoge provincije će imati značajnu većinu jedne od tri glavne etničke skupine, a većina će imati značajnu zastupljenost manjina.

2. Granice provincija će se odrediti Ustavom i neće se moći menjati bez izrazite većine. Isto tako, nijednoj pokrajini neće se dopustiti izdvajanje bez takve većine.

3. Nijedna od provincija neće moći imati ime koje se specifično poistovećuje s jednom od glavnih etničkih grupa.

4. Neće postojati granična kontrola na međuprovincijskim granicama i puna sloboda kretanja biće dopuštena širom cele zemlje. Posebni međuprovincijski putevi (koji će biti označenu u dodatnoj karti) biće

pod međunarodnim nadzorom, kako bi se garantovao slobodan protok saobraćaja i sprečilo da se vojne snage ili određeni ratni materijali kreću između provincija, sve dok se ustav ne dopuni.

A. Ustav će priznavati tri „konstitutivna naroda“ kao i skupinu „drugih“.

B. Ustav će omogućiti da na prelaznoj osnovi nekim od ustavnih tela rukovode osobe postavljene od Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, a određene funkcije će biti pod međunarodnim nadzorom.

1. To uključuje:

a) Međuprovincijske puteve b) Ustavni sud c) Progresivnu demilitarizaciju zemlje, d) Nediskriminatorski sastav policije e) Međunarodnu komisiju za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, f) Parlamentarne zaštitnike prava građana od samovolje državnih organa vlasti g) Sud za ljudska prava.

2. Trajanje tih dogovora biće a) Ograničeno na određeno razdoblje b) Određeno po Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji ili njenom nasledniku c) Određeno objektivnim okolnostima d) Ako nije drugačije predviđeno, dok se promenama Ustava ne ukinu ili izmene primene mera, za šta mora biti uspostavljena dovoljno velika većina kako bi se to postiglo samo čvrstim konsenzusom grupa.

II. RASPODELA FUNKCIJA VLASTI

A. Centralna vlast će imati isključivu odgovornost za

1. Spoljne poslove (uključujući članstvo u međunarodnim organizacijama)

2. Međunarodnu trgovinu (carine i kvote)

3. Državljanstvo (uključujući i dvojna)

4. Oporezivanje za potrebe centralne vlasti

B. „Nezavisne“ vlasti, sastavljene od predstavnika svih provincija, biće odgovorne za

1. Centralnu banku: a) emisiju novca, b) regulativne funkcije nad provincijskim bankama

2. Infrastrukturu za međunarodne i međuprovincijske komunikacije: železnice, kanale, cevovode, vazdušnu kontrolu, poštu, telefone i telegrafe

3. Električnu dalekovodnu mrežu.

C. Centralna vlast i provincije deliće odgovornost za:

1. Kontrolu okoline, tako da će centralna vlast odrediti najniže standarde, a svaka od provincija ih može pooštriti

2. Sudstvo.

D. Provincije će generalno biti isključivo odgovorne za:

1. Školstvo, uključujući i više (fakultet)

2. Kulturne institucije i programe

3. Radio i televiziju

4. Odobravanje poslova i trgovine

5. Korišćenje prirodnih resursa: poljoprivredu, šumarstvo, lov i ribolov, rudarstvo

6. Zdravstvenu zaštitu, socijalni sistem i osiguranje

7. Pokrajinske komunikacije, lokalni putevi, aerodromi

8. Proizvodnju energije

9. Kontrolu komercijalnih banaka, štedionica i drugih finansijskih ustanova

10. Policiju

11. Oporezivanje za provincijske potrebe.

Provincije neće moći da uspostavljaju službene međunarodne veze, osim uz dopuštenje centralne vlasti: one nisu međunarodna pravna lica.

Provincija	Glavni grad	Upravnik	Zamenik
1	Bihać	Musliman	Srbin
2	Banja Luka	Srbin	Musliman
3	Bosanski Brod	Hrvat	Srbin
4	Bijeljina	Srbin	Musliman
5	Tuzla	Musliman	Srbin
6	Nevesinje	Srbin	Musliman
7	Sarajevo	Poseban status	Poseban status
8	Mostar	Hrvat	Musliman
9	Zenica	Musliman	Hrvat
10	Travnik	Hrvat	Musliman

SPORAZUM O MIRU U BOSNI I HERCEGOVINI

Dolepotpisani,

Prihvatajući s dobrodošlicom poziv kopredsednika Upravljačkog komiteta Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji da učestvujemo u razgovorima o obnovi mira u Bosni i Hercegovini;

Imajući na umu principe Međunarodne konferencije i rezolucije Saveza bezbednosti Ujedinjenih nacija, a posebno rezolucije 752 i 787 koje se odnose na povlačenje svih stranih snaga iz Bosne i Hercegovine;

Želeći da se okonča sukob u Bosni i Hercegovini bez bilo kakvih daljih odgađanja i uspostavi mir širom zemlje,

Želeći da se postignu dogovori za sprovođenje prekida neprijateljstva i za njihovo nadziranje kako bi zajamčili njihovu delotvornost i trajnost

Slažemo se sa sledećim:

1. Merama za postizanje bezuslovnog prekida neprijateljstva širom Bosne i Hercegovine
2. Merama za obnovu infrastrukture u Bosni i Hercegovini
3. Merama za otvaranje puteva
4. Dogovorima o razdvajanju snaga
5. Merama za demilitarizaciju Sarajeva
6. Merama za nadzor granica Bosne i Hercegovine
7. Povratku snaga u određene pokrajine

SEFER HALILOVIĆ RATKO MLADIĆ MILIVOJ PETKOVIĆ

Svedoci: RADOVAN RADINOVIĆ
ANTON TUS

SAJRUS VENS

DEJVID OVEN

SAVET ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI

Da bi čitalac stekao što potpuniji uvid u karakter građe koja se nalazi pred njim, i da bi razumeo kako je tako kratak dokument poput Vens-Ovenovog plana izazvao tako opširne debate unutar srpske političke elite, potrebno je reći ponešto o haotičnoj situaciji na prostoru bivše Jugoslavije, koja je dovela do stvaranja Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici. Ovo telo je stvoreno u leto 1992, u sklopu državne rekonstrukcije kojom je dovršen raspad SFRJ. Dijagnostifikovan izveštajem Badenterove komisije sa kraja 1990, odmakao međunarodnim priznanjima Slovenije i Hrvatske početkom 1992, ovaj proces je ušao u završnu fazu na proleće iste godine. April je počeo međunarodnim priznanjem Bosne i Hercegovine, a završio se proglašenjem Savezne Republike Jugoslavije, federacije koju su sačinjavale dve bivše jugoslovenske republike – Srbija i Crna Gora. Posle kratkotrajnih i netransparentnih konsultacija (28. marta – 13. aprila) krnje Savezno veće Skupštine SFRJ usvojilo je novi Ustav (27. aprila) i raspisalo izbore. Ova rekonstrukcija se dešavala u dramatičnim okolnostima – rat u Hrvatskoj je ušao u određeno zatišje, ali se u Bosni i Hercegovini zahuktavao. Obe članice nove federacije, a posebno srpsko rukovodstvo, predvođeno Slobodanom Miloševićem, označene su kao glavni inspiratori ratnih dejstava, i uslovljavane hitnim izlaženjem mirovnog rešenja. Međutim, istovremeno sa konstituisanjem Savezne Republike Jugoslavije, u BiH upadaju prve organizovane paravojne formacije iz Srbije, dok se ostaci Jugoslovenske narodne armije dele na Vojsku Jugoslavije i Vojsku Republike Srbije. Insistiranjem na retorici neučestvovanja u ratu, Slobodan Milošević povećava ovu konfuziju, pa se tako nova država umesto pred priznanjem našla pred međunarodnim sankcijama koje je 30. maja Rezolucijom 757 proglasio Savet bezbednosti kao odgovor na dalje eskaliranje krize u Bosni i Hercegovini.

Nije potrebno posebno podvući da je kontekst u kojem je SRJ nastala bio višestruko nepovoljan. Pored spoljnih faktora, njenom su se nastanku protivili i unutrašnji. Slobodan Milošević, očiti *spiritus movens* rekonstrukcije koja je imala za cilj da ojača pretenzije na kontinuitet sa SFRJ, suočavao se sa rastućim nezadovoljstvom u samoj Srbiji. Dok ga je antiratni pokret označavao kao ključnog inspiratora ratova u bivšoj Jugoslaviji, liberalni intelektualci su pozivali na njegovu hitnu smenu zbog agresivne nacionalističke politike, a nacionalisti su ga smatrali deficitarnim Srbinom, komunistom koji nastoji da se očuva na vlasti po svaku cenu. Tako ni SRJ nije primljena sa naročitim oduševljenjem i ocenjena je kao neka vrsta prelaznog rešenja – po mišljenju jednih ka Velikoj Srbiji, po mišljenju drugih ka nekakvoj federaciji srpskih zemalja, po mišljenju trećih do pada njenog kreatora. Širina tog otpora ogledala se kako u padu podrške Socijalističkoj partiji Srbije na saveznim izborima, tako i u brojnosti demonstranata koji su na Vidovdanskom saboru 28. juna 1992. i narednih dana zahtevali Miloševićev odlazak sa vlasti. Režim je prolazio kroz krizu.

Ove okolnosti donekle objašnjavaju neobičnu kadrovsku politiku na novom, saveznom nivou. Pritešnjeni Milošević je nastojao da proširi bazu međunarodne i unutrašnje podrške i opredelio se da otvori politički prostor ljudima koji nisu dolazili iz njegovog stranačkog utvrđenja. Posle majskih izbora, čelno mesto ponuđeno je akademiku Dobrici Ćosiću, piscu koji je 1968. uklonjen iz partijskog vrha da bi postao neformalni vođa antirežimske opozicije, ali i nosilac provale nacionalizma u politički život Srbije.¹

Ćosićevim pristankom doseglo je vrhunac njegovo višemesečno približavanje pozicijama Miloševića, u čiju vrednost

¹ O majskim izborima 1992. videti: Zoran Đ. Slavujević, *Izborne kampanje: pohod na birače*, Institut društvenih nauka, Beograd 2007, 116–121; Vladimir Goati, *Izbori u SRJ od 1990. do 1998.*, CESID, Beograd 2001, 47–53. Ćosićevu ulogu u političkom životu Srbije i Jugoslavije detaljno su analizirali Jasna Dragović Soso, „Spasioci nacije“. *Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Fabrika knjiga, Beograd 2004, 69–75, 140–152 i Nick Miller, *The Nonconformists. Culture, Politics and Nationalism in a Serbian Intellectual Circle, 1944–1991*, CEU Press, Budapest 2007, 215–237, 241–245, 294–302.

nije imao iluzija. „Taj čovek je toliki autokrata, da ni sadašnju odgovornost za srpski narod nema potrebe s nekim da podeli“, piše Ćosić posle sastanka sa srpskim predsednikom još novembra 1991. „A čaršija sve upornije brblja da više nisam opozicionar, da sam prišao Slobodanu Miloševiću. Neka ih!“² Svoje kritičke sugestije je sazeo u memorandumu *Šta da se radi?*, upućenom Miloševiću 8. aprila 1992. Međutim, dva meseca kasnije, ipak se primio funkcije predsednika SRJ, na koju je izabran u Saveznoj skupštini 15. juna.³ Ne manje neobičan bio je izbor mandataru prve savezne vlade, ravno mesec dana kasnije. Kandidat, Milan Panić, bio je američki biznismen srpskog porekla, koji je emigrirao iz komunističke Jugoslavije da bi se na njeno zgariste vratio posle zaokružene karijere u oblasti farmaceutske industrije. Nije sasvim jasno šta je rukovodilo ovu Miloševićevu odluku, tim pre što kandidat, još pre sopstvene inauguracije, došavši u Beograd prvih julskih dana pod svežim utiskom vidovdanskih demonstracija, nije krio ambiciju da iznudi od Miloševića ostavku, u čemu je gotovo i uspeo.⁴

Malo je reći da su dotadašnji Miloševićevi saradnici bili iznenađeni novom kadrovskom politikom. „Po svemu bi bilo najlogičnije“, tvrdi Momir Bulatović, tada predsednik Crne Gore, „da smo se za ta visoka mjesta kandidovali Slobodan Milošević i ja ... Njegov odgovor je bio negativan. Ne zato, objašnjavao mi je, jer on to ne želi – štaviše, već što ne može.“ Milošević mu je objasnio da zbog predstojećih izbora u Srbiji mora da ostane na njenom čelu i ponovo se kandiduje za istu funkciju. „Dobricu Ćosića, do tada, nisam poznao, ali sve što sam znao o njemu, govorilo je u prilog uvjerenju da je to odličan izbor“, kaže Bulatović, koji je pokazao daleko manje

² Dobrica Ćosić, *Piščevi zapisi 1981–1991*, „Filip Višnjić“, Beograd 2002, 417–418.

³ Šta da se radi, u: Dobrica Ćosić, *Srpsko pitanje*, „Filip Višnjić“, Beograd 2003, knj. II, 111–117. O pregovorima koji su doveli do stupanja na funkciju Ćosić je svedočio u: Slavoljub Đukić, *Lovljenje vetra. Politička ispovest Dobrice Ćosića*, Samizdat B92, Beograd 2001, 185–194.

⁴ Slobodan Antonić, *Zarobljena zemlja. Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Otkrovenje, Beograd 2002, 134–135; Slavoljub Đukić, *Kraj srpske bajke*, Samizdat B92, Beograd 1999, 94–97.

entuzijazma za izbor Milana Panića: „Opisan mi je, maltene, kao sami Mesija, odnosno onaj koji može da nas spase od najveće nevolje – negativnog odnosa koji SAD imaju prema našoj državi, i posebno prema našim vlastima.“⁵ I u Srbiji je vladajuća elita SPS-a bila skeptična prema Miloševićevim izborima, a posebno prema Paniću, autsajderu u srpskoj politici. „Pitam Slobodana, ko mu je taj, gde ga je pronašao?“, kaže Borisav Jović, doskorašnji predsednik Predsedništva SFRJ i čelnik SPS, i jednako uzrujano komentariše Miloševićevu odluku da SPS podrži Čosićevu kandidaturu za mesto predsednika SRJ. Njegova zabuna postaje tim veća što ga Milošević, ubrzo posle inauguracije savezne vlade, instruiira da pokrene postupak provere poverenja novoizabranom premijeru koji se usudio da mu sugerise povlačenje sa vlasti.⁶ Ovaj cirkus posmatra izbliza Momir Bulatović, i lakonski komentariše: „Tražili ste – gledajte!“

*

Uprkos otporima, Miloševićev potez u iznudici dao je određene kratkoročne rezultate. Ovom kadrovskom ekskurzijom je amortizovano nezadovoljstvo koje je pretilo da ugrozi temelje njegove vlasti. Srpska opozicija, sa čijim je prvacima Čosić negovao značajne kontakte, ostala je dezorijentisana, rastrzana između suprotstavljanja režimu i podrške alternativni koja se nenadano oformila unutar njega samog. Panićevi vitalistički maniri su ukazivali na novi pristup u spoljnoj politici, što je predstavljalo osveženje u odnosu na Miloševićevu poziciju diskreditovanog pregovarača. Međutim, Miloševiću je ubrzo ispostavljena cena ovog manevra. Panić je, prebrodivši krizu poverenja, nastavio da forsira pitanje njegovog povlačenja iz politike, dok je Čosić svoj pristanak uslovio između ostalog i slobodom izbora saradnika na saveznom nivou, pa su tako sa spiska ministara vlade SRJ koji je usaglasio sa Panićem mahom izostali članovi SPS-a. Ubrzo se stekao utisak da „dvojac Čosić–Panić“ neće dozvoliti da mu Milošević kormilari. Čosić je pazio da se ne identifikuje sa režimom, stavlajući u jasan fokus rešavanje državnog i nacionalnog pi-

⁵ Momir Bulatović, *Pravila čutanja*, Zograf, Niš 2005, 86–89.

⁶ Borisav Jović, *Knjiga o Miloševiću*, „Nikola Pašić“, Beograd 2001, 91–103.

tanja, dok je Panić isprva diskretno, a zatim sve otvorenije, radio na razbijanju međunarodne izolacije za koju je krivio srpskog predsednika, stavljajući akcenat na brzo dovršavanje rata, raskidanje sa komunističkim nasleđem i demokratizaciju zemlje.⁷ Međutim, ako se ispostavilo da ovaj dvojac neće dozvoliti da mu Milošević bude kormilar, veoma brzo su se ispoljile značajne razlike u ključnim političkim pitanjima između njih dvojice. Ćosić je prioritetizovao dalje rešavanje državnog i nacionalnog pitanja. Najavom da je u svako vreme spreman da se kandiduje protiv Miloševića, Panić je otvorio procep iznad kojeg je Ćosić uzaludno nastojao da se izdigne.

Nevoljan da do kraja podrži Panića protiv Miloševića, Ćosić je gubio podršku u drugoj polovini 1992. Preslikavajući u politički život motive tragedije srpskih nesloga iz svojih romana, nastojao je da rastežući uske okvire svojih ustavnih funkcija postavi temelje za sinhronizaciju rastrzane politike tek stvorene države i njenih preokdrinskih satelita. Ovoj nameri bez sumnje duguje svoj naziv Savet za usaglašavanje stavova o državnoj politici, telo predsednika SRJ. Ovaj konsultativni organ predstavljao je Ćosićev odgovor na Miloševićevu retoriku neučestvovanja u ratu i Panićevu politiku njegovog okončanja. Savet su po dužnosti činili predsednik SRJ (Dobrica Ćosić), predsednik savezne vlade (Milan Panić), predsednik Republike Srbije (Slobodan Milošević), predsednik Crne Gore (Momir Bulatović), predsednik vlade Republike Srbije (Radoman Božović), predsednik vlade Republike Crne Gore (Milo Đukanović), savezni ministar za inostrane poslove (Ilija Đukić), savezni ministar za unutrašnje poslove (Pavle Bulatović) i specijalni savetnik predsednika SRJ (Svetozar Stojanović), dok je ulogu sekretara vršio savetnik predsednika SRJ (Petar Vajović). Po potrebi, na sastanke su pozivani i drugi članovi iz saveznog i republičkog rukovodstva. Savet je do kraja 1992. održao sedam sednica, na kojima se usled nesuglasica nisu uvek pojavljivali svi njegovi članovi. „U Palati federacije su često održavani sastanci tijela za koordinaciju državne politike. Predsjedavao je predsjednik

⁷ Govor pred Skupštinom SRJ prilikom izbora Milana Panića za predsednika vlade SRJ, Dobrica Ćosić, *Srpsko pitanje*, knj. II, 139–151. O odnosu između Ćosića i Panića više u: S. Đukić, *Lovljenje vetra*, 197–212.

Ćosić, a prisustvovali su Milan Panić sa svojim stranim savjetnicima i prvi ljudi republika članica. Dobrica Ćosić je imao ugled i značaj, Milan Panić je bio u bestežinskom stanju, ali prava politička i državna moć bila je u rukama republičkih predsjednika i vlada. Zato su ovi sastanci imali puni smisao.⁸

Teme koje su se nametale u radu Saveta su pre odražavale neusaglašenost no usaglašavanje stavova o državnoj politici. „Državni vrh Savezne Republike Jugoslavije – Panić, Bulatović, Milošević i ja – vrlo je heterogen i antagonizovan“, piše Ćosić već sredinom septembra 1992.⁹ Razdor između savezne vlade prevođene Milanom Panićem i republičkih rukovodstava bio je ne samo obelodanjen, već i propraćen tako dramatičnim gestovima kakav je bio preuzimanje zgrade i opreme savezne policije i SDB od strane republičke policije 18. oktobra.¹⁰ Ovim trzavicama, kao i kampanji za republičke i predsjedničke izbore u Srbiji u kojoj je uzeo puno učešće, može se objasniti sporadično prisustvovanje Milana Panića sednicama Saveta. Ti su izbori, održani 20. decembra 1992, opravdali Miloševićevu taktiku, donoseći mu drugi mandat na mestu predsednika Srbije, a njegovoj stranci relativnu većinu u republičkom parlamentu (101 od 250 poslanika na osnovu 29% glasova od izašlih na izbore).¹¹ Panićev izborni neuspeh (32% glasova, naspram 53% Miloševićevih glasača), bio on plod volje građana ili izborne krađe, odbrojao mu je dane i u saveznoj vladi, koja pada poslednjih decembarskih dana.

Ćosić, a zajedno sa njim i Savet za usaglašavanje stavova o državnoj politici, preživljava Panićev pad, budući da se u istom periodu fokusira na spoljnu politiku, umesto na unutrašnju. Istini za volju, u ratnoj situaciji druge polovine 1992. bilo je teško razdvojiti spoljnopolićka pitanja od unutrašnjih. Pitanje organizacije podrške srpskim paradržavama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini zasećalo je u oba segmenta i nesumnjivo je predstavljalo razlog zbog kojeg se

⁸ M. Bulatović, *n. d.*, 89.

⁹ Dobrica Ćosić, *Pišćevi zapisi 1992–1993*, „Filip Višnjić“, Beograd 2004, 148.

¹⁰ Ovom slučaju je bio posvećen 5. sastanak Saveta, održan 2. novembra 1992, o kojem piše i S. Đukić, *Lovljenje vetra*, 216.

¹¹ O kampanji i rezultatima videti: Z. Slavujević, *n. d.*, 121–4; V. Goati, *n. d.*, 84–98.

Ćosić prihvatio predsedničke funkcije, kao i motiv stvaranja samog Saveta. Kao fleksibilno telo, Savet je mogao okupiti i obezbediti razmenu mišljenja između različitih sagovornika, i time zaobići retoriku neučestvovanja u ratu kroz direktnije kontakte sa rukovodstvima predodbrinskih Srba. Posle proglašenja nezavisnosti BiH, a zatim i Republike Srpske, oružane operacije su zahvatile istočnu i zapadnu Bosnu. Obeležene napadima na civilno stanovništvo, i njegovim masovnim premeštanjem koje je u svetsku cirkulaciju ubacilo neslavan termin „etničko čišćenje“, bile su očito usmerene ka obezbeđivanju etnički homogenih teritorija za srpsko stanovništvo.¹² Srpska strana je koristila prednost u tehnici i naoružanju da nametne takvo rešenje, dok je bosanska nastojala da dobije u vremenu i međunarodnoj podršci u pokušaju da ga osujeti. Međunarodna zajednica, nemoćna da reaguje na terenu, a pritisnuta javnim mnjenjem koje je reagovalo na užasavajuće izveštaje iz Prijedora, Omarske, Zvornika, Bijeljine i opsednutog Sarajeva, povlačila je nove poteze. Učestale su kritike na račun pregovaračkih kapaciteta Evropske zajednice, pod čijim pokroviteljstvom je tokom 1991. organizovana Konferencija o bivšoj Jugoslaviji, i razmatrani su novi pristupi među kojima se, pored sankcija, pominjalo i podizanje embarga na uvoz oružja u Bosnu i Hercegovinu, pa i oružana intervencija sa ciljem suzbijanja srpskih vojnih operacija. Posle osipanja Karingtonovog plana za bivšu Jugoslaviju, ograničenog uspeha u implementaciji Vensovog plana za Hrvatsku i neuspeha Kutiljerovog plana za Bosnu i Hercegovinu, na scenu je stupio novi tandem Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, ovoga puta u koorganizaciji Evropske zajednice (koju je predstavljao britanski političar lord Dejvid Oven) i Ujedinjenih nacija (u čije ime je posredovao bivši američki državni sekretar Sajrus Vens).¹³

¹² US Department of State, Dispatch, Vol 3, No 35, August 31, 1992 Bosnia Chronology <http://dosfan.lib.uic.edu/erc/briefing/dispatch/1992/html/Dispatchv3no35.html>.

¹³ Detaljno o dinamici pregovora o bivšoj Jugoslaviji u: Vladislav Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći. U vrtlogu jugoslovenske krize*, Nolit, Beograd, 2008, 20–110. Jovanović takođe navodi da je svojevremeno, da bi neutralisao Panićevu diplomatiju, ubedio Ćosića da Savet usaglašava spoljnu politiku. *Isto*, 102–103.

Dinamiku međusobica unutar srpske političke elite teško je shvatiti ukoliko se ozbiljno ne uzme u obzir sva težina spoljnog pritiska pod kojom se nalazila. Od međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, rezolucije Saveta bezbednosti pozivale su na hitnu obustavu sukoba u ovoj državi i povlačenje oružanih snaga. Izveštaji o sistematskim kršenjima ljudskih prava, posebno teškim u oblastima koje je posela srpska strana, rezultovali su uvođenjem međunarodnih sankcija krajem maja 1992.¹⁴ U takvom kontekstu je polovinom 1992. osmišljena nova pregovaračka strategija. Radna tela Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji izradila su preliminarna dokumenta o kojima se raspravljalo u Londonu krajem avgusta 1992, gde su jugoslovensku stranu zastupali pre Ćosić i Panić no Milošević.¹⁵ Budući da je ubrzo postalo jasno da Panić neće uspeti da smeni Miloševića, pregovarački tim je nastojao da privoli srpsku stranu na kompromisno rešenje putem pritiska, smatrajući da je stav zvaničnika Savezne Republike Jugoslavije i Srbije ključan za ponašanje bosanskih Srba. Otud su na plenarnu sednicu Konferencije januara 1993 u Ženevi, pored predstavnika zaraćenih snaga u BiH, bili pozvani i čelnici SRJ, Srbije, Crne Gore i Hrvatske. Pregovori su ponovo zbližili Miloševića i Ćosića. „Nas su“, seća se Ćosić, „spoljne okolnosti približile. Nema se kud, primorani smo na saradnju, a izbegavamo da govorimo o razlikama.“¹⁶ U Ženevu predsednici putuju u dva različita aviona, ali se u pregovorima drže zajedno.

¹⁴ Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 757 od 30. maja 1992. O promeni pregovaračke strategiji videti: James Gow, *Triumph of the Lack of Will. International Diplomacy and the Yugoslav War*, Hurst&co, London 1997, 90–98; Bernard de Rossanet, *War and Peace in the former Yugoslavia*, Kluwer Law, The Hague, 1997, 1–86.

¹⁵ Zajedničko saopštenje sa Londonske konferencije Vensa, Ovena, Ćosića i Panića, *Glas Slavonije*, 14. septembar 1992; V. Jovanović, *n. d.*, 112–126.

¹⁶ S. Đukić, *Lovljenje vetra*, 224.

U Ženevi su, tokom tri pregovaračke runde (2–4, 10–12, 22–30. januar), razmatrana dokumenta koja su izradile radne grupe u cilju rešavanja sudbine Bosne i Hercegovine, na bazi održanja njenog međunarodnog subjektiviteta, ali i pune decentralizacije na deset provincija. Pregovori su bili neobično dinamični, budući da su bili obeleženi ne samo razmimoilaženjima između zaraćenih strana, već i unutrašnjim nesuglasticama srpskih pregovarača, između struje voljnih da prihvate kompromisno rešenje i onih koji su bili spremni da nastave sa ratom do povoljnije ponude. Po povratku u Beograd, tokom pregovaračke pauze, Čosić i Milošević nastoje da usaglase kako sopstvene stavove, tako i da zajedničku poziciju predoče rukovodstvu bosanskih Srba. Stoga je Savet za usaglašavanje državne politike svoje najinteresantnije sednice održao upravo u periodu posle izbora na svim nivoima u Srbiji i Saveznoj Republici Jugoslaviji, ali njegove dve januarske sednice nisu bile posvećene ni analizi izbornih rezultata niti sanaciji goruće konfrontacije između Miloševića i Panića. U žiži su bili pregovori o sudbini Bosne i Hercegovine.

Čosić se iz Ženeve vratio neodlučan u pogledu sudbine plana. Nije manja konfuzija bila ni u Sarajevu. „Naravno, konačan ishod konferencije još nije vidljiv, ali imamo razlog za potištenost i osjećaj ljudske propasti svijeta, njegove bijede. A u njemu moramo živjeti“, zapisuje tih dana Ivo Komšić, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Obe strane su vagale štetu koju bi prihvatanje plana nanelo ratnim ciljevima i težinu udarca koje bi njegovo odbijanje nanelo onima koji se pokažu nekooperativniji.¹⁷ Nije bilo sumnje da se Savezna Republika Jugoslavija mogla nadati ne samo daljem stezanju sankcija, koje su već pokazale sposobnost da parališu ekonomski sistem, već i vojnoj intervenciji u slučaju da se krivica za propast plana svali u potpunosti na srpsku stranu.

¹⁷ Ivo Komšić, *Preživljena zemlja. Tko je, kada i gdje dijelio BiH*, Prometej, Zagreb 2006, 120–121; Tomo Šimić, *Dokumenti Predsjedništva BiH 1991–1994*, *National Security and the Future* 8 (7), 2008, 13–33. Izdanje sadrži transkripte magnetofonskih traka zasedanja bosanskog rukovodstva pre i posle Ženevskih pregovora.

Sa druge strane, stepen kontrole nad bosanskim Srbima umnogome je zavisio od sposobnosti obojice predsednika da ih uvere u neminovnost prihvatanja rešenja, u koje ni sami, posebno Ćosić, do kraja nisu verovali. Upravo ovim dilemama posvećena su dva zasedanja Saveza za usaglašavanje stavova o državnoj politici iz januara 1993. koja se objavljuju u ovoj knjizi. Kako je Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji iznedrila obrise za razgovor, postajalo je jasno da će se diskusije u Ženevi voditi na bazi očuvanja međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, uz stvaranje etničkih administrativnih jedinica koje neće biti teritorijalno povezane i uz povratak značajne teritorije već posednute od srpskih snaga.¹⁸ Kako odgovoriti na ovaj predlog, da li prihvatiti mirovno rešenje ili ga odbaciti, odugovlačiti ili ubrzavati – bila su pitanja sa kojima se susreo Savet.

Dramatičan ton najavio je sam Dobrica Ćosić u obraćanju građanima SRJ na Badnje večer, 6. januara 1993, po povratku iz Ženeve u pauzi pregovora. Naredni nastavak pregovora o planu, zakazan za 11. januar, opisao je kao proizvod niza međunarodnih pritisaka koji „malo dobrog obećavaju... ultimativno zahtevajući njihovo usvajanje. Ako dakle Srbi ne prihvate ta ultimativna ustavna načela nove države Bosne i Hercegovine, onda im, kaže nam se u lice, uskoro sleduje ratni i raketni napad Sjedinjenih Američkih Država i trupa NATO pakta. Srbima, dakle, preta stravična dilema: politička i vojna kapitulacija ili napad najmoćnijih sila sveta. Kako da izađemo iz te tragične dileme, odista je naše sudbonosno pitanje.“¹⁹ Govorom je Ćosić pripremao i sebe i javnost na ishod pregovora unutar srpskih političkih elita započetih u januaru 1993. u Savetu za usaglašavanje državne politike, budući da je pauza od nekoliko dana omogućavala da se predloženi nacrt plana još jednom razmotri u konsultaciji sa njegovim potencijalnim potpisnicima.

¹⁸ Detalji plana u: David Owen, *Balkan Odyssey*, Indigo, London 1996, 94–150; V. Jovanović, *n. d.*, 137–204; J. Gow, *n. d.*, 223–259.

¹⁹ Obraćanje građanima SRJ na Badnje večer, 6. januara 1993, u: Dobrica Ćosić, *Srpsko pitanje*, knj. II, 177. Komentari američke štampe na dileme o srpskoj pregovaračkoj poziciji: Bruce W. Nelan, James L. Graff, William Mader, J.F.O. McAllister, *Serbia's Spite*, *Time* 25. 1. 1993 <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,977561,00.html>

Nedugo zatim, Ćosić beleži: „Predsedavajući Saveta ministara Evropske zajednice, Danac Jensen, doneo mi je ultimatum Evropske zajednice: ako ne prihvatimo ženevski sporazum koji diktiraju Evropska zajednica i Amerika, predstoji nam potpuna politička i ekonomska izolacija, teža od dosadašnje... Očitao sam političku lekciju tom evropskom ignorantu, severnjački drskom i surovom, i odbio ultimatum.“²⁰ Svestan snage međunarodnog pritiska, ali i opsednut vizijom Srbije njegovih romana koja za pregovaračkim stolom uvek gubi ono što zadobije u ratu, Ćosić se opredelio da iskoristi Savet za široke konsultacije sa liderima prekodrinskih Srba, o kojima je imao daleko bolje mišljenje nego Milošević. Ćosić je u svom obraćanju na Badnje večer u njima video slamku spasa: „Na sreću srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, njega zastupaju sposobni, hrabri, dosledni, ali i na časne pregovore i kompromise spremni ljudi. Mi predstavnici Savezne Republike Jugoslavije nastojimo da im pomazemo u tome, braneći interese narodne i državne celine, oličene u ujedinjenoj Srbiji i Crnoj Gori, u Saveznoj Republici Jugoslaviji.“²¹ Ostalo je otvorenim pitanje mogućnosti da u svoj stav ubedi svoje štićenike, vođe bosanskih Srba. Opijeni trenutnom dominacijom nad oko dve trećine teritorije BiH, oni su došli u Beograd predvođeni Radovanom Karadžićem čija se pregovaračka pozicija skandirala među njegovim pristalicama u desetercu: „Radovane, čovječe od gvožđa, prvi vožde posle Karađorđa, odbrani nam slobodu i vjeru na studenom Ženevskom jezeru“. Stenografske zabeleške verno svedoče o pozicijama učesnika ovih razgovora. One predstavljaju svojevrstan prolog za dramu oko (ne)usvajanja Vens-Ovenovog plana koja je obeležila čitavu prvu polovinu 1993. Tokom Ženevskih pregovora Slobodan Milošević je optimistično najavio da je ubedio rukovodstvo bosanskih Srba da prihvati plan po kojem bi BiH kao celovita država bila podeljena na 10 provincija, od kojih četiri pod srpskom kontrolom.²²

²⁰ D. Ćosić, *Piščevi zapisi 1992–1993*, 238.

²¹ Obraćanje građanima SRJ na Badnje večer, 6. januara 1993, u: D. Ćosić, *Srpsko pitanje*, knj. II, 177.

²² O pregovorima u Ženevi više u: Momir Bulatović, *Neizgovorena odbrana*, Zograf, Niš 2006, 262–263; V. Jovanović, *n. d.*, 136–150; Nikola Koljević, *Stvaranje Republike Srpske*, Službeni glasnik, Beograd 2008, 62–85; D. Owen, *n. d.*, 86–125.

Ovaj optimizam se pokazao preuranjenim. Po povratku Čosića i Miloševića u Beograd, hitno se zakazuje sednica Saveta za usaglašavanje, kojoj su se, pored uobičajenih članova, pridružili i načelnik generalštaba Vojske Jugoslavije, general-pukovnik Života Panić i Vladislav Jovanović, ministar inostranih poslova Republike Srbije, da dočekaju goste iz Republike Srpske i Republike Srpske Krajine. Oni su se pojavili u reprezentativnom sastavu: Radovan Karadžić, predsednik Predsedništva Republike Srpske; Nikola Koljević, član Predsedništva Republike Srpske, Momčilo Krajišnik, predsednik Skupštine Republike Srpske; general Ratko Mladić, komandant Vojske Republike Srpske, pukovnik Zdravko Tolimir, pomoćnik komandanta Vojske Republike Srpske; Mile Paspalj, predsednik vlade Republike Srpska Krajina; Slobodan Jarčević, ministar inostranih poslova Republike Srpska Krajina; Dušan Starčević, sekretar vlade Republike Srpska Krajina; Boris Marinović, pravni savetnik predsednika vlade Republike Srpska Krajina. Pustimo ih sada da kažu svoje...

Vladimir Petrović

02943954

PRESEDNIK SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

STROGO POVERLJIVO

STENOGRFSKE BELEŠKE
sa proširene sednice
SAVETA ZA USLAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI

- održane 9. januara 1993. godine -

B E O G R A D

STENOGRAFSKE BELEŠKE
sa proširene sednice
SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA
O DRŽAVNOJ POLITICI

održane 9. januara 1993, sa početkom u 13.50 č.

Prisustvovali su: akademik Dobrica Ćosić, predsednik Savezne Republike Jugoslavije – predsednik Saveta; Radoje Kontić, potpredsednik Savezne vlade; Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije; Momir Bulatović, predsednik Predsedništva Republike Crne Gore; Pavle Bulatović, savezni ministar za unutrašnje poslove; Ilija Đukić, savezni ministar za inostrane poslove; Milo Đukanović, predsednik Vlade Republike Crne Gore; prof. dr Svetozar Stojanović, specijalni savetnik Predsednika SRJ – članovi Saveta; general-pukovnik Života Panić, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije; Vladislav Jovanović, ministar za inostrane poslove Republike Srbije; Radovan Karadžić, predsednik Predsedništva Republike Srpske; Nikola Koljević, član Predsedništva Republike Srpske; Momčilo Krajišnik, predsednik Skupštine Republike Srpske; general Ratko Mladić, komandant Vojske Republike Srpske; puk. Zdravko Tolimir, pomoćnik komandanta Vojske Republike Srpske; Mile Paspalj, predsednik Republike Srpska Krajina; Zdravko Zečević, predsednik Vlade Republike Srpska Krajina; Slobodan Jarčević, ministar inostranih poslova Republike Srpska Krajina; Dušan Starević, sekretar Vlade Republike Srpska Krajina Boris Martinović, pravni savetnik predsednika Vlade Republike Srpska Krajina i Petar Vajović, savetnik Predsednika SRJ – sekretar Saveta.

DOBRICA ĆOSIĆ: Otvaram sednicu Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici, kojoj prisustvuju predstavnici Republike Srpska Krajina i predstavnici Republike Srpske.¹ Predlažem da razgovaramo o sledećim temama:

1. Da se dogovorimo o našim stavovima na pregovorima u Ženevi; i
2. Pošto je očigledno da ne možemo da otputujemo zbog atmosferskih razloga, na ženevski aerodrom ne mogu da slete avioni, imamo mogućnosti da se posvetimo razgovorima o prilikama i stanju u Republici Srpska Krajina.

U prilici smo da gospodin Milošević, ljudi koji su učestvovali u razgovorima sa Vensom i ja posebno sa Tuđmanom, da vam damo izvesne informacije koje smatram važnim u vašoj politici i vašim stavovima.² Smatrali smo da je neophodno da nas general Panić³ kratko upozna sa poslednjim izveštajima koje imamo; o prilikama i neprilikama oko naše zemlje. Dajem prvo reč njemu, jer on ima danas vežbu i mora da otputuje što pre na dužnost.

ŽIVOTA PANIĆ: Gospodine Predsedniče, ovo pismo koje smo dobili iz Ženeve smo proučili; smatram da je ovo koristan materijal; da ga treba dobro razmotriti i postupiti po njemu koliko je to moguće. Daću vam sledeće informacije: Cenimo da je to svojevrsan pritisak na našu zemlju, naročito pred Konferenciju koja će biti 10. januara u Ženevi. Evo nekoliko naznaka:

Prema diplomatskim krugovima u Ženevi, moguća su tri scenarija toka Ženevske konferencije, koje smo dobili nekim našim „putevima“:

¹ O redovnom i proširenom sastavu Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 23–30.

² Razgovori u kojima su učestvovali Butros Gali, Sajrus Vens, Dejvid Oven, Andrej Kozirjev, Slobodan Milošević, Dobrica Ćosić i Franjo Tuđman održani su u Ženevi 28. decembra 1992. Dobrica Ćosić i Franjo Tuđman su održali još jedan sastanak iza zatvorenih vrata u Ženevi 3. januara 1993.

³ Života Panić (1933–2003), general-pukovnik, poslednji vršilac dužnosti saveznog sekretara odbrane SFRJ (1992), zatim načelnik generalštaba Vojske Jugoslavije (1992–1993).

1. Da sve strane prihvate ključne elemente predloženog sporazuma;
2. Srbi i Muslimani da ostanu pri svojim primedbama;
3. Da Srbi jedini ostanu pri svojim zahtevima; to znači da odbiju.

Prema lordu Ovenu, u slučaju potpune blokade Ženevske konferencije; to je taj treći scenario; upotreba sile bi bila neizbežna. U tom slučaju, kopredsednici bi se privremeno povukli, a već naredne sedmice bile bi donete rezolucije Saveta bezbednosti o upotrebi sile. U navedenim diplomatskim krugovima srpska strana se upozorava: prvo, da međunarodna zajednica neće prihvatiti status „države u državi“; drugo, da se izvrši znatno povlačenje srpskih snaga sa određenih prostora i da se omogući vraćanje izbeglog stanovništva u mesta gde je izvršeno etničko čišćenje; i treće, da Srbi moraju shvatiti da provincije u sastavu srpskog dela – Bosne i Hercegovine ne čine pravne subjekte u međunarodnom pravom smislu.

Priprema Nacrta rezolucije Saveta bezbednosti izvršena je 5.01. ove godine, čime su članice Saveta bezbednosti usaglasile svoje stavove o njenom sadržaju; tj. o primeni sile u Bosni i Hercegovini; razlike u stavovima ostale su samo u vezi vremena primene iste od dana usvajanja – petnaest ili trideset dana; kao i ciljevi po kojima bi se ta dejstva izvodila. Očekuje se da će tekst ovog Nacrta, u svojoj finalnoj verziji, biti dostavljen članicama Saveta bezbednosti do kraja ove sedmice.⁴

Delegacija Rusije u Ujedinjenim nacijama je, u vezi sa Nacrtom rezolucije, podnela predlog predsedavajućem Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u kome se kaže da daje punu podršku naporima Vensa i Ovena, učesnike Konferencije podseća na njihovu odgovornost; potvrđuje suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine; upućuje energičan poziv učesnicima Konferencije da postignu sporazum bez odugovlačenja, a na osnovama koje pruža mirovni

⁴ Za rezoluciju o primeni sile u obezbeđivanju zabrane letova nad Bosnom i Hercegovinom založio se 28. decembra 1992. američki državni sekretar Lorens Iglberger. Njome se nastojala ojačati zabrana vojnih letova uvedena Rezolucijom Saveta bezbednosti 781 od 9. oktobra 1992.

plan Vensa i Ovena; sve strane upozoravaju da protivljenje donošenju sporazuma povlači odgovarajuće posledice; ponovo upućuje energičan poziv svim stranama i drugima zainteresovanim da se pridržavaju svih odredaba postojećih rezolucija, i poslednje „ističe se da je Savet bezbednosti i dalje spreman da preduzme odgovarajuće mere, koje budu zahtevale određene okolnosti“.⁵

Šta je izvršeno do sada u pripremi vojnog faktora?

Nosač aviona „Kenedi“ uplovio je u Jadransko more, a očekuje se uplovljenje i nosača aviona Velike Britanije. Izvršeno je prebaziranje dvanaest aviona F-16 iz Italije u Tursku. Nastavlja se izviđanje vazdušnog prostora Bosne i Hercegovine i Savezne Republike Jugoslavije u kontinuitetu, avionima „Avaks“, koji lete iznad Italije, Austrije i Mađarske. Na teritoriji Mađarske, bespilotnim letelicama u pojačanim radarskim izviđanjima vrši se praćenje naših oružanih snaga. Do sada smo otkrili tri takve letelice; one uglavnom idu Dunavom. Od 10. do 14. januara, biće izvršena komandno ratna vežba Komande II vojne oblasti oružanih snaga Mađarske, na poligonu Bakonj, uz učešće oko dve hiljade vojnika. U Elbasanu, završila je obuku jedinica specijalnih snaga, jačine oko 700 ljudi. U nekoliko centara u Mađarskoj, u toku je obuka diverzantsko-terorističkih grupa Hrvatske i muslimanskih snaga. U toku je mobilizacija više jedinica Hrvatske vojske, naročito u Istri.

Oružane snage Grčke su izvršile popunu graničnih bataljona i pripremile logore za izbeglice iz bivše Jugoslavije, odnosno SFRJ. Komanda ratnog vazduhoplovstva NATO-a izvršila je proračun snaga i sredstava za nanošenje vazdušnih udara po ciljevima u Bosni i Hercegovini i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Američka ambasada u Beogradu, pored nedavno uručenog Memoranduma načelniku Gene-

⁵ Andrej Kozirjev, ministar inostranih poslova Ruske Federacije, podržao je u intervjuu datom 4. januara Vens-Ovenov plan i izrazio zadovoljstvo što se sa ovim rešenjem slažu sve zaraćene strane u Bosni i Hercegovini i regionu. Zvaničnu podršku Ruske Federacije planu izneo je u Savetu bezbednosti Jurij Voroncov, stalni predstavnik Ruske Federacije u UN.

ralštaba, dostavila je Saveznom ministarstvu inostranih poslova notu, kojom obaveštava da će američki avioni sa nosača „Kenedi“ izvršiti letove u zoni kontrole letenja Beograda, u vremenu od 9. do 13. 01, od 1. do 7. 02. i od 15. do 21. 02. Svi ovi letovi biće van zone naše teritorije i teritorijalnih voda.

Prema tome, ovaj izveštaj koji smo dobili preko Tanjuga danas ćemo da demantujemo. Oni ne ulaze u naše teritorijalne vode, a ovim izveštajem samo plaši narod.

Na kraju, ističem da je zamenik predsednika Buša za nacionalnu bezbednost, Ričard, potvrdio da su izvršene sve pripreme za vojnu akciju na uspostavljanju zabrane letova u Bosni i Hercegovini.⁶

Gospodine Predsedniče,

Ove podatke smo mi dobili; znamo da su ovi avioni poleteli; koji to često rade, iz Italije u Tursku; to su američki avioni, kao što se prebaziraju i iz Turske u Italiju. Ali, sve ove mere koje se sada ovde preduzimaju jesu u cilju pritiska na rad Ženevske konferencije. Mala je verovatnoća da bi došlo do upotrebe sile, za sada; to je naša procena.

Međutim, od ove Konferencije se dosta očekuje; i mi, naravno, očekujemo ovde u našoj zemlji. Treba izvršiti sve da se diplomatski i politički nadmudre Muslimani i Hrvati. Kako će se to učiniti, o tome ćete najpre da se vi ovde dogovorite; ja ne bih mogao da dam nikakav savet u tom pravcu; ali, bilo bi najbolje da idemo na diplomatsko i političko rešavanje ovih problema. Mere koje sada Izetbegović preduzima u svetu, neće da ide na Konferenciju itd., nama pogoduju. Mi bismo trebali da prihvatimo neke stvari; ali, uglavnom, na ovu Konferenciju treba da idemo mudro.

Toliko.

⁶ Savetnik za nacionalnu bezbednost u administraciji Džordža Buša starijeg bio je general Brent Skaukroft (Brent Scowcroft), a njegov zamenik Džonatan Hau (Jonathan Howe). Ričard je puno ime sekretara za odbranu u ovoj administraciji, Dika Čejnija. On je još 23. oktobra 1992. posle posete Šestoj floti ocenio da su američke trupe spremne da se uključe u humanitarne operacije u Bosni i Hercegovini.

DOBRICA ĆOSIĆ: Hvala. Vi želite da odete?

ŽIVOTA PANIĆ: Ja moram da idem.

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro, hvala.

(General-pukovnik Života Panić je izašao sa sednice u 14,15 sati).

Mislim da je neophodno da čujemo mišljenje gospodina Karadžića,⁷ gospodina Krajišnika⁸ ili Koljevića⁹ o stavovima koje treba zauzeti u Ženevi; naime, ovde treba da saznamo odluke Skupštine Republike Srpske.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Gospodine Predsjedniče, gospodo, poslije Konferencije u Ženevi odlučili smo da se održi Skupština i da poslanicima prezentiramo predloženi koncept uređenja Bosne i Hercegovine.¹⁰ Na Skupštini je provedena kvalitetna rasprava i dato mnogo primjedbi i predloga; neke ću pomenuti koji nisu u zapisnicima evidentirani, a koje smo izbjegli zbog taktiziranja i koje bismo trebali

⁷ Radovan Karadžić (1945–), srpski političar iz Bosne i Hercegovine. Predsednik Srpske demokratske stranke i prvi predsednik Republike Srpske (1992–1996). U Ženevi je predvodio srpsku delegaciju. Optužen za genocid i ratne zločine, skrivao se do 2008, kada je uhapšen i izručen Haškom tribunalu, pred kojim mu se sudi.

⁸ Momčilo Krajišnik (1945–), srpski političar iz Bosne i Hercegovine. Predsednik Narodne skupštine Republike Srpske (1991–1996). U Ženevi je bio član srpskog pregovaračkog tima. Posle rata, član Predsedništva BiH (1996–1998). Optužen za ratne zločine, uhapšen je 2000, a 2006. Haški tribunal mu je izrekao kaznu od 20 godina zatvora, koju sada izdržava.

⁹ Nikola Koljević (1936–1997), srpski političar iz Bosne i Hercegovine, anglista. Član Predsedništva Bosne i Hercegovine (1990–1992), za vreme pregovora u Ženevi potpredsednik Republike Srpske (1992–1996). Izvršio samoubistvo u Beogradu 1997.

¹⁰ Narodna skupština Republike Srpske je otpočela raspravu o Vens-Ovenovom mirovnom planu na 24. sednici održanoj 8. januara u Bijeljini. Transkript sednice biće dostupan u knjizi *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, II: *Stenografske beleške sa sednica Narodne skupštine Republike Srpske* (u pripremi).

imati na umu. Konstatovali smo da je osnovna činjenica – da ne možemo prihvatiti osnovni ultimativni zahtjev koji su Evropska zajednica i Ujedinjene nacije pred nas postavili, da priznamo Bosnu i Hercegovinu kao državu; zbog toga što bi to bio, po nama, koncept kao završena stvar za Republiku Srpsku Krajinu; ali i koncept za Kosovo. Po nama je to osnovni razlog zbog čega se rat vodi jeste da se Bosna i Hercegovina prizna kao država.

Objasnio bih time da smo mi spremni da se formira Bosna i Hercegovina, ali ne da priznamo onakvu Bosnu i Hercegovinu kako su je Ujedinjene nacije promovisale.¹¹ Tu je velika razlika, zbog toga što formiranjem Bosne i Hercegovine idemo na to da se formira složena državna zajednica, a ne unitarna država sa provincijama, kao što je to i predloženo.

Drugo što je bitno, dužan sam to na ovom sastanku da iznesem, jeste da je data velika zahvalnost Jugoslaviji, Srbiji i Crnoj Gori; ali, data je i primjedba da je pomalo pasivna uloga Jugoslavije u poređenju sa Hrvatskom, koja ima mnogo aktivniju ulogu; dat je primjer da su nam sada pala dva grada uz Drinu, a nije došla pomoć, što se nije desilo od strane Hrvatske, u pograničnom području sa zapadnom Hercegovinom koja se graniči sa Hrvatskom. Prevladalo je mišljenje da je ovo presudan trenutak u kome je moguće objedinjavanje svih teritorija koje žele da formiraju jedinstvenu državu; mislim na teritorije Srbije, Crne Gore, Srpske Krajine i Republike Srpske.

Izdali smo jedno saopštenje, koje je dato za javnost, u nešto blažoj formi; a zaključci su napisani, doduše, diplomatski, nešto malo čvršći od datog saopštenja. Pročitaću vam Zaključke, kojih ima devet, a ne deset kao što su nama oni dali:

„Prvo, Ženevsku konferenciju o bivšoj Bosni i Hercegovini treba nastaviti dok se ne pronađu rješenja, zalažući se za stavove Na-

¹¹ U Bosni i Hercegovini je 29. februara 1992. održan referendum koji je srpska strana bojkotovala. Od 63,94% izašlih birača, 99,7% se izjasnilo za nezavisnu i suverenu BiH. Do sredine aprila BiH su priznale Sjedinjene Američke Države i niz evropskih i vanevropskih država, a primljena je u članstvo Ujedinjenih nacija 22. maja 1992.

rodne skupštine, koji su prezentirani na dosadašnjim konferencijama o Bosni i Hercegovini.

Drugo, ponuđene mape o teritorijalnom razgraničenju Bosne i Hercegovine i principi o ustavnom uređenju predstavljaju polazni materijal na kome treba i dalje raditi.

Treće, srpski narod insistira da se vodi računa o faktičkom stanju; a to je – postojanje Republike Srpske, koja u zakonodavno-pravnom pogledu već funkcioniše kao država srpskog naroda i građana koji u njoj slobodno i ravnopravno žive.

Četvrto, poslanici srpskog Parlamenta očekuju da međunarodna zajednica promijeni odnos prema bosansko-hercegovačkom konfliktu i prekine prijetnje prema srpskom narodu; te pristupi traženju rješenja kao nepristrasna posrednička strana, kako bi Konferencija bila pravična i pravedna.

Peto, srpski narod, kao jedan od starijih evropskih naroda koji se konstituisao kao nacija, ima pravo na samoopredeljenje i državno-pravni kontinuitet, priznavajući to pravo i drugima. Isto tako, poslanici iznose stav da srpski narod ne prihvata da postane dio neke nove nacije.

Šesto, na osnovu odluka putem plebiscita, srpski narod ne odstupa od stavova da želi sačuvati svoj suverenitet i teritorijalni integritet i traži da se u vezi s tim poštuju odredbe međunarodnih paktova o ljudskim pravima, iz 1966. godine; jer je jedini jugoslovenski narod kome se osporava pravo da ima državu.

Sedmo, pošto je secesija Bosne i Hercegovine izvršena bez saglasnosti srpskog naroda; kao konstitutivni narod srpski narod ne odstupa od svoje državne personalnosti i prihvata da se konstitutivne državne jedinice dva konstitutivna naroda, srpskog i hrvatskog, i komunističke tvorevine muslimanske vjerske grupacije, turske orijentacije, organizuje kao složena država. Konstitutivne državne jedinice mogu biti sastavljene od provincija.

Osmo, poslanici u Narodnoj skupštini ne mogu ići mimo volje svog naroda i upozoravaju svjetsku javnost da ne dozvoljavaju cijepanje srpskog naroda u više nepovezanih provincija, iskazujući stav da je srpski narod Republike Srpske dio jedinstvene srpske nacije.

Deveto, Narodna skupština upozorava da dalje insistiranje na zajedničkoj unitarnoj državi može dovesti do produbljavaња ratnog sukoba i udaljavaња od političkog rješenja konflikta.“

To je naša donijeta Odluka.

Moram reći da su bili mnogo jači zahtjevi za nezavisnu Republiku Srpsku; da neće ništa da imaju sa Muslimanima; da neće s njima da se povezuju. Mi smo s velikom mukom pokušali da to uobličimo i mislim da smo to učinili maksimalno. Ali, opšte je opredjeljenje da se ne može prihvatiti ovakav koncept bez dorada, kao što nam nude gospoda iz Ujedinjenih nacija.

DOBRICA ĆOSIĆ: Otvaram diskusiju o ovoj rezoluciji Skupštine Republike Srpske.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ona nije objavljena, dato je samo saopštenje.

DOBRICA ĆOSIĆ: U kojim je novinama izašlo?

MOMČILO KRAJIŠNIK: U „Politici“. Ovo su zaključci koje smo usvojili, ali nismo objavili; nego smo dali saopštenje koje je nešto blaže, da bismo ovo sutra dali kopredsjednicima.

ILIJA ĐUKIĆ: U prilagođenoj formi?

MOMČILO KRAJIŠNIK: Da.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Napravili smo zatvoreni dio sjednice, sa koga smo dali samo saopštenje.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da, to su stavovi; to su odluke Skupštine; prema tome, to su meritorne odluke.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Jeste.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ovo što se saopštava je propagandna forma.
Izvolite!

RADOVAN KARADŽIĆ: Možda bismo mogli da kažemo, Nikola ili ja, kako mi vidimo suštinu, šta se u ovom trenutku zbiva i kuda to vodi; šta smo ocijenili ovo što je sada na „stolu“. Po našem dubokom uvjerenju, predlozi su tako napravljeni i sračunati da ih Srbi odbiju. Mapa je provokativno antisrpska, kao i ustavni principi. Jedanput smo imali odluku Skupštine da više ne učestvujemo u radu Konferencije u Ženevi; ali smo gospodin Krajišnik, gospodin Koljević i ja to „izvukli“, pa smo rekli – „ako je to jedini materijal koji su Vens i Oven dali“. Ta pojava njihovog materijala je dovela do pogoršanja stanja na terenu. Tako smo izborili prava da i mi stavimo svoj predlog ustavnog uređenja „na sto“, kao ravnopravan papir. To je bio Vensov manevar da se produži Konferencija. Mi smo predali papir, a od tog papira apsolutno ništa nije usvojeno. Po našoj procjeni ili je njima stalo dalje do rata, nekome ko naređuje Vensu¹² i Ovenu¹³; i potpuno je netačno to da je – ponekad dobijamo informaciju od nekih ljudi – nešto urađeno bez Vensovog znanja. To su „bajke za malu djecu“. Vens je glavni „meštar“ u svemu tome; ima vrlo pošteno lice, sposobna je ličnost i vješt diplomata. Ali, u osnovi, tamo se ništa ne dešava bez njega.

¹² Sajrus Vens (Cyrus Roberts Vance, 1917–2002), zamenik sekretara odbrane u administraciji Lindona Džonsona, državni sekretar u administraciji Džimija Kartera. Kao specijalni izaslanik generalnog sekretara UN izradio je planove za rešavanje rata u Hrvatskoj (Sporazum o planu mirovnih operacija u Jugoslaviji – tzv. Vensov plan, Z4) i plan za Bosnu i Hercegovinu, nakon čijeg odbijanja je odstupio, a zamenio ga je Tornvald Stoltenberg.

¹³ Dejvid Oven (David Anthony Llewellyn, Lord Owen, 1938–), britanski političar. Ministar inostranih poslova u vladi Džejmsa Kalahana (1977–1979), osnivač i lider britanske Socijaldemokratske stranke (1983–1990). Nakon lorda Karingtona, posrednik Evropske zajednice, kopredsedavajući Konferencije o bivšoj Jugoslaviji (1992–1995) i koautor Vens-Ovenovog plana. Posle odbijanja plana i ostavke Sajrusa Vensa, koautor novog mirovnog plana sa Tornvaldom Stoltenbergom. Pomogao je u izradi plana Kontakt grupe, napustio poziciju kopredsedavajućeg Konferencije maja 1995, na kojoj ga nasleđuje Karl Bilt.

NIKOLA KOLJEVIĆ: I uloga koju je on sebi dodijelio.

RADOVAN KARADŽIĆ: Apsolutno; to je po onom tipu kako policija radi: „Jedan mije, drugi bradu brije, a treći nokte podrezuje“; jedan je oštar, a drugi je blag. To je jedna stvar. Drugo, oni hoće da obezbijede pojavu nove nacije, odnosno nove države Bosne i Hercegovine; oni hoće da mi potpišemo i prihvatimo, čitajući sada ove dokumente međunarodnog prava meni je jasno zašto, recimo, u Atlantskoj povelji, koju su potpisali predsjednik Sjedinjenih Američkih Država i premijer Ujedinjenog Kraljevstva, treća teza glasi: „Ove države poštuju prava svih naroda da izaberu oblik vladavine pod kojim žele živjeti“, i oni žele da „suverena prava, kao i prava upravljanja samim sobom budu vraćena onima koji su toga bili silom lišeni“. Oni, dakle, ne žele silom da nas liše naših prava; oni traže našu kooperativnost na našem uništavanju. To je nama potpuno jasno i zato ne možemo da prihvatimo ništa što definiše do kraja našu sudbinu, odnosno određuje kako će ta naša sudbina izgledati.

Svi naši pokušaji da napravimo kompromisan papir – tome je prisustvovao i predsjednik Ćosić,¹⁴ kod jednog našeg zajedničkog prijatelja; treći dan je sve prekinuto i oni su radili s nama, do uveče, do 18 sati, da bismo to mi prihvatili; svi naši pokušaji da u terminologiji „odškrinemo vrata“, da će to biti zajednica država, državna zajednica, pa čak i složena država, što nam daje pravo i mogućnost da očuvamo svoj personalitet i svoju nacionalnost – bili su izbjegnuti i odbačeni. Rekli su da se u engleskom jeziku tako ne može reći; da to ne znači ništa. Na to smo rekli da to nije tačno. „Composite state“ kao složena država, u engleskom jeziku može sasvim dobro da se kaže; „unitary state“ je na jednoj strani, ili „single unitary state“, kako su mi Owen i Vens govorili da ne znači to jer je to decentralizovana država. Međutim, Ovena je lakše isprovocirati; pitali smo ga da li je Bosna „single unitary state“, na šta je on odgovorio: „Jeste“; dakle, jedna jedinstvena unitarna država sa decentralizovanim vršenjem

¹⁴ Dobrica Ćosić (1921–), srpski političar i književnik. Odvojio se od Saveza komunista Jugoslavije 1968. U vreme pregovora u Ženevi bio je predsednik SRJ (1992–1993), čiju je delegaciju predvodio.

vlasti; ne sa decentralizovanim državnim funkcijama, nego sa decentralizovanim vladinim funkcijama. Decentralizacija ne znači ništa u strukturnom pogledu, ne govori ništa o strukturi države; govori samo o funkcionisanju vlasti.

Kada se to uzme u obzir i kako su napravljene mape, može se reći da su oni prilično odlučni da nas pritiskaju – da prihvatimo stvaranje jedinstvene države Bosne i Hercegovine; jer, kažu: „Bosna i Hercegovina – će biti“; dakle, ona još uvek nije. To se vidi i po tome što je mnoge zemlje još nisu priznale; a one koje su je priznale, ne uspostavljaju nikakve diplomatske odnose. Bosna ne može da postoji bez nas. Oni traže da mi prihvatimo „da će“ Bosna biti decentralizovana država i onda bi, posle toga, sve bilo gotovo. Da smo to prihvatili, sada više Konferencije ne bi bilo; pravници bi razrađivali ove ustavne principe, napravili bi ustav kojim je, po ovom papiru iz Ženeve, predviđeno da nam bude nametnut od Konferencije,¹⁵ pri čemu se, posle toga, može samo amandirati samo konsenzusom tri naroda. Mape i ustavi će biti nametnuti i moći će se mijenjati samo konsenzusom tri naroda. Međunarodni kustodijalni nadzor, odnosno stareteljstvo i briga nad Bosnom i Hercegovinom će biti sve dok sva tri naroda konsenzusom ne odluče da se to prekine.

Mislim da je potpuno jasno da je scenario, koji su do sada „gurali“ u odnosu na Srbe i Jugoslaviju, i dalje na stolu; da nikakvih strateških promena, u tom pogledu, nema; i da je velika varka sve što govore u odnosu na Kosovo; da je to isto jedna taktička varka da bi to Srbi prihvatili, s nadom da Srbija dalje neće biti dirana, odnosno Jugoslavija; nego da će se to zaustaviti u Bosni i Hercegovini. Njima je sada velik „luksuz“ da sada „zapale“ Kosovo, dok ovu stvar u Bosni nisu završili.

Jednom riječju, mislim da smo sada pred izborom i moramo da se dogovorimo kako ćemo. Ponoviću, čini mi se da smo napravili strašnu grešku što nismo, u fazi kada se formirala Hrvatska, stali na

¹⁵ Misli se na Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji, otvorenu u Londonu 26. avgusta 1992, koja je predstavljala naslednicu Haške konferencije o bivšoj Jugoslaviji, pa zatim pretvorena u stalan pregovarački instrument sa sedištem u Ženevi.

granice, proglasili ujedinjenje i borili se za tu državu; isto bi nam bilo, samo bismo bili u boljoj poziciji; sankcije bi odmah bile uvedene. Ali, bolje je bilo da su nam sankcije uvedene onda kada nam je vojska na granici Obrovca i Gline, nego kada se vojska potpuno povukla; prihvatili smo sitne korake i njihovo sitno lomljenje i cijepkanje našeg nacionalnog i državnog bića. Po mom mišljenju, nikada nam neće biti lakše ujedinjenje nego danas; sutra će biti mnogo teže, a prekosutra još teže. Stvaraju se novi entiteti i uvijek se nađe dovoljno onih koji su zainteresovani da se ti entiteti uspostave i očuvaju. Sada je ovo hipoteza, a sutra će biti političke činjenice: Hrvatska sa avnojevskim granicama neosporena – biće politička činjenica; Bosna sa avnojevskim granicama – biće politička činjenica; i, za nas su ti krajevi i te zemlje izgubljene. Moraćemo polako da se selimo, da tražimo put prema Srbiji ili da prihvatimo, u prvoj fazi, drugorazredni i trećerazredni položaj; a onda će najpametniji i najobrazovaniji da se sele; kasnije će da se pokrštava u katoličku vjeru, manje je vjerovatno da će da se poturči, i da tamo ostane. U slučaju vojnog poraza, možemo očekivati da će u Srbiju doći dva i po miliona ljudi, u „stampedu“, koji smo videli i u Slavoniji gdje se bježalo i bez „opanaaka“. Svi ti naši hrabri ljudi, kada se primakne nemilosrdna ustaška mašinerija koja vadi oči i kida nokte, daju se u bjekstvo i isprazniće taj prostor.

Sada moramo da razmislimo da li ćemo nastaviti „sitnim koracima“, jer su oni do sada u svemu uspjeli; pod pretpostavkom da se ostvari njihova težnja da Krajina postane dio Hrvatske, a Republika Srpska dio Bosne i Hercegovine. Oni, u razgovorima, drže da je to gotova stvar; da Knin sanja da će nekada biti izvan Hrvatske; isti taj Vens i Oven to kažu; nama kažu da moramo da zaboravimo na ideju o „državi u državi“ kao da je „država u državi“ neko čudo; kao da Ženeva nije „država u državi“, ili Kansas i Arizona. Nastupio je presudan trenutak, a posle svega ovoga će biti ili bolje, ili gore. Ako prihvatimo „sitne korake“, ne uspostavimo se kao nacija i ne stanemo u odbranu sebe, u cjelini, uvjeren sam da smo gotovi kao narod, da se Srbija neće spasiti rata i da će biti svedena do nivoa Beogradskog pašaluka. Nema šanse da se drugačije uradi! Jer, da smo stali kao jedin-

stven narod dok je vojska još bila na granicama Krajine, bilo bi velikih udaraca po nama; prije svega, političko-diplomatskih pritisaka itd. Ali, mi bismo stvorili faktičko stanje koje bi prošlo. Ovako, mi smo ih samo usporili; sva borba u Bosni i Hercegovini je samo usporavanje njihovog scenarija, da se ne prelazi na Srbiju dok se ne završi Bosna.

Možemo da se opredjelimo za nekoliko stvari; mi smo se na Skupštini opredjelili da idemo u pravcu te Konferencije, da bismo sebi obezbijedili državnu i nacionalnu personalnost u okviru nekakve Bosne i Hercegovine, kako bismo tokom vremena mogli da eventualno ostvarimo neka svoja druga prava, odnosno da ostvarimo prava na samoopredjeljenje. Međutim, po mom osećanju stvari, to će biti mnogo teže uraditi kasnije nego sada. Sve što ne bi bilo neko šokantno iznenađenje za njihov scenario, uklapa se u njega; svako naše sitno prilagođavanje njihovom scenariju zavarava nas u nadi da ćemo tok događaja preokrenuti. Samo šokantna stvar koja im potpuno mijenja koncept, po mom mišljenju, može da ih zbuni, da ih izbaci iz „koloseka“ i da moraju da promijene osnovni pristup. A moraju da ga promijene, jer im više neće funkcionisati scenario.

Dakle, mi bismo morali da razmišljamo o tome šta nam stoji na raspolaganju za kompletan preokret i to treba uraditi danas, bolje nego sutra.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ako dozvolite, hteo bih nekoliko reči da kažem, pre svega, o ovom strateškom problemu. Čini mi se da bi za tok naših razgovora ovde bilo dobro da prvo raspravimo ono što je strateška, odnosno ključna tačka ili ključno raskršće o kojem je govorio dr Karadžić, pa da onda govorimo o taktičkim potezima koji su nam nužni i koji nam stoje na raspolaganju. Čini mi se da bi bilo bolje da svi govorimo o tome gde stojimo u ovoj ključnoj stvari.

Mi imamo osećanje u narodu, mnogo s narodom na terenu i u pozadini, da nam povlačenja nazad, u nekakvu unitarnu Bosnu – nema. To ne zavisi ni od Karadžića, ni od Koljevića, ni od Krajišnika, ni od rukovodstva, čak ni od poslanika; jednostavno, to narod ne bi prihvatio. Nastao bi kaos; narod bi našao druge rukovodioce, što

isto nije teško; danas, gotovo svaki Srbin koji je tamo može da vodi i nije tako komplikovana naša srpska politika da bi je teško bilo voditi. Prema tome, naše opredeljenje je ovakvo kako je rekao predsednik Karadžić; to je opredeljenje naroda i moje lično opredeljenje. Predlažem ovo prelaženje sa sitnih na krupne poteze, gledajući unazad uvek je lakše biti pametan, ali ni tu pamet ne treba odbaciti; čini mi se da smo svi zajedno grešili; nije sada u pitanju ko je to vodio, jer smo najveći broj stvari zajedno vodili; i čini mi se da smo dovedeni u ovakvu tešku situaciju zbog toga što smo dozvolili, što se i prostim okom vidi, da tri dela srpskog naroda se pojedinačno bore uz pomoć onih drugih delova. Još niko u istoriji nije uspeo da porazi jedan narod, niti je mogao, još manje, to javno da brani.

Današnji sastanak sam shvatio, kako ga je predsednik Čosić najavio, da je njegova želja da dobije rezultantu volje legitimnih predstavnika srpskog naroda i zato se još jednom zalažem da dođemo do zajedničkog stava, odnosno da vidimo kako bismo mogli što preciznije dobiti tu rezultantu volje. Odavno smo razmišljali o toj ideji – potrebi za svesrpskom skupštinom, skupštinom svih legitimnih predstavnika srpskog naroda u različitim delovima bivše Jugoslavije. Mislimo da bi to bio jako značajan i krupan korak, za razliku od onih sitnih koje smo do sada koristili, taktizirajući i pokušavajući da nadlukavimo mnogo lukavije od nas. To bi bio taj krupan korak – organizovanje jedne takve skupštine; da se na toj skupštini čuje mišljenje svih predstavnika, tako da bi predsednik Čosić mogao, ako mu je to želja da može da predstavlja ukupnu volju srpskog naroda, mnogo legitimnije ga predstavljati.

Od jučerašnjeg dana, imam utisak da imamo mnogo veću političku šansu za ovakvom jednom skupštinom; posle jučerašnjeg govora gospodina Iglberbera¹⁶ bilo bi vrlo važno da se taj njegov govor ima u vidu i da se nekako dođe do njega.

¹⁶ Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger, 1930–), američki diplomata. Ambasador u Jugoslaviji (1977–1980), a docnije zamenik državnog sekretara u administraciji Džordža Buša i predsednikov savetnik za Jugoslaviju (1989–1992). Od avgusta 1992. do januara 1993. bio je državni sekretar posle ostavke Džejmsa Bejkera.

U prvoj tački svog govora rekao je da je Amerika bila protiv raspada Jugoslavije, zato što je u principu bila protiv secesije; dakle, pojavljuje nam se iz takvih političkih krugova, koji najblaže rečeno, nisu bili skloni nama, jedna implicitna i dovoljno eksplicitna osuda secesije kao takve. Kada pomislim na ovu svesrpsku skupštinu, mislim da bi mogla biti skupština onih delova srpskog naroda koji su se opredelili protiv secesije; kao što smo to mi imali na svom referendumu, ili naša braća iz Krajine. To ne bismo morali zvati „skupštinom srpskog naroda“, već „skupštinom legitimnih predstavnika onih delova naroda koji su se opredelili da ostanu u Jugoslaviji, opredelili se protiv secesije“.

Toliko bih rekao o ovom strateškom delu. Mislim da bi nam bio potreban i neophodan jedan ovakav krupan korak, o kojem odavno govorimo; ali, stalno smo mislili da nije pravi trenutak i da nije politički oportuno; čini mi se da je ovo krajnji trenutak ako ćemo se za tako nešto uopšte opredeljivati. Nije „pet do 12“, već je „12 i pet“; ali, još uvek nije „12 i 10“. To bi bio moj predlog, ukoliko se opredelimo da nam je ovakav strateški cilj.

Hvala!

DOBRICA ĆOSIĆ: Izvolite, Zečeviću.¹⁷

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Slobodan sam reći i raduje me, jer kao Republika Krajina ne možemo drukčije ni opstati – jednostavno, mi prihvatamo ove stavove koje je izneo dr Karadžić. To je jedino realno i moguće, koliko god bilo teško u ovim uslovima.

Imali smo skupštinu u Bosanskom Grahovu i nedavno u Prijedoru i tu smo rekli: to je snaga, to je narod;¹⁸ jednostavno, mi smo

¹⁷ Zdravko Zečević, po obrazovanju agronom. Predratni predsednik opštine Benkovac, premijer Republike Srpske Krajine (1992–1993), funkcioner Srpske demokratske stranke.

¹⁸ U Bosanskom Grahovu je 27. juna 1992. održana zajednička sednica skupština SAO Krajina i Bosanske Krajine na kojoj je usvojena deklaracija o ujedinjenju. U Prijedoru je 31. oktobra 1992. održana prva zajednička sednica skupština RS i RSK sa jedinom tačkom dnevnog reda: „Donošenje Deklaracije o saradnji i težnjama za ujedinjenjem Republike Srpske i Republike Srpske Krajine“.

zatečeni da ga predstavljamo, ali to će činiti i neko drugi. To je opredeljenje naroda sa terena, u to vas ubeđujem, bez obzira koja cijena bila; da o tome više ne gubimo u vremenu. Ispod dostojanstva, časti i ponosa nećemo, niti možemo; pa po bilo koju cijenu. Tako smo se postavili od prvog dana i raduje nas što se mišljenje Republike Srpske podudara s našim; mi saradujemo kao vlade, skupštine i naš život se prepliće.

Ovo je istorijski trenutak i mi moramo imati „petlju“ da to uradimo. Bolje da smo uradili u Grahovu, kao što je rekao dr Karadžić; ali je sada još uvijek bolje nego sutra.

Toliko.

DOBRICA ĆOSIĆ: Izvolite!¹⁹

MILE PASPALJ: Gospodo, pre otprilike godinu dana, na ovakvom jednom skupu smo bili kada smo se odlučivali na korake o kojima je govorio dr Karadžić – da idemo postepeno i sitno, da imamo što manje žrtava i nevolja u srpskom narodu od strane svijeta i Evrope.

Međutim, pokazuje se da taj proces, htjeli mi to ili ne, svijet neminovno nije htio da zaustavi i on dalje „melje“ preko srpskog naroda. Moje lično razmišljanje, a i razmišljanje naše Skupštine Republike Srpske Krajine, podudara se sa ovim što su izneli predstavnici Republike Srpske, na čelu sa dr Karadžićem; iz jednog prostog razloga – u našem narodu u najtežim vremenima, služe se dosjetkama i starim uzrečicama: „Cijenjen si onoliko koliko se sam cijeniš“. Mislim da je došao momenat da stvarno izvršimo preloman trenutak; da izazovemo jedan šok za svog protivnika. Dok se sabere i nađe neku novu koncesiju, nadam se da ćemo se uspjeti odbraniti.

Ovdje moram iznijeti jedan podatak koji je vrlo interesantan; možda nije momenat da se o njemu govori, ali vjerovali ili ne, otvoreno moram reći – Republika Srpska Krajina je gledala na izbore u Srbiji vrlo „otvorenih očiju“. Srpski narod u Srbiji, posle svih pritiska i svega što se dogodilo, ostao je „na nogama“. Krajiški narod isto

¹⁹ Mile Paspalj (1953–), predsednik Skupštine Republike Srpske (1992–1995), optužen 2006. za ratne zločine u Hrvatskoj.

tako želi da ostane „na nogama“. Da srpski narod nije ostao „na nogama“, danas bismo imali u Krajini 20–30 odsto manje stanovništva; iza toga nemamo biološke mase za očuvanje granice i Republika Srpska Krajina se gasi, a to je onda dalji proces koji ide preko Republike Srpske prema Srbiji. Ideja o svesrpskoj skupštini je ideja koja već duže vremena postoji na ovim prostorima; ona je odlična zamisao; unijela bi novu snagu i moral ljudima koji su tamo, zajedno s nama, da se odbranimo od svega što se dešava. Ovaj proces koji nam je svijet namijenio, neće stati. Ako se odlučimo na ovaj korak, imaćemo samo više snage i volje da se odupremo svemu što nam je pripremljeno. U protivnom, biće vrlo teško. Jer, sada – to je inače druga tačka dnevnog reda – teško je očuvanje granice i svega što imamo; ljudi su zamoreni; svi pitaju šta je cilj. Ovo što je dr Karadžić govorio i ostali govornici upravo treba da definiše taj cilj; nadam se i danas; da kažem svom narodu, kada se vratimo, da idemo na to. To je ta naša cijena za koju su padale žrtve i šta srpski narod hoće.

Toliko.

DUŠAN STAREVIĆ: Ja bih vam samo pročitao stav Vlade Republike Srpska Krajina, datiran od 5. januara 1993. godine, u vezi predloženog plana i okvira za rješavanje situacije u bivšoj Bosni i Hercegovini. U tom stavu, koji je u zvaničnoj formi upućen, navodi se: „Ustavni okvir za bivšu Bosnu i Hercegovinu predložen od strane Vensa i Ovena – u članu 2. – je onemogućavanje provincijama da sklapaju ugovore sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama. To je suprotno plebiscitu srpskog naroda od 1991. godine i Deklaraciji dve skupštine, Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, u Prijedoru.²⁰ Ocjena je da je ponuđeni okvir potpuno nepovoljan za Republiku Srpsku Krajinu. Predložena podjela Bosne i Hercegovine je nepovoljna za srpski narod, jer onemogućava veze sa Srbijom, pošto je područje u Posavini predviđeno za podjelu između Muslimana i Hrvata. Time se gubi i koridor kojim je Republika Srpska Krajina održavala vezu sa Srbijom. Muslimanska strana je, i pored ovakve predložene podjele, s pogodnostima za sebe u istočnoj Bosni,

²⁰ Videti videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 47, nap. 18.

Posavini i Cazinskoj krajini, zatražila nova područja oko Petrovca, Ključa, Prijedora, Sanskog Mosta i Bosanskog Broda u Bosanskoj krajini. Dalje, traže ceo grad Brčko, s tim da se teritorija opštine podijeli na tri dijela. Takođe, traže Janju, kako bi je priključili Tuzli, odnosno tuzlanskom regionu. Ne pristaju na srpske Šehoviće, jer ih smatraju svojom teritorijom; a zahtijevaju da se muslimansko Goražde i Foča povežu sa Sandžakom i da iza ovih gradova do Srbije nemaju teritoriju koja bi pripadala bosanskim Srbima. To traže i zato da bi se eliminisao koridor između Srbije i istočne Hercegovine.

To je zvaničan stav naše Vlade i osim toga ne bih ništa drugo rekao, sem da su Zaključci Skupštine Republike Srpske, održane juče u Bijeljini, za nas potpuno prihvatljivi.²¹

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Šta ste vi dogovorili sa Hrvatima oko tog koridora? Rekao si da ste postigli sporazum, da postoji „zemaljska veza“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Oni su, naime, predložili da postoji garantovan put između jedne provincije i druge. Međutim, s Hrvatima smo dogovorili – jer su oni, znajući vojnu situaciju, prihvatili – da imamo zemaljski koridor, a ne put; nadajući se da bi oni možda dobili gradove – Brod, Orašje, Odžake i eventualno Šamac, ali da bismo mi imali dvadesetak kilometara dubok koridor oko puta kojim bismo mogli ići. Međutim, rekli smo da ćemo to imati milom ili silom i oni su prihvatili da se oko toga razgovara, pod uslovom da mi ne diramo ništa u dolini Neretve – Kupres, Vakuf i Jajce, što su oni već dobili. Ovu mapu je neko pravio vrlo provokativno; dao je Hrvatima više nego što im pripada – na štetu Muslimana i Srba.

To je bio bilateralni razgovor u prisustvu Vensa i Ovena; a onda su nas ostavili same. Dugo smo razgovarali i postigli tu saglasnost. Kada smo Ovenu saopštili, uz prisustvo Hrvata, da smo se dogovorili da ćemo mi imati koridor, a ne garantovan put, on se zacrvanio i rekao: „Šta to znači? Kako ste se vi to dogovorili? Šta to sada znači da ćete imati zemlju i koridor?“ Jednostavno, cilj je da Srbi ni-

²¹ videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 37, nap. 10.

pošto nemaju vezu sa Srbijom. Hrvati nemaju primjedbu, a oni imaju primjedbu; oni nisu nikakvi nepristrasni posrednici, oni su strana u sukobu; oni su jedna od strana koja ima svoje interese. Neopisivo je iznenađenje i ljutnja bila Ovenova kada je shvatio da su se Srbi i Hrvati dogovorili oko koridora.

Oni sada mogu nagovoriti Hrvate da odustanu; ali mi neće-mo da odustanemo; mi tamo imamo svoju zemlju; ova naselja koja su čisto srpska i skoro bi mogli da imamo – ne znam koliko dubok – ali koridor kroz srpska sela, da nigde ne nastupimo na nečiju zemlju. Ali, u osnovi, tu treba Sava da bude granica. Ne treba da bude zabu-ne – sa Hrvatima će rata biti još, još ratova. Nema mogućnosti da se mi sa Hrvatima umirimo i primirimo.

Sada mi je, u Ženevi, potpuno postalo jasno da ćemo s Hrvatima biti neprijatelji veoma dugo. Tuđman²² je jedan fiškal koji prvog dana daje neke nade Srbima i govori da bolje biti ne može; drugi dan čuti, a trećeg dana sve poništi. To smo vidjeli prema Bobanu²³ i prema bosanskim Hrvatima. Dakle, nemojmo se uzdati u dogovor sa Hrvatima. Dogovora sa Hrvatima nema! Oni hoće rat.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Izuzev ukupnog.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ali, i u ukupnom dogovoru oni ne bi razmišljali o eventualnoj razmijeni teritorija, nego bi razmišljali o razmijeni stanovništva i, možda bi razmišljali o davanju nekih teritorijalnih koncesija, hrvatskih, nama u Bosni. Pominjali su zapadnu Slavoniju; da bi je eventualno tražili, a za uzvrat dali Bosansku Posavinu – te je ovo što mi sada držimo, to je taj koridor. Međutim, mislim da će se to izgubiti, jer će Oven biti protiv toga; iako ne bi imao pra-

²² Franjo Tuđman (1922–1999), hrvatski general, historičar i političar. Odvojio se od Saveza komunista Jugoslavije 1971. Osnivač Hrvatske demokratske zajednice. Predsednik Hrvatske (1990–1999).

²³ Mate Boban (1940–1997), hrvatski političar iz Bosne i Hercegovine, lider Hrvatske demokratske zajednice u BiH i predsednik Hrvatske Republike Herceg-Bosne do 1994. U Ženevi je bio predstavnik hrvatske strane. Umro u Mostaru posle završetka rata.

vo da se meša u to, on će biti protiv toga, jer je cilj da srpski narod nipošto nema veliku državu. Mi to držimo vojnički i ne navaljujemo na Orašje da ga oslobodimo; ali oni stalno navaljuju na taj koridor, pokušavaju da ga preseku. Inače, prava njihova strategija je bila da se od Bosanskog Broda i Dervente spuste do Maglaja i potpuno odsjeku; taj dio bi integrisali u Hrvatsku, a ovo ovamo bi možda prepustili Srbima.

DOBRICA ĆOSIĆ: Predlažem da još malo načelno razgovaramo, pa da onda pređemo na konkretnija razmatranja.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Da vidimo ova strateška opredeljenja.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Gospodine Predsjedniče, Vi ste rekli da ćemo o Vensovom planu i primjeni reći u posebnom dijelu?

DOBRICA ĆOSIĆ: Ali, Vensov plan je tu – on je i neposredan razlog za naša razmatranja opštih pitanja.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Jedino kada bismo upoređivali: kod nas je rečeno da ne prejudicira politička rješenja – Vensov plan; a ovaj koji je u Bosni – taj prejudicira i politička rješenja.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč, gospodo?

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Ako dozvolite, biću slobodan da kažem da je moja procjena – Srbi iz Crne Gore su malo zainteresovani za ukupna događanja; možda nije fer što tako kažem, ali i to me muči. Mi Srbi gledamo žešće na sve srpsko.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodine Jovanoviću,²⁴ izvolite!

²⁴ Vladislav Jovanović (1933–), srpski diplomata, ministar inostranih poslova Srbije i SRJ u dva mandata. Docnije ambasador SRJ u Ujedinjenim nacijama i poslanik u Saveznoj skupštini.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Gospodine Predsedniče, prethodno bih hteo da svima prisutnima, koje znam i koje ne znam, izrazim najbolje želje za Novu godinu. Što se tiče ovih načelnih postavki, setimo se da je razbijanje Jugoslavije imalo i ima smisla jedino ako se završava razbijanje srpskog naroda, Srbije i Crne Gore. Bez toga, ta operacija nije uspela; dobici nisu zagarantovani i učvršćeni. Prema tome, nama nema mira dok se ta operacija ne završi. Taj mir ne mora uvek da bude u formi rata; već u formi političkog pritiska, uznemiravanja, destabilizacije itd.; to će se, verovatno, i nastaviti. Svima je jasno da je borba za razbijanje srpstva sada u odlučnoj formi na prostorima Bosne i Hercegovine; tu je taj otpor, s naše strane, i prihvaćen. Da nije tamo prihvaćen, bio bi prihvaćen na Kosovu ili na nekom drugom mestu, sa verovatno još slabijim izgledima da bude uspešnije vođen.

Iz toga moramo zaključiti da okruženje i uslovi ne dopuštaju da se sada ostvari taj viševjekovni san o jedinstvu svih Srba u jednoj srpskoj državi. Ka tom putu, mi moramo ići u etapama. Sadašnji otpor u Bosni je bio vojni; morali smo se suprotstaviti osporavanju i kršenju tih naših osnovnih prava. Taj otpor, očigledno, dolazi do kraja; jer, međunarodno okruženje ne želi više nastavljanje rata u Bosni. Da li ga želi kasnije preneti na drugo mesto, to je drugo pitanje.

Drugo, očigledno je da su još odlučniji nego što su bili na početku – da ne žele stvaranje nekih ujedinjenih srpskih država. Prema tome, u ovom trenutku, mi to ne možemo ostvariti. Pitanje je samo da li, prelaskom na političke etape, a prva etapa je ova koja se sada odvija u Ženevi, treba da budemo tako skromni, ili tako neskromni, pa da već u prvoj etapi izgubimo sve glavne adute; ili da u prvoj etapi budemo toliko neoprezni, pa da na drugi način sve te adute dovedemo u pitanje. Tu je pitanje mere, umešnosti, pravilne ocene i naših mogućnosti; ali, istovremeno, i realnosti svih tih pretnji. One su, u ovom trenutku, do te mere uvećane, sveobuhvatne i sinhronizovane da u velikom svom delu predstavljaju taktički pritisak, psihološko iznurivanje, rat nerava; traže uzmak, odnosno ostvarivanje ciljeva putem pretnje, bez upotrebe sile. To je prevashodni cilj ove kampanje. Tek u jednom manjem delu, a pitanje je u kom procentu, ona ima realne razmere.

Prema tome, ovo što smo čuli od gospodina Karadžića i drugih, s čim se uglavnom slažem, jer su te strategijske ocene po meni ispravne – ne govori o tome da nije moguće učiniti nešto više za poboljšavanje ponuđenih principa i dobijanje što povoljnije pozicije u toj prvoj etapi političkog puta, borbe za naše nacionalne ciljeve; recimo, ceo taj koncept svodi organizaciju Bosne na tip administrativne autonomije. Administrativne provincije nisu isto što i konstitutivne jedinice jedne složene države i nije slučajno što Owen tako uporno negira svaku mogućnost da Srbi u Bosni imaju „državu u državi“ kako on to kaže. „Alergija“ prema reči „država“ je stopostotna. To nije samo zato što mu se ona ne sviđa, nego što iza toga stoji njihova strategijska procena da Srbima ne treba omogućiti ni da zadrže embrionalnu šansu za kasnije državno konstituisanje u Bosni, a s tim i dobijanje prava za labavljenje Bosne i stvaranje uslova za pripajanje Srbiji. To je cilj koji nije samo njegov, ni Evropske zajednice; to je cilj NATO-a, Amerike, cilj cele Evrope, u ovom trenutku u odnosu na nas. To je vrlo nepovoljno; ali ne pokazuje da nije nemoguće da se stvari poboljšaju.

Prvo, Ženevu ne smemo prihvatiti kao rok iza kojeg stoji totalna nesreća. To je ono što oni hoće da prikažu, al mi na to ne treba da pristanemo; to je proces pregovaranja koji smo dobronamerno započeli, u koji unosimo našu dobru volju i doprinose. Ali, nijedan rat se ne može završiti preko dva-tri sastanka; nego to traje duže vremena, pogotovo takav jedan složen i isprepleten rat. Mi treba da se borimo za poboljšanje teksta; za poboljšanje položaja i uslova, ne prekidajući sam proces i dovodeći u pitanje našu miroljubivost i nameru da ratu učinimo kraj i da otvorimo puteve za sveobuhvatno političko rešenje. Kako treba ići u tom pravcu?

Prvo, na bazi postojećeg ustava, moramo se uporno boriti za reafirmaciju principa konstitutivnosti. Koliko smo ustanovili, to nije nemoguće da se ubaci u tekst. Oslanjajući se na to da dalje izvlačimo logičke konsekvence koje iz toga proizlaze. Konstitutivnost znači državotvornost, a državotvornost znači neotuđivo pravo na samoopredeljenje; a neotuđivo pravo na samoopredeljenje znači i pravo na državno organizovanje bez prava na secesiju. Prema tome, „država u

državi“ nije nemoguća, niti ima malo primera u svetu gde to postoji; pa, opet ta država nije dovedena u pitanje, niti mir i stabilnost, niti interesi drugih zemalja. Čuli smo od gospodina Karadžića da Amerikanci delove svoje zemlje nazivaju državama; to isto radi Švajcarska, radi i Nemačka; i toliko drugih zemalja. Zbog čega oni ne žele da reč „država“ bude reč za označavanje jedinstva srpskog etničkog prostora u Bosni? Očigledno je da postoji zadnja namera i misao da se preko eliminisanja te reči stavi tačka na buduće pravo na samoopredeljenje Srba u Bosni. Ako se oni sada toga liše, ubuduće neće moći na to da se pozivaju.

Prema tome, borba za očuvanje državnog personaliteta u okviru Bosne nije nemoguća. Lično osećam da ima prostora da se ona vodi i da se na kraju dobije; koliko i u kom obimu – to je drugo pitanje. Možda bi trebalo, paralelno s tim insistiranjem i objašnjenjima – pravno-političkim, istorijskim i moralnim – da se pružaju i garancije da takva državnost u okviru Bosne nije nipošto ekspanzija Srbije prema Bosni, niti stvaranje nekakve velike Srbije, niti stvaranje osnova za neposrednu ili buduću secesiju te srpske države od Bosne. To bi se moglo postići pružanjem garancija, međunarodnih, naših i hrvatskih; da bi takva složena Bosna bila sigurna članica međunarodne zajednice za period od 10, 20, 30 ili 50 godina; ni 50 godina, po meni, nije mnogo ako se sačuva perspektiva državnog postojanja i daljeg razvoja našeg naroda u Bosni, jer bi sam proces doneo rezultat. Prema tome, mi moramo zadovoljiti međunarodnu zajednicu u dva osnovna zahteva i očekivanja: prvo, oni traže kraj rata; ne zato što su „siti“ tog rata, nego zato što se boje da bi njegovo dalje produženje moglo da otvori „apetite“ i drugima na drugim prostorima i onda bi imali mnogo komplikovaniju situaciju; i drugo, žele da se osiguraju od tzv. „Velike Srbije“. Oni znaju da to nije tačno, jer je to samo pežorativan način izražavanja za legitimno pravo jednog naroda da ostane u zemlji u kojoj je dotle bio; ali su oni izvrnuli sve to kroz propagandu, vratili se na onu austrougarsku tezu s početka veka i uspehi svet da ubede da ne postoji tako nešto. Prema tome, kraj rata možemo postizati time što bismo bili nosioci mirotvorstva, u cilju prekidanja ratnih aktivnosti; o čemu već postoji puno dokaza s naše

strane, jer su sve te inicijative uglavnom dolazile s naše strane. Možda bi se tu moglo i više učiniti, efikasnije kontrolisati održavanje takve inicijative ili obećanja; sve je to stvar koja je relativno lako izvodljiva.

Drugo, opasnost od Srbije, odnosno od secesije srpskog naroda u Bosni i njegovog priključenja Srbiji – može se otkloniti time što bi se davale te garancije. Pomenuo sam samo jednu ideju, a možda ima niz drugih; njih je lako pronaći. Mi moramo da zadovoljimo očekivanje međunarodne zajednice, a istovremeno da im „izbijemo iz ruku“ argumente da postoji jedna zavera – da se međunarodna zajednica prevari i ostvari ujedinjenje srpskih zemalja, odmah ili u neposrednom roku. Mislim da je to moguće učiniti. Ako se to postigne, onda i protivljenje državnosti srpskog naroda u Bosni bi moralo da slabi, sve dok se ne povuče. Da li bi ta državnost bila izražavana u jednoj teritorijalnoj celini ili u rascepkanoj teritorijalnoj formi, to je stvar koja je od manjeg značaja; jer i sada teritorijalne provincije mogu, koliko sam shvatio, da međusobno koordiniraju svoj rad, aktivnosti i da se čak predstavljaju kao jedna celina; mogu i prema susednim zemljama, pre svega, prema Jugoslaviji – prema ponuđenom tekstu, da uspostave razne oblike saradnje; tzv. „mekna granica“, dvojno državljanstvo, ekonomsko-kulturna saradnja, sve je to moguće kako smo čuli. Razume se, to treba da bude fiksirano; jer, jedno je usmeno, a drugo pismeno. Međutim, polazeći od toga treba ići dalje kako bi se dobilo to što je po meni bitno, a to je ta konfederalna forma ili labava federalna, što bi slično značilo; čak i ime nije toliko bitno, koliko je bitna suština – da se tim trostepenim hodom, od konstitutivnosti preko samoopredeljenja, do državnosti, bez secesije – jer ju je ne-realno tražiti u ovom trenutku – postigne poboljšanje teksta. Drugo, stvar koja treba da nam se objasni jeste – da li, pri ovakvom tekstu, osnovani strah od kvarenja demografskog sastava Bosne može da se realizuje; reč je o tome da li bi ove provincije otežavale ili onemogućavale pravo, na primer, Muslimana da se slobodno nastanjuju u srpskim zemljama. Sećam se da je gospodin Karadžić svojevremeno ukazivao na tu opasnost.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ta opasnost ne postoji, neće oni da „ju-re“ tamo.²⁵

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Rečeno je „pravo na slobodu kretanja“; to može da uključi i slobodu nastanjivanja, ako se drukčije ne kaže. Zbog toga, to treba imati u vidu da se ne bi desili nesporazumi; ali, to se može utvrditi kada se pređe na drugi deo rada, na izradu ustava; kada se pređe sa samih principa. Prema tome, ako se slažemo o stratejskim premisama, ako se složimo da ne smemo primiti na sebe odijum prekidanja rada Konferencije; ne treba nikada da kažemo „ne“, nego kada nam je najteže da kažemo „da“; pa da kroz tu afirmativnu formu, u suštini, „izbijemo zube“ onoj neugodnoj poziciji koja nam se nudi i nastojimo da je redigujemo u željenom pravcu; drugo, da kroz to onemogućimo postavljanje fiksnih rokova. Ovo je, navodno, taj prekluzivni rok – „sada ili nikada“; ako se ne postigne sporazum u nedelju, onda nastupa smak sveta. To bi trebalo otkloniti time što bismo nastupili na takav jedan pozitivan fleksibilan, ali istovremeno i dovoljno principijelan način. Hvala.

DOBRICA ĆOSIĆ: Izvolite, gospodine Đukiću.²⁶

ILIJA ĐUKIĆ: Sa ogromnom pažnjom sam saslušao sve što smo čuli od prijatelja i braće iz srpskih krajina, Republike Srpske i Republike Srpska Krajina. Nema nikakve sumnje da nam je svima teško i da se nalazimo u jednom od istorijskih trenutaka za srpsko pitanje, koje je otvoreno tako kako je otvoreno, koje nas pritiska i koje moramo rešavati. O tome sam imao prilike i juče nešto da govorim, pa ne bih sada neke stvari ponavljao. Isto tako, nema nikakve sumnje da su se Evropa i svet rešili da na svaki način zaustave rat i da su spremni da upotrebe sva sredstva.

²⁵ Izveštaj UN iz sredine decembra 1992. beleži više od tri miliona izbeglih i raseljenih lica na teritoriji bivše Jugoslavije i 600.000 izbeglica van nje.

²⁶ Ilija Đukić (1930–2002), jugoslovenski diplomata i ambasador. Tokom pregovora u Ženevi nalazio se na mestu ministra inostranih poslova SRJ (1992–1993).

Ovde smo čuli strateška razmišljanja koja su utkana u odluke Skupštine Republike Srpske; čuli smo tzv. vojnička razmišljanja i informacije koje nam je dao general Života Panić. I jedno i drugo su naše realnosti. Hteo bih da se složim i da kažem da mi je veoma blisko razmišljanje mog kolege Vlatka Jovanovića o tome da moramo pronaći način kako da nastavimo da rešavamo srpsko pitanje u svoju korist, a da ne izložimo srpski narod, bilo gde da se nalazi, daljem uništavanju. Veoma se slažem s načinom da se kaže „da“ i nastave razgovori.

Hteo bih da ukažem na neke stvari koje, možda, ne moraju da budu tačne, ali mi se čini da ih treba imati u vidu. Koliko god nam ovaj paket koji se nudi izgledao nepovoljan, neprihvatljiv, težak, nepravedan – to je labavi paket; u njega kao da je utkana svest da će to biti veštačka tvorevina koja ne može da se održi. Da li je ona sračunata na 6, 16, 26 ili 36 meseci, to ne mogu sada reći; ali je to paket koji će nam dozvoliti pod određenim uslovima, a to su uslovi mira, pregovaranje i sporazumevanje; a onda će svako na svoju stranu; onda ćemo biti zajedno; onda možemo biti zajedno.

Moram da kažem još nešto, više od toga. Ovo nije samo moj utisak. U nekoliko razgovora, koje smo imali u poslednje vreme sa stranim partnerima, provlači se u podtekstu, a negde i dosta otvoreno, misao i razmišljanje o tome da će krajnji rezultat biti podela Bosne. To su mi rekli Italijani; na neki način, to već postoji u svesti jednog broja nemačkih političara; vrlo otvoreno su mi to rekli Kinezi; sazreva i kod drugih. Možda grešim.

Kada smo ovde imali razgovore sa Vensom i Ovenom, Oven je na tipičan engleski način, sa puno podteksta, govorio o tome da je problem bio kako da se postavi decentralizovana država, a ne preći onu širu liniju kada to vodi u dezintegraciju. On je, u stvari, u jednoj perspektivi nudio njenu dezintegraciju. Možda treba to da imamo u vidu i da računamo s tim; to može ubrzati ove etapne procese o kojima je govorio Vlatko Jovanović, što je vrlo blisko mom razmišljanju o situaciji i trenutku u kojem se svi sada nalazimo. Ima stvari na koje treba da izvršimo pritisak. Jedna je – konstitutivnost; iz koje se izvodi sve ovo.

Drugo, zašto gospodin Oven, Sajrus Vens i njihovi eksperti nisu uzeli srećniju varijantu da nam je ponude – kantonizacija, odnosno provincije; po ugledu na Švajcarsku, gde one imaju određeni stepen međunarodno-pravnog subjektiviteta da mogu zaključivati sporazume, uz određeno ustavno ograničenje; bar je njihov slučaj takav; a to je da takvi sporazumi sa drugim zemljama ne mogu biti na štetu jednog od konstitutivnih delova, provincija ili kantona. Možda i to možemo da postignemo.

Dalje, da li je moguće dalje voditi borbu u pregovorima za koridore, za njihovo povezivanje; za povezivanje provincija i povezivanje provincija sa Srbijom i Crnom Gorom, odnosno SR Jugoslavijom? Možda i tu postoje neke druge mogućnosti; kao na primer, traženje određenog statusa za etnički čista srpska mesta na prostorima koji pripadnu nekom drugom, recimo, Muslimanima; pa se stvori neki „most“. Ako se opredeljujemo na ovo što je nazvano –etapno povezivanje i funkcionalno povezivanje, kako sam ga juče nazvao, moraćemo da tražimo sve te oslonce da bismo i dalje išli ka onom cilju koji ne možemo i ne smemo izneveriti – da živimo i budemo zajedno.

Mislim da treba odbijanje srpske državnosti, odnosno države u okvirima Bosne i Hercegovine, u ovoj etapi, posmatrati i sa druge strane „medalje“. Tačno je da Evropa hoće da spreči stvaranje onoga što oni zovu „Velika Srbija“, iako mi ne razmišljamo o tim terminima i ne vidimo sebe „velikim“ ni kada bismo svi bili zajedno; možemo poštovati sebe kao velike, ali nismo velika zemlja. Ali, tu postoji nešto drugo. Nije li to i način da se spreče Muslimani da imaju svoju državu? Nije Evropi stalo do muslimanske države u Evropi. Na ovoj etapi oni ne žele da je daju Srbima, pa je ne daju ni Muslimanima. Slažem se s tim da su Hrvati prošli najbolje; na kraju, direktno su sada naslonjeni na svoje avnojevske granice; tih granica možda, u perspektivi i vrlo brzo, verovatno neće biti. Zato će jedan od pravaca našeg delovanja i osmišljavanja morati da bude i to da ne činimo ništa čime završavamo hrvatski posao; ukoliko, kao protivuslugu ne dobijemo ono što je naš posao, što je naš interes.

Hvala.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Pokušaću ukratko da kažem, ako možemo ovo da pretvorimo u dijaloge. Što se tiče „sitnih koraka“ o kojima smo čuli vrlo dragocene sugestije, mislio sam da ćemo o tome razgovarati posle; i mi imamo nekih predloga. Bilo je dobrih predloga za ove „sitne korake“ koje možemo praviti u Ženevi, pre svega, od kolege Stojanovića²⁷ – ako je reč o našim pregovorima o državnosti. Ako mogu da budu tri ministra inostranih poslova u susednoj zemlji, do nas, zašto ne bi mogla da budu i u Bosni i Hercegovini?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Gde su tri ministra?

NIKOLA KOLJEVIĆ: Reč je o inostranim poslovima u ustrojstvu Bosne i Hercegovine. Zašto ne bi mogla biti tri? Ako postoje u Jugoslaviji tri, mogu da postoje i kod nas.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: I u Americi sve države imaju ministre spoljnih poslova.²⁸

NIKOLA KOLJEVIĆ: Mogu da postoje, po istoj analogiji, i tri predsednika. Od početka nam je bio cilj da dnevni red bude – mir, prestanak vatre, pa onda političko rešenje. Verujte mi, sve ovo što se do sada govorilo o miru – to nije lako postići. Mi bismo najsrećniji bili i to bi nam taktički odgovaralo da bismo mogli da uspostavimo mir. To oni vrlo dobro znaju, ali nije tačno da oni to hoće. Oven je direktno rekao: „Mene ne interesuje uspostavljanje mira, koje bi se tumačilo kao zamrzavanje statusa quo, što se tiče Srba.“

Prema tome, molim vas da ne razgovaramo o tome da mi nismo za mir i da je mir moguće postići. Možda će biti moguće rešenje

²⁷ Svetozar Stojanović (1931–2010), profesor beogradskog Filozofskog fakulteta sa kojeg je udaljen 1975, zatim naučni savetnik Instituta za filozofiju i društvenu teoriju. U vreme Ženevskih pregovora specijalni savetnik Dobrice Ćosića, predsednika SRJ.

²⁸ Vodenje spoljne politike u SAD predstavlja jedan od glavnih prerogativa federalne države. Ekvivalent ministru inostranih poslova u SAD je državni sekretar. Države Unije nemaju ministre spoljnih poslova, niti mogu da zaključuju međudržavne sporazume.

da postignemo mir sa Hrvatima; što je lakše, s obzirom na njihovu teritorijalnu poziciju; pa bi onda Muslimani ostali poslednji koji ratuju i onda bi bio moguć pritisak na njih. Mi smo svesni tih taktičkih poteza i naša delegacija će se mnogo truditi u svim ovim stvarima; pre svega, da „razvuče“ tih deset tačaka – da se o svakoj govori posebno. To je jedna jako dobra taktička varijanta.

Isto tako, trudićemo se taktički da to ide etapno ne tražeći sada velike dobitke. Ali, svi ti taktički potezi, koji su dragoceni kao ideje za razgovor i kako da se što veštije odbije, odnosno da se razvuče, ne mogu zameniti onu stvar s kojom smo počeli današnji sastanak – krupan korak, ono što je rekao dr Karadžić: naše osećanje da sada bez krupnog koraka nećemo moći sitnim koracima da zamenimo jedan veliki. Kada sam predložio skupštinu legitimnih predstavnika naroda koji su bili protiv secesije, nisam mislio da ta skupština mora da bude proglas za ujedinjenje u savez srpskih država; da ona mora da znači da mi predložimo nešto što je Evropi i Zapadu neprihvatljivo. Ali, to bi bio jedan veliki politički krupan korak, gde bismo učinili legitimnim naša prava, kao delova srpskog naroda, pristajući na druge okvire. Ali, mi bismo se tu pojavili kao delovi jednog naroda kojem su raspadom Jugoslavije uskraćena prava. Na koji način ćemo kompenzirati ta prava, to je drugo pitanje. Taj i takav skup, mi možemo da vodimo jako mudro; mi ne moramo odmah na tom skupu da kažemo da to treba da bude jedna država. Ali, mi se onda pojavljujemo u javnosti kao oni kojima su uskraćena prava; a sada je nevidljivo, s obzirom na nepriznavanje Brozovih granica, da su ta prava uskraćena. Svako od nas u intervjuu kaže, pa i predsednik Milošević,²⁹ da je pravo na lojalnost starije od prava na secesiju. Ali, to prođe u jednoj izjavi ili u našim izjavama, ali nema pravog velikog svetskog odjeka – da smo mi ona strana koja je uskraćena. Vi znate da je obrnuto – da smo mi ona strana u svetskoj javnosti koja je nele-

²⁹ Slobodan Milošević (1941–2006), predsednik Srbije (1989–1997) i Savezne Republike Jugoslavije (1997–2000). Osnivač Socijalističke partije Srbije. Učestvovao u Ženevskim pregovorima u okviru delegacije SRJ. Optužen za genocid i ratne zločine 1999, izručen Haškom tribunalu 2001, u čijoj je pritvorskoj jedinici umro pre izricanja presude.

gitimna, agresivna, teroristička itd. Molio bih vas da se opredelimo. Ako mislite da nije potreban krupan korak, a niko od vas nije predložio takav korak, onda da znamo mi u kakvoj smo situaciji; jer, čini nam se da će dalje biti grešaka i ako bude bilo kakvih brilijantnih sitnih koraka, neće ih biti dovoljno; da se ne iscrpljujemo u malim igrama koje su dragocene za razgovore, ali nedovoljne. Krupan korak je za Hrvate kada se kaže da će bosanski Srbi braniti Krajinu; kada bi im se pokazalo da mi s njima želimo ukupno rešenje i mirno razrešenje niza problema, koji su ostali još od Prevlake. To bi bile neke krupne inicijative; a mi se ovako iscrpljujemo u nekom taktiziranju „na sredini terena“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Najgore je to što smo mi u njihovoj varijanti; oni vode „sigurnom rukom“, tačno tamo gde oni to hoće.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, ali to je za diskusiju. Predložio bih da pogledamo šta stvarno imamo na stolu i šta je to što je najpametnije u ovom trenutku da radimo. Pre svega, uopšte se ne bih bavio nekom vrstom sholastičke diskusije o „sitnim“ i „krupnim“ koracima. Govorio bih o dobrim i lošim koracima. Krupan loš korak je sigurno mnogo gori nego sitan loš korak. Pitanje je šta je dobar, a šta loš korak. Ne bih bio za to da se sada ovde zaklinjemo u strateške ciljeve; oni su jasni. Ovde nema nikoga za stolom koji to mišljenje ne deli. Naš je strateški cilj da srpski narod na Balkanu bude slobodan i ravnopravan. Sloboda i ravnopravnost srpskog naroda na Balkanu podrazumeva onda sve mogućnosti da on do kraja afirmiše i ostvari svoje interese. Ako tu podvučemo crtu; znači, od cilja; a svi su o tome govorili, to je čisto i slažemo se; kada gledamo – kako; za mene je manje važno kroz koliko institucionalnih rešenja i faza treba taj cilj postići; a mnogo više važno – koliko će za taj cilj ljudi izginuti i da li treba.

Potpuno sam uveren da apsolutno nismo iskoristili pregovarački prostor koji nam je na raspolaganju, da veoma pažljivo i sa najvećom odgovornošću koju nosimo, opredelimo se da maksimalno iskoristimo prostor pregovora, pre nego što dođemo u situaciju da se

sukobimo eventualno sa odlukom da to moramo da ostvarujemo na drugi način. Jer, i jedna glava manje za ostvarivanje tih ciljeva, uvek je mnogo više nego neka faza, međufaza ili međukorak u institucionalnom rešenju ili pregovorima koji se vode. Prema tome, poslu moramo da pristupamo kao odgovorni ljudi, a ne samo sa deklarisanim ciljem za koji nemamo potpunu operacionalizaciju, kako ga ostvariti i šta postići. Imajući u vidu sutrašnji nastavak pregovora u Ženevi, predložio bih da ozbiljnije analiziramo dokle su oni došli u ovom trenutku, u definisanju prilaza Bosni i Hercegovini.

Iskoristio bih priliku da vam kažem o nekim stvarima koje sam i sam pokrenuo u vrlo dugom razgovoru sa Vensom i Ovenom, koje potvrđuju ovu konstataciju Vlatka Jovanovića da tu, očigledno, postoji i te kako mnogo prostora u kome može da se radi i u kome može da se pregovara. Ali, jedna stvar bi ipak trebalo da nam u tome bude jasna. Iako je plan koji je predložen, kao i tačke, za sada nepovoljan, treba raditi da se one preokrenu u povoljnu definiciju naših stvari; oni ipak sadrže glavnu povoljnu komponentu i glavno opredeljenje. Naime, plan je prihvatio razgraničenja po etničkom principu; on već sam u sebi sadrži razgraničenja po etničkom principu, što su oni, do skoro, tvrdili da uopšte ne dolazi u obzir. Da li je za nas više važno što su prihvaćena razgraničenja po etničkom principu, ili da li su ta razgraničenja realizovana kroz tri ili jednu etničku celinu; pogotovo kada se ima u vidu da se daljim radom i pregovorima oko mapa mogu ostvariti te veze?

Ovo pitanje koridora je vitalno pitanje; dakle, sigurno se mora dalje na tome istrajati. Uopšte, ta pitanja o mapama još uvek su za veliku raspravu. Međutim, gledajući mape koje ste mi pokazivali i koje su oni prezentirali, vidi se da je oko 80 odsto, u prostornom smislu, teritorije nesporno; a da je ostalo dvadesetak odsto teritorije koja je za pregovore, pogađanje itd.

Prema tome, na jednoj strani imamo pitanje principa, o kojima sada treba da se razgovara; i, istovremeno, pitanje mapa na kojima još uvek treba da se radi, što i oni sami kažu; i gdje tri strane mogu da postignu neke svoje ciljeve i interese. Jer, nemam utisak da hrvatska i muslimanska strana, kada se već ušlo u taj „jednosmerni

put“ podele na etničkom principu, imaju veliku ambiciju da zadrže pripadnike drugog naroda u nekoj velikoj koncentraciji u nekim područjima. Nijedna strana to ne želi.

Zato mislim da treba malo detaljnije da pogledamo šta je, u stvari, sada nama na stolu.

U razgovoru koji sam imao sa Sajrusom Vensom, moja prva osnovna primedba je bila – uz, naravno, afirmaciju njihovog ponovnog vraćanja na formulu „tri konstitutivna naroda“ – zašto ta formula o „tri konstitutivna naroda“ u Bosni i Hercegovini nije dovoljno afirmisana u tih deset principa. Vrlo brzo smo došli do daljeg relativiziranja tog prvog principa, gde je on rekao: „Dobro, onda na napravimo tako da prvi princip glasi ’da je Bosna i Hercegovina decentralizovana država sastavljena od tri konstitutivna naroda i organizovana u provincije sa visokim stepenom vršenja vlasti“. To je, dakle, već ono što oni prihvataju. Oni nisu nigde upotrebili ni „složena“, ni „unitarna“; već kažu „decentralizovana država od tri konstitutivna naroda“. Ako se to kao prvi princip ustanovi – tri konstitutivna naroda, onda se automatski mora pretpostavljati da je reč o pravu na samoopredeljenje; jer, šta je drugo, ako je reč o konstitutivnom narodu, nego o narodu koji ima to pravo na samoopredeljenje, što sadrži i ta definicija. Sledeći deo koji smo počeli da analiziramo jeste kada sam im rekao: „Vi želite da Bosni i Hercegovini nametnete ustav. Ako idete sa principom ’tri konstitutivna naroda’ i njihovom ravnopravnošću, onda valjda ta tri naroda moraju doći do definisanja svog ustava.“ Ne može sada da im napiše gospodin Atisari ustav³⁰, pa da bude po principu „uzmi ili ostavi“ taj ustav tretiran. Oni su odmah rekli: „Ne, mi sada govorimo isključivo o principima, o tih deset tačaka; pa ako se složimo na principima, onda tri strane da se dalje dogovore na principu trojnog konsenzusa o tome kako zaista da se operacionalizuje organizovanje Bosne i Hercegovine i šta dalje na tome da se radi.“

³⁰ Marti Ahtisari (Martti Oiva Kalevi Ahtisaari, 1937–), diplomata i političar, predsednik Finske 1994–2000. Tokom Ženevskih pregovora rukovodio radnom grupom za ustavna pitanja. Posredovao u rešavanju Kosovske krize kao specijalni izaslanik Ujedinjenih nacija. Dobitnik Nobelove nagrade za mir 2008.

Prema tome, bilo bi dobro da mi analiziramo tih deset principa; da vidimo u kom pravcu se oni mogu ozbiljno poboljšati, da bi mogli da predstavljaju solidnu osnovu po kojoj, ako tri strane učestvuju u pisanju ustava, postoji čitavo „more“ i „lavirinti“ raznih puteva da se u samoj izradi ustava, sve što nije ostvareno ili precizirano u tim principima, ostvaruje na način na koji će se u potpunosti zadovoljiti interesi Republike Srpske.

Još jedno pitanje koje sam otvorio, bilo je pitanje decidnog isključenja mogućnosti stupanja u odnose sa drugima, što je Vens dosta dobro primio i objasnio da se to pitanje ne postavlja – pitanje ograničavanja stupanja u odnose sa drugima; da to može, na odgovarajući način, da se relativizira i popravlja.

Prema tome, ja bih bio za jedan prilaz koji, u ovom trenutku, može maksimalno da „omekšava“ njihove ponuđene principe i da ih okreće – da cilj bude stvaranje platforme za izradu ustava. Izrada ustava mora da traje dugo i tu se uvek stvar može osporiti i zaustaviti. Pitanje je pameti da li sada da osporimo i zaustavimo u prvom koraku, imajući u vidu da postoje rezerve da se ospori i zaustavi u dvadesetom, pedesetom ili stotom koraku; ali, u međuvremenu se kupuje važan faktor, a to je – vreme. Jer, teško je zamisliti nepovoljnije međunarodne okolnosti, u kojima možemo da ostvarujemo te ciljeve, od ovih. Ako kroz tu dosta dugu raspravu, ne odstupajući od vitalnih principa – principa konstitutivnih naroda i njegove ravnopravnosti i već prihvaćenog prilaza s njihove strane o tome da je reč o podeli i utvrđivanju granica na etničkom principu, što su bile dve glavne stvari, budemo otvorili mogućnost jednog procesa zajedničkog rada na ustavu, sve tri strane, možemo da „kupimo“ vreme i da u boljim prilikama, u toku narednih nekoliko meseci, napravimo još radikalnije poteze napred.

Dakle, ja sam za pragmatičan pristup postojećim uslovima i okolnostima, međunarodnom okruženju i iskorišćavanju mogućnosti da se stvari vode dalje; pre nego za momentalnu konfrontaciju koja, praktično, iza sebe nema drugi korak. Drugi korak može lako da bude veliko krvoproliće; ili, može da bude ulaženje u „ćorsokak“. Mi moramo da imamo više koraka; ali, sigurno nijedan koji nam onemo-

gućava da se lišimo, u daljoj evoluciji rada u mirovnim pregovorima, bilo kog svog vitalnog državnog ili nacionalnog interesa. Sa više strana bih posmatrao celinu ovog problema i nastojao da smislimo dobru formulu prilaza daljem radu same Konferencije; ne ulazeći u to da ovde neko može da ima jedno ili drugo mišljenje o krajnjem cilju, koji se tiče slobode i ravnopravnosti srpskog naroda na Balkanskom poluostrvu. Ali, veliko je pitanje kroz koje će faze, u institucionalnom i vremenskom smislu, ostvarenje tih ciljeva morati da ide.

Vlatko je govorio da nešto treba da se „zakuje“ za narednih dvadeset ili pedeset godina. Štogaod oni traže, mi možemo da „zakujemo“ za koliko hoćete godina; ali vi znate da posle nekoliko godina to više ne važi. Šta je bilo sa austrijskim državnim ugovorom, podelom Nemačke i sa hiljadama takvih primera u svetu – od toga, znači, nema ništa. Ako dođe do razgraničenja po etničkom principu i ako dođe do utvrđivanja i potpuno decidnog razjašnjenja da je reč o konstitutivnom narodu – znači, ravnopravnom u tome, nema mogućnosti da se posle uvuče u „ćorsokak“; to može samo da izađe „iz cevi“ na jednu stranu; a to je – potpuno realizovanje prava na samoopredeljenje tog naroda o kome se radi; u ovom trenutku, to je srpski narod. Prema tome, u tom pravcu sugeriram da bi trebalo razmišljati i ovde zajedno se posavetovati kako da se vuku dalji potezi.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Tražiće potpis na papir.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Zašto da ne damo potpis na nešto što nam odgovara, ako uspemo da popravimo?

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ako ne uspemo da popravimo?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nema Atisarijevog ustava. Vi ćete da pišete ustav, zajedno sa Alijom³¹ i Bobanom.³²

³¹ Alija Izetbegović (1925–2003), prvi predsednik Bosne i Hercegovine (1992–1996). Tokom pregovora u Ženevi rukovodio bosanskom delegacijom. Posle rata biran za člana Predsedništva Bosne i Hercegovine.

³² Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 51, nap. 23.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovde se jasno kaže da će biti donesen ustav; a u razradi se kaže da će ustav biti donesen od strane Konferencije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne može ustav da bude donesen od strane Konferencije. Niste vi pod starateljstvom, pa da vam se kaže: „Evo, ovakav je ustav.“ Oni govore o tri konstitutivna naroda. Valjda ti narodi imaju neka osnovna demokratska prava, makar da donesu svoj vrhovni pravni akt. Bilo bi dobro da se uvučemo u te probleme i da ih onda sa širom argumentacijom raščišćavamo.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Sasvim dobro razumem ovo što govori Slobodan, izuzev jedne stvari. On kaže „pragmatički“; a sa druge strane „sholastički“. Mislim da ovo nije dovoljno pragmatično. Vi ćete biti u situaciji da se od vas sutra traži da stavite svoj potpis na ove papire. Ako je moguće da se rad odgodi na tome, u ovom smislu u kome je on govorio, onda je vrlo dobro; ali ako nije – vi znate da su vas poslali kući da se prokonsultujete i da onda dođete; da date potpis, ili da ne date.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni su već u samim razgovorima malo promenili te principe. Na primer, već je ozbiljna promena kada kažu: „Već u prvom principu ćemo da kažemo – tri konstitutivna naroda“. On je upotrebio izraz „composed of three constitutive people“.

RADOVAN KARADŽIĆ: On je nama to prihvatio.

ILIJA ĐUKIĆ: Ovu formulu koju ste pominjali, potvrdili su nam je telegramom iz Ženeve, kada su se vratili, posle tih razgovora.

RADOVAN KARADŽIĆ: Oni su nam to ponudili za vreme Konferencije; bila je terminološka borba za to – da li je „composed state“ ili „state composed of three...“; oni neće da prihvate prvo, nude drugo jer ono ne znači ništa.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije važno ime države, važna je suština. Ovde je važno da je etnička podela potpuno prihvaćena i da je kon-

stitutivni narod prihvaćen. To su dva elementa koja je Alija pokušao da izbegne na svaki način. Nema unitarne države sa ta dva elementa; a on može da govori o čemu god hoće; i Oveo može vama da kaže šta hoće. Ali, nema unitarne države – ako je reč o konstitutivnom narodu i etničkoj podeli preko granica. Mogu sebi da traže samo častan izlaz time što govore da neće da prihvate izraz „composed“ ili ne; a, u stvari, nema unitarne države – kada je reč o tri konstitutivna naroda i kada je reč o etničkoj podeli karata.

RADOVAN KARADŽIĆ: I do sada smo mi bili država tri konstitutivna naroda.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Jeste, ali niste bili podeljeni u pokrajine, po etničkom principu i sa svom vlašću.

RADOVAN KARADŽIĆ: Imali smo regije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Gledao sam u njihovim nacrtima, koje su mi dali; nijednog uniformisanog čoveka nema u Bosni i Hercegovini; sve što je pod uniformom je u pokrajinama, kompletne policijske, oružane snage itd.; trgovina je u pokrajinama, saobraćaj, obrazovanje, kultura, zdravstvo, socijalna politika, ekonomija; a kažu „da treba da ima međunarodne veze i odnose na nivou“. Oni hoće sebi da spasu čast da su to nekako održali. Mislim da je Đukić potpuno u pravu kada kaže da je potpuno jasno da oni vide da je to veštačka tvorevina, koja se ne drži ni na čemu, nego na toj funkciji međunarodnih odnosa, koja je najnebitnija funkcija u materijalnom smislu; jer, ona se uvek može podeliti na koliko hoćete delova.

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodine Bulatoviću,³³ izvolite.

³³ Momir Bulatović (1956–), crnogorski političar, lider Demokratske partije socijalista. U vreme Ženevskih pregovora bio je predsednik Crne Gore (1990–1998), docnije premijer SRJ (1998–2000). Učestvovao u Ženevskim pregovorima u okviru delegacije SRJ.

MOMIR BULATOVIĆ: Uz dužno uvažavanje, moram da kažem gospodinu Zečeviću da mu je pogrešan utisak da smo mi iz Crne Gore malo zainteresovani za ukupna događanja; naravno, svako ima pravo da formira i konstituiše svoje viđenje. Zbog svih tih razloga ljudi drugačije misle. Ali, nekada je teže održati mir, nego ući u rat. Vjerovatno, objektivne okolnosti koje su neuporedivo teže u Republici Srpska Krajina dovode do određenog nerazumjevanja. Sasvim kratko moram da vas podsjetim da je Crna Gora voljom svojih građana, iz perioda kada nije bila pod sankcijama, ušla u sankcije i želi da održi Saveznu Republiku Jugoslaviju. Dnevno o tome informišem predsjednika Čosića i predsjednika Miloševića koliki se pritisak vrši prema Crnoj Gori, kao prema „labavoj karici“, po ocjeni međunarodnog faktora, koja može da „odradi“ veliki posao u odnosu na ukupne strateške ciljeve i interese; a da, ipak, građani Crne Gore, zaista dostojanstveno odolijevaju svemu tome, bez obzira na užasno teško, sve teže i teže ekonomsko i socijalno stanje; gdje nam je već skoro pola privrede stalo i gdje u narednim mjesecima ne znamo kako će se moći sastavljati kraj s krajem. To je kratka napomena. Htio bih da izrazim svoju potpunu saglasnost sa pristupom koji su izložili predsjednik Srbije Slobodan Milošević, prema današnjem našem vitalnom i strateškom pitanju, i sa diplomatskog stanovišta gospoda Jovanović i Đukić. Takođe, htio bih da kažem da u ovoj situaciji shvatam nužnost i potrebu da pokušamo da pronađemo neki bolji potez. Ali, moram da podsjetim gospodina Koljevića da ideje, oko kojih smo počeli da raspravljamo, već dugo su u našem opticaju. Izrazio bih samo neslaganje u jednoj drugoj stvari. Mislim da smo s tim idejama definitivno zakasnili. Svojevremeno, bio sam nosilac ideje – kada je Predsjedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije došlo u krizu i kada su ga napustila četiri člana Predsjedništva, tada smo imali ideju da popunimo Predsjedništvo SFRJ sa predstavnicima Republike Srpska Krajina i predstavnicima Republike Srpske; tada smo procijenili, iz razloga koji su prihvaćeni od svih nas, da je nepovoljan međunarodni okvir. Ako bismo danas išli sa ovom skupštinom, u suštini, dobili bismo već poznate rezultate, koji su definitivno karakteristika politike dvije ove republike i Savezne Republike Jugoslavi-

je; a to je ovo što je najsintetizovanije uspio da izrazi predsjednik Slobodan Milošević – naša istrajnost, upornost i opredijeljenost da obezbijedimo da na ovim prostorima bivše Jugoslavije, odnosno i čitavog Balkana, srpski narod ima slobodu i ravnopravnost. Pretpostavljam da u takvoj želji – da dobijemo neki diplomatski iskorak i potez, neku prednost, moramo voditi računa o tome da bismo, u stvari, na taj način obelodanili već poznate stvari. Složio bih se, takođe, da nema potrebe, makar u ovom sastavu, da diskutujemo o našim strateškim interesima; zbog toga i prihvatam ovaj pristup koji ide prema tome kako i na koji način najpametnije da odredimo, u ovim sudbomosnim vremenima, ove naše taktičke ciljeve i korake koji će nas dovesti do željenog pristupa.

S obzirom da sam već izrekao da se slažem sa pristupom koji su iznijeli gospoda Milošević, Jovanović i Đukić, kratko bih potencirao jednu drugu stvar. Mislim da je gospodin Đukić naša razmišljanja krenuo u onom pravcu kojim se pokušava, uvažavajući scenario koji postoji u međunarodnoj zajednici i koji očigledno želi da razbije jedinstvo srpskog naroda, u tim istim razmišljanjima da se nađu neki motivi koje treba protumačiti i na drugi način. Mi smo, u ovom trenutku, životno zainteresovani da se nađu veze između Republike Srpska Krajina i Republike Srpske i Savezne Republike Jugoslavije. Ali, naše insistiranje na tom principu ima i „drugi kraj batine“; a to znači da bi i muslimanske enklave i provincije mogle da imaju svoje veze sa, recimo, Saudijskom Arabijom, Turskom i nekim centrima finansijske, vojne i druge moći koji bi mogli bitno da poremete postojeći odnos snaga u samoj Bosni i Hercegovini. Pretpostavljam da nam nije takva sudbina; ali ukazujem da uvijek postoji i drugi kraj nekog razmišljanja. U ovom kritičnom trenutku pregovora na Ženevskoj konferenciji, mislim da bi trebalo postaviti kao vrhunski cilj – apsolutno obezbjeđenje državotvornosti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Ako su ove informacije dobre, onda one zaista raduju da su ova zalaganja, predsjednika Čosića i Miloševića, u tom pravcu uticala. Ali, slažem se i s tim da treba uvažiti opštu političku situaciju i raspoloženje, prije svega, srpskog naroda u Republici Srpskoj i omogućiti da u taj proces uđemo koracajući ovim koracima koje je opisivao Slobodan Milošević.

Ne znam da li je sada vrijeme da se o tome priča, ali ako se prihvata određeno rješenje, ako se prihvata određeni predlog, on uvijek može da se uradi sa ovim „da, ali“; ili da se kaže „da, zato jer mi to tumačimo upravo tako“. Jer, mi tumačimo tako da ova načela i opredjeljenja obezbjeđuju konstitutivni karakter srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; zato jer smatramo da zbog 80 odsto teritorija koje su nesporne u ovim mapama, ne treba da prekinemo proces našeg dogovaranja i izrade mapa oko narednih 20 odsto koji su sporni. Smatram da bismo sada trebali da se suočimo sa slijedećom činjenicom. Znam da smo svi međuzavisni; da niko od nas nema pravo, čini mi se da za to i nema potrebe, da sugeriše kakav će stav zauzeti delegacija Republike Srpske u Ženevi. Vi ste, prije svega, obavezni svom narodu i narodni poslanicima te Skupštine; ali, s obzirom na činjenicu da smo svi u krajnje nepovoljnom okruženju, sada nakon dugo vremena postoji jedan mali tračak za diplomatske i intenzivnije aktivnosti, s jedne strane; a imajući u vidu krajnje nepovoljan položaj, našu potpunu iscrpljenost u vojnom pogledu, ekonomskom i socijalnom, imajući u vidu stanje političkih odnosa unutar Savezne Republike Jugoslavije, ovo bi bilo vrijeme u kome treba pokušati da se naši vitalni strateški interesi ostvare ovim mudrim, odgovornim, uspješnim diplomatskim i taktičkim potezima; a da strateški interes, koji smo već odavno definisali, sada pokušamo da napravimo kroz jedan zaokret. Čitav svijet se nije prema nama okrenuo zbog toga što su mu možda suprotni naši strateški interesi, nego zato što smo te strateške interese nastojali da odbranimo po svaku cijenu, jer su nam bile takve okolnosti, ulaskom u rat.

Možda bi jedan od najodlučnijih poteza bio makar i prividan prelazak na mir i diplomatska rješenja. Jer, ako dobro tumačim neke međuzavisnosti koje postoje u svijetu, naš narod i naša nacija su veoma veliki i značajni; ali ako uzmete paralelu, pa pogledate da u jednoj Rusiji u kojoj, na žalost, jedan aktuelni ministar inostranih poslova može da kaže „da bi bilo bolje, a možda i lošije rješenje – vojna intervencija u Bosni i Hercegovini“; to kažem kao digresiju – da je zaista sramno da jedna velika Rusija može da doživi to da njen ministar inostranih poslova daje tako nesuvisle izjave. Ali, i Rusija se ta-

kođe bori sa rješavanjem svog nacionalnog pitanja. Vjerovatno da ovaj pritisak, nervoza i sve što se sada „lomi prema našim leđima“ ima moguću i ovu pozadinu.

Slažem se s tim da bismo krajnje odgovorno prema svom narodu, prije svega u Bosni i Hercegovini i u Republici Srpska Krajina, ipak morali da pokušamo ove probleme da razrješavamo mirnim diplomatskim koracima.

Toliko. Hvala.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Što se tiče Krajine, oni daju pune garancije. To pitanje sam otvorio sa Vensom – apsolutno nije pod znakom pitanja produžetak mandata snaga Ujedinjenih nacija; ne dolazi u obzir da u martu bude doneta odluka o njihovom povlačenju. To otvara dalji vremenski prostor.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To je, inače, stav Saveta bezbednosti još od 1967. godine, kada je Naser tražio da se snage Ujedinjenih nacija povuku, pa su one pogrešile i to učinile na zahtev jedne od strana. Tada je Savet bezbednosti zaključio da, ubuduće, odluka o povlačenju će zavisiti isključivo od ocena i procena Saveta bezbednosti, a ni u kom slučaju od zahteva bilo koje strane koja je u sukobu.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Pa, valjda smo do sada dali stotine dokaza; čak su i naša braća iz Krajine bila nestrpljiva kada će Bosanci postupiti malo odlučnije. Sve što nam bude na raspolaganju i što ne bude, mi ćemo koristiti. U to nema sumnje, samo je pitanje kako. Bio sam ubeđen da ću ubediti Vensa – da mora prvo biti mir da bi se stvorila politička klima za približavanje; ni to nije „upalilo“. Krenuli smo u mir, u Hercegovini sa Hrvatima; oni su zaustavili taj proces – postavljanja posmatrača. Rekao sam Karadžiću, kada bi se oni vratili iz Ženeve samo sa jednom stvari – da su zaustavili sa Hrvatima, smatrao bih da smo jako mnogo postigli.

Konačno, ono što niko nije pomenuo, a što više ide u prilog onima koji su drugačije od mene govorili – da budemo drugi, Alija samo da bude prvi koji to neće da potpiše, mi smo opet dobili.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To se lako može desiti da on bude taj koji će prvi da potpiše.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Nama će Alija svojim greškama pomoći; samo se bojim da će biti takva situacija i da će se tražiti potpis.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Bilo bi najbolje Aliju dovesti na „brisanj prostor“, da on bude taj.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ali, Slobodane, šta će oni ako se traži potpis na ove principe pre njihove dorade? To je pitanje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neće pre nego što se dorade; oni će morati neke stvari tu da promene.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Tražili su i sutra će to tražiti.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne, oni su nam na plenarnoj sjednici otvoreno rekli. Moram da vam kažem da su to pravi razbojnici; oni su kriminalci, potpuno amoralni, koji su spremni da prevare. Ahtisari je rekao: „Evo, imamo dokument; nadam se da niko nema ništa protiv da se ovaj dokument odmah prihvati; koliko vidim nema primedbi“. On je išao na „bombu“ sa ključnim dokumentom, posle koga je sve drugačije jer mi prihvatamo da je Bosna država. I to nije nimalo naivno. Budite uvjereni da oni u svemu imaju nešto što presudno određuje sudbinu srpskog naroda. Vojni papir, koji je Mladić³⁴ mogao prihvatiti, osim povlačenja teškog naoružanja, je akt jednostranog razoružavanja jedne strane u sukobu, a bez međunarodnih garancija mira.³⁵ Oni u svemu imaju po jednu stvar koja Srbima definitivno „zakiva“ slobodu. Vjerujte mi, bila bi katastrofa da mi ovo prihvatimo; da ne obezbijedimo da se Bosna sastoji, a ne da je sastavljena – jer kad je sastavljeno, onda je to novo svojstvo, novo jedinjenje.

³⁴ Ratko Mladić (1942–), general, ratni načelnik generalštaba Vojske Republike Srpske (1992–1995). Optužen za genocid i ratne zločine, u bekstvu.

³⁵ Dokument „Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 17.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nema tog jedinjenja narednih sto godina, to je sigurno.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Bosna i Hercegovina je bila mnogo čvršća država nego što je Jugoslavija.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nego što je vaša Jugoslavija sada.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Doduše, nije teško biti čvršća država nego što je Jugoslavija; nije to baš tako upoređenje. Ali, problem je da ovakvu Bosnu oni prihvate, bar tako je mi vidimo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nikad se Jugoslavija ne bi raspala da je počivala na ovim principima na kojima oni prave Bosnu; ne bi mogla da se raspadne; toliko međunarodnih garancija i toliko oktroisanih stvari, da apsolutno nije moguće.

MOMIR BULATOVIĆ: Radovane, ta država ne može da funkcioniše.

RADOVAN KARADŽIĆ: Zašto ne može?

MOMIR BULATOVIĆ: Bez vas ne može da funkcioniše.

RADOVAN KARADŽIĆ: Pa, može; mi smo izašli iz Skupštine i ona je i dalje funkcionisala.³⁶ (Upadica: Nelegalna je.) Baš njih briga što je nelegalna; ali, ona je funkcionisala; ona je dobila međunarodno priznanje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kad je njih „baš briga“, onda je i vas baš briga; onda je sve opet na istom.

³⁶ Posle donošenja Memoranduma o suverenoj Bosni i Hercegovini Skupštine BiH 15. oktobra 1991, iz nje su se izdvojili srpski poslanici koji su 24. oktobra 1991. konstituisali Skupštinu srpskog naroda u BiH.

ILIJA ĐUKIĆ: Zato su prošli kako su prošli; zato što su „funkcionisali“. Jesmo li na 60–70 odsto teritorije, sa snagama, vojskom, vlašću? Zato su oni i prošli tako, zato što su tako „funkcionisali“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Izvolite!

BORIS MARTINOVIĆ: Da pogledamo ovo ipak kao pravnici – kaže se: „Ustavni okvir za Bosnu i Hercegovinu“;³⁷ dakle, naziv je određen. Tačka 1: „Bosna i Hercegovina biće decentralizovana država, s tim da će većinu funkcija državne uprave vršiti njene pokrajine“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da, kada bi bile državne, ja bih to potpisao. Ali, nije „državne“, nego vladinih funkcija, funkcija vlasti; to je izvršna funkcija.

BORIS MARTINOVIĆ: Dobro, to konkretno znači – ministarstvo vanjskih poslova, vojske, moneta i sve ostalo; ili, biće demilitarizirana; u redu, ali vidjećemo kako to izgleda. De facto, to znači praktično – država. Drugo, „pokrajine neće imati nikakav međunarodno-pravni subjektivitet“. Po Ustavu iz 1974. godine, svaka naša republika je imala određeni međunarodno-pravni subjektivitet.

PETAR VAJOVIĆ: Nije imala nikakav.

BORIS MARTINOVIĆ: Određeni.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Imala je suverenitet.

PETAR VAJOVIĆ: Suverenitet – unutrašnji; nije imala nikakvo svojstvo subjekta međunarodnog prava, niti je mogla da zaključuje međunarodne ugovore, izvan okvira utvrđene spoljne politike zemlje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Regionalne institucije uopšte nisu isključene; to pitanje sam upravo otvorio sa Vensom. Kao Srbija, na

³⁷ Dokument „Predložena ustavna struktura Bosne i Hercegovine“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I,13-16..

primer, u sastavu bivše Jugoslavije smo imali odnose sa Severnom Rajnom, ili sa nekom italijanskom provincijom itd. Ne postoji nikakvo ograničenje za takve odnose. Sutra, na primer, pokrajina Banjaluka ima odnose sa pokrajinom Vojvodinom – ekonomske, kulturne i druge, potpisuje protokole, razmenjuje i radi.

RADOVAN KARADŽIĆ: To što vi opisujete, nama je bilo eksplicitno napisano u lisabonskom papiru.³⁸ U ovom papiru, to se isključuje, sa državama i međunarodnim organizacijama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To sve može da stane u pisanje ustava.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi smo tražili da se drugi paragraf potpuno briše; da ga nema u principima; onda možemo da kažemo –mi podrazumevamo naše pravo da sklapamo neke sporazume sa međunarodnim organizacijama, ako ne sa državama. Ali, ovo sigurno anulira tu mogućnost da možemo s nekim nešto da uspostavimo. Lisabonski papir je o tome rekao da „imaju pravo da zadrže i razvijaju veze i relacije“.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ne daju nam sa Srbijom da imamo veze; i sa Crnom Gorom.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Da, a što je najgore, ovde nema principa koji bi govorio o mogućnosti administrativnog i političkog povezivanja pojedinih provincija. Kada bi to bilo, onda bi bila etnička podela; a ovo je etničko razdrobljavanje; ovo nije mogućnost i „otvaranje vrata“ za etničko povezivanje. Ako se taj princip može ponuditi, ne mora se ovaj izbacivati; nama je važnije nešto uneti.

³⁸ U Lisabonu je u martu 1992. održana završna faza pregovora o Bosni i Hercegovini u organizaciji Evropske mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, na kojoj je predstavljen plan Karington-Kutiljero (Žoze Kutiljero, portugalski diplomata, od januara do avgusta 1992. koordinator Konferencije o Jugoslaviji zadužen za konstitucionalni aranžman o Bosni i Hercegovini). Plan je podrazumevao kantonalizaciju Bosne i Hercegovine na nacionalnoj osnovi. Potpisali su ga 18. marta 1992. predstavnici sve tri strane, ali je Alija Izetbegović deset dana kasnije povukao svoj potpis.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ahtisari je pokušao te stvari da progura.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To nije nemoguće. Mi smo dobili komentar koji to ne ometa; to se pretpostavlja i to je logično – da provincije između sebe mogu sklapati aranžmane, uspostavljati sve vrste saradnje. To bi se moglo insistirati da uđe u papir.

RADOVAN KARADŽIĆ: U papiru je bilo – „tri konstitutivne jedinice“; deset provincija, ali tri konstitutivne jedinice, to je bilo u nacrtu. Međutim, u finalnom papiru je izbačeno; sutradan kada su došli da to proguraju, rekli su: „Ovo se ništa ne može mijenjati. O tome nećemo da diskutujemo“. A promijenjeno je na Izetbegovićevu privatnu inicijativu – da se izbací „tri konstitutivne jedinice“. Mi smo bili skloni da prihvatimo – da je ostalo „tri konstitutivna naroda“ ili „tri konstitutivne jedinice“. Ako je deset provincija, to nije mnogo bitno. Važno je da se kao konstituent priznaje jedna, druga i treća jedinica; odnosno jedan, drugi i treći narod i njihove teritorije. Međutim, to nije tako; oni jako dobro paze. Mi imamo čoveka koji je stručnjak za ustavno pravo; razgovarali smo sa Krećom³⁹ i Markovićem;⁴⁰ mi tačno idemo na nešto, a oni redefinišu da ne bi bilo to. Jednostavno, idu na to da se stvori nova nacija. Oni su nam rekli: „Bosna će biti nova nacija u Evropi. Mora biti nova nacija u Evropi“; a mi smo plemena, etniciteti u toj naciji. Ja vam kažem da je to katastrofa. Jednom kada stavimo potpis na to, više posle toga ne možemo; jer će nas stalno podsećati na to, na obavezu koju smo potpisali. Zašto oni traže da mi potpišemo? Traže da bi imali izvinjenje pred međunarodnim pravnim aktima; da nisu oni nametnuli, nego da smo mi prihvatili. U tome je sva suština.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Kako će biti nova nacija, ako se u prvom principu kaže da je Bosna sastavljena od tri konstitutivna naroda, odnosno tri konstitutivne nacije?

³⁹ Milenko Kreća (1947–), profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, *ad hoc* sudija Međunarodnog suda pravde od 1993.

⁴⁰ Ratko Marković (1944–), profesor Pravnog fakulteta u Beogradu, stručnjak za ustavno pravo i jedan od glavnih konsultanata u procesu ustavnog restrukturiranja federacije. Potpredsednik vlade Srbije od 1994. do 2000.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne „nacije“, nego „naroda“. Narod i nacija nije isto. Oni sada stvaraju novu naciju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni za celu državu kažu nacija.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Oni za građane jedne države kažu da je nacija.

RADOVAN KARADŽIĆ: To je nova „nacija“ u Evropi.

BORIS MARTINOVIĆ: Da li dozvoljavate da se upozori na tačku 7? To je, zapravo, protektorat.

RADOVAN KARADŽIĆ: Apsolutno; kao na Berlinskom kongresu – stavlja pod protektorat.⁴¹

BORIS MARTINOVIĆ: Ustavni sud, sa jednim članom iz svake grupe, s tim da većinu čine nebosanski članovi – dakle, da su makar spomenuti narodi ili nacije.

RADOVAN KARADŽIĆ: Tri iz Bosne i četiri iz Evrope.

BORIS MARTINOVIĆ: Koje će, u prvo vrijeme, postavljati Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji i rješavaće predmete po sporovima između centralne vlade i bilo koje pokrajine, kao i između organa u sastavu centralne vlade; znači, faktički, taj ustavni sud čini to.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nemamo šanse da mrdnemo; to je, apsolutno, propast srpskog naroda u Bosni.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam direktno pitanje otvorio i rekao: „U redu, ako vi smatrate da međunarodna zajednica treba tu da se an-

⁴¹ Berlinski kongres (13. juni – 13. juli 1878) skup velikih sila održan posle rusko-turskog rata radi razrešavanja teritorijalnih sporova na Balkanu. Na kongresu su Srbija, Crna Gora i Rumunija dobile punu nezavisnost, dok je Bosna formalno ostala deo Otomanskog carstva pod upravom Austro-Ugarske.

gažuje, onda bi bilo logično da taj nebosanski deo ima neki konsultativni karakter, a nikako karakter institucije koja može da presuđuje; a da se u ovom drugom presuđuje po konsenzusu.“ To su sve varijante.

RADOVAN KARADŽIĆ: Oni traže da mi ostanemo, onda će da nas „zaključaju“ u toj Bosni dok se ne pretopimo.

BORIS MARTINOVIĆ: To me podsjeća na onu nesretnu Badinterovu komisiju, gdje smo pošteno išli – sa međunarodnom arbitražom,⁴² polazeći od međunarodnog priznatog prava. Šta se dogodilo?

RADOVAN KARADŽIĆ: Donijeli su politički akt umjesto pravnog i upropastili su srpske šanse.

BORIS MARTINOVIĆ: Slažem se da se ovo „razvlači“, na jedan od načina, koliko se može „razvlačiti“. Ali, ako se ovo jednom potpiše, reći će: „Oprostite, ali ovo je država Bosna i Hercegovina; međunarodno priznata i članica Ujedinjenih nacija“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Posle toga, mi smo „pobunjenici“, a Alija je „država“. Bosne nema dok je mi ne potpišemo.

BORIS MARTINOVIĆ: Elemente su osigurali sa prijedlogom – „deset hiljada vojnika na granicama“, kako pišu, „Hrvatske i UNPRO-područja prema Bosni i Hercegovini“, uz elektronsko izvidanje: 1.100 km, 123 prolaza i prelaza; praktično, stavljanje u „rezervat“. Ona treća čuvena provincija, a to je naš nesretni koridor, u današnjoj

⁴² Robert Badinter (1928–), francuski političar, pravnik. Ministar pravde (1981–1986), pa predsednik Ustavnog suda Francuske (1986–1995). Savet ministara Evropske zajednice imenovao ga je 27. avgusta 1991. za predsedavajućeg Arbitražne komisije Konferencije o Jugoslaviji. Sastavljena od pet predstavnika ustavnih sudova zemalja EZ, komisija je imala mandat da za potrebe konferencije izradi mišljenja o glavnim pravnim pitanjima. Petnaest mišljenja Badinterove komisije (kraj 1991 – sredina 1993) odnosilo se na pitanja statusa SFRJ, koja je definisana kao „država u raspadanju“, te kriterijuma za nastanak i priznanje novih država, kao i na pitanja granica i sukcesije SFRJ.

„Politici“ nacrtan je kao koridor Ujedinjenih nacija koji će oni kontrolisati; koga će pustiti ili neće, u tome imamo loša iskustva.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč? Stojanoviću, izvoli.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Pomalo mislim različito od obe strane u ovoj dilemi. Prvo, kada razgovaramo o strategiji, u tome uopšte ne podrazumevam samo ciljeve i neka opredeljenja. Najlakše je, naravno, postaviti sebi ciljeve i imati opredeljenja. Mislim da nema potrebe, ni sekundu, ovde da govorimo o tome da je naš strateški cilj da stvorimo jednu zajedničku državu. Šta ćemo prirodnije od toga? – Ali, u strategiju ne spada samo želja, cilj ili opredeljenje; nego spada skup sredstava za ostvarenje tog cilja i svih okolnosti, povoljnih ili nepovoljnih, koje se moraju uzeti u obzir.

Drugo, po mom mišljenju, to je ona razlika između obe strane u toj zaoštrenoј dilemi; dakle, ili ići postepeno, evolutivno, ili izaći iz tog „grifa“ i napraviti nekakav veliki potez; razume se, podrazumeva se da se potpuno slažem sa onima koji kažu da treba da pristupimo konstruktivno; da apsolutno nećemo da prekidamo pregovore; mi ćemo biti poslednji koji ćemo napustiti pregovore. Imamo malu proceduralnu sreću – govoriće se po abecedi; kao što znate, Izetbegović će govoriti prvi, što znači da on prvi mora da „otkrije karte“.

Ako sve ispadne najnepovoljnije po nas, čak ni da nam procedura ne pomogne, ja sam za to da se mi, pokazujući svu konstruktivnost i miroljubivost, na toj prvoj sednici, krećemo samom „ivicom brijanja“; znači, da tu dilemu ne pokažemo razrešeno predlozima sa kojima mi izlazimo – s jedne strane u susret onome što su dali; a sa druge strane – modifikujući to; i to modifikujući maksimalnom verzijom, zasada; to ja zovem „kretanje ivicom brijanja“ – da vidimo kako će to da izgleda.

Vraćam se formuli, koju odavno zastupam, jer i terminološki nije moguće odbiti jednom Amerikancu da se to zovu: „Sjedinjene države Bosne i Hercegovine“; to znači postoje tri države. Da pođemo od tog pojma i da odatle dedukujemo i pojačavamo sve one konfederalne elemente, ne samo tri konstitutivna principa, nego tri države.

Dakle, da kombinujemo princip teritorijalnog ujedinjenja sa principom konsenzusa gde nije teritorija u pitanju, nego gde je u pitanju funkcija. Da ne idemo sada u detalje. Ako bismo se dogovorili da idemo tom taktikom, onda možemo da napravimo, po mom mišljenju, jednu radnu grupu koja može, koristeći sva znanja i iskustva, da ojača sve te elemente i da ide u nekakve detalje.

Naravno, vi ćete reći: ako to ne uspe? Ako ne uspe, onda će nam savest biti mirnija; onda ćemo biti u ovako zaoštrenoј dilemi, kako smo je ovde postavili. Možda će biti u pravu oni koji su govorili na taj potpuno zaoštren način. Ali, da još probamo. Treba da odbijemo rok; mislim da je to preneo Đukić i Jovanović, a i ja sam to preneo diplomatima, da ne pristanemo na neke fiksne rokove, ultimatumе vremenske. Sa Srbima niko nije mogao da razgovara jezikom ultimatumа, niti vremenskih ultimatumа. Nego, mi dolazimo tamo sa namerom da konstruktivno pregovaramo, da nam dolazi Nova godina; da će biti još jedan prekid, za našu pravoslavnu novu godinu; rekao sam, ne dolazi u obzir da poštujemo muslimanski rok –15-ti, kojeg su Muslimani dali Ujedinjenim nacijama; dakle, da prolongiramo, jer je 20-g smena jedne administracije od strane druge administracije.⁴³

Ako nam ne uspe taktika kretanja „po ivici brijača“, onda treba da se odlučimo: ili da pravimo nekakav istorijski gest, uz ogromne žrtve; ili da se povučemo na poziciju onoga što smo de facto osvojili; znači sa de jure pozicije i nominovane, eksplicirane pozicije da se povučemo koliko moramo na de facto poziciju; da skrijemo iza dvosmislenog jezika svoju de facto poziciju i da idemo na jačanje svoje de facto pozicije. Probao bih, „kretanjem po ivici brijača“ sa još nekim delovima tog paketa. Rekao bih: za nas je velika žrtva „sjedinjene države“; Bosnu i Hercegovinu čine tri konstitutivna naroda, tri jedinice, pravo na veto odnosno konsenzus, pravo na sklapanje izvesnih međunarodnih ugovora, ministra spoljnih poslova, navodićemo američka iskustva, itd.

⁴³ Na predsedničkim izborima u SAD, održanim 3. novembra 1992, kandidat Demokratske partije, Vilijem Džeferson Klinton, pobedio je dotadašnjeg predsednika i kandidata Republikanske partije, Džordža Buša (43% naspram 37%). Novi predsednik je inaugurisan 20. januara 1993.

Predložio bih još sledeće: mi hoćemo potpunu ravnopravnost. Hrvatska ima vojni sporazum sa Bosnom i Hercegovinom; hoćemo, kao garanciju vojni sporazum srpskih pokrajina sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, kao garanciju; i čitav niz garancija; ne samo međunarodna zajednica, nego Savezna Republika Jugoslavija da dâ srpskom narodu zato što ostaje u „sjedinjenim državama Bosne i Hercegovine“. Drugo, nema „pekidž dila“⁴⁴, dok deo dila nije ukidanje sankcija protiv Savezne Republike Jugoslavije, jer su one uvedene da bi se naš narod spasao; ili ne možete nastaviti da igrate tu igru zato što imate druge stvari u vidu: Kosovo, Sandžak, Vojvodinu, smenu režima, itd. Nego, ako hoćete da idemo na dil, onda da idemo na ovu vrstu dila – da se skinu sankcije, da se vratimo u međunarodne organizacije, sa punim pravima, itd. Dalje neću da detaljišem, ali vidite otprilike šta sam hteo da kažem.

Polazna osnova za „kretanje po brijaču“, po mom mišljenju, mora da bude ekspliciranje sledeće stvari: mi ne dovodimo u pitanje činjenicu da su Ujedinjene nacije, Evropska zajednica i drugi priznali Bosnu i Hercegovinu, kao nezavisnu i suverenu državu; to ne dovodimo u pitanje; ali, ono što dovodimo u pitanje je da iz tog pojma nezavisnosti i suverenosti sleduje samo jedan tip unutrašnjeg uređenja; moguće je da ona bude i konfederalna i decentralizovana federacija, i unitarna; ali, to ne može da bude ničiji diktat, nego je to stvar sporazuma tri naroda. Prema tome, nemojte nas praviti ludima u pogledu logike; znamo i mi logiku. Ništa iz pojma suverenosti i nezavisnosti logički nužno ne sledi za unutrašnje uređenje Bosne i Hercegovine. To je stvar odnosa snaga; de facto situacije na terenu, sporazuma i međunarodnih garancija za jedan takav sporazum.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč?

RADOVAN KARADŽIĆ: Kratko da dodam. Mi se varamo u jednoj stvari; to što su oni Bosnu i Hercegovinu priznali, u osnovi, ništa ne znači dok mi to ne prihvatimo i priznamo. Ništa! Ako mi jednom kažemo da je to nezavisna i suverena država, mi smo onda gotovi. Ki-

⁴⁴ Package deal (eng.) – dogovor u paketu.

na, Japan i Indija nisu priznali Bosnu; neće da je priznaju, jer osećaju da to nije država. Zamislite da je mi priznamo pre Kine.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ona treba da bude priznata kada se doneše ustav na principu trojnog konsenzusa.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi ćemo, ako Bosna bude izgledala kako se usaglasimo, tu tvorevinu priznati, kao takvu.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Radovane, možda si me pogrešno razumeo. Ja sam mislio – kao argument. Sa Ovenom često imam te logičke priče; on mi kaže: „Priznata je Bosna“; ja kažem: „Šta ako je priznata, to još ne znači da unutra mora izgledati onako kako vi to zamišljate“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi smo njima osporili pravo na suverenost i pravo na nezavisnost koja je uključivala i nas; jer, u onom ustavu je pisalo da se do toga dolazi konsenzusom. Oni su derogirali taj ustav; mi njih ne priznajemo; mi Bosnu i Hercegovinu ne priznajemo kao suverenu i nezavisnu državu. Umesto toga, formirali smo, po osnovu prava na samoopredeljenje i samoorganizovanje, svoju državu koja funkcioniše; strašno bi bilo priznati da Republika Srpska ne postoji. Svi drugi mogu da nas zovu „tzv. Republika Srpska“; neka oni pišu koliko hoće „takozvana“, ali ona nije, u osnovi, „takozvana“, jer funkcioniše; ima svoju teritoriju, narod, efektivnu vlast i neke privremene granice; to je postignuće; danas je godinu dana otkada postoji Republika Srpska; to je postignuće srpskog naroda i oni će morati pristati na to.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da nije toga, nikada ne bi pristali na etničko razgraničenje.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi moramo da zadržimo svoje pravo da smo jedna konstitutivna država i da mi sebe zovemo: Republika Srpska. Lisabonski papir je i to predviđao; u papiru je stajalo: „... sasta-

vljena je od tri konstitutivne države koje će se zvati:..." i svako sebe da zove kako hoće.⁴⁵ Ja sam im rekao da je Ženeva u isto vreme i kanton i republika; dakle, ima dva pojma; i suverena je. Oni imaju isti novac, više federalnih nego konfederalnih elemenata; ali, u osnovi, bar toliko. Jednom se nevinost gubi, ne može biti polunevinih i malo nevinih. Ako jednom ostanemo u toj državi, novoj naciji koja se stvara u Evropi, nema više razgovora.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ta priča o novoj naciji ti je nezasnovana; od toga nema ništa.

RADOVAN KARADŽIĆ: Evropska terminologija je da je to nova nacija.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Od milion i 400, 700 hiljada Srba ostaje u drugim provincijama; polovinu Srba svrstavamo u naše provincije. To nije etničko razgraničenje; da je etničko razgraničenje, onda bi nas bilo bar 80%; samo je pola Srba svrstano u naše provincije.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Koliko je Hrvata i Muslimana?

MOMČILO KRAJIŠNIK: Za njih ne znamo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Svi su stavljeni u svoje provincije. Po ovoj mapi, mi smo ostali bez gradova, infrastrukture, bogatstava, na koja imamo pravo; to je naše; dakle, i po osnovu prava i po osnovu faktičkog stanja. Na samoj Drini, recimo, ako Goražde pripada njima, onda će Višegrad pripasti nama; ako Srebrenica pripadne njima, onda će Bratunac pripasti nama; jer, tamo nas ima po 40–49 odsto. Oni daju sve gradove njima gde je nas 49 odsto, a njih 51 odsto. A kada im pokažem popis iz 1931. godine, gde se vidi da je Bosanska Krupa imala 66,6 odsto Srba, Prijedor – 58,7 odsto Srba, oni kažu da je to istorija. To nije istorija; ovo je nastavak Drugog svetskog rata. Sada im je već i Lisabon istorija; to je toliki pragmatizam da im je i

⁴⁵ Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 76, nap.38.

Lisabon istorija. Pitali su nas na Lisabonskoj konferenciji da li smo spremni da napustimo „lisabonski papir“? Ja sam podsetio na to Vensa, nedavno. Tada smo rekli: „Ne. Lisabonski papir je bio preduslov za vaše priznavanje Bosne i Hercegovine“. To je prevara, „lisabonski papir“ je postignuće. Svi smo ga prihvatili i to je nešto od čega mi ne odustajemo.

MILE PASPALJ: Nešto mi nije jasno, ili ja ne razumem neke stvari. Zbog čega se mi upiremo u povjerenje prema gospodinu Vensu i Ovenu? To su evropski, belosvetski hoštapleri, koji su dobili zadatak da odrade nešto protiv srpskog naroda; to je jasno. Recimo, nama u Krajini su vrlo vješto odradili određene stvari; protiv toga se borimo, ali imamo grdnih problema s tim. Taj koncept se priprema, najvjerojatnije i za Bosnu. U trećoj ili četvrtoj tački piše: „Nema prejudiciranja političkog rješenja“. Od prvog dana, otkako su stigle na teren mirovne snage, gospoda Vens, a Oven je došao malo kasnije, nastoje da urade upravo ovo i sa Bosnom i Hercegovinom. Pristanak na ovo, što se danas nudi, je spuštanje od granice na kojoj je sada trenutno Republika Srpska. Republika Srpska bi se morala ugasiti i pristati na nešto što nudi neko drugi; te postavke nema; to nije logično ni normalno; umesto da gradimo stepenicu više, mi se vraćamo unazad.

Na skupštini koja je održana u Prijedoru, gde smo bili i mi i predstavnici iz Republike Srpske, dogovorili smo se o integraciji – da idemo u pravcu nečeg višeg, a ne da se spuštamo na neku nižu stepenicu.⁴⁶ Ne vidim tu logiku u vezi ovoga što ovde raspravljamo; jer, ja sam bio učesnik i skupova oko Vensovog plana; ponovo je tu masa stvari koje su iste. Reći ću jednu narodnu izreku: „Cijenjen si onoliko koliko se cijeniš“. Ovoga časa, ako se integrišemo u smislu kako je govorio gospodin Koljević, i kažemo svijetu: „Gospodo, udarite sa lijeva desna, ili iz sredine, odakle hoćete“. Ali, šta će se dogoditi?

Niko ni pomisliti neće da udari na devet do dvanaest miliona Srba. To vam je jasno. To sam govorio i kada se raspravljalo o Vensovom planu, pa mi niko nije verovao. Međutim, pristanak na Ven-

⁴⁶ Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 47, nap. 18.

sov plan je bio upravo radi ovoga da prođe; ali, ipak smo ušli u sankcije; ono što nam je prečeno, oni su to odradili i odradiće i ovo što pre. Međutim, da bismo mi opstali tamo, mi kao Srbi van Jugoslavije, moramo dobiti tu moralnu snagu da smo mi u zajedničkoj cjelini. Mislim da je to osnova svega. Ja sam to shvatio; ako želimo da ostanemo na ovim prostorima, onda moramo imati tu kompaktnost, bez obzira kako će se zvati, da li svesrpski sabor, ili ne znam kako.

Ja se vraćam na to, jer smo mi u Srbu održali takav sabor. Taj sabor nam je bio snaga da se odupremo „onoj“ državi. Sledeća varijanta: narod u Republici Srpskoj Krajini je živeo za Prijedorsku skupštinu. Iako imamo problema, to je jedan elan koji nas i dalje drži na onim prostorima; u protivnom, nemamo zašta da se raspravljamo. Nisam skeptik, ali vam kažem da će migracija sve više krenuti. Njihovo ponašanje, koliko god je praćeno u Republici Srpskoj, toliko je praćeno i u Republici Srpskoj Krajini. Bilo šta da odrade tamo, to je nepovoljno za nas. Ja ne znam razgovore koji su vođeni sa Tuđmanom u „četiri oka“?

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ali, u svakom slučaju bilo je neosnovano ono što je Hadžić⁴⁷ vređao Predsednika; jer, Predsednik o tome nije razgovarao sa njim; a Hadžić, po treći put, neodgovorno napada Predsednika.

MILE PASPALJ: Savezna Republika Jugoslavija se graniči sa Republikom Hrvatskom sa vrlo malim dijelom. Najveću granicu ima prema Republici Hrvatskoj Republika Srpska Krajina i Republika Srpska. Najvjerojatnije je iz tog razloga Hadžić povukao taj potez, oko tih pregovora; sa njim se nisam čuo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: On po treći put neodgovorno daje izjave kako predsednik Čosić pregovara u ime njih; a ja sam uvek bio prisutan kada je predsednik Čosić pregovarao sa Tuđmanom. Uvek je

⁴⁷ Goran Hadžić (1958–), srpski političar iz Hrvatske. Član Srpske demokratske stranke i njen predsednik za Vukovar. Predsednik Republike Srpske Krajine (februar 1992 – decembar 1993). Optužen za ratne zločine, u bekstvu.

Tuđman tražio da predsednik Čosić pregovara o vama; on je rekao: „Ne pada mi na pamet, ja sam predsednik Savezne Republike Jugoslavije, izvolite i razgovarajte sa Vladom Krajine“. Dakle, on je to odbijao. Ja sam svedok tome.

RADOVAN KARADŽIĆ: Želim da vam kažem jednu stvar: krajnje naivno je vjerovati da oni neće, kada ostvare u ovoj fazi ovo, u narednoj fazi ostvariti to da mi nemamo čak ni jednu jedinicu u Bosni, a kamoli da ostvarimo državotvorno pravo. Mislim da mi treba da zaustavljamo to u ranoj fazi. Moramo da kažemo: „Sada je dosta, to ne prihvatamo; izvolite, dođite, pucajte, radite šta mislite da morate da radite“. Ja vam garantujem da bi se svijet šokirao da se sada ujedini.

DOBRICA ČOSIĆ: Predlažem pauzu.

(Pauza od 16,15 do 16,35 sati)

DOBRICA ČOSIĆ: Nastavljamo sa radom. Hteo bih da kažem nekoliko reči.

Sve što se reklo i što se nije reklo, pokazuje da je ovaj sastanak bio neophodan; doista je bilo neophodno da sučelimo svoja gledišta u jednom odista kritičnom trenutku; kada kažem: „kritičan“, ne izgovaram ga ni iz kakvih literarnih motiva, nego iz objektivnih okolnosti, o kojima mi razgovaramo. A tri okolnosti terete naš razgovor i sva naša razmišljanja uslovljavaju. Mi smo primorani da razgovaramo o miru u danima kada se vodi najžešći rat; nikada u istoriji ratova, u takvim prilikama nije zaključen pravedan mir; bar meni nije poznato.

Primorani smo da razgovaramo o osnovnim i velikim nacionalnim i državnim ciljevima u uslovima kada za to imamo najmanje mogućnosti da ih ostvarujemo. I mi smo primorani da donesemo odluke u vremenskom tesnacu; dakle, da se odlučimo u nekoliko sati ili par dana o možda sudbonosnim ishodima naše oslobodilačke borbe. Hteli mi to ili ne, priznali to ili ne, sasvim je svejedno – mi razgo-

ramo pod ultimatumima; Slobodan Milošević i ja primili smo još jedan ultimatum, a svakoga dana ih primamo i vi, od predsednika Evropske zajednice; bar ono što je meni rekao bilo je veoma preteće. Neka to bude samo tzv. pritisak, politički blef, diplomatska kombinatorika, ja na ovom radnom mestu ne mogu da je odbacim, niti da je potcenim; razume se, vrlo je teško, u masi informacija i dezinformacija koje primamo od diplomatskih predstavništava, obaveštajnih službi, ličnih iskustava i susreta sa diplomatima, dati pravu procenu – jesmo li pred napadom, vojnom intervencijom, ili ne; ili se ona odlaže.

Ali, ima neke izvesnosti, o kojoj više ne možemo da se sporimo, a to je da smo u blokadi, da će blokada biti žešća nego što jeste, da smo mi pred pravim getom. Danas je gospodin Jensen⁴⁸ meni rekao da će 4. februara Evropska zajednica doneti odluku koja, zaista, Saveznu Republiku Jugoslaviju stavlja u geto; Kontić,⁴⁹ Đukić i ja, koji smo juče učestvovali u tom razgovoru, mislim da imamo isti doživljaj – da je reč o jednoj neobično opasnoj pretnji. Dakle, okolnosti, u kojima donosimo ovako krupne odluke, su izuzetno nepovoljne i nije nikakvo čudo da su se pojavile ovakve razlike. Globalno govoreći, tu su dva stanovišta: jedan je načelan, odražava naš istorijski cilj, odražava bitne interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; ali, po mom mišljenju, dovoljno ne uvažava okolnosti; drugi, nazvan ovde pragmatičnim pristupom, koji je izložio Slobodan Milošević, a podržali su ga Bulatović, Đukić, Stojanović, Jovanović, koji je, po mom osećanju, bliži našim mogućnostima; i bliži uvažavanju realnosti; a to uvažavanje je, po opštem mišljenju, princip svake realne politike.

Ono što ne smemo danas da uradimo, to je da prekinemo sporazume. Bojim se, Radovane, pošto smo nas dvojica učestvovali u

⁴⁸ Uffe Jensen (Uffe Ellemann-Jensen, 1941–), danski ministar inostranih poslova (1982–1993), lider Liberalne partije Danske. Docnije član Međunarodne krizne grupe. Sastao se sa Čosićem 9. januara 1993. da prenese stav Evropske zajednice o nužnosti usvajanja Vens-Ovenovog plana.

⁴⁹ Radoje Kontić (1937–), crnogorski političar. Predsednik Izvršnog vijeća Crne Gore (1989–1991), potpredsednik (1992–1993), pa predsednik (1993–1998) Savezne vlade SRJ.

razgovorima u Ženevi, da sa Vašim predlogom, za koji sam ja lično svom dušom, mi isključujemo sebe sa ženevskih pregovora. To nikako ne bi smelo da se dogodi iz razloga koje svi znamo. Našim nastupima ne smemo nikako da radikalizujemo suprotnosti. Našim nastupom treba da učinimo sve da ostavimo Muslimane usamljene. To treba da bude taktički cilj naših pregovora – da Muslimani ostanu sami. Oni su razvili jednu neverovatnu političku aktivnost; pre neki sat Mitteran⁵⁰ je primio Izetbegovića; on tamo ima ogroman publicitet; on ide po svim prestonicama sveta; radi vrlo intenzivno za „svoju stvar“, ne znam koliko uspešno. Mi to ne činimo, iz opšte poznatih razloga.

Dakle, zalažem se i predlažem da održimo pregovore po svaku cenu. Održati pregovore po svaku cenu, to znači – u osnovi prihvatiti predlog koji su oni dali, a onda se boriti za njegovu modifikaciju. Po mom uverenju, mi se moramo pomiriti i konačno jednom se svi mi dogovoriti da ostvarenje našeg osnovnog političkog cilja – život u jednoj državi ili u savezu država – jeste dugoročan cilj koji može da se ostvaruje samo u etapama. Svaka druga nacionalna i državna politika mislim da bi bila avantura; takvom politikom bi rizikovali vrlo mnogo, da ne kažem – sve; nikada se u istoriji sve ne rizikuje i sve ne dobija, pogotovo u odnosima snaga koje su neravnopravne. Dakle, ako prihvatimo pretpostavku da mi naše državno, nacionalno i političko pitanje, koje može da se izrazi u formulaciji koju je dao Slobodan Milošević, slobodan život naših naroda na ovom prostoru – slovenskih, južnoslovenskih, srpskih, jugoslovenskih, kako hoćete možete da ih zovete, ako prihvatimo tu pretpostavku da nam je politički i istorijski cilj, onda moramo isto da uvažimo uslovnost da taj cilj moramo da ostvarujemo u etapama. Mi smo ga nosili dva-tri veka; možda ćemo morati da ga nosimo još neku deceniju. Ono što mi, kao generacija ljudi koji su danas primili odgovornost da ostvaruju taj cilj, ne smemo da dozvolimo da pogrešimo, da ne donesemo odluku koja taj naš cilj ugrožava. A okolnosti su takve da se može pogrešiti.

⁵⁰ François Mitteran (François Maurice Adrien Marie Mitterrand, 1916–1996), predsednik Francuske 1981–1995, lider Socijalističke partije.

Gospodo i prijatelji, ovde nema nijedne rečenice, koju ste vi izgovorili, a koja nije istinita, u mom doživljaju. Nema nijedne vaše tvrdnje i zaključka koji ja ne bih potpisao, koji nije i moje uverenje; ali, stvarno je sada pitanje šta je od svega toga moguće; u tom prokletu mogućem sadrži se celokupna naša pamet, volja i odgovornost.

Ovih deset načela sam doživeo, kada sam ih prvi put pročitao, kao pravu katastrofu; prosto, „prosulo“ mi se Ženevsko jezero na glavu; zar je moguće da smo, posle tolike borbe i krvi, došli dotle da nam neko izdiktira takve uslove. Ja sam Vensu i Ovenu govorio: „Kominternu nije nikada komunističkim partijama diktirala ustave, nikada nam nije diktirala ovako „tvrde“ principe; uvek je uvažavala specifičnosti; uvek je uvažavala slobodnu političku volju, ma koliko relativna bila ta politička volja, ona je postojala i egzistirala u komunističkom pokretu kao realnost“. Kasnije, pokušavajući sa Vensom da pomerimo neka osnovna načela, naišli smo na neverovatnu oštrinu. Sveta Stojanović, koji je majstor u formulacijama, pokušavao je da nađe razne formulacije za prvi stav; propao nam je taj dogovor; Vens je otišao ljut. Rekao je: „Ili ćete to potpisati, ili je kraj, mi odlazimo; imate vojnu intervenciju“. On je bio tu žestok.

Na tom sastanku sam sa Vensom razgovarao nešto oštrije, no što je razgovarao Slobodan Milošević koji je bio veštiji diplomata, političar od mene; Milošević im je dao neku nadu u sporazum. A ja sam, da bih našoj braći preko Drine dao veći manevarski prostor, podigao „letvu“ i zaoštrio; opasnost je bila da se prekinu razgovori zbog mog zaoštavanja. Tako da sam imao trenutak prave krize da dođe do prekida razgovora i sporazuma sa njima.

Dakle, mi smo svi tu u jednoj igri; čini nam se da imamo prostora za kombinacije; ali, malo mi prostora imamo za kombinacije.

Ako sam dobro razumeo Vensa i Ovena, Jensena, Dimu, Micotakisa,⁵¹ mi smo primorani da ovo prihvatimo kao osnovu. Sve ostalo ostaje na pameti, vremenu, veštini – faktorima koji će neminovno doći; nikakva konstanta u faktorima spoljnim, koja nam se či-

⁵¹ Konstantinos Micotakis, (1918–), grčki političar, lider Nove demokratije, premijer Grčke 1990–1993.

ni ovog trenutka da je trajna, nije trajna; neminovno će se promeniti spoljni faktori možda za nekoliko meseci, a da ne govorimo za neku godinu. I mi ćemo biti u prilici da sa novim spoljnim faktorima svoje pitanje rešavamo pod mnogo povoljnijim okolnostima.

Za mene je bitno da to nije trajna država, mislim da je to svakome jasno; mislim da je jasno i tvorcima i konstruktorima te države da je to privremena tvorevina; razume se, privremena tvorevina koja je u evropskom interesu. Ja isto razumem to što razume gospodin Đukić, sa mišljenjem da je Evropi stalo, svim sredstvima, da ne spori islamsku državu na Balkanu i njih drži u jednom „sendviču“ i naš ponovo žrtvuje kao nekakvo „meso“, „ljušturu“, „krajinu“; obnavlja se ideja Krajine⁵² iz XVII i XVIII veka; ponovo nas žrtvuju da branimo Beč od islamskog prodora na Balkan, jugoistok Evrope, koji je, po mom mišljenju, neminovan. Dakle, po mom mišljenju, obnavlja se ponovo Istočno pitanje; ponovo su u igri svi tradicionalni faktori i novi faktori.

Naša odgovornost je da, ovog trenutka, dobijemo što bolju poziciju za dalje nastupe i za nastavak naše borbe za ostvarivanje krajnjih ciljeva. Po mom uverenju, čini mi se da ima smisla zastupati jedan princip u ovim pregovorima: manje borbe za teritorije, više borbe za prava.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Uvek smo to isticali.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja to mišljenje ne delim; jer, ono što se dobije sada, to pravo će da „legne“; tu je teritorija suštinsko pitanje; samo je mapa bitna.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ako dobijemo u konstituciji države više političkih prava...

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobrice, molim Vas da Vas prekinem; Paspalj je govorio da moramo da imamo jedinstvo srpskog naroda;

⁵² Granična oblast Habzburške monarhije prema Otomanskom carstvu, razvojačena 1873.

imamo ga de facto; jer, objektivno, po svim našim odnosima – političkim, vojnim, ekonomskim, kulturnim, obrazovnim, to jedinstvo imamo. Pitanje je kako sada da za to jedinstvo dobijemo pravo priznanje; odnosno kako to jedinstvo da legalizujemo; kako da situaciju, koja de facto postoji i koja neće moći nikako da bude ugrožena de facto, pretvorimo da bude i de facto i de jure. Prema tome, ovaj put – de jure, da se dođe do toga, je kroz „mali lavirint“. Ali, mi nikada nećemo dozvoliti da se de facto situacija promeni, a kroz taj „lavirint“ mi stvari postižemo, ako ne za pola godine, onda za godinu; ako ne za godinu dana, onda za dve. Šta dobijamo? Dobijamo manje mrtvih glava i na taj način sačuvamo narod. Za narod se sve mora žrtvovati, osim naroda.

DOBRICA ĆOSIĆ: Potpuno sam saglasan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Prema tome, tu je suština stvari. Tu su, za mene, najvažnije mape. Ako piše u prvom principu: „Konstitutivni narod“, mi smo stvar završili. Kada oni sednu da pišu ustav, uvek će moći da kažu da u prvom principu piše: „Konstitutivni narod“; da bi taj član ustava afirmisao taj princip, a ne da ga demantuje, mora takvo da bude rešenje, a ne ovako kako vi predlažete. Onda, a Pera to dobro zna, počinje maratonska rasprava oko članova, stavova, rešenja; jer, pravnici su majstori da stvari odugovlače i da se time vode velike principijelne rasprave. Nama vreme treba. A uvek se može reći: pošto se ovo ovako tumači, ne prihvatamo i uvek možeš da se pobiješ; uvek imaš vremena da umreš i da platiš.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja sam saglasan potpuno; možda se nisam dobro izrazio.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Razumem. Ovo što Paspalj kaže da moramo imati celinu; potpuno je u pravu; a mi to de facto već imamo; mi smo to osvojili. Da nije bilo njihovog rata, nikada ne bi došlo do podela po etničkom principu; sada su podele po etničkom principu. Za mene uopšte nije važno da li imamo tri ili jednu republiku; oni su

zajedno, a kasnije će sigurno biti zajedno; sigurno se neće deliti na šest, nego će se te tri ujediniti. Prema tome, kada je taj prostor otvoren, onda je sve otvoreno. Lično mislim, imam mnogo razloga za veliki optimizam, da oni nigde iz te „jednosmerne ulice“ ne mogu izaći, nego u „podrum“; nemaju kuda.

DOBRICA ĆOSIĆ: Slobodane, da objasnim zašto sam to mislio. Kada popravljamo ovaj dokumenat, kada dajemo predloge, mislio sam da u njega inkorporiramo što više zahteva za pravima, kao na primer, ustavni sud. Meni su Vajović,⁵³ Ratko Marković i Kreća dali analize njihovog projekta.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Treba da se trudimo da u principima piše što manje; jer, što manje piše, u razradi više može da se dodaje.

RADOVAN KARADŽIĆ: Zato smo mi predložili da se izbacii drugi princip.

VLATKO JOVANOVIĆ: Ali, da ima što više elemenata konfederalizma.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije važno ime, nisu važne etikete, važna je sadržina; a kod sadržine najvažnije su mape.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja mislim da će rata još uvijek biti; ne mojmo se zavaravati: prvo, da je rat završen; o tome nema govora. Postavlja se samo pitanje hoćemo li mi biti malo ili puno krivi.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Treba Alija da bude kriv.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nikada neće biti kriv.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Hoće.

⁵³ Petar Vajović, savezni sekretar za pravosuđe i organizaciju državne uprave (1986–1989), sekretar Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici.

RADOVAN KARADŽIĆ: Neće nikada biti Alija kriv; oni će naći načina da mi budemo krivi. Drugo, zavaravamo se da ćemo mi njih preći.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Zašto ste juče ubili potpredsednika Vlade?⁵⁴ To vam uopšte nije trebalo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Uhapsili smo čoveka i kaznićemo ga. Mi ćemo uraditi kako se dogovorimo; pogotovo ako budemo u situaciji da ugrožavamo maticu, Srbiju ili Crnu Goru; mi ćemo „odvezati svoj čamac“ u tom smislu da nema odgovornosti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije reč o „odvezivanju čamca“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko može da žrtvuje vas? Ko danas sme da done-se odluku da žrtvuje srpski narod u Bosni i Hercegovini?

RADOVAN KARADŽIĆ: Ali, ja hoću vama da kažem jednu stvar: mi se zavaravamo da ćemo mi, u kasnijoj fazi, njima doskočiti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Već smo im doskočili kada stvar prene- semo u kasniju fazu; već smo ih „preveli žedne preko vode“; o tome se radi.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da smo na vrijeme realizovali pravo na- roda na samoopredeljenje i borili se za te granice, mislim da bi sada bili u drukčijoj situaciji.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je kao ono: „Da je Pera otišao u po- liciju“.

⁵⁴ Hakija Turajlić (1936–1993), direktor Energoinvesta. Po izbijanju rata potpredsednik vlade Bosne i Hercegovine. Ubijen 8. januara 1993. na jednom od punktova na putu ka Sarajevskom aerodromu, dok je išao da susretne zvaničnu dele- gaciju Turske, kada je srpska vojska zaustavila konvoj koji su obezbeđivale trupe UNPROFOR-a.

RADOVAN KARADŽIĆ: Hoću da kažem da oni sve ostvaruju; zato se ja bojim; mi njima ne možemo doskočiti; instrumente, koje oni „drže u rukama“, mi nemamo. Oni su ostvarili to da oni smatraju da je Krajina u Hrvatskoj; otvoreno o tome govore.

RATKO MLADIĆ: Otvoreno govore o svom savezu.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Mi ne možemo otvoreno govoriti.

RADOVAN KARADŽIĆ: Otvoreno govore o svom vojnom savezu; na legalnoj osnovi prisutna je Tuđmanova vojska.

NIKOLA KOLJEVIĆ: To je ono što je, Ratko, Vama Tus⁵⁵ rekao: „Mi smo legalna vojska“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Kažu: „Mi smo tu na osnovu pakta i tu ostajemo“. Dalje, Vens nam otvoreno govori da ostavimo Ovena, da su snovi da će Knin nekad biti izvan Hrvatske.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Snovi su nekada i ostvarljivi; pusti ga neka govori.

BORIS MARTINOVIĆ: Gospodine Predsedniče, da budemo realni: Rezolucija 762, a sve znam napamet, kaže: „Ima da se vojska povuče sa Miljevačkog platoa“;⁵⁶ to nije napravljeno; i nikome – ništa. Rezolucija 759 govori o zabrani preleta aviona, odnosi se samo na našu braću iz Bosne i Hercegovine; međutim, njihovi lete svaki dan; noćas je letelo deset aviona – jedan za drugim – iz Zagreba u Cazin. Mi ćemo prvoga skinuti; biće skandala jer, tada ćemo mi biti krivi, jer oni to ne vide.

⁵⁵ Anton Tus (1931–), general-pukovnik. Komandant ratnog vazduhoplovstva SFRJ (1985–1991), načelnik generalštaba Hrvatskih oružanih snaga (1991–1992), savetnik za odbranu predsednika Hrvatske (1992–1996).

⁵⁶ Miljevački plato u okolini Drniša preotela je vojska Republike Hrvatske od vojske Republike Srpske Krajine juna 1992, posle razmeštanja trupa UNPROFOR-a, što je izazvalo rezoluciju 762 Saveta bezbednosti o povlačenju hrvatskih trupa. O rezoluciji o preletima videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, 1, 34, nap. 4.

RATKO MLADIĆ: Nećemo biti krivi, ako ga „skinemo“. Dokazaćemo da lete i biće u redu.

BORIS MARTINOVIĆ: Generale, slažem se; neka lete i dalje. Dakle, kratko i jasno: nikome sankcije, ili bilo šta drugo, nisu napravljene, uvek se nađe drugi krivac. To je ono što nas muči.

DOBRICA ĆOSIĆ: Neće dugo tako biti!

RADOVAN KARADŽIĆ: Molim vas da završim. Mi idemo taktikom popuštanja, sa nadom da će nam „kad nam skinu sako, zadržati sako“, „kad nam skinu sako, zadržati košulju“, „kad nam skinu košulju, zadržati kožu“, „kad nam skinu kožu, zadržati meso“. Vjerujte neće biti tako, jer oni jednostavno idu dalje. Imam izveštaj iz Njujorka da se danas neformalno prave konsultacije o rezoluciji o Kosovu. Apsolutno stati neće. Možemo mi da se lukavimo sa njima, da probamo da se lukavimo „sitnim koracima“; ja sam uvjeren da to neće dati rezultat. Mislim da bi bilo bolje da smo na vrijeme ustali, još dok je Amerika formalno bila za očuvanje Jugoslavije, da smo stali na one granice i završili bi posao.⁵⁷

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, ali to je prošlo. Radovane, sećaš se dobro da sam tada izašao na televiziju i rekao da vojska treba da dođe samo na one teritorije na kojima se ne smatra okupatorskom; onda su svi iz Vojske i Predsedništva rekli da je to radikalizam, itd. Sada nemoj o tome.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja sam samo hteo analogiju da povučem; da li ćemo istom logikom nastaviti? Onog trenutka, kada potpišemo da je Bosna država, mi možemo da pjevamo, oni će naći instrumente

⁵⁷ SAD su se do sredine 1991, kada je SFRJ posetio državni sekretar Džejms Bejker, čvrsto držale politike očuvanja jedinstva Jugoslavije, uz uslov njene dalje demokratizacije i poštovanja ljudskih prava. Posle proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, SAD su pasivizirale svoju balkansku spoljnu politiku i prepustile je evropskim partnerima.

da realizuju to dalje u smjeru u kome oni hoće. To je jedno. Drugo, mi – Srbi nismo dovoljno sistematični ni lukavi; nismo obezbijedili platni promet i monetarni sporazum da možemo da živimo normalno, na šta imamo pravo. Mi nemamo nacionalni komitet za migracije, ne vraćamo izbjeglice; oni se zapošljavaju po Srbiji; najmanje 50 hiljada vojno sposobnih mladića iz naše Republike ima ovdje; da ne govorim o srednjoj dobi – drugo i treće pozivaca. Svi su tu.

Mi nismo u stanju da ih naduramo; imamo posla sa katoličkom i islamskom internacionalom; mi ćemo Krajinu izgubiti. Ubili su 270 ljudi tamo, otkad je UNPROFOR tamo. Iz Krajine je otišlo najviše sposobnih i pametnih ljudi u Srbiju. Ovo je put za nestanak Srba na tim prostorima. Da još malo razmišljamo – zašto je njima potrebno ovo što rade? Kako su oni nas prevarili? Bosna nije mogla da bude priznata bez našeg potpisa; onda su oni u Briselu tražili da bar potpišemo da smo saglasni o poštovanju ljudskih prava; tu je bio i Krajišnik i Koljević. Mi smo znali da to mora biti vrlo opasno; jer, tražili su da to potpišeš, a ne možeš da odbiješ, jer je nađena takva formula: tamo gdje je većina da ćeš poštovati manjinska ljudska prava. Uglavnom, potpisale su sve tri strane. I Bosna i Hercegovina je, na osnovu toga, priznata, a donekle i na osnovu „lisabonskog papira“. Onda su „lisabonski papir“ gurnuli u stranu, kao da ga nije bilo, sada je Bosna nastavila da živi, iako joj je ono bio uslov života. I sada je nova konferencija. U sledećoj fazi će opet biti nešto novo, do nekog berlinskog kongresa, na kome će Srbija i Crna Gora dobiti neko „priznanje“ i završen posao. Molim vas da još malo razmišljamo o istorijskim i strateškim kategorijama – da li mi njima upadamo u varijantu i šta je lijek protiv varijante; kogod igra šah, zna šta je lijek – potez iznenađenja; i onda se varijanta ruši, protivnik ostaje zbunjeno; mora da se prestroji i da donese novu strategiju; dok on donese novu strategiju, mi smo u ogromnoj strateškoj prednosti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oko razlika, o kojima sada govorimo, to je lažna dilema da su to razlike.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne, nisu razlike.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: O svim ovim potezima imamo svi punu saglasnost. Pitanje je šta bi se desilo ako povučemo krupan potez, šta je drugi, šta treći potez?

RADOVAN KARADŽIĆ: Drugi potez je ujedinjenje; treći potez je nastavak života; odbrana granica.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: One su tu. Sada su ih priznali po ovim mapama, sa još malim popravkama.

RADOVAN KARADŽIĆ: Oni su ih priznali, kao srezove i okruge.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, nego kao provincije, pokrajine. I Vojvodina je provincija.

MOMIR BULATOVIĆ: Pitao bih Radovana Karadžića jednu stvar, pošto mi nije jasno. Ako je Tus rekao generalu Mladiću da, na bazi legalnog sporazuma između bosanskih vlasti i Republike Hrvatske, postoji 62 hiljada hrvatskih vojnika, zar se prihvatanjem ovih ustavnih načela i inauguracijom principa da se nijedna odluka ne može donijeti bez saglasnosti tri konstitutivna elementa, taj sporazum ne može postići?

RADOVAN KARADŽIĆ: Nemojmo biti naivni; Kecmanović⁵⁸ je ušao u Predsjedništvo prije tog pakta, pod uslovom da se odluke donose konsenzusom; čak ga nisu pozvali na sastanak; nemojte se zavaravati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je drugo.

RADOVAN KARADŽIĆ: To je prvo; vjerujte, mi smo imali konsenzus u Ustavu; nisu dali da se formira savjet, koji sprovodi taj konsenzus.

⁵⁸ Nenad Kecmanović, profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu, ranije rektor Univerziteta u Sarajevu. Do jula 1992. član ratnog Predsedništva Bosne i Hercegovine.

MOMIR BULATOVIĆ: Da se razumijemo; mi imamo svoje ciljeve, svoje interese i svoju poziciju; od njih ne treba da odstupamo. S jedne strane, imamo nepovoljno međunarodno okruženje i činjenicu da smo u krajnje nepovoljnoj situaciji. Ovdje se radi o predlogu, ako sam dobro shvatio, da napravimo manevar, kojim ćemo ostati na čemu jesmo, a smanjiti taj pritisak koji je sa strane. Ne vjerujem, nisam toliko naivan da će sutra Tuđman, na bazi ovog promjenjenog stanja povući svoje trupe iz Bosne i Hercegovine; ali, bićemo u situaciji da možemo da vršimo pritisak, upravo dokazujući da je to sada nelegalno. Do sada je bilo legalno, jer je Alija Izetbegović imao oreol zvaničnog predstavnika Bosne i Hercegovine i zvaničnog predsjednika. Ako sada u sistem vlasti, kroz ovaj model koji jeste sumnjiv, uvučemo paritetno predstavnike tri naroda, uz to da se ne može donositi odluka na štetu bilo kojeg od ta tri naroda, niti separatno vršiti povezivanje, onda mi dobijamo polugu da iznutra Bosnu i Hercegovinu razbijemo kao državu.

RADOVAN KARADŽIĆ: Onog trenutka kada se mi vratimo u vlast, oni su država.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni više nikada nisu Alijina država; Alijina je koliko i vaša. A nju blokirate kad god hoćete, jer nema konsenzusa.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nema nikakve šanse da se to sprovede.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: A sada je Alijina država i on ide po Ujedinjenim nacijama.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi znamo Muslimane i nema nikakve šanse da ćemo imati uticaja na tu vlast, ne trećinu, nego petinu. To nemojte zaboraviti. To ne dolazi u obzir, jer mi znamo s kim imamo posla.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Oni će se množiti, a mi odlazimo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Cjelokupna međunarodna zajednica ne može ništa bez našeg potpisa; sve što im treba, to je potpis na ovaj papir i oni su završili posao.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Samo je pitanje na koji papir.

RADOVAN KARADŽIĆ: Na ovaj papir, koji su predvideli.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Samo da promene i stave: „konstitutivni narod“ i još neke stvari da olakšaju, onda je to osnova da vi sednete za dugoročnu pripremu ustava.

RADOVAN KARADŽIĆ: Predviđeno je da se papir ne mijenja, sem konsenzusom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Taj papir još nije usvojen; biće usvojen kada uđu ove promene.

RADOVAN KARADŽIĆ: Još moramo da razgovaramo; malo nam je vremena. Budite uvjereni da ovo može biti katastrofalna i presudna greška, ne samo u odnosu na nas, nego i u odnosu na Krajinu.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Mislim da ste Vi najkompetentniji da date tu procjenu.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ako uspjemo da papir promenimo tako da to, ipak, bude složena državna zajednica tri konstitutivna naroda i konstitutivne jedinice onda mi to možemo uklopiti u ono, o čemu smo već zauzeli stav. Drugi princip je da se te provincije mogu povezivati; znači, da insistiramo na kontinuitetu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ko može to da zabrani?

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ja mislim – i kontinuitet teritorije; to je vrlo bitno. Mislim da će oni to prihvatiti. Gospodine Predsjedniče,

trebali da zamolimo Vas i gospodina Miloševića da utičete; oni su pristali, samo pokušavaju da nas ucjenjuju, da koridor bude i da se objedinjava teritorija Republike Srpske, u stvari, srpskih provincija. Treće, da se omogući povezivanje naše konstitutivne jedinice, ili skupa provincija sa drugim državama; a da hoćemo da se povežemo sa našim maticama – Crnom Gorom i Srbijom, jer je narod vjekovno bio orijentisan na to. Ako uspijemo ta tri elementa da ostvarimo, naravno, uz vašu pomoć, onda bi mogli, eventualno na osnovu tih elemenata pokušati uticati – sa naše strane; i uslovno da potpišemo i Aliju na „brisanom“ prostoru. Zato bih zamolio da budemo konstruktivni.

Morate shvatiti da mi imamo veliku odgovornost, isto kao i vi. Još imamo i ograničenja, koja su kod Skupštine. Na ovaj način bi rekli: Skupštini ćemo položiti račune, ali da imamo odgovornost. Ali, da ponovim: to je složena državna zajednica, to nije unitarna država; drugo, da postoji skup provincija, koje su povezane; treće, povezivanje se drugim državama, a da bude povod – Srbija i Crna Gora, jer ne možemo onemogućiti da se naš narod sa vama povezuje.

RADOVAN KARADŽIĆ: To smo rekli u „lisabonskom papiru“.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Gospodine Predsjedniče, pošto ćete biti u Ženevi, molili bih Vas da utičete, a možete; i da kažete da ćete imati uticaja na rukovodstvo Republike Srpske da popusti i da smo mi, na osnovu Vaše intervencije, popustili; a ovo bi bio preduslov; bez toga je katastrofa. A meni se čini da su oni pristali na to.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I meni se čini.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne moraju oni da priznaju pravo nama da se povežemo; neka izbace ograničenje – paragraf broj 2.⁵⁹

NIKOLA KOLJEVIĆ: Neka izbace samo: „da ne može“.

⁵⁹ U dokumentu „Predložena ustavna struktura Bosne i Hercegovine“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 13–16..

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ja bih, ipak, stavio: da se mi možemo povezivati, radi konstruktivnosti ostaloga; neka ostane da se povezuju.

RATKO MLADIĆ: Samo treba biti što precizniji u formulaciji.

MOMČILO KRAJIŠNIK: I kombinacija sa susednim državama i ostalima.

RADOVAN KARADŽIĆ: Papir je dokaz da oni ne drže do srpskog stava.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Da mi uzmemo odgovornost da mi našem narodu i Skupštini objasnimo; jer, sinoć je bilo vrlo oštih diskusija. Mi smo to jedva sveli, da ne kažu: ništa ih ne interesuje; jer, ovo je stvarno, kada se na prvi pogled pogleda, katastrofa.

RADOJE KONTIĆ: Da se nadovežem na diskusiju gospodina Krajišnika. Bojim se da pojam „međunarodnog subjektiviteta“ shvatamo različito. Po mom mišljenju, pojam „međunarodnog subjektiviteta“ imanentan je samo državi. A povezivanje, polazim od ustavnog pravila, nije zabranjeno, jer sve što nije zabranjeno – dozvoljeno je. Prema tome, nikakva zabrana unutrašnjih provincija ne postoji, po mom mišljenju; tako sam doživio dokument. Takođe, nije zabranjeno stupanje provincija u određenu vrstu odnosa sa inostranstvom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam pitao da li može Banjalučka pokrajina da ima odnose sa Vojvodinom? Logično i normalno je da može.

RADOJE KONTIĆ: Ja isto tvrdim da bez problema može; uzmimo „Alpe-Adriu“, povezivanje italijanskih regija.⁶⁰ Naprotiv, regionalna saradnja, u stvari, dominira u razvijanju međunarodne saradnje, a sve manje međudržavna. Prema tome, nisam siguran da to nije sadržano.

⁶⁰ Alpe-Adria je evropski region koji obuhvata austrijske države Karintiju i Stiriju, italijanske regione Veneciju i Veneto, a od 2004. i čitavu Sloveniju.

Duboko sam ubeden da nema problema da se unutar povezuju, niti na ovakav način, ne kao država, nego kao regije.

RADOVAN KARADŽIĆ: Regionalna saradnja je izmišljena za razbijanje država u Evropi.

RADOJE KONTIĆ: Ne bih se složio s tim; vjerovatno ima i tih rezona, ali ne bih rekao da je to razlog.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Rezervisana je samo za Istočnu i Centralnu Evropu; na Zapadu ne postoji.⁶¹

RADOVAN KARADŽIĆ: Država Francuska nije htela to da potpiše; ja sam bio u Beču na „okruglom stolu“; sve nas je pustila da završimo, a onda je rekla: dodati fusnotu da Francuska nije prihvatila regionalni razvoj.

DUŠAN STARČEVIĆ: Moram reći da sam malo iznenađen nastavkom sastanka i pojedinim diskusijama. Mislio sam da je pitanje potpisivanja papira, koji se zove: „Nacrt sporazuma o uređenju bivše Bosne i Hercegovine“, apsolvirano. Imam utisak da se tekst gleda odvojeno i ovde nije vidljivo da su date prave analize sadržaja tog teksta; tekst je potpuno jasan. Zaboravlja se činjenica da tekst koji treba da se potpiše, u ovakvom i neizmenjenom obliku u Ženevi, da treba da se potpiše u uslovima kada je bivša, kako je mi iz Republike Srpske Krajine zovemo, Bosna i Hercegovina, međunarodno priznata zemlja; što sve stavlja u potpuno drugi kontekst.

Što se tiče sadržaja ovog sporazuma, govorim svoje lično mišljenje, a mislim da dijelim i mišljenje moje Vlade, da se radi o jednom tekstu, s kojim se grubo narušava postojeće faktičko stanje postignuto u ovom ratu na teritoriji Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, sa svim posledicama, što to može proizvesti. Sadržaj sporazuma o Bosni i Hercegovini koji je ponuđen i koji treba da se

⁶¹ Pitanje regionalne saradnje je, uz razvoj sektorske saradnje, predstavljalo jedan od ugaonih kamenova procesa evropskih integracija.

potpiše u ovoj formi, stvara preduslove za stvaranje jedne države, kako je naš ministar inostranih poslova gospodin Jarčević⁶² nazvao: „monstrum države“, bez presedana u istoriji i savremenom svijetu.

Postavljam pitanje, na osnovu ovakvog sadržaja sporazuma, recimo – segment koji jedan narod čini narod, a reč je o interesima i rešavanju srpskog nacionalnog pitanja, kako će se obezbediti komunikacija, funkcionalna cjelina srpskog etničkog entiteta, kada su u pitanju: jezik, kultura, školski obrazovni programi itd. Mi ćemo sa ovim sporazumom od Bosne i Hercegovine ili današnje Republike Srpske stvoriti jednu državu bez istorije, bezličnu, a međunarodno priznatu. Ovakav tekst, govorim svoje lično mišljenje, a mislim i mišljenje svoje Vlade, prihvatiti, znači odstupiti od svega onoga što je srpski narod u Republici Srpskoj i Republici Srpskoj Krajini postigao u ovom ratu. Moramo poći od činjenica da postoji faktičko stanje; faktičko stanje jeste da Republika Srpska Krajina predstavlja autonomni teritorij, sa svim atributima države, osim međunarodnog priznanja; da Republika Srpska Krajina ima sve elemente koji jednu državu čine državom, izuzev međunarodnog priznanja; da pođemo od činjenice da postoje nekakve skupštinske odluke, kao što je „Prijedorska deklaracija“,⁶³ zaključci Republike Srpske juče u Bijeljini. Ne možemo prelaziti preko tih stvari. Plašim se da će se ovakvim sporazumom, ukoliko ne dođe do nekakvih suštinskih izmjena, napraviti katastrofalna greška, sa nesagledivim posledicama. Niko od nas ne može, pogotovo neko od predstavnika Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, da prihvati nešto što je u dubokoj suprotnosti sa svim onim ciljevima zašta se narod tamo borio i bori; u Republici Srpska Krajina dvije godine, a u Republici Srpskoj – godinu dana. Zbog toga, smatram da treba razmisliti o predlogu gospodina Koljevića i pristup bosansko-hercegovačkom problemu promjeniti na način da se razmislilo o nečemu što bi moglo predstavljati, uslovno rečeno, političku bombu, nešto slično kao što je bila prijedorska

⁶² Slobodan Jarčević, jugoslovenski diplomata. U vreme pregovora u Ženevi bio je ministar inostranih poslova Republike Srpske Krajine. Početkom 2006. svedočio je na suđenju Slobodanu Miloševiću.

⁶³ Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 47, nap. 18.

Skupština i „Prijedorska deklaracija“. U čestim, gotovo svakodnevnim kontaktima sa predstavnicima UNPROFOR-a – od generala Nambijara⁶⁴ do gospodina Tornberija⁶⁵ i ostalih, najveći politički potez i prava politička bomba bila je prijedorska Skupština; pojedini članovi Evropske zajednice imaju eksperte koji proučavaju i rade na pitanju ujedinjenja jedne i druge krajine.

Mislim da je predlog gospodina Koljevića o održavanju sve-srpske skupštine, odnosno svih skupština srpskih republika, predlog za razmišljanje.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Pošto sam prozvan, ostao sam sa svojim predlogom u časnoj manjini; moj predlog može biti politički, pravno da smo zakasnili. Treba razmisliti, prvo, u načelu o potrebi krupnog poteza; ne mora to možda da bude taj krupan potez; naš narod je u svojoj istoriji pravio i drukčije krupne poteze. Ono što je jedino neprihvatljivo, bilo kome ko učestvuje u stvaranju srpske istorije, je to da mu se nešto desi, da on ne bude subjekt te istorije. I Sindelić⁶⁶ je imao svoj određen izbor kada je došlo do najgoreg. Najgore bi mi bilo da se poraz svih naših napora dosadašnjih – rata i žrtava, desi; nama se već dugo stvari dešavaju. Mi ne znamo ko će zadnji „džoker“ izvući i reći: mi smo ovu stvar tako vešto odigrali da je išlo u našu korist, odnosno ušli smo im u varijantu. To je naša najveća dilema. Tim povodom, rekao bih dve stvari: prvo, ako je reč o konstruktivnom prilazu sa papirom – sutra, prekosutra, mislim da bi bio jako dobar predlog – dodatak ovom našem pokušaju konstruktivnosti, ako dođe do potpisivanja sa ovim izmenama, da se izostavi aneks, pa da se ne potpisuje aneks.

⁶⁴ Satiš Nambijar, indijski general. Prvi komandant UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji, od marta 1992. do marta 1993. Koordinator grupe za vojna pitanja na Ženevskoj konferenciji.

⁶⁵ Sedrik Tomberi (Cedric Thornberry), direktor Civilnog sektora UNPROFOR-a, pa zamenik generalnog sekretara UN i zamenik šefa Misije UN u bivšoj Jugoslaviji.

⁶⁶ Stevan Sindelić, vojskovođa iz Prvog srpskog ustanka, poginuo 1809. u bici na Čegru kada je digao u vazduh šanac u koji su nadirali Turci.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Šta je aneks?⁶⁷

RADOVAN KARADŽIĆ: Aneks razrađuje principe.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nema govora; moramo da imamo načelan prilaz kad se stave ovi principi, onda ide na scenu trojna komisija koja priprema ustav.

RADOVAN KARADŽIĆ: Aneks je mapa.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Aneks je mapa. Ne može Ahtisari da piše ustav Bosne i Hercegovine.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Dakle, hoću da dam konstruktivan predlog, ako je dalje taktika moguća. Važno bi bilo, ono što ste dogovorili – da budu konstitutivni narodi i da se ne potpisuje aneks. Toliko bi se moglo izboriti, a zadržao bi se konstruktivan stav. A onda da se mi, ako to uspe, ponovo nađemo, da testiramo to svoje taktiziranje – da li nam je nešto donelo, čemu vodi, itd; ili se treba odlučiti za krupan potez. Počeli smo da pominjemo krupne poteze zato što smo do sada imali testove naših taktičkih poteza. Dalje, demilitarizacija Krajine; način kako ja shvatam demilitarizaciju Krajine je odlaganje političkog rešenja. Kome ide u interes odlaganje političkog rešenja? Onom ko će na kraju dobiti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Onome ko će držati plebiscit na kraju. Ako oni reše da budu Hrvati – aferim, mi ćemo se s tim složiti!

NIKOLA KOLJEVIĆ: Da, kada bi samo to bio problem. Šta će se u međuvremenu desiti u Krajini, hoće li ići njima u prilog ili nama u prilog, to je još otvoreno pitanje. Uspeh je što se odložilo, kada se

⁶⁷ Dokumenti predočeni u Ženevi imaju nekoliko aneksa. Jedan je tekst *Ustavna struktura Bosne i Hercegovine*, a drugi je niz aneksa na „Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 13–17. Mapa zvanično nije bila priložena u obliku aneksa.

već nije moglo drugačije; krajnji uspeh nije. Ako se bude na tome – možda će biti a možda i neće; možda će tu ponovo morati da bude rat, jer znate kako Tuđman na to gleda.

Mi imamo i drugih velikih poteza. Mi bismo morali razmišljati o drugim velikim potezima – o onome što je Radovan rekao kao o inicijativi. Gdegod smo ih zatekli, a napravili smo jedan veliki potez, gde su oni „ušli u našu varijantu“; mi znamo jako dobro od februara prošle godine da im je osnovni strateški cilj bio JNA. U februaru smo imali podatak – ako stvorite svoju vojsku, pokvarićete im račun, što smo mi zakasnili malo, ali ipak smo je stvorili; njima je tu pokvaren račun.

Zamolio bih da razmislimo o ovako velikom potezu, ili nekom drugom.

Mislim da bi trebalo da razmišljamo o nekim mnogo radikalnijim potezima, a ne da se zavaravamo daljim negativnim testovima. Koji su to potezi – ne bih govorio o tome; neke imam na umu, ali sada ne bih o tome govorio.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Za takav potez nije kasno nikad.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Zato i neću o tome sada da govorim.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Hteo bih malo da pomognem, s obzirom da sam bio pažljiv slušalac dok su Predsednik i Vens i Oven razgovarali, pa sam osetio neke mogućnosti za njihovo otvaranje već sutra ili prekosutra. To odgovara na ova pitanja koja se ovde postavljaju kao dilema za sve nas – da li smo „zaključani“, da li idemo u Ženevu da „uzmemo ili odbacimo“, da li je ultimatum bez zadržke, ili je ultimatum sa prostorom za manevrisanje. Polazim od predloženog teksta principa: odnosi između provincija. Prema onome što smo mi čuli od sagovornika, to je prepušteno samim provincijama. One mogu svoje odnose da uređuju kako hoće.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kako bi drukčije bilo?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Što se tiče imena, pored otpora koji su pokazivali i još uvek pokazuju na državu, lično imam utisak da nije potrošena ta mogućnost i da u Ženevi treba istrajavati na pravu svakog da sebe nazove imenom koje mu odgovara; ako već ne možemo postići da se svi zovu istim imenom: konfederalne jedinice, što bi bio maksimum. Ovo tim pre ako to bude kompletirano garancijama koje ćemo im dati na planu ljudskih prava, a to moramo biti jasno, široko, plemenito, da će se te enklave u okviru provincija, odnosno te konfederalne jedinice, maksimalno štititi sa pravom prognanih da se vrate i da se kompenziraju za uništenu imovinu itd. Od toga neće ništa biti jer će prirodna migracija ka matici da sledi, a još niko nije ratne reparacije platio, pa to neće biti i ovde. Međutim, gest širine, plemenitosti treba da se čini. Prema tome, garancija na humanitarnom planu, uz garanciju da će ta neživotna tvorevina Bosna da bude garantovano održavana u takvom neživotnom stanju dugi niz godina; to treba da odvraća strahove da predstoji stvaranje velike Srbije.

Što se tiče odnosa između tih provincija i drugih zemalja, nama je izričito rečeno da ništa ne stoji na putu da se, recimo, srpske ili hrvatske provincije povezuju sa svojim matičnim republikama na kulturnom, prosvetnom, ekonomskom planu itd. Jedno je to usmeno reći, a drugo je izbeći da se to pismeno kaže. Ja govorim samo o mogućnostima koje treba da budu istražene u cilju poboljšanja teksta, bilo ispuštanjem nekih delova koji ne odgovaraju, bilo dodavanjem nekih delova koji bi to precizirali.

Prema tome, oni nisu ultimativni; bar su takav utisak ostavili u razgovoru sa predsednikom. Oni ostavljaju mogućnost za doterivanje teksta, samo ne na radikalna načina nego u delovima; i tu mogućnost ne treba ispustiti. Zato ne mislim da tamo treba ići sa utiskom da se nema šta pregovarati, nego da se mora kapitulirati. To nije tačno. Ni tekst takav kakav je nije sinonim za kapitulaciju, a još manje su zatvorene mogućnosti za njegovu doradu i poboljšavanje. Dalje, opasnost bi mogla doći i od Izetbegovića i njegovih branilaca. Ako se sve to desi u smislu u kojem sam govorio, onda će se islamski narod naći u karantinu, neće imati svoju maticu, neće imati pristupa islamskim zemljama; prema tome, oni to neće prihvatiti. Možda bi i tu tre-

balo neku širinu pokazati, pa ponudu za inkorporiranje i te zajednice u jednu širu saradnju između SRJ, tih konfederalnih jedinica i Hrvatske na ekonomskom, prosvetnom, kulturnom planu itd. što bi umirilo zapadne državnike i po malo nas promovisalo kao integrativni faktor i, istovremeno, olakšalo psihološku poziciju svih njih, uključujući i same Muslimane. Mi i njima nudimo saradnju da se povezuju kulturno, prosvetno, ekonomski, kao i drugima. Razume se, oni to ne bi prihvatili nego bi samo nešto od toga koristili, ali bismo im zatvorili argument da smo samo nacionalno postavljeni, a da njih želimo da lišimo svih prednosti, regionalne saradnje ili saradnje sa drugim provincijama.

Hvala.

MILE PASPALJ: Sa prihvatanjem ovoga idemo ispod onoga što imamo. Mi imamo dve republike sa usmenom deklaracijom o zajedništvu, o svemu tome. To je šok koji smo nametnuli Zapadu, a on nam sada vraća kroz regione i neke jedinice. Koncept koji se sada „trenira“ na Republici Srpskoj je pripremljen za Republiku Srpsku Krajinu. Najniži nivo koji imamo, to je Prijedorska deklaracija. Odluka njihove Skupštine i odluka naše Skupštine ne može da ide ispod nivoa republike. Postavlja se pitanje – kako izaći pred našu Skupštinu, sa jednim stavom da se mi raspoređujemo na ove dijelove kao oni. Nije mi jasno kako će njih trojica izaći pred svoju Skupštinu i da im objasne da više nisu Republika, nego kantoni, ili neke provincije? Mi smo sada imali sličan udar u Zapadnoj Slavoniji, vješto uvlačenje u Hrvatsku i to se maksimalno sada „odrađuje“ na terenu od snaga koje principijelno zagovaraju i naš opstanak u Republici Hrvatskoj.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne mora to na pozitivan način da bude riješeno, da se kaže „provincije mogu da se objedinjavaju i prenose funkcije na svoju asocijaciju“; važno je da izostane zabrana da to možemo. Mi to možemo da izvedemo, i to nije problem. Ali, problem je u tome što oni postavljaju mapu i kažu: „Od sada dalje ova mapa može da se mijenja samo konsenzusom tri naroda; to je opasno“. Ili kažu: „Vojni sporazum počinje da se primenjuje u okolini

aerodroma, teško naoružanje za pet dana se uklanja, uključujući i mitraljeze 12,7 mm, a za 15 dana u ostalim prostorima“.⁶⁸ Mi to doživljavamo kao razoružavanje; kako to da potpišemo?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je principijelno pitanje – ne može biti jednostranog razoružavanja.

RADOVAN KARADŽIĆ: To je badava govoriti. Toliko puta je rečeno – samo je naše oružje pod supervizijom; doneta je odluka da se grupiše oružje u 11 pozicija za nas; mi smo ga grupisali i imamo posmatrače. Muslimani nikada nisu grupisali oružje i nemaju posmatrače. Uvijek nas optužuju, a oni vrlo često bombarduju Sarajevo prilikom dolaska neke važne ličnosti. Nemojmo se zavaravati – implementacija slijedi neumoljivo; jedino će se na srpsku stranu motriti da li primjenjuje potpisano.

MILE PASPALJ: Mi nismo upali u Republiku Hrvatsku ni jedan jedini put, ali gospodin Vens i Oven ne insistiraju na razoružanju u Hrvatskoj, nego nas hoće da razoružaju.

RADOVAN KARADŽIĆ: Vi treba da upadate; za jednog ubijenog snajperom, treba da im ubijete 10 Hrvata; to je jedino rešenje. Imate pravo na odmazdu.

MILO ĐUKANOVIĆ: Rekao bih nekoliko rečenica na koje me je inspirisao gospodin Paspalj sa svojim upornim insistiranjem, koje veoma respektujem, ali želeo bih da dam i neko drugo „svjetlo“ da taj problem cjelovito sagledamo.⁶⁹ Ako smo potpuno saglasni oko ciljeva, onda nam je zadatak da razradimo ostale elemente strategije kako do tog cilja doći. Veoma bitno u svemu tome je znati šta je optimalna politička taktika. Neophodno je poći od činjenica. U državotvornom

⁶⁸ Aneks I videti u *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 253–254.

⁶⁹ Milo Đukanović, (1962–) crnogorski političar. U vreme održavanja pregovora u Ženevi premijer Crne Gore (1991–1998), docnije predsednik (1998–2002), pa ponovo premijer (2002–2006, 2008–).

smislu u Bosni i Hercegovini imamo gotovo optimalan rezultat. Kada kažem „gotovo optimalan rezultat“, onda valjda nije sporno da smo zadovoljni teritorijama koje tamo držimo; gotovo je optimalan zbog toga što još nismo realizovali onaj krajnji cilj da to postane sastavni dio zajedničke države. Šta su prateći negativni elementi toga? Imamo rat na tom dijelu Bosne, gdje nam ljudi svaki dan ginu; imamo ozbiljnu, verujem objektivnu i realnu pretnju vojnom intervencijom sa strane na tom prostoru, ali sa fokusiranjem srpskih ciljeva u Bosni i Hercegovini i imamo međunarodnu izolaciju Jugoslavije. Ne zna se šta je od čega gore.

Ne bih vama pričao o tome šta znači ginuti svaki dan na tom prostoru i šta znači prijetnja vojnom intervencijom, ali ono što znam šta znači u SRJ, gotovo da sam potpuno siguran, ukoliko imaju i trunku pameti ljudi koji su nas ovako stisli sankcijama, i ne pomišljaju na vojnu intervenciju u SRJ, zato što to – prema mojim saznanjima – uopšte nije neophodno, jer za šest meseci će postići iste efekte kao da su i vojno intervenisali. Mi smo ekonomski i socijalno na koljenima, a za šest mjeseci ćemo potpuno posrnuti. Znači, morao bi nam biti cilj kako da taj teren vratimo u stanje mira, kako da Jugoslaviju oslobodimo izolacije i kako da stvorimo uslove za neke buduće integracije koje nam predstavljaju strateški cilj.

Sada se vraćam na ovo što je govorio gospodin Paspalj. Moramo se lišiti psihološkog opterećenja – da li činimo korak nazad da bismo došli do konačnog cilja? Svakako! Predlog koji se ovde čini jeste ustuknuće u odnosu na ono što smo do sada postigli sa formiranim entitetom Republike Srpske u Bosni i Hercegovini. Mi činimo ustuknuće i pristajemo na zajedničku državu u BiH, za koju smo apsolutno sigurni da nema nikakvu perspektivu, jer je takva struktura, takav njen sadržaj i koja nam omogućava da se u bliskoj budućnosti vratimo osnovnom rješenju – Republici Srpskoj u Bosni i Hercegovini koja će kasnije biti u mogućnosti da se integriše i da dođemo do konačnog cilja. Naravno, to sa sobom nosi i određene neizvjesnosti, jer mi ovdje nemamo izvesnog povoljnog rešenja; imamo samo izvjesno nepovoljna rješenja.

Razumijem ovo što je gospodin Koljević rekao. Ali, to prije svega razumem kao političku inicijativu koja u državotvornom smislu nema sigurno trenutnih kratkoročnih efekata. To bi moglo da ima jednu nepovoljnu izvjesnost – da se dejstvo međunarodne vojne intervencije proširi izvan ovih prostora; pretpostavljam da to svima nama nije cilj, nego je cilj da sačuvamo cijelo biće korak po korak, dok ne dođemo do našeg strateškog cilja. Zbog tog sam sklon da po cijenu određenih ustuknuća, koje je najteže objasniti – slažem se sa gospodom Karadžićem, Koljevićem, Krajišnikom i ostalima – ali sa argumentacijom da to predstavlja prelaz ka konačnom rešenju, do kojeg dolazimo i koje za nas predstavlja optimalno rešenje.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovo što govori Đukanović – nije to teško nama objasniti; to je teško objasniti čovjeku koji je na frontu i koji svaki dan više puta pomisli da je bolje da „klisne“ u Srbiju; on će „klisnuti“ u Srbiju, vi ćete ga ovdje primiti, dati mu zapošljenje itd.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, ne! Kada utvrdite granice, nema više „klišnjavanja“ u Srbiju.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Koje granice? Granice samo ratom možemo utvrditi.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, ove granice s malim popravkama biće odlične granice. Koliko je procenata Bosne i Hercegovine u ovim granicama?

RADOVAN KARADŽIĆ: Oko 40%.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To će se povećati iznad 50%, jer ima spornih 20%.

RADOVAN KARADŽIĆ: Sporni su Posavina i Podrinje. (Upadica: I Neretva). Neretva jeste sporna, ali mi možemo da živimo bez Neretve; bez Podrinja i Posavine ne možemo da živimo; nemamo nikakvu šan-

su da uspostavimo državu i da se nekad ujedinito. Ima nekoliko problema. Ako oni dopuste da mi papir popravimo tako da nas u najmanju ruku ne sprečava da nešto ostvarimo, onda može da se razgovara.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: On već ne sprečava.

RADOVAN KARADŽIĆ: Sprečava! Papir je katastrofalan u tom pogledu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To sam otvorio kao pitanje i rekli su: ni govora nema, to je apsolutno slobodno.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovde se kaže „vladine funkcije“, a ne „državne funkcije“. Od svih nas, najbolje tu stvar znaju Ratko Marković i Kreća. Drugo, „provincije nisu međunarodna pravna lica i ne mogu da sklapaju sporazume sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama“.⁷⁰

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Naravno – nisu međunarodno priznate. Nisu ni američke države međunarodno priznata pravna lica.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nije tako, nemojte da se zavaravamo. U novinama piše šta sve Ženeva kao kanton ima pravo – ima pravo na sve što ne šteti federalni ugovor.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I to ćemo da stavimo u ustav.

RADOVAN KARADŽIĆ: Kanadske provincije imaju 1500 potpisanih međunarodnih konvencija; Kvebek sa Francuskom ima 700 potpisanih konvencija.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Odlično! Imaćete i vi sa Srbijom – svaka provincija vaša.

⁷⁰ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 11–12. Prevod teksta o kojem diskutuje Savet za usaglašavanje stavova o državnoj politici razlikuje se donekle od zvaničnog.*

RADOVAN KARADŽIĆ: Ili neka izbrišu stav dva, ili neka stave da ćemo imati ta prava.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi imamo prednost što Srbija nije nezavisna država nego je u okviru SRJ, pa će saradivati sa, takođe, nezavisnim državama u okviru drugih.

RADOVAN KARADŽIĆ: Dalje, „dozvoljena je puna sloboda kretanja preko cele Bosne...“ – to prihvatamo; dalje se kaže „to će se delom osigurati održavanjem glavnih puteva pod međunarodnom kontrolom“. Mi hoćemo svoje koridore kroz naša sela; prema tome, ne treba nam međunarodna kontrola. Dalje, „Ustav priznaje tri konstitutivna naroda, ako i grupu ostalih“. Dalje, „Sve stvari od vitalnog interesa za svaki od konstitutivnih naroda regulišu se ustavom. Na njega se mogu doneti amandmani u vezi s ovim tačkama samo konsenzusom ovih konstitutivnih naroda. Nijedna grupa ne može da stavi veto na uobičajene poslove vlade“.⁷¹

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vi ćete u ustavu da definišete šta su to „uobičajeni poslovi“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi znamo kako s Hrvatima i Muslimanima prolazimo. Već smo imali u Ustavu precizno određen konsenzus, pa su nas prevarili. Šesto, „Provincije i centralna vlada imaju demokratski izabrana zakonodavstva i – trebalo bi: demokratski odabrana glavna izvršna tijela i nezavisno sudstvo. Predsedništvo sačinjava tri izabrana predstavnika svakog od tri konstitutivna naroda. Prvi izbori će biti pod nadzorom“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Već su nam rekli: ne treba da budeš ni ti, ni Izetbegović, ni Boban, nego neke druge ličnosti, kao što su Krajišnik, Koljević itd.

⁷¹ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 12.*

RADOVAN KARADŽIĆ: Meni je najlakše. Kada su bili izbori za Predsedništvo, nisam se kandidovao, nego su se kandidovali Biljana i Nikola. S nama tu neće biti problema.

RADOJE KONTIĆ: Nemaju pokrajine sve tri vrste vlasti kao što je tačka šest definisana.

PETAR VAJOVIĆ: Imaju.

RADOJE KONTIĆ: I zakonodavnu, i izvršnu, i sudsku, i vojnu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Bosna i Hercegovina nema ni jednog pod uniformom.

RADOJE KONTIĆ: Znači, ima sve tri funkcije vlasti u svojoj nadležnosti.

RADOVAN KARADŽIĆ: Pogledajte šta radi zakonodavstvo provincije?

RADOJE KONTIĆ: To pitanje treba regulisati ustavom.

RADOVAN KARADŽIĆ: Aneks treba odbaciti. Gledajte dalje: „Ustavni sud sa po jednim članom iz svake grupe i većinom nebosanskih članova koji će prvobitno...“⁷²

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Treba da bude savetodavna pozicija nebosanskih članova.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovo je nadzor, starateljstvo. Dalje, „Bosna i Hercegovina će se postepeno demilitarizovati pod nadzorom UN“. To možemo da prihvatimo, jer je to bio naš raniji predlog. Dalje, „Najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava biće predviđen ustavom, koji predviđa i obezbeđenje izvršenja pomoću domaćih

⁷² *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 12.*

i međunarodnih mehanizama“. To je u redu. „Deseto, ustav predviđa izvestan broj mehanizama međunarodnog nadzora i kontrole koji će biti prisutni bar dok se tri konstitutivna naroda konsenzusom ne dogovore da ih otkažu“. ⁷³ Sada gledajte: da oni prihvataju da kažemo „Bosna i Hercegovina će biti državna zajednica tri konstitutivna naroda, da će Bosna i Hercegovina biti složena država“ – čak smo dotle spremni da idemo – to bi nekako moglo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ništa ti to ne treba kada kažu „decentralizovana koju čine tri konstitutivna naroda“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja vas uvjeravam u jednu stvar i molim vas da me ozbiljno shvatimo: njima zbog nečega treba ovaj naš potpis; oni su završili posao kada dobiju naš potpis. Što ne rade bez našeg potpisa?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja ti kažem da ovo Alija neće prihvatiti.

RADOVAN KARADŽIĆ: Prihvatiće Alija sve ovo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neće, ni govora!

RADOVAN KARADŽIĆ: Pa, on je rekao da hoće da prihvati, samo mapu neće da prihvati. Da bismo mogli da prihvatimo ovaj papir, da relativizujemo mapu i aneks da odbacimo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne treba odbacivati. Treba samo reći: „kad se prihvate principi, stupa na posao komisija koja pravi ustav“. Prema tome, aneksa i nema.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nisu oni uzalud „prikačili“ aneks.

ILIJA ĐUKIĆ: Onog momenta kada budete tražili da se odbaci aneks, oni će upisati ovde da je aneks sastavni deo ovog ugovora.

⁷³ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 12.*

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Aneks ima principijelno odbijanje, jer će tripartitna komisija rešavati po principu koji je unet u glavni dokument.

PETAR VAJOVIĆ: Ovde je više puta spominjan pravni aspekt dokumenta pred kojim se nalazimo. Čini mi se – ovo što je rekao predsednik Krajišnik – da ova tri bitna elementa ne u toj formulaciji ali po suštini mogu da se izraze ili pojačaju u postojećem dokumentu. Prvo, treba definisati da se radi o složenoj državi – to je bio predlog predsednika Krajišnika. Ne mora se upotrebiti taj naziv, ali se iz onoga kako će biti definisano – o čemu je na početku govorio i predsednik Milošević – vidi se da je to složena država koju čine tri konstitutivna naroda. Drugo, što se tiče pitanja povezivanja provincija, pogledao sam dokument od 27. oktobra, gde su ti elementi do detalja razrađeni, moram da kažem da nisam našao nikakvu prepreku u bilo kom od ovih dokumenata – i onim ranije i u ovom o kojem razgovaramo – koji bi stajao na putu međusobnom povezivanju pokrajina u svim pitanjima za koja su pokrajine nadležne. Što se tiče trećeg pitanja, koje je kolega Martinović⁷⁴ pokrenuo, u tom pogledu bivša Jugoslavija u tzv. brionskom Ustavu imala je odredbu prema kojima su republike pokrajine i opštine ovlašćene da mogu razvijati saradnju sa drugim državama i međunarodnim organizacijama, ali u okviru utvrđene politike i zaključenih međunarodnih ugovora. Nijedan ustav bivših republika, sem Hrvatske i Kosova, nije imao „međunarodne ugovore“, nego „ugovore“ kojima je u pravnoj teoriji davan značaj onih ugovora koji se zaključuju na obligacionoj osnovi.

Takođe, ne tumačim ovaj dokument tako. Ovde se mogu i treba tražiti određena poboljšanja kada je reč o tački gde se isključuje mogućnost provincijama da zaključuju sporazume, ali sa stranim državama i međunarodnim organizacijama – verovatno se misli na međunarodne vladine organizacije, one koje imaju neke elemente međunarodnog pravnog subjektiviteta. Ako bi ovo čak i ovako ostalo, to

⁷⁴ Boris Martinović, pravni savetnik predsednika Vlade Republike Srpska Krajina

ne sprečava bilo koju provinciju da sa susednom, u Srbiji ili bilo gde, zaključi sporazum, na primer, o tome da će imati iste nastavne planove i programe u ovim i onim školama i da će imati i udžbenike itd.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Vens je izričito da to može.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam to otvorio kao pitanje.

PETAR VAJOVIĆ: Drugim rečima, u to ne bih detaljnije ulazio, jer mi imamo i detaljnu analizu koja je moguća s pravne tačke gledišta – svih ovih 10 tačaka, koju su dali... pravnici čija su imena ovde pomenuta. Mislim da je to posao koji sledi iza, kada treba sestiti i raditi na razradi ovih pitanja u budućem ustavu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Šta je sa Nacrtom ustava iz oktobra – da li je on devalviran, ili i dalje služi kao osnova za izradu ustava Bosne i Hercegovine?

PETAR VAJOVIĆ: To ja iz ovoga ne vidim. To što je 27. oktobra bilo predloženo za Bosnu i Hercegovinu, 16. novembra Savet bezbednosti je Rezolucijom 787 prihvatio kao nekakvu osnovu u kom pravcu treba rešavati određena pitanja. U ovom dokumentu koji se zove „Nacrt sporazuma o BiH“ to se uopšte ne spominje niti se Rezolucija pominje.

RADOVAN KARADŽIĆ: U preambuli to piše: „Vodene principima Povelje UN, Deklaracije o ljudskim pravima i Deklaracije o pravima lica koja pripadaju manjinama...“ – nema paktova o ljudskim pravima – „... koji sadrže načelo samoopredeljenja, pozivajući sa Izjavu o principima i Izjavu o BiH i... Konferencije o bivšoj Jugoslaviji... i humanitarna pitanja, uzimajući u obzir odluke Saveta bezbednosti UN o bivšoj Jugoslaviji... potvrđujući svoju privrženost miru i bezbednosti među državama naslednicama bivše Jugoslavije, slažu se sa sledećim: da je Bosna i Hercegovina.... Podela BiH na provincije vrši se u skladu sa priloženom kartom⁷⁵ – dakle, karta je oktroisana.

⁷⁵ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 11.*

PETAR VAJOVIĆ: Preambula nije pravna obaveza; preambula su polazišta, a ovo što dalje piše – o tome treba da razgovaramo šta s pravne tačke znači.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ali, preambula je „natučak“, što kažu Hrvati, za tumačenje; jer, kada treba da se tumači, onda se tumači prema preambuli. Na osnovu čega je ovo doneto? Na osnovu preambule.

PETAR VAJOVIĆ: Nije „na osnovu“, nego „polazeći od toga...“

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da se ne zavaravamo, postignuti nivo u Bosni i Hercegovini za naš narod – bez obzira koji bismo kompromis tamo uspjeli da postignemo – bio bi snižen; ako hoćemo da budemo realisti. Drugo, ako idemo na pregovore, kompromise, makar i u ovoj maksimalnoj varijanti, da se zaoštri stvar do „ivice brijanja“, onda bi trebalo razgovarati o taktici. Najbolja taktika je da se za svaki predlog za poboljšanje uzme neki dobar primer sa Zapada. Na primer, unutrašnje uređenje SAD – sjedinjene države Bosne i Hercegovine. Onda ne mogu da kažu: „e, ne može država“; kako ne može kada je SAD takva država. Ili tamo gde nam odgovara da se pozovemo na zapadnonemački ustav; ili u Kanadi, gde nam odgovara što tamo postoji etnički problem; ili čak da uvučemo i Rusiju, gde Rusija ima federalne odnose, odnose između republika i autonomnih provincija itd. Drugo je da se pozovemo na princip regionalizma, da tražimo pravo provincija da se ujedinjuju. Zatim, u taktiku mora da uđe paket da Jugoslavija daje vojne i druge garancije za naš narod. S druge strane, treba da bude obaveza međunarodne zajednice da skinе sankcije, da deblokira Jugoslaviju. Ako se traži od srpskog naroda žrtva, onda se mora nešto dati. Da kažemo: „Gospodo, vi tražite od nas da nešto žrtvujemo, niste nam priznali samoodređenje u državnom smislu za razliku od svih drugih naroda; sad nam tražite čak da od postignutog nivoa da još idemo ispod – šta vi dajete za uzvrat?“

Druga mogućnost je da vidimo šta to konkretno znači i koje bi bile posledice. U politici uvek moramo da biramo između konkretnih alternativa. Jedna je da idemo na kompromise, da zaoštrimo čak

do „ivice brijača“; šta je druga – da to opišemo i da vidimo koje su konsekvence. Mi nemamo neku treću mogućnost; druga mogućnost je ova grandiozna mogućnost, da idemo do kraja, pa neka bude šta bude; ali da vidimo šta znači to „neka bude šta bude“. Ja sam do danas, dok nisam čuo Jansena, imao utisak da oni stalno prete vojnom intervencijom i da to jedino imaju u vidu. Pod vojnom intervencijom oni nisu podrazumevali kako naš običan narod misli – da nam pruže mogućnost da se bijemo na terenu sa topovima i pešadijom, nego su mislili na elektronsku intervenciju iz vazduha: da poruše mostove na Drini, da izbombarduju aerodrome itd. Danas sam stekao utisak na osnovu razgovora sa Jansenom da je to manja verovatnoća. Veća je verovatnoća i za njih bezbolnija – ići će na totalnu izolaciju SRJ. Da razgovaramo i o tome. Ako hoćemo da se odlučimo za grandiozan potez, moramo znati da su konsekvence, takođe, grandiozne. Jansen je upotrebio jednu brutalnu formulaciju: „U pitanju je ili koegzistencija u Bosni ili nemogućnost egzistencije“. To je bio odgovor na našu optužbu da su oni prešli od demonizacije na čisti rasizam protiv Srba.

BORIS MARTINOVIĆ: Dao bih jedan praktičan prijedlog. Pred sobom imam Nacrt sporazuma o BiH: „Dole potpisani, rukovodeći se principima Povelje.... međunarodnog pakta o ljudskim pravima“ – iz prostog razloga, jer nema boga koji to može uskratiti; taj pakt je bivša SFRJ ratificirala 1971. godine. Da vidimo obrazloženje zašto se to ne prihvata? Dalje, „Podsećajući na Izjavu o principima...“ – ovde bih ugradio čuvenu lisabonsku formulu, to je samo kontinuitet. Dalje, „Imajući u vidu odluke Saveta bezbednosti UN koje se odnose na bivšu Jugoslaviju...“ – neka ostane. „Ponovo potvrđujući svoje opredeljenje za mir i bezbjednost“ – ovo „među državama, naslednicama bivše Jugoslavije“ neka se briše; ovo nije bez vruga stavljeno. „Ovim prihvataju sledeće: prvo, razgraničenje na pokrajine...“ Tačku I i tačku II bi spojili. „Trojni pregovori obavljace se kontinuirano u Ženevi pod pokroviteljstvom međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji“, pa da kažemo „uključujući u tom smislu i problem razgraničenja Bosne i Hercegovine na pokrajine“, dakle, bez priloženih karata; za-

tim, kako bi se perfektuirao ustav. Sve bi to spojili u jednu tačku; karte neka budu proces pregovaranja. Dalje, tačka 1. „Bosna i Hercegovina biće decentralizovana država tri konstitutivna naroda“, staviti tačku i ništa više.⁷⁶

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ako je to samo princip koji se razrađuje u ustavu, onda je dosta.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Kada sam razgovarao s Vensom oko tačke 1, on se složio, ali zbog gramatike – postoji srpska verzija i engleska verzija – ima razlika. Citiraću to na engleskom, jer je to tehnički dokument, i on će biti važan za interpretaciju (čita tekst na engleskom). On pristaje na to. Ja sam mu rekao da mora da shvati da u srpsko hrvatskoj verziji, naročito zbog nekih nasleđa naših pravnih, kod nas mnogo bolje zvuči kada je nešto u adjektivu, a ne dolazi iza imenice. Ja sam rekao: „decentralizovana i složena država tri konstitutivna i ravnopravna naroda“ On kaže: „Mora da postoji razlika gramatička.“ Naravno, na engleskom ne može da se kaže na ovaj način. On kaže: „Molim vas, to je u redu“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Zna on zašto ne može na engleskom da se kaže, on hoće da to bude „singl unitari stejt“⁷⁷

ŠLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, to nigde ne piše.

RADOVAN KARADŽIĆ: Može se na engleskom kazati „kompozit“, to je složen.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Može li da se kaže „koja nije unitarna država“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Može li se, Sveto, reći „koja nije unitarna država“?

⁷⁶ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 121.

⁷⁷ Single unitary state (eng.) – jedinstvena unitarna država.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To već nije unitarna država, čim se govori o tri konstitutivna naroda.

BORIS MARTINOVIĆ: Tačku 2. treba brisati. Ako Evropa hoće Evropu bez granica, onda se to podrazumijeva.

RADOVAN KARADŽIĆ: To je Aleksa Buha⁷⁸ gore već predložio.

BORIS MARTINOVIĆ: Tačka 3. neka ostane. Tačka 4. otpada, jer smo rekli da je stavljamo u tačku 1.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neka se ponovi, ne smeta; neka se stavi i u tačku 1. a može da ostane i tu – to su tri konstitutivna naroda.

RADOVAN KARADŽIĆ: Neka ostane, jer u grupu „ostalih“ priznaju je u građanskom smislu, a ne konstitutivnom.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Može se reći – prva tačka nije isto što i svaka druga tačka, jer ona je definicija i ide van tačaka, a onda se to razbija u konkretne tačke.

BORIS MARTINOVIĆ: „Sva pitanja od životnog značaja za bilo koji konstitutivni narod biće regulisana ustavom koji će po navedenim pitanjima moći da se mijenja i dopunjuje samo konsenzusom dotičnih konstitutivnih naroda; nijedna grupa neće imati pravo veta na redovne poslove državne uprave“. Ovo iza tačke i zareza treba brisati.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi tu možemo prihvatiti i „četiri petine“. U lisabonskom papiru smo imali četvoropetinski, tako da nije veto, ali u osnovi jeste.

⁷⁸ Aleksa Buha (1939–), srpski političar iz Bosne i Hercegovine, visoki funkcioner Srpske demokratske stranke. U vreme Ženevskih pregovora bio je član delegacije, kao ministar inostranih poslova Republike Srpske.

PETAR VAJOVIĆ: Ovde ima mnogo nejasnoća. Prvo, nije jasno da li se pod pojmom „grupa“ podrazumeva „i narod“, ono što piše pre ova dva zarez, a drugo – nije jasno šta su to „redovni“, a šta „drugi poslovi državne uprave“? Ali, to su finese.

BORIS MARTINOVIĆ: Tačka 6. – „Pokrajine i centralna vlada imaće demokratski izabrane zakonodavne organe, demokratski odabrane izvršne organe i nezavisno sudstvo. Predsedništvo će se sastojati od po tri izabrana predstavnika iz svakog od tri konstitutivna naroda. Prvi izbori održaće se pod nadzorom UN, EZ, KEBS...“ itd

PETAR VAJOVIĆ: Evropsku zajednicu treba odmah isključiti.

BORIS MARTINOVIĆ: Samo neka ostane UN. Dalje tačka 7. – Ustavni sud. On treba da se pretvori u savetodavno tijelo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nebosanski deo može da bude savetodavni deo.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Neka bude nebosanski dio od susednih država: Crne Gore, Srbije, Hrvatske i Krajine.

PETAR VAJOVIĆ: Kod ustavnog suda bi to trebalo razjasniti. Karakter sporova koji su mu dati nisu sporovi koje rešavaju ustavni sudovi u svetu. Prema tome, ovo treba još malo videti, jer nisam siguran da li srpskoj strani odgovara da se to potpuno eliminiše. Ako oni treba da odlučuju o ustavnosti i zakonitosti – to je jedna stvar. Ako treba da odlučuju o sporovima iz obligacionih odnosa, to je nešto drugo.

BORIS MARTINOVIĆ: Tačka 8. – „Bosna i Hercegovina treba da se postepeno demilitarizuje pod nadzorom UN“ – time se brišu svi aneksi i EZ.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Do kog nivoa? Do neophodnog nivoa za sopstvenu samoodbranu, ali o tome se može razgovarati kasnije.

BORIS MARTINOVIĆ: Tačka 9. – „Najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava treba da se obezbijedi ustavom kojim će se, takođe, obezbijediti njihovo ostvarivanje kako preko domaćih, tako i međunarodnih mehanizama“. Može da ostane. Tačka 10. – „Ustavom će biti predviđeno nekoliko međunarodnih rješenja za praćenje ili kontrolu, koji će ostati na snazi sve dok tri konstitutivna naroda konsenzusom ne riješe da ih ukinu.“⁷⁹ To je, zapravo, jedan kontrolni mehanizam da bi se sve skupa izvršilo šta je uopštim principima rečeno.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ključno je kako ulazi u ustav. Ako ulazi u ustav konsenzusom, onda nije opasno, a ako u ustav uđe na drugi način, onda je opasno.

BORIS MARTINOVIĆ: Ako bi takav prijedlog dali, šta nam ostaje: ostaje nam da možemo o ustavu pregovarati 100 godina kakva je BiH – decentralizovana, konfederacija, labava federacija itd. Razgovaramo paralelno o kartama. U tom trenutku nismo ništa drugo rekli nego da ćemo paralelno razgovarati o kartama.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mi više ne govorimo nove ideje i nove stavove; mi govorimo više kao pravници i razrađujemo u dosta proizvoljnim i komotnim formulacijama šta sve to znači. Ovde treba da se dogovorimo o bitnome: prihvatamo li taj dokument za pregovore u Ženevi, ili ne prihvatamo?

Ja predlažem da se taj dokument, u načelu, prihvati, da se iskoristi slobodno vreme koje imamo danas i sutra, dok ne prorade aerodromi i da se sa našim pravnim stručnjacima koja imamo radimo na formulacijama koje mogu poboljšati naš položaj. To je moj predlog. Molim vas, izvolite, izjasnite se!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, neka rade; odluka je kod Radovana, Koljevića i Krajišnika; oni treba da rade na tome. Treba im pomoći maksimalno da se te formulacije naprave.

⁷⁹ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 12.*

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Tek onda dolazi prihvatanje ili neprihvatanje; sada ne možemo prihvatiti ništa.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni su već unapred rekli da će prihvatiti ove glavne stvari; to je konstitutivni narod, to su etničke podele po kartama itd.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Neka oni to napišu, pa ćemo onda razgovarati dalje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Oni će to napisati.

RADOVAN KARADŽIĆ: Vrlo važna, a neprimjetna, promjena bi bila – koju Izetbegović ne bi primijetio –, „podjela Bosne i Hercegovine na provincije vrši se na bazi priložene mape“, a ne „u skladu sa predloženom mapom“; i „na bazi sledećih principa“, a ne „u skladu sa principima“.⁸⁰ To je ogroman otklon.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobrice, ja imam jednu obavezu u 18 sati – već sam zakasnio, pa bih morao da idem. Mislím da smo ovo raščistili. Stvar je kod naših prijatelja u rukovodstvu Republike Srbije; mislim da smo se razjasnili oko glavnih pitanja. Sada je stvar formulacije. Sugeriram da formulacije budu takve da što manje menjaju tekst, a što više unose promene. Tamo gde nije neophodno menjati tekst, ne treba ga menjati.

Drugo, vidim da ste najavili po novinama da se održava Državni savet. Mislím da ne treba davati nikakvo saopštenje; ne treba otkrivati karte. Treba ići na pregovore i da se stvari u Ženevi raspravljaju.

Treće, prilikom posete Jansena, predsedavajućeg Evropske zajednice od 1. januara, on je meni zvanično saopštio poziv da idem u Ženevu u ime Evropske zajednice. Čak je rekao da je o šef Ovenu i da može više od Ovena da uradi. Ja sam rekao da ću taj predlog razmotriti; to ću stvarno i da učinim. Čućemo se u toku narednog dana.

⁸⁰ *Nacrt mirovnog plana u: Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan, I, 12.*

Ja sam mu rekao: „S obzirom na preuzete obaveze sutra, ne mogu sutra nikako ići“, s čime se on složio da mogu da se priključim u ponedjeljak ako je to bilo moguće.

DOBRICA ĆOSIĆ: Zašto to, u načelu, ne bi dogovorili odmah. Smatram da bi tu trebalo da se pojavi i Bulatović.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je stvar koja apsolutno nije sporna, što se mene tiče. Ali, ja sam mu rekao da Srbija nije strana u sukobu u Bosni, Srbija nije učesnik Ženevske konferencije, Jugoslavija je tamo prisutna i to je odgovornost jugoslovenskih organa. Prema tome, kao Jugoslavija, mi smo prisutni, a stvar naše delegacije je naša unutrašnja stvar. Međutim, on je insistirao da ja učestvujem i poziva me u ime rukovodstva EZ-a, odnosno Ministarskog saveta kojem predseđava. Ja sam na to rekao – nastojaću da o tome razmislim, da vidim da li mogu ići.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ako mene pitate, ja sam za to da Vi ne idete, jer će to biti samo izvor novih nevolja za Srbiju i Crnu Goru. Po mom mišljenju, na tu „svečanost“ ne treba ići.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je tačno. Vlatko je bio prisutan – ja sam nekoliko puta to odbacivao; tri puta sam odbacivao. On je rekao: „Molim vas, u interesu doprinosa miru i mirnom rešenju, ja vas zvanično pozivam u ime rukovodstva Evropske zajednice da to razmotrite i da dođete“. To je čak rekao i pred televizijskim kamerama. To treba ozbiljno razmotriti, jer ne treba da budemo dovedeni u situaciju da se kaže da mi odbijamo da damo svoj doprinos mirnom rešenju krize u Bosni. Što se mene tiče, ja sam tri puta to odbacio.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ako budemo mogli postići promjene koje nama odgovaraju, onda bi dobro bilo da obojica dođete – da prisustvujete uspjehu; ako bude poraz – onda je bolje da ne dođete.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi moramo tu „času da pijemo“ svi zajedno kako god okrenuo. Meni tu ništa nije teško. Ali, ja ću to zaista razmotriti i videti šta mogu da uradim.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li imate takve poslove koje ne možete da odložite?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Na žalost, imam; ali, gledaću da ih sve odložim. Samo, sutra sigurno ne mogu da idem; eventualno, mogu u ponedeljak, ali – videću.

MOMIR BULATOVIĆ: Ja sam danas, takođe, trebalo da se nađem sa danskim ministrom; skoro mjesec dana su tekle te komunikacije, da bi oni juče definitivno otkazali susret sa mnom. Možda i to može biti jedan elemenat. Meni je veoma blisko ovo što Radovan Karadžić kaže. U skladu sa njihovim stalnim negiranjem Jugoslavije, a onda odvajanjem Srbije od Crne Gore, moguće je da je suština njihovog poteza u tome da insistiraju da dođe Slobodan Milošević kao involvirana strana u sve to skupa, da ne dođe Momir Bulatović kao neka „nevina“ republika itd. Uz one posljedice o kojima smo razgovarali Milošević, Ćosić i ja, ima mnogo elemenata koji govore da možda tamo ne bi trebalo poći. Ali, pošto je očigledno upućen poziv Slobodanu Miloševiću, ja bih zamolio jednu stvar, ako se slažeš Slobodane: ako ti procijeniš da treba tamo da ideš, onda bih i ja rado pošao s tobom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Apsolutno!

DOBRICA ĆOSIĆ: Vi imate poziv od Vensa i Ovena.

MOMIR BULATOVIĆ: Ali, radi se o tome da smo mi taj poziv prenebregli, a da je Jansen taj poziv pojačao.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mi nismo rekli Vensu i Ovenu – „ne“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Poziv koji je Vama upućen je stvar naše unutrašnje odluke. Ne mogu oni odlučivati o sastavu jugoslovenske delegacije; to je naša stvar. Oni mogu vama da savetuju da u sastavu budu ti i ti, ali to je potpuno odvojena stvar. Ja ovu mogućnost odlaska razmatram sa jednog stanovišta: da li mi treba, zbog njegovog izričitog zahteva, taj poziv da prihvatimo. Kad smo izašli pred kamere, on je rekao: „U ime Evropske zajednice pozvao sam predsednika Miloševića da učestvuje u radu Ženevske konferencije da bi dao doprinos...“ itd. Nisam dao nikakav odgovor. Treba da razmislimo, razmisliću i ja sam, da li ćemo eventualnim mojim nedolaskom da ih dovedemo u situaciju da kažu: „Oni odbijaju da daju doprinos uspehu Ženevske konferencije“. Samo je to pitanje.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Na kraju, rekao je: „Molim vas, razmotrite to u pozitivnom duhu“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja predlažem da prihvatimo Vensov i Ovenov poziv i da dođu obojica.

RADOVAN KARADŽIĆ: Oni hoće vas ponovo da uvuku i da Jugoslaviju marginalizuju. Drugo, ako bude neuspjeha, ako mi ne budemo mogli prihvatiti, oni će to vama da pripišu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja ću još jednom da se čujem s Vensom. Ukoliko rešimo da nikako ne idem, onda mogu reći da Državni savet smatra da ide jugoslovenska delegacija bez mene. Meni lično jako odgovara da ne idem. Ja sam to tri puta odbijao.

DOBRICA ĆOSIĆ: Razumem Vas, i ja bih na Vašem mestu odbio poziv.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Rekao sam da mi nismo strana u sukobu u Bosni, Srbija nije zastupljena na Konferenciji u Ženevi; jugoslovenska delegacija je tamo i to je odgovornost jugoslovenskih federalnih institucija; prema tome, mi smo kao Jugoslavija zastupljeni. On je insistirao: „Molim vas, Vi ne možete da odbijete da date doprinos“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ima tu jedna proporcija, jedna asimetrija s hrvatskom stranom. Mi idemo u ovako „teškom“ sastavu, gospodin Tuđman dođe sam sa dva-tri savetnika.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim da je dobro da mi u duhu razumevanja rešimo taj problem, a ne u duhu konfrontacije. Čuću se s Vensom telefonom. Ako on insistira, ja ću prihvatiti, da ne kažu da teram svoj inat, jer i ovako me bije glas da samo teram neki inat.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Predsedniče, pre nego što odete, da kažem nešto. U prilog da idu obojica – velika bi stvar bila kada bi rekli: dajte Republici Srpskoj ovo što imaju Srbija i Crna Gora, a šta imaju – imaju svoju teritoriju, svoj parlament, svog predsednika, imaju predstavnik u saveznoj državi itd.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sve smo mi to njima objašnjavali. Ja insistiram da se javnosti ne daju nikakvi izveštaji o razgovorima. Ne treba otvarati „karte“. Ja ću nastojati da ne idem, a ako se steknu okolnosti da je to štetno za našu državu, onda ću da idem. Izvinjavam se, pošto moram sada da idem, vi nastavite.

(Milošević je napustio sastanak u 18,30 sati).

DOBRICA ĆOSIĆ: Dobro, da zaključimo ovaj razgovor. Da li vas četvorica prihvata da zaključimo razgovor da se u osnovi dokumenti prihvate, a da se radi na njihovim dopunama, bogaćenjima, osvajanjem nekih prava i pozicija koje nemamo a koje bi mogle da ojačaju naš položaj? Da li vi to smete u odnosu na odluke vaše Skupštine? Ja znam – to je strašna obaveza; vi ste imali jednu ratnu skupštinu; tu su ratnici doneli odluku; tu su moralne obaveze velike; teško je vama da to dovedete u pitanje. Ja imam veliko razumevanje za vašu teškoću. Možda se čak rizikuje političko jedinstvo postignuto u Bosni.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Predsedniče, evo kakva bi formulacija zadovoljila: „Ponudene mape o teritorijalnom razgraničenju Bosne i

Hercegovine i principi o ustavnom uređenju predstavljaju polazni materijal na kome treba dalje raditi“.

RADOVAN KARADŽIĆ: Suština je ovo: ako oni traže da mi to potpišemo ovako kako jeste, nepromenjeno – onda je jasno da mi to potpisati ne možemo. Mi na tome treba da radimo i da obezbedimo neki minimum, bar dvosmislenosti, na osnovu kojih kasnije možemo da se za to borimo. Ovako je, inače, katastrofa.

Inače, ja se plašim da nismo neke stvari shvatili. Nismo samo u pitanju mi, nego je u pitanju kompletan odnos prema nama, Srbima i Jugoslaviji. Ako budemo postupali prema njihovim varijantama, mi smo gotovi. Jer, oni će naći način da ove principe pretvore u ono što oni hoće. Što više popuštamo – slabiji smo. Treba da vidimo kada ćemo reći „ne“? Jedan od razloga što smo došli u ovakvu situaciju je što nismo na vreme svi kao celina rekli: dalje ne možemo. Oni su nas ubacili u „bob stazu“; idemo gde ta „bob staza“ vodi i završićemo tamo gde oni hoće; to znači – Kosovo, Vojvodina, Sandžak itd. Lako je za nas – mi ćemo se boriti dok možemo; kada više ne budemo mogli – porobiće nas, staviće nas pod austrougarsku imperiju; čekaćemo 50 godina da se oslobodimo; to nije problem. Ali, garantujem da na ovakav način idemo „bob stazom“ tačno u rupu koju su oni odredili. Jednom treba napraviti taj preokret; taj preokret je sigurno jedinstven nastup.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja mislim da taj trenutak nije danas; jednom moramo reći po svim njihovim zahtevima „ne“. Sada nije trenutak za to; sada ne smemo reći „ne“.

MILE PASPALJ: Predsedniče, potpisom ovog dokumenta od strane ovih ljudi iz Republike Srpske, oni de facto učvršćuju vanjske granice BiH i bez rata više nema promena.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Šta to sada znači da diskutujemo kada je Slobodan otišao, a dogovorili smo se; to nema smisla.

RADOVAN KARADŽIĆ: On je rekao da je odluka na nama. Mi nikoga ne obavezujemo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ako ćemo nešto da menjamo, da zovemo čoveka da se vrati. Mi smo sa njim zauzeli jedan stav; nema smisla da ga sada menjamo.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ako predsednik Čosić misli da ovo nije sada trenutak, moram priznati, mi smo juče o tome razgovarali da su moje procene o mogućnosti intervencije daleko manje nego što su vaše. Govoriti i tome je vrlo teško, jer je to – „rulet“. Da kažem da moje manje procene objektivno nešto više vrede, to bi bilo neozbiljno. Iglbergerov govor, američka štampa poslednjih sedam dana, engleska štampa poslednjih sedam dana, izjava Miteranova, čitava atmosfera da već sedam dana nema nijedne silovane Muslimanke u američkoj štampi od strane Srba – sve to govori da je kombinacija s intervencijom daleko manje opasna nego što nam vi to predstavljate. Ali, to je sve skupa rulet. Vi dobijate plasirane informacije, mi dobijamo od nekog plasirane informacije i neozbiljno bi bilo do kraja iza toga stajati.

Ovo pitanje, ako se ne može reći „ne“ – ako nije sada trenutak za to, predlažem da ga odredimo kada će biti. Predlažem maksimalnu konstruktivnost naše delegacije, s tim što sam lično srećan što neću biti u njoj, da se u ovom turnusu napravi maksimalan taktički diplomatski napor da se ono što je minimalno promeni. Ali, ako od toga ne bude ništa za tri dana, onda moramo ići u potpuno radikalne poteze. Ja nisam hteo o njima večeras da govorim. Slobodan Milošević nije tu, ali taj pokušaj predstavljanja potrebe krupnijih poteza kao sholastičke stvari – to nije sholastika, nego je pitanje efektivnosti jedne politike. Naša politika do sada je bila bez dobrih dejstava, sa malim učinkom i negativna. Zato mi stojimo na stanovištu da bi trebalo napraviti promenu. Slažem se da ta promena ne mora da bude sada; ali, isto tako, predlažem da se ovaj sastav nađe odmah iza Ženeve, da vidimo – ako moramo da povučemo neki radikalni potez; ima i drugih radikalnih poteza. Arsenije Čarnojević je jedan radikalni

potez pravio u našoj istoriji⁸¹; mi možemo vrlo ozbiljno razmotriti situaciju velikih preseljenja, spajanja s njima, potpunog ujedinjavanja; ima raznih poteza. Ali, gospodo, ovo što mi vučemo nisu potezi – to su diplomatska mala sitna dovijanja.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ali, u kursu koji oni hoće!

NIKOLA KOLJEVIĆ: Jeste! Ako možemo pomoću tih sitnih poteza nešto učiniti – vrlo dobro, ja ću biti srećan; ako ne možemo – da vidimo šta možemo?

DOBRICA ĆOSIĆ: Dragi Nikola Koljeviću, ja sam danas od predsednika Evropske zajednice, u prisustvu gospode Kontića, Đukića i Stojanovića čuo sledeći ultimatum: „Vi imate da birate između koegzistencije i neegzistencije“, nepostojanja. Molim vas, to nije bio ni malo komotan razgovor; on je to ponavljao dva puta. Na kraju je završio razgovor s nama. Ja nemam hrabrosti, nemam pravo da to odbacim kao retoriku; ja moram sa svom ozbiljnošću na ovoj dužnosti da primim taj ultimatum; to moram reći otvoreno; na to me obavezuje – ako hoćete – i zakletva.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ja ne mislim da su krupni potezi oni koji nisu kooperativni; krupni potezi mogu da budu i drugačiji. Ali, ja znam da bi nama u Bosni bila lakša odricanja nego politička propast, da ponovo idemo u Alijinu državu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Jedini krupni potez je – rat, realno govoreći; nema drugog krupnog poteza.

RADOVAN KARADŽIĆ: Sinoć sam imao 12 minuta direktno javljanje u jednu vrlo važnu televizijsku emisiju u Americi. Voditeljka se začudila kada sam ja rekao da hoćemo da prihvatimo vanjske granice i Bosnu kao konfederaciju; recimo, kao Švajcarsku. Pitala je: „Zar biste vi to prihvatili?“ Dakle, naš stav nije dovoljno poznat. Mi

⁸¹ Arsenije III Čarnojević (1633–1706), patrijarh Pečke patrijaršije, predvodnik Velike seobe Srba 1690.

moramo na tome da istrajavamo; to su rekli predsednik Ćosić i Tuđman. Drugo, nalazimo se u krajnje dramatičnoj i prekretničkoj situaciji. Da li bi bilo Prvog svetskog rata da je Srbija prihvatila ultimatum? – bilo bi ga; teško je verovati da ne bi bilo Prvog svetskog rata. Treće, ako mi ovo prihvatimo, nemojte se zavaravati da je rat gotov. Onda Alija neće prihvatiti, i opet će krivica biti na nama. Ja sam se uvjerio, kadgod im je bilo stalo da konferencija uspije – ona je uspijevala i postizavala neki mali cilj; a kadgod im je stalo da konferencija ne uspije – ona nije uspijevala, i to zbog srpske „krivice“, iako smo jedino bili mi saradljivi, a oni su bili nesaradljivi. Mi smo od jedne velike zemlje dobili podatak da Amerika neće konferenciju, da želi da tuče Srbiju na primjeru spoljne agresije na jednu nezavisnu državu, pošto na Kosovu ne bi dobila konsenzus da se uvedu sankcije. Dakle, sankcije su bile planirane; sve je bilo planirano – Kosovo, Sandžak. Oni su prvo htjeli da uvedu sankcije na primjeru napada Srbije na jednu drugu državu, pa su stvorili tu drugu državu na silu i na sramotu, pa su onda Srbiju bacili u sankcije. Želim da kažem – ne vjerujem da će oni odustati od rata, taman mi da „legnemo“, ako je njima do rata; i ne vjerujem da će izvršiti intervenciju, ako mi ovo odbijemo, i ako se njima ne vrši intervencija. Apsolutno naše ponašanje neće proizvesti nikakve efekte.

DOBRICA ĆOSIĆ: Na žalost, istorijske analogije ne možemo da pravimo i ne možemo da poredimo. Sve može biti tako kako ti kažeš (obraća se Karadžiću), ali to je lična procena; nema nikakve garancije za ovako krupnu odluku. Mi moramo da smanjimo procenat rizika u našoj odluci; to je naša odgovornost i naš napor –količinu rizika smanjiti. Radovane, ti ideš „ili – ili“; mislim da ne možemo ići tako.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da vidimo, ako možemo nešto da popravimo, pa da prihvatimo i ropstvo i bilo šta; ali, pitanje je da li ćemo popraviti?

DOBRICA ĆOSIĆ: Imamo mi vremena da ratujemo kadgod hoćete; nije problem da nemamo za to vremena, pobogu! Mi nemamo vremena da zaključimo mir, ali imamo vremena da ratujemo.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Pa, nemamo baš ni vremena da ratujemo, jer ponestaje i hrane i resursa.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Profesor Koljević je govorio o „drugom poluvremenu utakmice“. Mi sada treba da govorimo o „prvom poluvremenu“. Meni se čini da smo se ovde složili da nije potrebno sada vršiti radikalne poteze. Ako je tačno ovo što su gospoda predsednici Milošević i Čosić rekli – da su oni na određene stvari pristali: da BiH nije unitarna država, nego nekakva složena državna zajednica, i ako pristaju da budu povezane teritorijalno naše srpske provincije i da se one mogu povezivati i predstavljati prema drugima – ja bih bio za zaključak: da prvo obavimo razgovor sa kopredsednicima i da raščistimo te sporne stvari; onda bi bez problema izašli i prihvatili taj materijal; a i da ga doradujemo. Bez tog malog minimuma, nema smisla to prihvatiti. Bolje je ići u rizik nego prihvatiti nešto što je sto posto gubitak. Ja sam shvatio da bismo mi u jednom jakom timu, gdje bi bili gospodin Milošević i Bulatović, tamo trebali doći i reći: gospodo, ovo što traži Republika Srpska imaju Crna Gora i Srbija kao federalne jedinice u Jugoslaviji; prije toga su imale i ostale republike u bivšoj Jugoslaviji. Pročitao bih ova dva zaključka: „Ženevsku konferenciju o bivšoj Bosni i Hercegovini treba nastaviti dok se ne pronađe rešenje, zalažući se za stavove Narodne skupštine koji su prezentirani na dosadašnjim konferencijama o Bosni i Hercegovini. Drugo, ponuđene mape o teritorijalnom razgraničenju Bosne i Hercegovine i principi o ustavnom uređenju predstavljaju polazni materijal na kome treba i dalje raditi“. Ovo bi trebalo da bude naš stav. Ako ovo bude rešeno, onda ćemo automatski prihvatiti, uz objašnjenje.

DOBRICA ČOSIĆ: Kontić, Đukić i Stojanović znaju – danas sam nekoliko puta upravo na tome insistirao: na vremenu, na strpljenju, na faktoru vremena. Gospodin⁸² je to odbacio kao mogućnost; nije hteo za to ni da čuje.

RADOJE KONTIĆ: Rekao je: „Svaki put kad smo vam dali vrijeme, Srbi su to iskoristili za ostvarivanje svojih ciljeva, za osvajanje novih

⁸² Ufe Jensen, videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 88, nap. 48.

teritorija“ itd. Da ne bi bilo nesporazuma oko vojne intervencije, moj je utisak da nema vojne intervencije što se tiče Evropske zajednice; u stvari, oni idu na totalnu blokadu – to je nama Jensen nekoliko puta ponovio: „Ako ne dođe do sporazuma, biće totalna blokada Jugoslavije, prekid svih saobraćajnih, telekomunikacionih veza, potpuna izolacija“. Prema tome, ličnog sam mišljenja da je ta varijanta mnogo realnija nego što je bilo koja vojna intervencija.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Gospodine Kontiću, ako ne bude vojna intervencija, ja ću Vas častiti.

RADOJE KONTIĆ: Ako bude blokada, mi smo za tri mjeseca gotovi; naš nacionalni dohodak u Jugoslaviji je 800 dolara po glavi stanovnika; 50 posto privrede uopšte ne radi; za nekoliko meseci neće raditi ni tih 50 posto.

RADOVAN KARADŽIĆ: Šta će biti sa nama?

RADOJE KONTIĆ: Ja ne znam šta će biti, samo znam da će sve stati. Ako bude izolacija, kuda ćemo?

RADOVAN KARADŽIĆ: Ješćemo koprivu.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Zla je vaša sudbina što nas imate.

RADOVAN KARADŽIĆ: U prilog ovome što sam govorio, da dodam: nemojte da se uzdamo da ćemo ih u nekoj drugoj fazi prevariti. Setite se kako su došle sankcije; sankcije su došle nakon što su odložili Galijev⁸³ izveštaj i nakon što su Muslimani pobili ljude u redu za hleb.⁸⁴ Sve se to znalo. Ako mi ostanemo pri ovoj varijanti, oni nepo-

⁸³ Butros Gali (Boutros Boutros-Ghali, 1922–), egipatski diplomata, šesti generalni sekretar Ujedinjenih nacija (1992–1997).

⁸⁴ Rezoluciji 757 Saveta bezbednosti od 30. maja 1992, kojom su Saveznoj Republici Jugoslaviji zavedene sankcije, prethodio je masakr u Sarajevu, kada je granata pala na ljude koji su čekali red za hleb u ulici Vase Miskina, ubivši 16, a ranivši 144.

grešivo idu ka svom cilju i posle nas dolazite vi na red; nemojte se zavaravati da će biti drugačije. Oni već rade na rezoluciji o Kosovu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Sve je to pritisak. Mislim da bismo mogli da izađemo sa stavom da je predloženi tekst, u načelu, prihvatljiv, pod uslovom da dođe do određenih poboljšanja i preciziranja u nekim predlozima. Svaki predlog je konstruktivan; nije negacija; nego se čini sa namerom da se jedan tekst unapredi i poboljša; u biti, neprihvatljiv je za Izetbegovića i nekog drugog; ili će tražiti da se ta runda pregovora produži; izlaz iz naše situacije je da mi ne kažemo – ne, a oni da nemaju argumente da kažu da je gotovo sa Konferencijom, da stupaju na snagu sankcije, itd. Čuli smo od kolege Martinovića koje bi ideje bile u smislu poboljšanja. To se može preciznije reći; ali, u svakom slučaju, sudeći po onome što je Silajdžić⁸⁵ rekao: „Da je za njih apsolutno neprihvatljiva bilo kakva ideja o podeli Bosne na provincije; ona mora biti unitarna i kompaktna“. To je taktika da nas zavarava, da budemo još ekstremniji, pa da se oni naglo povuku i da mi budemo krivci. Ali treba i to uzeti u obzir. Moguće je da će oni pogrešno proceniti svoju poziciju i podršku, pa će ići predaleko. Prema tome, mi sa ovim fleksibilnim, taktičkim pristupom, koji u suštini kaže – da; ali, njih dovodimo u situaciju da Izetbegović kaže: „ne“; a organizatori Konferencije – da ne mogu da je zatvore. Onda će oni biti krivci za prekid Konferencije. A dalje da razmišljamo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ovo je jako racionalna formulacija i stav; ne vidim nijedan razlog da se on ne prihvati; to treba da bude zaključak prvog dela razgovora, sa dopunom: da u Ženevi treba da se pojave gospodin Bulatović i Milošević; ja sam sve više uveren da treba da se pojave, a to misli i ministar Đukić.

RADOJE KONTIĆ: U ime Vlade, ja to isto mislim.

⁸⁵ Haris Silajdžić (1945–), političar iz Bosne i Hercegovine. Ministar inostranih poslova u vladi BiH (1990–1993), zatim premijer (1993–1995). Član Stranke demokratske akcije. Član Predsedništva BiH od 2006.

BORIS MARTINOVIĆ: Biće jedan problem: Hrvati su ovaj tekst potpisali.

RADOVAN KARADŽIĆ: Shvatam poentu.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Mi ćemo naterati Karadžića da potpiše; posle ćemo ga postaviti za predsednika stranke. (Smeh)

ILIJAS ĐUKIĆ: Vens je obećao određene promene ovde, bez obzira na hrvatski potpis, i Miloševiću i Čosiću u razgovorima.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Utoliko je važnije da idu Milošević i Bulatović.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ali, da ne potpisuju ništa.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ne da potpisuju, već da budu prisutni; da ne mogu da kažu, kada se vode razgovori, da nije istina da je on obećao niz stvari. Da se razumemo, Jugoslavija ništa ne potpisuje; Jugoslavija je svedok; pogledajte dokument, pa ćete videti. Zato bih bio za to da idu i Milošević i Bulatović. Hteo bih da kažem nešto, što je tehničke prirode: što se tiče naše Službe za informisanje, ovaj sastanak je predstavljen kao zatvoren, konsultativni sastanak; prema tome, novinari su za to znali; ali, pošto smatraju da je to neka vrsta istorijskog sastanka, oni su tu prisutni, još od prepodne kada je bio Jensen. Mi njima nešto moramo da kažemo. Očigledno, sve što možemo da kažemo to je nešto što je najtrivijalnije moguće. Formulacija mora da bude trivijalna, skrivalačka; jer, odavde neće ništa izaći, u to budite sigurni; sem što nismo sigurni da strane sile ne mogu ovo elektronski prisluškivati. Jedino što možemo da kažemo: da ste nas vi upoznali sa stanovima Skupštine Republike Srpske.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ja mislim da bi mogli da im kažemo da je izvršena razmena mišljenja o svemu i postignuta je saglasnost o stavu, koji će se izraziti na Konferenciji u Ženevi.

RADOJE KONTIĆ: Mislim da to, Vlatko, nije dobro.

MOMIR BULATOVIĆ: Mislim da bismo trebali da kažemo da smo napravili konsultaciju, u skladu sa iskrenom željom svih učesnika da se što prije povrati mir na ovim prostorima i, u skladu sa međunarodno preduzetim obavezama, da doprinosimo razrješenju mira u Bosni i Hercegovini.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mogu li ja da odgovorim u vezi onog Nikolinog: šta je konačna linija posle koje nema ustupaka; moramo utvrditi granicu ispod koje ne možemo ići. Da li ijedan strateg – srpski, crnogorski, jugoslovenski – uopšte razmišlja o tome kada ćemo da kažemo: „Dosta“?

MOMIR BULATOVIĆ: Naravno, ja ne mogu odgovoriti na to pitanje; slažem se sa predlogom gospodina Koljevića da bismo trebali, posle ove runde ženevskih pregovora, da sjednemo. Ali, sigurno ćete se složiti oko jedne druge stvari: da mi sada plaćamo jednu goroku cijenu našeg neuspjeha u prethodnim aktivnostima; ne mislim u diplomatskim, nego u vojnim. Sjećate se da smo od 15. septembra do 15. oktobra 1991. godine imali „mig“ međunarodne zajednice, prije svega Amerike, koja nas je pustila da se pobijemo ovdje na našim prostorima.⁸⁶ Sjećate se da tada nismo imali dovoljno vojničke snage da to uradimo. Odnos je, na početku, bio jedan prema jedan, pa je hrvatska oružana sila narastala na dva prema jedan, pa četiri prema jedan i, konačno, kada smo došli u situaciju da se prvi put sretnemo sa Haškim dokumentom 18. oktobra.⁸⁷ Sjećate se da nismo mogli da skupimo više od 150 hiljada vojnika u Jugoslovenskoj narodnoj armiji; a da nekih osam brigada, koje su bile na ovim prostorima, Srbije i Beograda, nismo mogli da pokrenemo nigdje izvan teritorije Re-

⁸⁶ Ovo je tumačenje američkog stava koji je jeseni 1991. izrazio Lorens Iglberger izjavom da SAD „neće nagrađivati, niti podsticati secesiju.“

⁸⁷ Deklaracija o Jugoslaviji – odnosno nacrt sa Drugog plenarnog zasjedanja Konferencije o Jugoslaviji, predložen 18. oktobra 1991, podrazumevao je suverenost republika. Potpisali su ga svi predstavnici sem Slobodana Miloševića, a Momir Bulatović je naknadno povukao potpis.

publike Srbije. Sjećate se da smo onda, na našim razgovorima i konsultacijama, pošli od osnovnog političkog stava da je sva nevolja na ovim prostorima uzrokovana fašističkim i Tuđmanovim režimom, koga je trebalo onda poraziti.

Drugovi, prijatelji, gospodo, nismo uspjeli da ga porazimo. Nama su se u oči smijali u Hagu Franjo Tuđman i Stjepan Mesić.⁸⁸ Licitirali su brojem naših dobrovoljaca, znali su tačno broj jedinica koje su bježale sa fronta; sve je to jedan dio naše „mračne“ istorije. Da se ne vraćam više nazad. Htio bih samo da vas opomenem oko jedne stvari: odavno smo došli do „dna“ ispod koga više ne možemo; to „dno“ se faktički osjetilo, jer je srpski narod u Srpskoj Republici Krajini uzeo oružje u ruke i branio se; branio se do one tačke, gdje je, faktički, kada je trebala JNA da se povuče sa tih teritorija, 93 posto, ako sam dobro zapamtio, sastava JNA su bili ljudi upravo sa tog područja; pa smo onda imali povlačenje JNA iz Bosne i Hercegovine, kada je faktički gro tih jedinica predstavljao samo srpski narod u Bosni i Hercegovini. Sada smo došli do situacije – ili ćemo imati mogućnost da branimo svoju голу egzistenciju na nekoliko ratišta; ili ćemo povući neki radikalniji potez. Nemojte me neozbiljno shvatiti; ali, još letos su mi nekoliko uglednih Crnogoraca rekli da imamo na crnogorskim Komovima jedan jedini mogući potez, a to je: da objavimo rat čitavom svijetu. Jednog od njih pitam: – „Zašto“, kaže: „Shvati da nama života nema protiv čitavog svijeta; onda je bolje i časnije da objavimo rat koji ćemo izgubiti, pa da se makar negdje u istoriji priča da smo pokušali, ali da ne možemo da živimo mimo čitavog svijeta“. Ja vas molim da to krajnje ozbiljno prihvatimo i shvatimo, i danas smo u situaciji da je u Saveznoj Republici Jugoslaviji, drugim riječima – u Srbiji i Crnoj Gori, strahovito pao borbeni moral, koliko ja osjećam. Veliko je pitanje da li bi se ljudi iz Beograda čak borili i za Beograd.

⁸⁸ Stjepan Mesić (1934–), hrvatski političar. Prvi premijer Hrvatske (maj – avgust 1990), zatim poslednji predsednik Predsedništva SFRJ (jun – decembar 1991). Posle toga predsednik Sabora (1992–1994). Došao u sukob sa Franjom Tuđmanom osudom agresivne politike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini. Napušta HDZ i priključuje se Hrvatskoj narodnoj stranci. Nakon Tuđmanove smrti, predsednik Hrvatske od 2000. do 2010.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovako ne, ali ako bi se uvelo ratno stanje, ratni zakoni, i te kako bi se borili.

MOMIR BULATOVIĆ: Kada bi se uvelo ratno stanje i zakoni, nama su rekli, otprilike, naši ljudi, koji su za to zaduženi da bi procenat odaziva tih jedinica bio 70 odsto; u djelimičnoj mobilizaciji to bi bilo svega 30 odsto. Uzmite sada slijedeću situaciju: uprkos velike političke pobjede koju je imao Slobodan Milošević – 55 odsto biračkog tijela je glasalo za njega⁸⁹, strašno narastaju političke destruktivne snage i u Srbiji i u Crnoj Gori, koje se dodatno hrane enormnim socijalnim i ekonomskim problemima koji postoje na našem području. Uvjeravam vas da će, u situaciji kada ostanemo bez nafte, doslovno zavladati glad u Crnoj Gori. Moja pokojna baba je spremila mog pokojnog djeda da ide na Skadar i on je mjesec dana ratovao sa torbacom; danas toga više nema. U Crnoj Gori, ako nema nafte, treći dan su ljudi gladni; ne možemo da doturimo hljeb, žito, brašno, sve da ga imamo.

Rajo Kontić i Milo Đukanović su skrenuli pažnju na to da smo u situaciji gdje inflacija i štampanje novca dolazi do one tačke kada se prelazi apsurd. Sada će biti savršeno svejedno – nakon 20 hiljada inflacije – hoće li biti 30, 50 ili 100 hiljada; jednostavno, robu više nećete imati. Pošto je problem sa otkupom poljoprivrednih proizvoda bio od seljaka, pretežno u Srbiji, onda ćemo imati mogućnost – da li ići na sistem nasilnog otkupa, kolektivizacije, nasilnog komunizma, itd. S tim, kada to uradimo prvi put, onda smo u suštini upropastili poljoprivrednu proizvodnju i za narednu godinu. Naravno, ne želim da širim defetizam, jer znam da svi o tome razmišljamo na sličan način; ono što bi trebalo imati u vidu, prilikom narednih susreta, je realni stepen naše izdržljivosti; posebno Crna Gora, koja je ekonomski veoma osiromašila, gde danas, kada stane Kombinat aluminijska, a stao je, jer nam je sve zablokirano, jer helikopteri Šeste flo-

⁸⁹ Na predsjedničkim izborima u Srbiji 20. decembra 1992. Slobodan Milošević je osvojio 53% glasova izašlih na izbore, a Milan Panić 32%. Na istovremenim parlamentarnim izborima za Socijalističku partiju je glasalo 29% izašlih, donevši SPS-u 101 od 250 poslanika.

te⁹⁰ prijete da će potopiti te brodove koji prilaze Barskoj luci; dakle, kada stane Kombinat aluminijuma, staju rudnici boksita u Nikšiću, Elektroprivreda, Železničko-transportno preduzeće luka Bar; to je 50 odsto svih zaposlenih radnika. Danas je na budžetu Republike Srbije oko 200 hiljada ljudi, koji su trenutno ostali bez posla; u Crnoj Gori je oko 20 hiljada ljudi; za narednih tri do četiri mjeseca, prema našim proračunima, od 130 hiljada zaposlenih u privredi Crne Gore, 80 hiljada će biti na budžetu. Jednostavno, nećemo imati mogućnosti, u ovakvim ekonomskim sankcijama, da elementarno organizujemo život. A u takvoj situaciji teško možete da očekujete da ćete imati neki patriotski, nacionalni program. Podaci koji su saopšteni, ovdje, oko stanja naše Armije, da trošimo posljednje rezerve, i dijelimo ih, koliko možemo, pritisnuti nevoljama, upravo pokazuju da trebamo krajnje trezveno i racionalno da pogledamo naš sadašnji položaj.

RADOVAN KARADŽIĆ: Sve što je rekao gospodin Bulatović je potvrda onoga što mi govorimo. Mi smo gotovi, ukoliko nastavimo ovim putem; vi ste gotovi. A da smo uveli vanredno stanje kada smo bili na granicama krajina i ratovali, već bismo do sada ostvarili državu. Nemojte da mislite da neko ima milosti, kada osjete da je ni vi nemate, mi ćemo završiti u Alijinoj državi; a kada osete da mogu i dalje da idu sa vama, onda će da idu dalje na vas; nemojte misliti da će vas pustiti na miru, dok vas potpuno ne izdrobe u „froncle“; budite u to uvjereni. Lično, ne vidim drugog rješenja, osim da se vrlo brzo, možda posle ove ture, ide radikalno. Pored ovoga što je rekao Bulatović, postoji ratna ekonomija; postoji kazan; to je jedini spas.

MOMIR BULATOVIĆ: Samo nam je jedini problem što nemamo protivnika; protivnik je čitav svijet.

RADOVAN KARADŽIĆ: Protivnik je onaj koji se pojavi na našim granicama da nas tuče.

⁹⁰ Ovo ime od 1950. nose američke pomorske trupe stacionirane u Mediteranu.

MOMIR BULATOVIĆ: Ne treba niko da se pojavi; samo treba još četiri meseca da nas drže ovako, i da se mi pokoljemo između sebe; posljedica ekonomskih sankcija i blokada biće građanski rat unutar Srbije i Crne Gore, zbog naraslih političkih protivrječnosti, velike socijalne bede, ogromnog kriminala i svega ostaloga. Da postoji taj protivnik, ne bi bilo dileme. Ali, problem je u tome, ako neko hoće da nas izmaltretira, može da napravi jedan kratki udar; čak ne mora ni taj udar da napravi, nego samo da nas drži tri mjeseca u ovakvim okolnostima. Mi možemo da pređemo na ratnu ekonomiju, ali to znači da se baš onda puštamo njima u ruke, jer oni mogu da nas zaborave; sankcije mogu da traju pet i deset godina; a mi sa ratnom ekonomijom opet ulazimo u novi krug naših problema, koji će nam se vratiti za godinu dana.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Zamolio bih repliku. Da ne bi ostao pogrešan utisak, posebno vis-a-vis naše braće iz Crne Gore i Srbije, Momire, mi smo isto za to da sve trezveno procenimo; ne mislimo da treba gignuti ludo, što kaže narodna poslovice: „Idi mudro, ne pogini ludo“; mislim da moramo biti vrlo precizni u procenama izdržljivosti. Prema tome, ne bi valjalo da se stvori utisak da je na nas red da ratujemo i da smo mi „Spartanci, a vi ste Atina“. Mislim da to moramo vrlo ozbiljno uvažiti. Ali, kada smo pomenuli našu osnovnu procenu, na početku, da ćemo svi gubiti ako dalje budemo išli malim potezima; mi nismo mislili da ti veliki potezi ne treba da budu rezultat naše ukupne pameti; odnosno da oni moraju biti samo ratoborni, da moraju biti samo oni koji nas vode više ka ratu; predlažem da se posle Ženeve nađemo i vidimo koji su to potezi koji zaustavljaju ovaj negativni trend; pa je onda sasvim svejedno: ili će biti intervencija ili nećemo ekonomski moći izdržati; samo da vidimo koji su to potezi. Da nas pogrešno ne shvatite; „ubio“ sam se pokušavajući da završim rat u Bosni i Hercegovini od onog trenutka kada je izbio; sa Kukanjcem⁹¹ smo pokušavali treći dan da završimo rat tako što će stati pre-

⁹¹ Milutin Kukanjac (1935–2002), general-pukovnik, zapovednik Druge vojne oblasti u Sarajevu od januara do maja 1992. Na tom mestu ga zamenjuje general Ratko Mladić.

ko Vrbanje mosta, razdvojiti Aliju od televizije; otada mi pokušavamo da završimo taj rat; neprestano ga dalje vodimo; ali, mi politički neprestano nastojimo da ga obustavimo. Ova Radovanova procena, da smo mi na „bob“ stazi, kada se gleda unazad, i da nam nije bila produktivna ova dosadašnja politika, da se presaberemo, napravimo veliki diplomatski pokušaj u Ženevi; da se posle toga nađemo i vidimo šta nam je činiti za dobro naroda, osećajući da svi patimo; mi znamo da i vi patite; neko na frontu – tamo, neko na frontu – ovamo. Zamolio bih vas da nas pogrešno ne shvatite, kao što je bilo razumljivih nesporazuma, jer „sit gladnom ne veruje“; onaj koji je u pozadini drukčije gleda nego onaj koji je na frontu; verujte da mi trezveno držimo tu stvar, iako smo na frontu; pokušavamo svim mogućim sredstvima dalje. Dakle, da se posle Ženeve nađemo i da vidimo šta treba činiti – integralno; jer, vi ste već uvučeni maksimalno – sa sankcijama. To potvrđuje našu tezu da moramo doneti zajedničke odluke.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da, dok još imamo snage, dok „dišemo“. Ako čekamo da nas iscrpe potpuno, onda nećemo imati snage da nešto uradimo.

RADOJE KONTIĆ: Pitanje je da li imamo te snage. Sankcije nisu „tvrde“, one se probijaju; mi dobijamo i gas, koks, naftu i druge sirovine. Ako bude totalna blokada, mi ne možemo izdržati više od tri do pet meseci.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Nikada totalna blokada u istoriji nije bila, pa neće biti ni sada.

RADOJE KONTIĆ: Ali, Vlatko, probija je; probija je kod benzina, zato što je veliki profit; kod mazuta je ne probija; ako ne budemo za 15 dana mogli uvesti mazut, za 15 dana Beograd će da se smrzava.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Složio bih se sa ovim što je rekao gospodin Koljević. Moramo se sastati i učiniti nešto spektakularno, bez žrtvovanja naših interesa; to bi trebalo biti na liniji razoružavanja na-

ših protivnika, znači – Zapada i Evrope – na pravcima na kojima su oni najgordiji, to je humanitarni pravac. Mi tu možemo štošta da uradimo, bez velikih žrtava, ili bez ikakvih žrtava, u pravcu naših glavnih interesa, a da to bude spektakularno. Možemo mnogo da uradimo. Recimo, zarobljenički logori, zarobljenici, mogu da se prebace u Jugoslaviju, pod kontrolu Crvenog krsta, da bude garancija da neće preći u Alijinu vojsku, a da se naši ljudi oslobode ljage da oni drže ljude u nehumanim uslovima. Puno ima stvari, koje mogu da se razmotre. Svida mi se ideja profesora Stojanovića da vežemo paket aranžmana za sankcije; ako su sankcije vezane za rat u Bosni, prestankom rata u Bosni, moraju prestati sankcije. Ili, neka kažu da su oni produžavali rat u Bosni da bi dobili političke ustupke u Srbiji; pa neka onda oni to kažu; onda ćemo moći da obavestimo svetsku javnost da je obmanuta. Prema tome, posle Ženeve neophodan je jedan sastanak.

RADOJE KONTIĆ: Nisam se sporio oko toga; hteo sam da kažem da Savezna Republika Jugoslavija nema ni jedan kilogram koksa, mora ga kompletno uvesti; ako ga ne uveze – Željezara Smederevo će stati; sve livnice će stati. Ili, imamo 25 odsto nafte, ostatak uvozimo; ako ne uvezemo, zna se gde moramo tih 25 odsto usmeriti; hteo sam to da kažem da ne bi gajili iluzije da imamo velike materijalne resurse, na koje možemo računati. Ovo što je predložio gospodin Kolljević, ja apsolutno prihvatom; posle Ženeve moramo da se nađemo i razgovaramo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Pošto svakog časa stižu telegrami oko ubistva potpredsednika Vlade⁹², da li postoji neki potez, koji vi možete da izvedete; ne konkretno za to, nego kod zarobljenika?

DOBRICA ĆOSIĆ: Gospodo, predložio bih da završimo ovu temu. Po mom razumevanju stvari, Srbija i Crna Gora odnosno Savezna Republika Jugoslavija, u ovom času može da vodi samo miroljubivu politiku; druga je politika – da se brani svim sredstvima ako bude na-

⁹² videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 94, nap. 54.

padnuta. Gospodin Bulatović, ja se nadam i general Mladić, znaju ono što ja ne mogu vama da kažem; oni znaju naše potencijale. Druga okolnost, koja je neobično značajna; juče smo imali sastanak, rekao bih jednu ilustraciju koja nije velika tajna, koju smem da kažem: imali smo 23 posto regrutaciju; znate li vi šta to znači? Ova zemlja, otkada postoji ova zemlja, od Karađorđevog vremena nije bila u tom položaju; zašto i kako, to je stoto pitanje. Zatim, imali smo sastanak juče sa prvcima političkih partija parlamentarnih stranaka; svi do jednog, sem Vojislava Šešelja⁹³ su se odlučno založili za miroljubivu politiku i za mir; neću preterati, ako kažem, po svaku časnu cenu. Njihove procene političkog raspoloženja našeg naroda i javnosti, njihovih pristalica i celokupnog stanja društva išle su u pravcu da se vodi miroljubiva politika, da se ne ulazi nikako u rat.

To su generalne ograničavajuće okolnosti, koje svakoj normalnoj, realnoj i ozbiljnoj vladi uslovljavaju poteze; molim vas da to imate u vidu. Bilo bi strašno ako bi večeras otišli odavde sa osećanjem da su vas vaša braća, vaša matična država izdala, izneverila – u bilo kom vidu, da vam ne daje podršku i da vas ostavlja same. Vi znate da vas mi nismo ostavljali same, niti ćemo vas ostaviti; jer, ja dobro znam i svi dobro znamo da vi bijete tu bitku; vi ratujete za našu celinu. Sudbina naše celine zavisi od vaše bitke. Imajte to u vidu. Nastojte da ne „kopamo“ političke jazove među nama, kakvi se javljaju, naročito između Krajine i Jugoslavije, odnosno, moje malenkosti i funkcionera Srpske Republike Krajina.

Reći ću nešto u vezi s tim: poverujte nam malo da mi činimo sve što možemo, kao što mi vama verujemo da vi činite sve što možete; razumite da ne možemo više; da nam je to uslovnost, koju ne možemo da poreknemo. Gospodin Kontić je govorio o ekonomici; ja neću da vam govorim o drugim faktorima. Dajte, iz ovog stanja da izvučemo optimum koristi za nas; a mislim da se oni nalaze u ovoj sferi politike diplomatije, dobrih namera, inicijativa, imaginacije u politici i onoga što možda može svet, još uvek, da prihvati kao neku

⁹³ Vojislav Šešelj (1954–), srpski političar, osnivač ekstremno nacionalističke Srpske radikalne stranke, potpredsednik vlade Srbije 1998–2000. Od 2003. u pritvoru Haškog tribunala.

našu saradničku akciju i dejstvovanje; drugoga nema, ja mislim; žao mi je što to moram da kažem. Naime, kažem vam ono što mi se čini da je pošteno da vam kažem, bez ijedne senke, obmane ili veće želje da želim da se izvlačimo ili izvlačim od odgovornosti, koja je strašna; doista je strašna odgovornost! Podsećam vas četvoricu na to da ste vi došli iz ratne Skupštine; ako želite da me pozovete na iduću Skupštinu, ja ću da dođem.

MILE PASPALJ: Mi Vas pozivamo da dođete kod nas 25. januara na našu Skupštinu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mi ne smemo taj narod da demorališemo i upro-pastimo njegovu oslobodilačku energiju, koja je spasonosna za čitavo naše nacionalno biće. Dajte da tražimo dogovore, sporazume, rešenje da tu oslobodilačku energiju srpskog naroda Bosne i Hercegovine i vas u Krajini ne demorališemo; ali, nemojte ni da izvršimo samoubistvo; nemojte nas stavljati na tu krajnost. Verujte, braćo i gospodo, vrlo je kritično stanje kod nas; ne možemo ni da vam kažemo koliko je ozbiljno i kritično.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Za naše dalje jedinstvo i trezvenost, kao i za rast našeg poverenja strašno su važni ubedljivi argumenti; ubedljiv argument je naša ekonomska situacija, da ne kažem vaša, jer mislim da je i vaša.

DOBRICA ĆOSIĆ: Naša.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Nije ubedljiv argument sastanak sa političkim strankama; lično mislim da je juče bio napravljen pogrešan potez; ničeg zlog nemam u duši, ali nas je Izetbegović „driblao“ kada je hteo, tako što je pozvao predstavnike malih stranaka, i dobio njihova mišljenja. Nije ubedljiv argument, Predsedniče, ono što se juče desilo ovdje, jer taj jedan čovek je dobio ogroman broj glasova; a među našim narodom se shvatilo – nisu predstavnici naroda tu, već su neke srbijanske stranke; tako da to nije argument. Drugo, oko 23 odsto re-

grutacije; za deset dana, ubeđen sam, a ne želim da se to desi, sa drukčijom televizijom u Jugoslaviji i Srbiji, sa drukčijim političkim govorom, to može da naraste na 93 odsto; u to sam ubeđen. Čitava medijska stvar, koja je vođena u Srbiji, predstavljanjem mirnodopskog života, što je i danas, je bila kontraproduktivna za naše vojne napore; ne ulazim ko je za to kriv; prvi put u istoriji Srbi vode jedan lažan rat; odnosno ne ratuju „na glas“; mi smo naučili da ratujemo sa zastavama, trubama; a mi smo tvrdili da ratuje JNA, čak Republika Srpska nije zvanično u ratu; i mi smo sastavni deo te rđave, da tako kažem, nasleđene politike; mi nismo zvanično u ratu. Ti problemi se mogu odstraniti; ali, neće biti ubedljivi argumenti, kao što su ovi – šta misle predstavnici malih političkih partija.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ne malih; to su oni koji su u Saveznom parlamentu.⁹⁴

NIKOLA KOLJEVIĆ: Jesu u Parlamentu, a mi znamo šta misli i beogradski lobi. Ali, za mene to nije ubedljiv argument. A onaj ekonomski je jako ubedljiv; samo ako sortiramo, biće ubedljiviji.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovo što je rekao gospodin predsednik Ćosić – kada bi to bilo tako, svako od nas bi bio idiot kada bi mislio nešto drukčije; kada bi bilo 50 odsto šanse da ova politika daje rezultat i spasava Jugoslaviju pre svega, kao našu maticu i oslonac, makar mi deverali neku deceniju pod nekom austrougarskom okupacijom, kako je bilo posle Berlinskog kongresa, onda ne bi bilo ni trunke rezerve kod nas. Ali, po analogiji, kako je do sada bilo, ta politika ne daje rezultate; ona ne garantuje da će biti ovo što kaže predsednik Ćosić. U tome je naša velika rezerva. Nama je lako izdržati mnoge stvari, samo da nam ne izbace narod iz Bosne, kao što su ga izbacili iz zapadne Slavonije; lako ćemo naći načina, prihvatiti jedno vrijeme, pa to promijeniti, itd; međutim, šta nama garantuje da će ovo, što

⁹⁴ Skupština Savezne Republike Jugoslavije bila je dvodomna. Sastojala se od Veća građana, čiji je broj poslaničkih mesta odgovarao broju stanovnika i Veća republika, u koje su obe republike (Srbija i Crna Gora) slale jednak broj zastupnika.

mi radimo, taktika malih koraka i popuštanja, dati rezultat – ili će dati nama ili našim protivnicima?

DOBRICA ĆOSIĆ: Možda neće dati.

RADOVAN KARADŽIĆ: Moramo da vidimo. Lično mislim da je katastrofalna greška bila kada je Vojska odlučila da se povuče na granice Krajina; nije uvedeno ratno stanje u ostatku zemlje. Ne govorim to zato što hoću sve nas da sekiram zato što nismo to uradili tada; nego, hoću to da iskoristim kao analogiju. Dalje, u trenutku kada su Makedonija i Bosna bile u Jugoslaviji, da je vojska bila na granicama krajina, da je uvedeno ratno stanje, puna mobilnost, neprijatelj potučen i osigurane granice, mi bismo danas imali državu skoro do Rijeke. Neću da se sekiram zato što nije bilo tako. Hoću da koristim tu analogiju; ako protivničkom igraču ne preokrenemo varijantu, i ne okrenemo drukčije, garantujem da ćemo završiti svi onako kako je Salvatore Romano pisao: „Srbija u predkongresnim granicama“.

ILIJA ĐUKIĆ: Ovo je vrlo ubedljivo; ali, kažete šta da uradimo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Treba da razmotrimo svi šta da uradimo; da se pozovemo na pravo naroda na samoopredeljenje, da idemo na referendum i ujedinjenje, pa ćemo dobiti nekoga u svijetu. Pojaviće se neko u svijetu koji će kazati: mi priznajemo tom narodu pravo; ništa se još nije „zabetoniralo“; Bosna je još nepriznata od nekih zemalja. Mislim da je to sada prilika, jer se bojim da kasnije neće biti prilike. Garantujem da naš potpis na ovom papiru poništava tu priliku za sva vremena, jer smo prihvatili Bosnu kao državu.

SLOBODAN JARČEVIĆ: Mislim da doktoru Karadžiću treba potpuno verovati i nema drugoga, nego slediti ono što je on zamislio. To govorim zato što vidim, gospodine Predsedniče, da je prisutna kod Vas bojazan da će svet intervenisati vojno protiv srpskog naroda. Ne trebate tražiti tu mogućnost, svet već interveniše protiv nas; Muslimani i Hrvati nikada ne bi ratovali protiv Srba da to nije vojska Ne-

mačke i Sjedinjenih Američkih Država; oni, preko njih, ratuju protiv nas; uveli su sankcije samo zato da bi pomogli toj svojoj vojsci na tlu Jugoslavije. Sećate se da su jugoslovenski rukovodioci obećavali da će zaštititi srpski narod u Bosni i Krajinama ako budu Hrvati izvršili agresiju; Hrvati su doveli 50 hiljada vojnika u Hercegovinu; Vojska Jugoslavija ne ide da im pomogne. Mi ne znamo sve razloge zbog kojih Zapad vodi rat protiv nas; ali, vodi ga sistematski; i ako je siguran da će taj rat protiv nas dobiti, ovim trupama koje ima u jedinicama Muslimana, Šiptara i Hrvata, plus sankcije i druge mere protiv Jugoslavije, on će ga voditi i dobiće ga ako mi budemo popuštali. Gospodin Bulatović kaže: „Ne znamo u koga da pucamo?“ Pucajmo u te svetske vojnike u liku Muslimana i Hrvata. Ako ih potučemo i porazimo, garantujem vam da zapadne zemlje neće slati vojnike iz utroba svojih majki; sigurno neće; tu će verovatno biti kraj patnji srpskog naroda.

RADOVAN KARADŽIĆ: Raslojiće se svijet na ovom našem primjeru.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ja ništa ne razumem. Da li vi imate vojnu snagu da, ako se dogovorite sa nama, krenete u ofanzivu i potučete hrvatske i muslimanske trupe „do nogu“?

RADOVAN KARADŽIĆ: U Bosni i Hercegovini?

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da.

RADOVAN KARADŽIĆ: Bez vas, mi držimo front.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ne razumeš me šta pitam. On kaže: „Da završimo rat“. Ja Tebe pitam, da li imate tu snagu?

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja govorim o tome da bez vaše pomoći u vojsci držimo naše granice; juče nam je pala Kravica,⁹⁵ ali, to ćemo da vratimo.

⁹⁵ Selo u okolini Bratunca, koje su muslimanske trupe iz Srebrenice napale na Božić 7. januara 1993, ubivši pri tom između 45 i 50 srpskih vojnika i civila,

SVETOZAR STOJANOVIĆ: To je defanziva – držiš granice; nego, čovek govori da nešto odlučno učinimo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne treba mi njih da porazimo, ako proglašimo u postojećim granicama srpske teritorije kao srpsku državu.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: To je nešto drugo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ako nas napadnu, onda ćemo da ih porazimo.

MOMIR BULATOVIĆ: U prilog ovome, očigledno je da slobodno razmišljamo, a to je zadata tema za naredni susret. Gospodinu Koljeviću bih hteo da kažem jednu stvar, a na konto ovoga što Radovan Karadžić govori da moramo da izvučemo pouke iz prethodnih iskustava. Mislim da je jedna od najznačajnijih sljedeća: zašto su režimi u Srbiji i Crnoj Gori proglašeni kao posljednji bastion komunizma? Upravo oni režimi koji su u jednopartijsko, u komunističko vrijeme, prvi krenuli u radikalne promjene tog sistema, ne samo zato što su nam zapadnjaci neprijatelji, nego zato što mi nismo znali – u Srbiji i Crnoj Gori – da organizujemo jedan normalni parlamentarni život. Kada smo bili u velikoj krizi da formiramo jedinice Jugoslovenske narodne armije, imali smo nekoliko stranaka u Srbiji koje smo okarakterisali kao izdajničke stranke; one su podrivale i nagovarale naše momke da skinu uniforme. Logičan potez je bio, što je predlagalo rukovodstvo Crne Gore, da se u Srbiji ide na formiranje vlade nacionalnog jedinstva, nacionalnog spasa na objedinjavanje naših snaga.

Zašto to govorim? Nikome ne prigovaram. Ali, i danas na prostorima Srbije i Crne Gore postoje političke snage koje, ukoliko ih ne integrišemo, daju opravdanja Zapadu i pokazuju da mi nismo demokratski režimi, a samim tim što nismo demokratski režimi, ne-

zbog čega je njihov komandant Naser Orić optužen pred Haškim tribunalom, koji ga je 2006. osudio na dve godine zatvora, a 2008. oslobodio optužbi u žalbenom postupku.

mamo pravo da insistiramo na našem nacionalnom i državnom interesu. U Crnoj Gori postoji partija, koja se zove Liberalni savez, sa kojom razgovaraju svi strani diplomati koji dolaze i čija je jedna od političkih teza – bombardujte vi Beograd, neka pogine pet hiljada ljudi u Beogradu, to je manje nego da nas režim u Srbiji uvuče u rat, u kome će da pogine 50 hiljada ljudi. Tako postoje i druge političke stranke, koje to misle.

Mislim da je potez našeg Predsjednika bio usmjeren u tom pravcu. Mislim da je mnogo značajno da sve parlamentarne stranke vežemo u režim našeg državnog i nacionalnog interesa; da te parlamentarne stranke sutra uputimo u evropske parlamente, pa da se vidi da je to interes građana Savezne Republike Jugoslavije – da živimo u miru i slobodi, da pomažemo, da saradujemo i nećemo da pristanemo da djelovi našeg naroda koji su trenutno, i zbog pritiska međunarodne zajednice, ostali izvan naših granica, da oni imaju manji i neravnopravniji položaj. Mislim da je mnogo veći efekat da se ode, recimo, u britanski Parlament, pa da to kaže predstavnik Liberalnog saveza Crne Gore, Narodne stranke Crne Gore i vladajuće Demokratske partije Crne Gore; jer, oni moraju da shvate da smo mi demokratsko društvo koje zna da artikuliše svoje interese. Nismo im, na žalost, dali previše povoda za to; pokazali smo se kao nedemokratski režimi, kao režimi koji drugačije misle, da političke partije tjeramo potpuno u formu izdajstva. Svi mi imamo različita mišljenja. Recimo, ja ne cijenim uopšte gospodina Vuka Draškovića⁹⁶; ali, pogledajte kakav je on imao projekat: kada je trebalo da se ide u rat, on je bio za mir kada se prešlo u mir, on je otišao na drugi kod – rat. U stvari, slabio je nas, naš državni interes i naše biće. Mislim da je ovo dobar potez, jednostavno moramo parlamentarne stranke, koje su u parlamentima, prije svega u Saveznom parlamentu, pokušamo da integrišemo i da pokažemo da imamo jedinstven i jasan državni i nacionalni interes, nezavisno od ideoloških i političkih opredeljenja.

⁹⁶ Vuk Drašković (1946–) srpski političar i književnik, lider Srpskog pokreta obnove. Pristalica prihvatanja Vens-Ovenovog plana. Zamenik premijera SRJ 1999. Izbegao dvostruki pokušaj atentata. Posle pada Miloševića bio je ministar inostranih poslova Srbije i Crne Gore.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Potpuno se slažem. Mislim da je to taktički dobar potez; ono što ne valja, u tom potezu, to je da nama predsednik Čosić taj potez sada koristi kao ozbiljan argument za opredeljenje, kada mi jako dobro znamo, kao što vi znate za gospodina Vuka Draškovića, da ne pominjem druge; sve dok on to shvata kao taktički potez, koji treba napraviti, da bismo dobili ovaj demokratski imidž, to je u redu.

DOBRICA ČOSIĆ: Ne samo taktički.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ja sam samo hteo da kažem da to nije pravi argument; i mi britanske parlamentarce dovodimo iz istog razloga.

DOBRICA ČOSIĆ: Vens nam je javio da je sastanak u ponedeljak. Obavezno treba da idu gospodin Bulatović i Milošević. Tamo ćemo se dogovarati, razgovarati, saradivati. A mi imamo ovde svi vremena da radimo na ovome što zovu Radovan, Nikola i Moma, „papir“. Taj papir možemo da pokušamo da kvarimo danas i sutra; da ga proširimo.

MOMIR BULATOVIĆ: Gospodine Predsjedniče, pošto sam se čuo sa gospodinom Slobodanom Miloševićem, preneo je jednu korisnu sugestiju: možda bi bilo dobro da ove dvije rečenice, za koje smo se usaglasili, budu obavještenje za javnost, da ih podijelimo novinari-ma, da nas ne bi kasnije pitali pojedinačno.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mislim da u saopštenje treba da uključimo da putuju Milošević i Bulatović.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da li postoji odluka Miloševićeva da putuje?

MOMIR BULATOVIĆ: Vjerovatno da hoće.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Da budemo jasni: gospodin Bulatović i gospodin Milošević, sa nama skupa preuzimaju obavezu da ovaj pa-

pir može biti prihvatljiv za našu delegaciju Republike Srpske, samo pod uslovom da ono što smo mi ovde dogovorili, da je raščišćeno da to bude ubačeno, a to je sledeće: „da Bosna i Hercegovina može biti složena državna zajednica tri konstitutivna naroda... “ Drugo, da se naše provincije mogu povezivati sa drugima i imati odnose sa drugima. Ako to dvoje ne ostvarimo, mislim da bi bilo izdajstvo da neko vrši pritisak na nas da mi tako nešto prihvatimo.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ne političke odnose.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Ne političke odnose; nego da imaju odnose, u svakom slučaju, onoliko koliko ima danas Srbija i Crna Gora. Vi zastupajte da imamo te odnose.

MOMIR BULATOVIĆ: Ovo što Vi pričate, ako mi bude pripalo da kažem ijednu riječ, ja ću reći upravo to što ste Vi sugerisali.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Da bude složena državna zajednica i da mape omoguće kontinuitet naše teritorije.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja sam izbrisao: „Vladinih funkcija“, nego: „Sa većinom funkcija koje se vrše od strane njenih provincija“; to je konfederalni momenat; takve mogućnosti da ostavimo.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: „Sa većinom funkcija vlasti... “, to je mnogo jači izraz.

PETAR VAJOVIĆ: Trojica pravnika dali su pravnu analizu; to se dalje može analizirati.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi smo dobili samo od Kreće i Markovića.⁹⁷

PETAR VAJOVIĆ: Daću i ja moj prilog.

⁹⁷ videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 77, nap. 39, 40.

DOBRICA ĆOSIĆ: Završili smo razgovor oko ovog pitanja. Sada bih dao informaciju o Krajini i mojim razgovorima sa gospodinom Tuđmanom odnosno Vensom. Nekoliko puta sam razgovarao sa Franjom Tuđmanom o odnosima između Savezne Republike Jugoslavije i Hrvatske.⁹⁸ Kadgod smo pokrenuli taj razgovor, uvek je zahtevao priznanje. Ja sam svagda priznanje odbijao dok se ne reši srpsko pitanje u Hrvatskoj. Kada je predlagao način da se reši to pitanje, a reći ću vam kako on to vidi, uvek sam mu, molim vas da to zapamtite, odgovarao: „Ja, gospodine Tuđman, nemam mandat da sa Vama razgovaram u ime Srba u Hrvatskoj. U ime Srba u Hrvatskoj morate Vi da razgovarate i to u duhu Vensovog plana; koji rešenje srpskog pitanja u Hrvatskoj vidi u političkim pregovorima i dogovorima. Mi ćemo u tome učestvovati samo ako to srpska strana želi i ako to žele međunarodni forumi. Ali, ja, kao predstavnik Savezne Republike Jugoslavije, o tome neću sa Vama razgovarati“.

Gospodin Tuđman mi je odgovorio: „Krajine? Pa to je 10 procenata srpskog pučanstva i svi su ekstremisti i četnici“. Slutite moju argumentaciju, ne treba da vam je ponavljam. „Drugo, Srbija daje oružje, novac, hranu, izdržavanje, sve u cilju stvaranja velike Srbije.“ On nudi normalizaciju Krajina, ali na taj način što će da se izvrši izbor po županijama, kako je on to tamo nacrtao. Zatim, navodi dokaze da postoji neka srpska stranka, valjda Đukićeva. Zatim, tvrdi da u Saboru ima, ne znam koliko, poslanika Srba. Ja to nikada nisam hteo da uvažim. Uvek sam ostajao na poziciji – da razgovaramo o ekonomskoj normalizaciji, platnom bilansu, penzijama, saobraćaju. Za taj cilj smo osnovali tzv. jugoslovensko-hrvatski komitet, čiji je predstavnik bio potpredsednik Savezne vlade, Kovač,⁹⁹ tu ima nekoliko komisija koje rade. Ja ne znam koliko su oni uradili; gospodin Kontić zna koliko se u tome napredovalo ili nazadovalo; ja to ne znam.

⁹⁸ Dobrica Ćosić i Franjo Tuđman razgovarali su u Ženevi 28. decembra 1992, i ponovo 3. januara 1993.

⁹⁹ Oskar Kovač (1937–), profesor na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Član SIV-a SFRJ (1986–1989), potpredsednik Savezne vlade SRJ 1992.

Vens i Oven svaku priliku koriste da mene uvuku u razgovor o vašem pitanju i da dođe do diplomatskog priznanja; osobito je u tome uporan Oven. Tako je, na primer, na našem poslednjem ručku, odjednom došao sa predlogom da se saglasimo da se UNPROFOR-ovi vojnici sa zapadnog sektora, ja sam razumeo da je to zapadna Slavonija, povuku u Bosnu i Hercegovinu, jer nemaju budžet. Sa gospodinom Tuđmanom sam razgovarao o Bosni; uvek sam ga držao na toj temi. Govorio sam mu: „Dajte da završimo rat u Bosni, jer mi Srbi i Hrvati nemamo ozbiljne razloge za rat u Bosni“. Ako završimo rat u Bosni, onda ćemo Muslimane, kojih se on, inače, u „četiri oka“ neobično boji, o njima govori jezikom koji se ne razlikuje od našeg jezika; opasnosti koje on vidi nisu manje od naših u smislu internacionalizacije islamske, ekspanzije islamske, opasnosti srpske države, kao takve; on navodi činjenicu da u Hrvatskoj ima 500 hiljada Muslimana, što njemu jako kvari etničku formaciju društva i nacije. Dakle, on je vrlo zabrinut; ali, doduše, uvek tvrdi da doista treba rat u Bosni da okončamo; on je za to. U tom smislu, on nudi da ja posređujem između Srba iz Bosne i njegove strane, da on Srbima u Bosni da celu Posavinu. Nikada nisam smeo da uđem u razgovor o vašim teritorijama i Krajini. Nego, traži nešto drugo, ne manje opasno, da se od Bihaća spusti do Livna jednim koridorom.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Da nas kompletno odsječe.

DOBRICA ĆOSIĆ: To je jedna „traka“, a za to daje celu Posavinu. Naravno, gospodo, ja u te pregovore nisam ušao iz milion razloga; nemam na to pravo niti ja hoću da u tome učestvujem. On neprestano hoće mene da uvuče u razgovor o teritorijalnim problemima. Kada ja njemu kažem: „Baranja, zapadna Slavonija, istočna Slavonija“ – on poludi. Kada ja njemu kažem da je iz Hrvatske isterano najmanje 300 hiljada; on kaže: „Jeste, najviše sto“. Na nas iz Savezne Republike Jugoslavije i dalje će se vršiti uporan pritisak međunarodne zajednice, specijalno Evropske zajednice i specijalno gospodina Ovena da uđemo u pregovore, da normalizujemo odnose do stepena priznanja. Dva-tri puta sam pokušavao, zajedno sa Svetom Stojanovićem, da

uđem u razgovore sa gospodinom Vensom o Vensovom planu; uvek, razume se, sam išao na rešenje plebiscitom, referendumom. Vens je odlučno to odbijao; tako da me je zastrašio tim odbijanjem. Odbijao je svaki razgovor na ljutit način, koji mu, kao diplomati, kao čoveku smirenosti, nije svojstven. Samo sam želeo da vas obavestim da to znate, da u svojoj politici imate u vidu da je vaš položaj neobično težak. I on i gospodin Oven su mi rekli nekoliko puta da nema razgovora o promeni statusa Srba, osim specijalnog statusa i autonomija; nikakve druge promene njihovog položaja nema. Promena granica Hrvatske i integriteta je moguća samo ako se vi dogovorite; inače, kao pravo, kao princip to ne važi.

RADOVAN KARADŽIĆ: Kada je odlučeno da oni dobiju specijalni status?

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Mi isto treba da „kupujemo“ vrijeme.

RADOVAN KARADŽIĆ: Molim vas, da sam znao za to, ja ne bih nastupao onako u odnosu na Babića. Treba da vidimo kada je donesena odluka da oni mogu dobiti samo specijalni status i ko je to doneo?

SVETOZAR STOJANOVIĆ Kažu: „Oni koji su potpisali“; nas dvojica to ne znamo.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Samo je predloženo u papiru lorda Carringtona.¹⁰⁰

RADOVAN KARADŽIĆ: Taj papir nije prošao.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi to nismo nikada prihvatili; zato nije prihvaćen papir.

¹⁰⁰ Piter Carrington (Peter Alexander Rupert, 6th Baron Carrington, 1919–), britanski političar i diplomata. Ministar inostranih poslova Velike Britanije (1979–1982), generalni sekretar NATO (1984–1988). Predsedavajući Mirovne konferencije Evropske zajednice o bivšoj Jugoslaviji 1991–1992.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Šta predviđa Vensov plan, Vlatko?¹⁰¹

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Vensov plan ne pominje specijalni status.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne prejudicira se političko rešenje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Šta je Vensov plan?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: To je teritorija stavljena pod zaštitu Ujedinjenih nacija, pod njihovu vrhovnu vlast, na kojoj lokalni organi vrše lokalnu vlast, a vrhovnu – znači suverenitet imaju Ujedinjene nacije. Hrvatski suverenitet staje na „obodima“ te teritorije.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da li tako piše?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ne piše, ali proizlazi iz toga.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: On tvrdi da je obrnuto.

BORIS MARTINOVIĆ: Dosledno stoji sljedeće: „A – to je privremeni aranžman u rješavanju cjelokupne jugoslovenske krize...“ To stoji i u engleskom originalu, ali original mi se nalazi u Kninu.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ovo su prve dve odredbe; pored toga postoji da vrhovna vlast na toj teritoriji pripada Ujedinjenim nacijama; lokalnu vlast vrši lokalna uprava; nema reči da je vrši hrvatska vlast.

¹⁰¹ Sporazum o planu mirovnih operacija u Jugoslaviji, obznanjen 3. januara 1992. od strane Sajrusa Vensa u svojstvu izaslanika generalnog sekretara UN, predviđao je demilitarizaciju ratnih područja Hrvatske. Ona su postala deo Zaštićene zone UN, u koju je Rezolucijom SB 727 odaslat mirovni korpus. Plan, koji su isprva potpisali hrvatski ministar odbrane Gojko Šušak i predstavnici JNA, naišao je na odbijanje predsednika Vlade RSK Milana Babića, ali ga je usvojila Skupština RSK, koja ga je 16. februara smenila.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja sam se trudio da uđe regionalna policija, pored lokalne; to je ušlo.

BORIS MARTINOVIĆ: Gospodine Predsedniče, u Vensovom planu tačno stoji da se uzima ono zatečeno stanje, koje jeste, prema tački 8. Plana, vrši razgraničenje između zaraćenih strana, itd.; i vrijede propisi lokalne vlasti; a u izveštaju, uz Rezoluciju 742, koji je sastavni dio te Rezolucije, što znači tzv. Vensovog plana, zapravo – to je Rezolucija 742 piše da nema govora o restituciji hrvatskog pravnog poretka na našim terenima nego da vrijede propisi koji su tamo zatečeni;¹⁰² stvar je kristalno jasna.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja bih rekao još jednu informaciju, a vi radite po svom uverenju i po svojim pravima. Tuđman meni kaže: „Sve je završeno marta; to su naše teritorije, naše krajine; oni idu na izbore po županijama; sve je to gotovo“. Mi smo pitali Vensa; on je rekao: „Ne, produženo je još šest meseci; neće to biti tako kako je gospodin Tuđman zamislio“.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: On je rekao: „Ja imam tajni dokument da su Ujedinjene nacije odobrile šest meseci budžeta od 1. marta do 1. septembra; Tuđman će nastaviti da priča, ali o tome nema govora“. Rečeno je, nije važno ko, „Imamo podatke obavestajne iz kruga njegovih ljudi, da dosta njegovih ljudi smatra da bi i za njih bila katastrofa da odu; jer, odmah bi bio rat, sa svim mogućim implikacijama“. Dakle, oni ne računaju na odlazak; a on će stalno da preti; jer mu to treba za unutrašnje prilike i da plaši srpsko stanovništvo da se seli.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: UNPROFOR je pristrastan; bojimo se da će izazvati ekscese onda će doći do nekog preloma – njihovog prisustva, itd. Da bi bilo što manje nesporazuma, molimo Vas da nas o svemu informišete; jer, osećam da najviše želi sa Vama Tuđman da

¹⁰² Na mirovnu operaciju u Jugoslaviji odnose se rezolucije Saveta bezbednosti 740 (7. februar 1992) i 743 (21. februar 1992).

kontaktira, vezano za priznanje. I ovo što ste rekli za Vensa – da on to u osnovi ne prihvata; da mi znamo kako ćemo voditi dijalog sa Vensom; stalno se zavaravamo da je on nepristrastan.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi nemamo prijatelja.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja sam vam rekao istinu; tri puta sam razgovarao sa njim; izveo sam ga iz takta i on se naljutio na mene, poslednji put kada je bio.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Predsedniče, mi smo imali komisije, potkomisije, vezane za Perućac, Maslenicu.¹⁰³ Mi ćemo sada prekinuti sve veze; mi ćemo da podignemo „kineski zid“ prema Hrvatskoj; jer će nam oni perfidno i jezuitski upadati polako; potkupiće nam Srbe; te ćemo žestoko likvidirati.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Šta je sa povratkom izbeglica; da li ste vi „vezani“ za povratak Hrvata izbeglica?

MILE PASPALJ: Mi takvih nemamo.

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: Kada će se vratiti sto hiljada Srba u Zagreb? Nikada! Prema tome, nema diskusije o tome.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja sam se, u načelu, sa Tuđmanom dogovorio: dobrovoljno preseljenje stanovništva.¹⁰⁴

¹⁰³ Hrvatske snage su u napadima tokom januara 1993. zauzele Maslenički most i hidroelektranu Peruća.

¹⁰⁴ Franjo Tuđman i Dobrica Ćosić su se sastali u Ženevi 29. septembra 1992. i potpisali zajedničku izjavu, tzv. Deklaraciju Ćosić-Tuđman ili Prvu ženevsku deklaraciju usmerenu ka normalizaciji odnosa između SR Jugoslavije i Hrvatske. Šestom tačkom ovog dokumenta „predsednici oštro osuđuju etnička čišćenja.“ Međutim, na njihovom narednom sastanku 20. oktobra 1992, potpisana je potpisana je tzv. Druga ženevska deklaracija, čija treća tačka predviđa „organizovanje i pospešivanje naseljivanja, pod humanim uslovima, svih raseljenih lica i grupa.“ Ova predviđena razmena stanovništva, o kojoj su se dogovorili Tuđman i Ćosić, nazvana je na Vensovu inicijativu „humanim preseljenjem.“

ZDRAVKO ZEČEVIĆ: To nam se dopalo; pa da pravimo nekakve pomake.

DOBRICA ĆOSIĆ: On je govorio o sto hiljada Hrvata u Vojvodini da je 36 hiljada otišlo itd.; tu su neke cifre koje je on imao. Ja sam rekao da one nisu tačne.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja Vas molim da ne date nikakvu koncesiju oko Masleničkog mosta; ničim nemojte da olakšavate Hrvatima; to je desetostruka cena. Vidite šta oni rade sa Prevlakom.

MILE PASPALJ: Molio bih vas da me malo saslušate. Sada smo došli do Vensovog plana, UNPROFOR-a i sve što se odvija na našim prostorima; ujedno, i onaj dio rata koji smo mi prošli, što trenutno imaju oni u Bosni. Najapsurdnija stvar, koja se dogodila, kada se prebacilo da političke stranke Srbije djeluju na mobilizaciju u Srbiji i na moral ljudi koji dolaze u Krajinu da se bore. Priča je malo drukčija. Dobili smo iz Loznice, iz Crne Gore brigadu; govorim o području Banije i Korduna. Momci su došli orni, voljni za rat; međutim, deset komandi: „kreni-stani“ u jednoj pozadini – i moral je tu pao; jer, postavili su sebi pitanje zbog čega su došli.

DOBRICA ĆOSIĆ: Koliko je bilo dobrovoljaca iz Savezne Republike Jugoslavije – Crne Gore i Srbije?

MILE PASPALJ: Ovo su bile mobilizirane jedinice kroz brigade, koje su vodili aktivni oficiri.

RATKO MLADIĆ: Na području Banije imali su 592-gu brigadu iz Kumanova; ona je došla kao jedinica Jugoslovenske narodne armije i bila je dobra; komandant te brigade bio je pukovnik Džombić.

MILE PASPALJ: Imali smo i potpukovnika Momčilovića.

RATKO MLADIĆ: Ja vam mogu reći za Kninski korpus; možda je nezgodno da pominjem pokojnog generala Vukovića; prvi put je došlo njih 110 u Sveti Rok u Međak; čovek u nevolji ih prihvata i hvata se za „slamku“; oni su došli sa svojim obeležjem; nisu hteli pod komandu, onako kako im se naređuje, već onako kako oni hoće. General Vuković¹⁰⁵ se sreo sa njima, bio je spreman na kompromis da ih prihvati takve, ali pukovnik Tolimir¹⁰⁶ i ja smo bili protiv toga, jer nismo hteli da stvaramo u zoni vojsku pored vojske. I to nas je i spasilo; našli smo kompromisno rešenje – da oni budu bez oznaka, ali da budu pod komandom Vojske. U početku su se jako dobro tukli – deo njih, i dobro su radili dok nisu počeli da se tuku kada su se podelili između sebe; tu je bilo dosta poštenih i zavedenih; među njima bilo je mangupa, lopova, koji su imali, ne političke pobude, već materijalnu korist. Jedan od ranjenih mi je pričao, Rade Šiptar, i rekao mi: „Vi ste u pravu, mi smo se borili dok nije pogođena pekara koja je trebala meni da pripadne; kada je pripala pekara meni, onda sam ja markirao drugo“; tu su se onda potukli; mi imamo tu dokazne materijale. Za kratko vreme su se međusobno potukli i bilo je 18 mrtvih; onda smo ih proterali. Prema tome, ne može biti „jedno telo a sto glava“. Nama i sada probleme takve prave. U Bosni smo se nekako raščistili sa tim paravojnim formacijama; ali, svako hoće da bude oficir; ne mogu ja, na primer, da budem hirurg; mogu ga ja operisati, ali kako će biti pacijentu? Prema tome, te paravojne formacije su nama nanele veliku štetu.

Drugo, nama je bio najveći udarac, kada je trebala 46-ta divizija da dođe, narod Knina je čekao ceo dan sa cvećem da dođe; ona je iz Požarevca; javili su mi da ih nema; međutim, najveće moje razočarenje je bilo kada mi je general Simonović rekao: „Ne nadaj se, ne možemo da ih pokrećemo“. Da je ona došla, mi bi završili naše ciljeve, bez obzira što nismo imali rukovođenje Vojskom, ni državom,

¹⁰⁵ Vladimir Vuković (?–1992), general-potpukovnik, komandant Kninskog, pa Banjalučkog korpusa JNA, a zatim komandant Treće armije Vojske Jugoslavije. Poginuo u helikopterskom udesu.

¹⁰⁶ Zdravko Tolimir (1948–), pukovnik Vojske Republike Srpske, pomoćnik komandanta tokom 1993. Optužen za genocid i ratne zločine, nalazi se u Haškom tribunalu od 2007.

kako je trebalo, u tim situacijama, da se rukovodi. Jer, on nije mogao da donese odluku da li treba „krenuti ili stati“, gledajući iz Nemanjine ulice; trebao je da dođe tamo, pa da vidi raspoloženje naroda.

Mene ovaj skup raduje. Međutim, mi nismo uopšte razgovarali o našim neprijateljima. Verujte da je njihova situacija bezizlaznija nego naša, i pored svekolike podrške i pomoći sa strane. Pre neki dan me je nazvao Marić Tomo, vojni muzičar u penziji u Splitu, došao je ovde; pitao sam ga: „Kakva je situacija u Splitu?“. Rekao mi je: „Znam šta te interesuje, oni pripremaju nešto, ali u narodu ne postoji raspoloženje i mole se bogu, kažu da narod u Tebe veruje da bi došao tamo da nas spasiš. Vojna lica, koja nisu primila domovnicu – nemaju ništa; prosto gladuju. Vojna lica, koja su primila domovnicu, primaju 50 odsto od neke penzije. Nezadovoljstvo u narodu je veliko, pokupili su im decu, guraju ih na front; vojna bolnica je puna ranjenika, kasarna „Dračevac“ i civilna bolnica. Svaki dan stižu mrtvi, a sve koji su došli iz inostranstva za božićne praznike, policija je pohapsila i poslala na front. U Splitu je glad. U Zadru je još teža situacija.

Što se tiče Muslimana, oni bi se pobili žešće, nego što su se sa nama pobili; samo Muslimanima treba taj ventil preko Hrvata; a Hrvatima trebaju Muslimani da se tuku protiv nas. Njihova situacija je očajna, ali oni nikada ne kažu da je očajna. Naša još očajna nije, ali mi je dramtizujemo više nego što je. Dobro je što smo seli da razgovaramo. Dobro je što ćemo se, posle Konferencije, sresti da ocenimo kuda dalje.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Da vam pročitam nešto, što je stiglo: Nakon susreta sa Miteranom, Izetbegović je izjavio na Konferenciji za štampu da je „Bosanska vlada zbog ubistva Turajlića odlučila da suspenduje svoje učešće na pregovorima u Ženevi“.¹⁰⁷ Ovo je javljeno na dnevniku TV Beograd.

MILE PASPALJ: Mi smo imali te jedinice; svi su se tukli; međutim, sistem „kreni – stani“ je bio ubitačan, jer smo imali čist Karlovac –

¹⁰⁷ Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 94, nap. 54.

da uđemo, ali zbog određenih komandanata nije se ušlo unutra. Ovo što je general Panić govorio da ima malo suprotnosti prema oficirima; mi to imamo iz jednog drugog razloga – tražimo stručne, profesionalne oficire, ratnike, koji se neće upuštati u politiku. I na onom prostoru nas je politika razdrmala; mi dubine nemamo, ako se ne naslanjamo na Republiku Srpsku i na vas; to je kod nas sve prva linija; ne znam da li je negde veća dubina od 50 kilometara. Kada dođu ljudi koji treba da pomognu, a uključe se u politiku i dođu sa opcijom, a vrlo otvoreno kažem – opcijom koja nam se vraća u Jugoslaviju, ali ne u Jugoslaviju, sa Vama, nego u jednu Jugoslaviju koja još stoji u nekim zabludama i nekim mozgovima – od Triglava do Đevđelije. To je jedan apsurd, koji se nama dešava na terenu; mi imamo problema zbog toga kod prihvata takvih ljudi. Mislimo da treba da porazgovaramo sa generalom Panićem, da nam šalje profesionalce, od službe i zanata; a mi političara u Krajini imamo više nego naroda.

To je jedna od nesreća. Drugo, Vensov plan – gdje je bio prisutan i dr Karadžić – mi smo prihvatili radi onoga što je u tom momentu vođeno. Međutim, od strane jugoslovenske države, od tog Vensovog plana neke stvari nisu ispoštovane. U Vensovom planu postoji da će Jugoslovenska narodna armija stati na granice Republike Srpske Krajine i zaštititi srpski narod. To je palo od strane Jugoslovenske narodne armije; ona je morala napustiti Republiku Srpsku. Tamo, u stvari, ostao je narod, kao što je i bio. Međutim, ima nešto drugo našta se moramo vratiti. Promjenom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u Saveznu Republiku Jugoslaviju, koliko se sjećam, usvojena je jedna deklaracija sa prenosom obaveza. U njoj postoji da, na području Republike Srpske, do trajanja UNPROFOR-a, odnosno mirovnih snaga, platni promet je zagarantovan i jedinstven. Međutim, događa se nešto vrlo interesantno. Gospodin Oskar Kovač – najverovatnije, takve imam informacije, pitanje je koliko je to tačno – izlazi sa jednom pretpostavkom i mi osnivamo svoju novčanicu, kao i braća iz Republike Srpske, i dolazimo u jednu vrlo nezahvalnu i tešku situaciju. Jedina država s kojom mi komuniciramo jeste Jugoslavija.

Znači, ako mi hitno ne „odradimo“ posao i ne uspostavimo platni promet na nivou ove četiri srpske teritorije i države, neka nam onda Bog bude na pomoći; jer ovo što sada imamo, nemoguće je za bilo kakav ekonomski rad. Drugo, informisao bih vas, pošto nemate informacija; a to nije naša greška, nego što savezni i republički funkcioneri iz ove dve države teško dolaze u krajine; ne znam iz kojih razloga. Ratnici koji su se vratili sa položaja, u nedostatku električne energije – koju nemamo ni mi ni Republika Srpska, oni koji nisu ostali na granici u graničnoj miliciji uključili su se u svoje firme; napravili su nekakve agregate i bave se proizvodnjom. Rekao sam: „Ne daj Bože da se desi nekome u Evropi da nema šest meseci električnu energiju, možda čak i Srbiji, kakav bi tada bio kaos“. Kod nas proizvodnja teče; gdje smo je uspostavili, tih tenzija, napetosti ekonomskih nemamo. Međutim, sada postoji drugi problem. Dešava nam se da u jednom gradu imamo firmu koja izvozi u Jugoslaviju neku robu, ta firma ne može da pokrije finansijske potrebe u Krajini, a platnog prometa nema. Znači, jedino može da se izvrši razmenom. Platni promet između Republike Srpske Krajine i Republike Srpske sa Jugoslavijom – ne postoji. Tada sam bio u bolnici, na VMA, i kao čovek koji je učestvovao u prihvatanju Vensovog plana, nisam reagirao na prihvatanje i uvođenje naših novčanica. Bio sam principijelno i javno protiv toga. Ali, kako je – tako je. Mi ćemo hitno morati da nađemo neki modus da se uspostavi platni promet. Sledeće, revizija Vensovog plana – u ono vreme Vensov plan je potpisala Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i kao takav nama više ne odgovara, a najverovatnije ni Hrvatima. Zašto? Gospoda Oven i Vens mogu govoriti koliko hoće, ali do današnjeg dana – to je naša greška – nemamo nijednog upada na ustašku teritoriju. Međutim, oni su do sada izvršili 800 upada i provokacija na područje Republike Krajine. Od dolaska mirovnih snaga do danas imamo 302 poginula. U cijelom ratnom sukobu, kada je bio najintenzivniji – nemamo ni 1.500 na cijelom prostoru Republike Srpska Krajina. Šta to znači? To znači da oni, u stvari, ne odrađuju svoj posao. Mislim da je ministar Jovanović dosta dobro citirao. Mene su iz Vensovog plana samo dve stvari zanimalo. Kada sam ih pročitao, onda sam pristao. Oni nisu došli kao

mirovne, nego kao zaštitne snage. Njihov prvenstven zadatak je da zaštite srpski narod – tako bar piše – i gradove gdje su Srbi u većini; oni su nabrojani po redu; ili gdje su Srbi značajna manjina. Do današnjeg dana, mirovne snage nisu odradile ništa od tog posla. Onako kako su oni mislili nas nisu trebali čuvati. U ovim kombinatorikama, za koje se vi plašite, ovog časa nam dobro dođu; a s druge strane, i kao taoči. Pred vama, zvanično vam kažem: udare li na Republiku Srpsku, mi imamo ove taoce i davimo ih istog časa. To vam zvanično ovde govorim jer je kod nas takvo razmišljanje. Jer, možda se to i ne zna, kada je trebalo da oslobađamo dio naše teritorije, učestvovala su i naša braća iz Republike Srpske, kao i iz Crne Gore i Srbije. Sada kada je trebalo pomagati u određenim stvarima ka okolnom koridoru, naši nisu tamo učestvovali. To je neosporno. Mi se toga ne stidimo i zato smo se odlučili da napravimo državu.

Drugo, mi sa Hrvatskom moramo uspostaviti, najmanje za sledećih pedeset godina, „kineski zid“ – to je naš stav. S naše strane je išao predlog za uspostavljanje komunikacija – otvaranje pruga, naftovoda, auto-puta, vode prema Zadru, Masleničkog mosta itd. Međutim, kod nas to ide uz druge uvjete. Otvoriti auto-put znači otvoriti dva carinska prelaza. Železnicu pustiti od Zagreba ili Karlovca prema Kninu i Zadru, nema nikakvih problema; ali, carina je naša i pregled, sve kako sledi između dve države. O tome se gospoda neće nikada složiti.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Vens se slaže sa drumarinom i ostalim stvarima, jer je to biznis.

MILE PASPALJ: Mi to znamo i to nije sporno. Sporani su pasoši, građani i njihovo priznanje. Mi smo država; mi sebe tako smatramo i ne odstupamo od toga.

ILIJA ĐUKIĆ: Nema dokumenata za prelaz.

MILE PASPALJ: Htio sam da kažem još nešto i da Vas zamolim – pošto imate uticaj, vidim da ste okupljali političke stranke i vodili ste

razgovor s njima. Zamolio bih političke stranke iz Srbije, posebno gospodina Vuka Draškovića¹⁰⁸ i manje važne stranke – po meni, da im se sugeriše da se manje upliću u politiku Srpske Krajine. Kada nisu prošli ovdje na izborima, značajno i dominantno, oni sada sugerišu izbore u Krajini. Raspisao sam izbore u Krajini za 28. 03; međutim, pitanje je kako će se u to vreme sve moći sprovesti. Da bismo proveli izbore i imali državu, bili legalni ili nelegalni, njih će neko posmatrati; morali bismo imati, prvo, knjige o državljanstvu, jer smo donijeli Zakon o državljanstvu. Ali, kada su u pitanju lične karte, danas je potrebno svakom čoveku koji hoće da izvadi ličnu kartu – deset maraka. Te pare mi nemamo. Znači, i to je proces koji mora trajati. Sve ostalo, od dokumenata koje imamo i koji su potrebni, moramo pribaviti do tih izbora, a to će ići vrlo mučno i teško. Međutim, postoji drugi koncept. Verovatno ste se ljutili Vi i bivši, pošto je otišao, premijer Panić na nas zato što nismo pristali na otvaranje auto-puta. Reći ću Vam o tome – povratak Srba u zapadnu Slavoniju je strateško-političko pitanje Republike Srpska Krajina. Na način kako je to bilo smišljeno, uz podršku gospode iz Austrije, koji će finansirati povratak Srba u Pakrac, Daruvar i ostala mjesta, kao i Hrvata – vrlo je vješto naše svodenje u specijalni status. Na tu soluciju nećemo pristati, po cijenu da krenemo ponovo u rat. U budućim razgovorima sa Vensom i Ovenom možete im slobodno reći da se mi nikoga ne plašimo; jer, jednom sam prilikom rekao toj gospodi iz mirovnih snaga da mi nemamo strateških ciljeva za bombardovanje. Kod nas su to bukva i hrast. Ali, imamo nešto drugo; tada kada se krene, mi se više ne zaustavljamo do Zagreba. Jer, možda malo predimenzionirano govorim, ali hoću da vam kažem jednu stvar: narod je organiziran u odbrani svog kraja. Da nismo zaustavljeni, danas bismo mogli razgovarati sa malo drugačijih pozicija – sa pozicija Save; govorim o gornjem delu; ili sa pozicija Zadra, dole svuda na moru. Ali, izdaja je bila kompletna, od vrha – to nam je valjda svima jasno. Mi smo zato dovedeni u poziciju da nemamo neke stvari; ali imamo nešto vrlo bitno, a to je – auto-put, naftovod, rijeka Sava, pružni promet, voda za Zadar i Maslenički most; da ne govorim o rijeci Dunav.

¹⁰⁸ Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 151, nap. 96.

Gospodin Tuđman, nadam se da će on uskoro umrijeti jer je ipak u godinama, i svako ko dođe iza njega, moraće da prihvati s nama razgovor na ravnopravnoj „nozi“; jer, mi smo, otprilike, mlada garnitura i ako nas neko s leđa ne pobije, imamo šanse da dočekamo državu. U svim ovim stvarima mi nećemo popustiti; predsjednik Zečević vam je dobro rekao da ćemo sada, prema Hrvatskoj, s naše strane uvesti totalnu blokadu; jer, vrlo vješto nam odrađuju preko Srba – a Radovan je dobro rekao da su Srbi čudan narod, vrlo potkupljiv i podmitljiv; pa nam „šetaju“ preko granice, idu da „vide rodbinu“; onda dođu i ovi drugi, i iz Evropske zajednice; ali oni nas puno ne ugrožavaju; da ih sprečimo da „mješetare“. Jer, dođu na naše područje, zovu naše ljude ili ponekog Hrvata koji je ostao, da dođu preko. To su vrlo vješte igre. Takođe, koriste i preko Crvenog krsta.

Sledeće – humanitarna pomoć; mi moramo od nečega živjeti; za mnoge smo „državni razbojnici“ i „teroristi“, ali, svejedno, mi smo država i narod. Humanitarna pomoć koja je sada stigla u Cazinsku krajinu, dolazi kamionima; jedan dio ostaje Hrvatskoj, a jedan Cazinskoj krajini. To provodi UNPROFOR preko naše teritorije, ne pitajući da li bi nama trebalo nešto od te humanitarne pomoći. Vjerujem da ćemo se mi složiti na vladi da i sebi nešto zauzmemo od toga; jer, u toj humanitarnoj pomoć – po informacijama koje imam iz Cazinske krajine, stiže prilično municije i oružja, poljskih bolnica itd. Ono na šta skrećem ovde pažnju, vrlo veliki akcenat se stavlja na to da mi švercujemo, Krajina sa Cazinskom krajinom i da je tu veliki kriminal. To je zabluda i skretanje od stvarnosti koja se odvija tamo na terenu; upravo zbog puno „igrača“ u našim redovima, Tuđmanovih i drugih. Kada Vam gospodin Tuđman govori o Srbima koje ima u Saboru, to nisu Srbi. Svu trojicu od ovih dobro poznajem. Gospodin Juzbašić je iz Petrinje; on je komunist, on nije Srbin. Jer, komunist i Srbin su različite stvari. On se još bori za „Jugoslaviju do Triglava“; njegova familija koja se nalazi u Petrinji skoro ga se odrekla. Gospodin Miloš Petrović je bio dugogodišnji direktor Željezare Sisak, bio je i meni, a i sada je tamo. On je isto Srbin iz Gradca, oženjen je Hrvaticom iz jednog sela na Baniji; i on je „otpisan“ slučaj. Meni je samo žao što nismo ušli u Željezaru Sisak. I gospodin Đukić,

za koga ste čuli. To su ta tri Srbina u Saboru; Đukić je iz Donjeg Lapca, iz Like. To je taj izdajnik koji vodi neku srpsku narodnu stranku, koja nema tamo nikoga. O gospodinu Pupovcu¹⁰⁹ neću da razgovaram; po informacijama kojima mi raspoložem, on je direktan Tuđmanov saradnik; oni nemaju posrednika kada komuniciraju.

To su vrlo interesantne stvari; čak se krive informacije plasi-
raju; recimo, nama iz Republike Srpske Krajine, iz Savezne Republi-
ke Jugoslavije; ili, od nas na drugu stranu; samo zato da bi se srpski
narod što više razbio.

Drago mi je što je došlo do ovog današnjeg sastanka. Nadam
se, posle ovih ženevskih susreta, da neće proći sve ovo što ste sve da-
nas zaključili i da idemo ka stvaranju – po onom američkom koncep-
tu, pošto nas oni „simpatišu“ – „Sjedinjenim Srpskim Državama“.
Jer, bolje je da u toj srpskoj državi imate nas, dva miliona, nego što
imate ovih 40 posto nesrba; gledajući kroz Albance, Mađare itd. To
je realan odnos. Po informacijama kojima raspoložem, generale Mla-
diću, bilo bi dobro da se spustimo niz Neretvu na more. Ako treba,
pomoći ćemo vam.

Toliko.

DOBRICA ĆOSIĆ: Izvolite, Starčeviću.

DUŠAN STARČEVIĆ: Sa Vašim dopuštenjem, predložio bih da se
vratimo na Vensov plan i na sve ono što on podrazumijeva. Kada to
kažem, onda mislim na pitanje političkog statusa Republike Srpska
Krajina i političkih perspektiva; s obzirom na trenutak u kome se tre-
nutno nalazimo. Taj papir, pod nazivom „Vensov plan“, imam pred
sobom i citiraću Vam dve tačke u kojima se sadrže razlozi zbog čega
je on prihvaćen i zbog čega mi i dalje insistiramo na sprovođenju
Vensovog plana. Radi se o tački 1, gdje doslovce stoji da „mirovn
operacija Ujedinjenih treba da bude privremeni aranžman za stvara-
nje uslova za mir i bezbjednost, neophodnih za pregovore o sveobu-
hvatnom rješenju političke krize. Taj aranžman ne bi prejudicirao is-

¹⁰⁹ Milorad Pupovac (1955 –), srpski političar iz Hrvatske. Doktor filolo-
gije, čelnik Srpskog demokratskog foruma tokom rata.

hod tih dogovora“. Drugi elemenat koji je preciziran u tački 7. Plana, kada se govori o ulozi mirovnih snaga, u kome doslovce stoji, jeste da „je uloga trupa Ujedinjenih nacija da obezbijede da područja pod zonom zaštite ostanu demilitarizovana i da svi stanovnici tih područja budu zaštićeni od pretnji oružanih napada.“ To su dva elementa koja su bila presudna prilikom prihvatanja ovog dokumenta; presudna su u našem odnosu prema tom dokumentu. Nakon početka provođenja mirovne operacije, došlo je do prvih kontakata između naše i hrvatske strane, nakon donošenja Rezolucije 762 kojom je utvrđen i konstituisan mehanizam tzv. zajedničkih komisija hrvatske i srpske strane, uz učešće Evropske zajednice i predstavnika UNPROFOR-a, pod predsjedanjem gospodina Tornberija.¹¹⁰ Komisija je održala osam sastanaka; zadnji u Topuskom, 9. novembra prošle godine. Na dnevnom redu su bila sva pitanja za koja se zna i u javnosti: auto-put, demilitarizacija, povratak izbeglica, Maslenički most, problem hidroelektrane „Perućac“, snabdijevanje vodom i strujom primorskih gradova i komunikacije. Po svim tim stavovima, odnosno po svim tim pitanjima, naša delegacija u toj zajedničkoj komisiji je zauzela precizne i jasne stavove, koje je iznosila na tim sastancima i u pismenoj formi je dostavila svima koji u mirovnoj operaciji nešto znače, počev od generalnog sekretara Butrosa Galija pa do ostalih. U kontaktima sa hrvatskom stranom nije bilo moguće, niti je u ovom času moguće, postići bilo kakav dogovor. Polazimo od toga da Vensov plan ne prejudicira nikakvo političko rješenje. Kada je u pitanju 'specijalni status', o kome se govori, koji takođe nije sadržan u Vensovom planu, a koji je negdje i pod nekim uslovima prihvaćen ili nije prihvaćen, definisan je u nekoliko elemenata. Ti elementi su: potpuno autonoman teritorij, na kome funkcioniše autonomna sudska, zakonodavna i izvršna vlast; teritorij na kome su prisutne policijske snage i pod garancijama međunarodne zajednice.

Kada se govori o „specijalnom statusu“, onda zastupamo stav da „specijalni status“, na način kako je definisan, a definisan je elementima koje sam rekao, je već prisutan u stvarnosti. Jer, svi ti

¹¹⁰ Hrvatska je, Rezolucijom 762 od 30. juna 1992, pozvana da povuče svoje oružane snage iz zaštićenih zona.

elementi koji ga definišu, prisutni su u Republici Srpskoj Krajini. Ako je to tako, onda se taj status apsolvira prisustvom mirovnih snaga i njihovim odlaskom ne može da bude niti jedna varijanta za konačno rješenje političkog statusa Republike Srpska Krajina. To dalje znači, u smislu statusa Republike Srpska Krajina, treba u uslovima i uz prisustvo mirovnih snaga da provedemo određene političke poteze. To je ono što ste Vi spomenuli – referendum, izbori itd; dakle, poteze koji će biti po svojoj važnosti državotvorni i predstavljati jedan politički kapital za ubuduće, ka putu elemenata državnosti.

Drugim riječima, za nas „specijalni status“, kao varijanta bilo kakvog trajnog rješenja – ne postoji. Rekao bih još jednu stvar da bi vam bili jasniji odnosi hrvatske i naše strane i kontakti koje mi imamo. Na jednom od sastanaka sa hrvatskom delegacijom, koju predvodi gospodin Baletić, na naš predlog da sve probleme rješavamo na ugovornoj osnovi, kako se to rješava svuda u svijetu, rekao je da je to neprihvatljivo; „da se tu radi o razgovorima između građana jedne iste države – Hrvatske, koja je međunarodno priznata i članica UN; između predstavnika te vlasti i hrvatskih građana druge nacionalnosti.“ Ceo problem je u uspostavi suvereniteta na cijeloj teritoriji bivše Hrvatske; to je nama jasno.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja mislim da će najdalje za mesec dana biti razgovor o vašim problemima; zato treba dobro da se pripremite za taj sastanak. Da li će neko od nas prisustvovati tom razgovoru – ne zna; verovatno će oni zahtevati da prisustvuju predstavnici Jugoslavije. Ono što je bitno – težinu i odgovornost za te pregovore snosićete vi.

RADOJE KONTIĆ: Formiran je Međudržavni komitet SRJ i Hrvatske. Ako sam dobro shvatio, opstrukciju vrše i Vlada Republike Srbije i Vlada Republike Srpska Krajina. Momentalno, Komitet je u raspadu, jer Srbija nije imenovala svog člana. Ali, postoji pet ili šest komisija koje se bave pitanjima saobraćaja, izbeglica itd. Da li je opstrukcija prema radu tih komisija, da li je opstrukcija prema popunjavanju Komiteta i šta dalje da se radi sa tim? Molio bih da nam to kažete, da bi Savezna vlada mogla da zna šta da radi? Ili, da se dogovo-

rimo da se nađemo, pa da o tome naknadno razgovaramo? Inače, što se tiče platnog prometa, on postoji na određeni način. Vi se zalažete za monetarnu uniju; monetarna unija je složenije, kompleksnije pitanje.

ILIJA ĐUKIĆ: Važno je da se zna jedna stvar. Nijednog trenutka u razgovorima između tih komisija nije prihvaćena tema uspostave diplomatskih odnosa i priznavanja Republike Hrvatske u avnojevim granicama. To je jako važno da se zna; to vam tvrdim sa punom odgovornošću; ja nisam učestvovao u tim razgovorima, ali gospodin Kontić i ja imamo informacije. Uvek smo se oslanjali na to da je to deo koji je pokriven od strane Ujedinjenih nacija, UNPROFOR-a i da je to jedna stvar; druga stvar su praktični pragmatski odnosi u pet oblasti – to je tih pet komisija. Na tom principu je predsednik, gospodin Ćosić, i potpisao onu Deklaraciju.¹¹¹

RADOJE KONTIĆ: Imamo opstrukciju Vlade Srbije i Vlade Republike Srpske Krajine.

BORIS MARTINOVIĆ: Po pitanju platnog prometa, gospodine Kontiću upozorio bih vas na Zakon bivše SFRJ, od 8. aprila 1992. godine, koji je Ustavnim zakonom na provedbu Ustava SRJ ostao do 1994. godine na snazi. Tamo se spominje i pitanje monetarnih odnosa. Drugo, što se tiče kooperativnosti, mi to odrađujemo na drugi način: sve na jedan od načina ponudimo i sve se odbije. Molim vas, gospodine Predsjedniče, Vaše ime u hrvatskom tisku je zloupotrebлено. Tamo je rečeno da ste se Vi dogovorili sa predsjednikom Tuđmanom da se gradi pontonski most na Maslenici.¹¹²

DOBRICA ĆOSIĆ: Ja nemam pojma o tome!

¹¹¹ O deklaraciji videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 159, nap. 104.

¹¹² Maslenički most na Jadranskoj magistrali nedaleko od Zadra, izgrađen 1961, predstavljao je značajnu stratešku komunikaciju oko čijeg deblokiranja su se vodili pregovori.

BORIS MARTINOVIĆ: Ja čitam šta piše u „Slobodnoj Dalmaciji“. Mi smo, radi Vaše informacije, Maslenički most vrlo pametno ponudili, a oni ga još gluplje odbili. Treće, zamolili bi Vas i sve ostale – mi moramo biti prisutni u Ženevi.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ilija, koji je razlog da oni nisu prisutni tamo; i Šiptari dolaze tamo, čak su i oni uključeni u neke pregovore?

ILIJA ĐUKIĆ: Ja prvi put idem tamo, pa ćemo pitati.

BORIS MARTINOVIĆ: Ja ću vam pokušati reći šta su nam Vens i Oven odgovorili 19. 11. 1992. godine u Kninu; Vens je rekao „može“, Oven je rekao „ne može“; pa smo ih mi kulturno zamolili da se prvo dogovore između sebe. Usput da vam kažem – tako bezobraznih pregovarača u životu nismo sreli. Ponudili smo im slike poginulih ljudi; znate kako su to primili: gospodin Oven se cinički smijao.

MILE PASPALJ: Ako gospodin Oven još jednom dođe u Knin i kaže da je to hrvatska država – neće otići iz Knina; to vam ja garantujem.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Mi smo na prvoj sednici Briselske konferencije postavili pitanje legitimnog i ravnopravnog učešća naroda Krajine. Napravili smo strogu distancu od eventualnog učešća predstavnika nacionalnih manjina, ili kako oni kažu „drugih zajednica u Jugoslaviji“; insistirali smo na tome. Nikada nismo hteli da insistiramo na tome da se oni tretiraju na isti način kao predstavnici Albanaca, Mađara itd. Tri puta smo taj pleoaje pravili; tri puta su prešli preko toga. Nisu hteli da odgovaraju. Rekli su: „kasnije ćete doći na red“, a kasnije su pokušali da ih izjednače sa nacionalnim manjinama. Razume se, oni s pravom na to nisu pristali. Posle toga se to pitanje ugasilo i prešlo se na direktne razgovore između koordinatora – Vejnandsa i predstavnika naroda Krajine; bilo je 8 sastanaka bez uspeha. U svakom slučaju, oni su se i preko toga izdvojili od grupe predstavnika nacionalnih manjina. Što se tiče opstrukcije, mi nismo

to bojkotovali niti opstruirali; mi smo samo uputili dopis Saveznoj vladi u kojem smo tražili odgovore na nekoliko pitanja da bismo dobili jasniju predstavu o tome šta ćemo da radimo u tom Komitetu. Ne znam, da li je Vlada Srbije dobila odgovore na to? Ako nije dobila odgovore, predlažem da se uspostavi kontakt, iako su i jedna i druga vlada na neki način u ostavci; i da se to pitanje raščisti pre nego što se dogovorimo o zajedničkom učešću u tom Komitetu.

(Grupna diskusija)

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Moramo dati neko saopštenje za javnost. Ovde imamo predlog: „Danas je održana sednica Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici SRJ. Na sednici su učestvovali i predstavnici Republike Srpske i Republike Srpske Krajine, a raspravljalo se o nastavku pregovora u Ženevi, kao i o stanju u Republici Srpska Krajina. Svi učesnici su se saglasili da treba učiniti sve da se na prostoru bivše Republike BiH uspostavi pravičan i trajan mir u skladu sa dosad preuzetim obavezama. Dogovoreno je da u sastav delegacije SRJ koju će na Ženevskoj konferenciji predvoditi predsednik Dobrica Ćosić budu uključeni predsednik Srbije, Slobodan Milošević i predsednik Crne Gore, Momir Bulatović“; zatim, sledi spisak svih učesnika ovog sastanka.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li se s tim slažete? (Odobranje).

RADOVAN KARADŽIĆ: Molim vas, da još nešto kažem. Monetarnu uniju nemojte dovoditi u pitanje, to treba „iz trka“ uraditi, jer su naše granice čvršće od bilo kojih granica na svijetu; ptica ne može da pređe preko granice, a kamo li da se prenese džak brašna. Dakle, uzmite pod kontrolu naše banke, proširite privredni prostor; Hrvatska je to uradila sa zapadnom Hercegovinom. Drugo, blokirani ste i možete preko nas raditi svašta. Treće, nekoliko stvari smo mi odbili iako su bile ultimativno postavljene. Jedna od njih je bila Kanadski bataljon u Bosanskoj krajini. Mi smo to glatko odbili. Petnaest puta u roku od tri dana Oven pitao: „Da li ste promijenili mišljenje o Kanad-

skom bataljonu?"; ja sam rekao – „Ne“; i – poslali su ga u Makedoniju. Prethodnica koja je došla tamo i koja je htela da reguliše saobraćaj; onda je Morijon¹¹³ rekao: „Znate, nisu oni tu samo da prate konvoje, oni su tu i da čuvaju mir“. Ja sam rekao: „Gospodine Morijon, vi sada proširujete mandat; sutra će imati mandat da nas razoružavaju, prekosutra da nas pobiju; ne može Kanadski bataljon“ i – nije mogao, nije ušao. Nemojte da se zavaravate da popuštanje daje rezultate; popuštanje daje rezultate koje neprijatelj hoće. Mi mnogo toga možemo da – nećemo; budite u to uvjereni.

RATKO MLADIĆ: Oni su proširili na svoju ruku mandat UNPROFOR-a; oni nisu logistika Muslimana.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da, zašto ih voze okolo?

BORIS MARTINOVIĆ: Gospodine Predsjedniče, u Cazinsku krajinu je za dva i po mjeseca dovezeno pod vidom humanitarne pomoći 10,5 hiljada tona svega i svačega – benzina, goriva, poljskih bolnica itd. Na cijelom području Republike Srpske Krajine, za period od šest mjeseci dovezeno je 800 tona samo. Da se ne zavaravamo – mi ćemo te koridore zatvoriti.

MILE PASPALJ: Gospodine Predsjedniče, rekao bih vam šta vas očekuje u narednim danima: kada se malo primiri stanje u Bosni – Tuđman to traži, a tada počinje rat kod vas u Jugoslaviji. To je stvarnost.

DOBRICA ĆOSIĆ: Sednica je završena. Zahvaljujem se na pameti, strpljenju i – opširnosti. (Smeh).

(Sednica zaključena u 20,20 sati)

¹¹³ Filip Morijon (Philippe Morillon, 1935–), francuski general. Komandant snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini (1992–1995), docnije član Evropskog parlamenta.

**IZVEŠTAJ GENERALNOG SEKRETARA
UJEDINJENIH NACIJA PREDSEDAVAJUĆEM
SAVETA BEZBEDNOSTI O AKTIVNOSTIMA
NA MEĐUNARODNOJ KONFERENCIJI
O BIVŠOJ JUGOSLAVIJI**

S/25100, 14. januar 1993

Čast mi je da vam prenesem izveštaj o mirovnim pregovorima koje su sazvali kopredsedavajući Upravnog komiteta Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, raspuštenog juče u Ženevi. Kako se iz izveštaja vidi, postignut je značajan napredak, posebno po pitanju ustavnih aranžmana za Bosnu i Hercegovinu. Iako su razgovori obustavljeni, kopredsedavajući nameravaju da nastave dijalog sa stranama u predstojećim danima, dok se čeka potvrda saglasnosti g. Karadžića na predložene ustavne principe. Stoga se iskreno nadam da će članice Saveta bezbednosti nastaviti da pružaju snažnu podršku kopredsedavajućima u njihovom naporu da konsoliduju postignuti progres.

Butros Butros Gali

IZVEŠTAJ GENERALNOG SEKRETARA

U posljednjem izveštaju o razgovorima održanim između 2. i 4. januara 1993, informisao sam Savet bezbednosti da su kopredsedavajući prekinuli razgovore do nedelje, 10. januara, i insistirali na maksimalnoj vojnoj i političkoj uzdržanosti tokom tih dana. Komentarisao sam da nije postignut nikakav kvalitativan pomak u mirovnom procesu i podvukao svoje iskreno uverenje da bi skoro usvajanje rezolucije Saveta bezbednosti o zabrani nedozvoljenih letova iznad Bosne i Hercegovine pomoglo implementaciju mirovnog procesa.

Nažalost, kao što je Savet bezbednosti već obavestio, 8. januara 1993. ubijen je u Sarajevu zamenik premijera Bosne i Hercegovine, g. Hakija Turajlić, dok je bio pod zaštitom UNPROFOR-a. Odmah sam dao izjavu kojom se osuđuje ovaj čin koji je, kako sam naglasio, učinio više nego neophodnim da sve strane sarađuju u mirovnim pregovorima i potpišu ugovore koje su pred njih stavili kopredsedavajući. Takođe sam inicirao istragu o ovom incidentu (...). Kopredsedavajući su takođe 9. januara osudili ubistvo g. Turajlića, koje po njima samo dodatno naglašava potrebu za zaustavljanjem rata u Bosni i Hercegovini. Istoga dana, kopredsedavajući su u pismu g. Karadžiću izrazili svoj gnev zbog ubistva g. Turajlića, koje su osudili. Oni su informisali g. Karadžića da od njega očekuju da preduzme neposrednu akciju da bi se identifikovali odgovorni za ovaj užasan zločin. Izjavili su da je potrebna brza i pouzdana akcija koja bi odgovorne privela pravdi. U nastavku su zatražili od njega i generala Mladića da izdaju svojim snagama nedvosmislena naređenja da ovakva vrsta ponašanja neće biti tolerisana. Dodali su da patnja, smrti i raseljavanja u Bosni i Hercegovini predugo traju i da je vreme da se ubijanje prekine. Naglasili su da se mirovni proces mora nastaviti (...)

Prva plenarna sesija

Kopredsedavajući su otvorili nastavak pregovora 10. januara 1993. izražavanjem žaljenja zbog groznog ubistva g. Turajlića 8. januara, i osudili su ovaj čin. Takođe su osudili brutalno ubistvo ministra Josipa Gogale 7. januara, koji je rukovodio Unutrašnjom poreskom službom BiH. Primetili su da su na raspuštanju mirovnih pregovora 4. januara pred delegacije stavili celovit predlog, za koji smatraju da predstavlja fer, pravedan i dugotrajan mir u Bosni i Hercegovini. Mirovni paket se sastojao od nacрта dogovora koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu, vezanog za razgraničenja provincija, ustavne principe i humanitarna pitanja, i nacрта ugovora o miru u Bosni i Hercegovini koji se odnosi na nadgledanje prestanka neprijateljstava. Podsetili su delegacije da su, kada je predstavljen paket, objasnili da su dva dogovora nerazdvojno povezana i da su naznačili da će, ako sve tri strane zajednički predlože promene, one biti inkorporirane. Primetili su da je g. Boban prihvatio i potpisao dva dokumenta. Predsednik Izetbegović je prihvatio ustavne principe i dogovor vezan za nadgledanje prestanka neprijateljstava. Nije, međutim, prihvatio neke od predloženih granica provincija. G. Karadžić, primetili su, odložio je izjašnjavanje o oba dokumenta do nastavka mirovnih pregovora. Kopredsedavajući su podsetili da je na prisutnima istorijska odgovornost. Oni su naglasili da mir zavisi od njih i izrazili nadu da će ga omogućiti narodu Bosne i Hercegovine i dogovoriti se o dva mirovna sporazuma koji su pred njima.

Posle uvodnih izjava kopredsedavajućih, g. Boban je ponovio saglasnost svoje delegacije na oba dogovora, koje je već potpisao. G. Silajdžić je izjavio da je njegova delegacija formalno prihvatila ustavne principe koje su predložili kopredsedavajući. G. Karadžić je izjavio da su dva dogovora prihva-

tljiva kao baza za razgovore, ali da je potrebno još razgovarati da bi se uredili detalji u pogledu ustavnih principa i predloženih granica provincija. Što se tiče prvog pitanja, priložio je dokument koji sadrži osam predloženih principa.

Nakon izjave g. Karadžića, kopredsedavajući su pozvali ostale delegacije da iznesu svoje komentare. G. Boban je apelovao na ostale delegacije da prihvate i potpišu paket, kao što je njegova delegacija uradila. G. Silajdžić je tražio pojašnjenje da li delegacija bosanskih Srba prihvata ili odbija ustavne principe kopredsedavajućih. Kopredsedavajući su odgovorili da je g. Karadžić pokrenuo pitanja za diskusiju o tim principima.

Kopredsedavajući su potom nastavili da ispituju 10 ustavnih principa, sravnjujući tekst koji su predložili sa onim koji je podneo g. Karadžić i zahtevali su pojašnjenja od njega o značenju njegovih primedaba. Tokom diskusije, kopredsedavajući su nastavili da naglašavaju važnost koncepta „tri konstitutivna naroda“ i takođe su opširno referirali na druge elemente aneksa ustavnim principima koji su dodati 4. januara (Predložena ustavna struktura Bosne i Hercegovine).

Što se tiče prvog principa, kopredsedavajući su komentarisali da ne vide razliku između njihovog i Karadžićevog predloga, i da su razlike izgleda uglavnom semantičke. I kopredsedavajući i g. Ahtisari su naglasili, međutim, da prvi princip ne može obuhvatiti načelo „države u državi“. U odgovoru na komentar g. Sijaldžića kopredsedavajući su potvrdili da Bosna i Hercegovina ostaje nezavisna, suverena država unutar svojih međunarodno priznatih granica.

Što se tiče drugog principa, kojeg nema na listi g. Karadžića, g. Ahtisari je objasnio da njegova svrha nije da ograniči ulogu provincija u oblastima njihovih delovanja. U tom smislu, pročitao je sledeću izjavu koja, kako je rekao, ulazi u zapisnik konferencije da pojasni drugi princip: „Samo Bosna i Hercego-

vina ima međunarodni pravni subjektivitet. Provincije ne mogu zaključivati formalne međunarodne ugovore. Njima može biti dozvoljeno da ulaze u administrativne aranžmane jedna sa drugom ili sa stranim državama, sve dok ti aranžmani pripadaju ekskluzivnim kompetencijama tih provincija i ne mešaju se u prava drugih provincija ili centralne vlasti. Stoga se aranžmani mogu zaključiti u oblasti obrazovanja, kulturnih institucija i programa, radija i televizije, dodeljivanja dozvola za profesije i trgovinu, iskorišćavanja prirodnih resursa, zdravstva, energetske proizvodnje itd. Ako bi bilo pitanja između jedne ili više provincija koje žele da zaključe aranžmane jedna sa drugom ili sa stranim entitetom ili centralnom vlašću, o legalnosti takvog aranžmana odlučivaće Ustavni sud na zahtev centralne ili provincijske vlasti.

Što se tiče trećeg principa tri do devet, kopredsedavajući su primetili da su primedbe g. Karadžića više vezane za pitanje detalja no sadržine. U ovom pogledu oni su pojasnili da će, kada ustavni principi budu prihvaćeni, biti ustanovljene radne grupe za izradu nacrtu Ustava. U radnim grupama, tri strane koje će se susretati pod predsedavanjem g. Ahtisarija će konsenzualnim radom formulisati tačan tekst Ustava. Prema tome, ništa neće biti nametnuto bilo kojoj delegaciji, što će omogućiti svima da izlože svoja stanovišta, da sačine predloge i da izrade aranžmane prihvatljive svim delegacijama. Kopredsedavajući je dalje objasnio da će u slučaju poteškoća u nalaženju saglasnosti o detaljima novog Ustava, one biti vraćene njima i da će oni pomoći da se takve teškoće reše u duhu pružanja dobrih usluga.

Što se tiče desetog principa, koji su predložili kopredsedavajući, a g. Karadžić ga je uklonio sa liste, objasnili su da je on uveden na dobrobit sve tri strane koje učestvuju u diskusiji. Kopredsedavajući su zatim detaljno pregledali aranžman među-

narodnog monitoringa i kontrole u pogledu međuprovincijskih puteva, Ustavnog suda, demilitarizacije zemlje, nediskriminatorskog sastava policije, Međunarodne komisije za ljudska prava, ombudsmana i Suda za ljudska prava. Kopredsedavajući su objasnili da, što se tiče kompozicije tela koje se bavi ustavnim pitanjima, ljudskim pravima i međunarodnim garancijama, detalji o njihovom sastavu mogu biti razrađeni tokom skiciranja Ustava.

Druga plenarna sesija

Na drugoj plenarnoj sesiji, 12. januara, kopredsedavajući su pozdravili dolazak predsednika Miloševića i predsednika Bulatovića na mirovne pregovore. Oni su primetili da su 10. januara saslušali komentare na mirovna rešenja koji su pred stranama i da su omogućili razjašnjavanje ustavnih principa. Ova razjašnjavanja su ušla u stenogram plenarnih zasedanja, koji je cirkulisan i predstavlja deo zapisnika konferencije. Dalje su primetili da su, od poslednje plenarne sednice, obavili ekstenzivne konsultacije. U toku tih konsultacija, oni su spojili prvi i četvrti princip u jedan, zadržavajući identičan tekst. Tako je deset principa postalo devet, a nova verzija je data delegacijama. G. Karadžić je izjavio da je njegova delegacija održala ekstenzivne konsultacije o predloženim dokumentima, i predlaže promene koje u njih nisu inkorporirane. Tako ponavlja sledeće predloge:

- a. Ubacivanje preambularne reference u nacrt ugovora o BiH kojom se potvrđuje Međunarodna konvencija o ljudskim pravima iz 1966.

- b. Potpisivanje dogovora podrazumeva da su mape predložene od kopredsedavajućih samo osnova za diskusiju.
- c. U ustavne principe treba da uđe sledeća izjava koja postoji u papirima radnih grupa: „Ustav će priznati tri glavne „etničke“ grupe kao konstitutivne jedinice države, kao i „ostale“.

Ako se uključe ove tri tačke, njegova delegacija će prihvatiti dokumenta koja su ponudili kopredsedavajući.

Kopredsedavajući su izjavili da preambularna referenca može biti razmotrena kada se dokumenta pripreme za potpisivanje. Ako bude dogovora o principima, onda se može nastaviti diskusija o mapama, dok se i o njima ne postigne dogovor, tako da druga promena koju g. Karadžić predlaže neće biti potrebna.

G. Karadžić je odgovorio da je ta stvar od najvećeg značaja. Ako nema kompromisa o predlozima koje je dala njegova delegacija, ona ne može prihvatiti ustavne principe i mora da ovu stvar prebaci na Skupštinu, a verovatno i na referendum.

Predsednik Čosić je izjavio da su, imajući u vidu da ustavni principi garantuju jednaka prava svim narodima, i imajući u vidu da će sam Ustav biti donet konsenzusom, ustavni principi prihvatljivi njegovoj delegaciji. Apelovao je da se uložiti dodatni napor da se pronađe mirovno rešenje. Predsednik Milošević je izjavio da deli poglede predsednika Čosića i da su ustavni principi koje je predložio kopredsedavajući za njega prihvatljivi.

G. Silajdžić je izjavio da se, čak i dok pregovori traju, Sarajevo granatira i da ljudi ginu. Ljudi takođe umiru od gladi i hladnoće. Izjavio je da je najhitnije pitanje da se svo teško naružanje stavi pod kontrolu Ujedinjenih nacija. Kopredsedavaju-

ći su istakli da je pitanje teškog naoružanje već obrađeno u dokumentu koji im je predložen i da postoji opšta saglasnost da je ono deo mirovnog paketa.

G. Boban je zahtevao da se dâ reč premijeru Bosne i Hercegovine g. Akmadžiću. On je toplo pozdravio mirovne napore kopredsedavajućih i izrazio zahvalnost za njihove izjave saučešća zbog groznog ubistava g. Turajlića i g. Gogala. Posle izjave da nema konsenzusa o sastavu delegacije Bosne i Hercegovine, o kojoj mogu odlučiti samo ljudi u zemlji, on je naglasio da je delegacija bosanskih Hrvata prihvatila dokument koji su kopredsedavajući predložili, i apelovao je za napore da se strane približe u stavovima.

Predsednik Tuđman je izrazio iznenađenje što, posle svih napora, još nema dogovora o ustavnim principima. On je primetio da to može značiti ne samo nastavljanje rata, već njegovu širenje. Pomenuo je dogovor koji je inicirao između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije, i insistirao je da kopredsedavajući iskoriste svoje dobre usluge da se normalizuju odnosi između dve države.

Na poziv kopredsedavajućih, predsedavajuća grupe za humanitarna pitanja, gđa Ogata, visoki komesar za izbeglice Ujedinjenih nacija, apelovala je na delegacije da sarađuju na humanitarnim pitanjima u bivšoj Jugoslaviji, posebno u Sarajevu. Ona je posebno naglasila važnost slobodnog i nesmetanog pristupa osobama kojima je potrebna humanitarna pomoć, slobodnog prolaza za humanitarne konvoje i bezbednosti i poštovanja prema osoblju koje upućuje humanitarnu pomoć.

Posle ovih izjava, kopredsedavajući su raspustili sesiju. Oni su izjavili da će održati bilateralne razgovore sa delegacijama. Zahtevali su da sve delegacije budu dostupne za konsultacije. Ako kopredsedavajući ocene da ima razloga da se održi novi plenarni sastanak, oni će ga sazvati. Ponovo su apelovali

na vojnu i političku uzdržanost. Primetili su da su se u ovom pogledu tri strane u Bosni i Hercegovini obavezale 10. novembra 1992, i da su to potvrdile sporazumom od 13. decembra 1992.

Nekoliko sati posle zaključenja plenarne sednice, g. Karadžić je izjavio da je odlučio da se saglasi sa predloženim ustavnim principima ukoliko njegova „skupština“ narednih dana potvrdi ovaj dogovor.

Devet tačaka ustavnih principa koje je srpska strana uslovno prihvatila

1. Bosna i Hercegovina će biti decentralizovana država, a njenim ustavom će biti priznata tri konstitutivna naroda. Većina državnih funkcija će biti dodeljena provincijama.
2. Provincije neće imati nikakav međunarodni pravni subjektivitet i neće moći zaključivati ugovore sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama.
3. U celoj Bosni i Hercegovini biće dopuštena potpuna sloboda kretanja. Ona će se delimično osigurati održavanjem koridora za prolaz pod međunarodnom kontrolom.
4. Sva pitanja od životnog interesa za svaki konstitutivni narod biće određena ustavom koji će se moći menjati jedino konsenzusom konstitutivnih naroda. Redovni poslovi vlade neće moći biti predmet veta nijedne grupe.

5. Provincije kao i centralna vlast će imati parlamente izabrane demokratskim putem, izvršnu vlast izabranu demokratski putem, nezavisnu sudsku vlast, predsedništvo će biti sastavljeno od tri predstavnika koje će demokratski izabrati tri konstitutivna naroda. Prvi izvori održaće se pod nadzorom Ujedinjenih nacija, Evropske zajednice i KEBS-a.
6. Ustavni sud s jednim članom svake grupe i s većinom članova koji nisu iz Bosne i Hercegovine, koje će u početku odrediti Konferencija o bivšoj Jugoslaviji, rešavaće sporove između centralne vlade i provincija.
7. Bosna i Hercegovina postupno će se demilitarizovati pod kontrolom Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice.
8. Ustav će štiti prava čoveka po najstrožim međunarodnim kriterijumima i u njemu će se predvideti unutrašnji i međunarodni mehanizmi za njihovo poštovanje.
9. Ustavom će biti predviđeni mehanizmi međunarodnog nadzora i kontrole i oni će postojati tako dugo dok konstitutivni narodi ne odluče konsenzusom o njihovom ukidanju.

02944123

PRESEDNIK SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

STROGO POVERLJIVO

STENOGRFSKE BELEŠKE
sa proširene sednice
SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA O DRŽAVNOJ POLITICI

- 21. januara 1993. godine -

B E O G R A D

STENOGRAFSKE BELEŠKE
sa proširene sednice
SAVETA ZA USAGLAŠAVANJE STAVOVA
O DRŽAVNOJ POLITICI

održane 21. januara 1993, sa početkom u 17.10 č.

Prisustvovali su: akademik Dobrica Ćosić, predsednik Savezne Republike Jugoslavije; Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije; Momir Bulatović, predsednik Republike Crne Gore; Radoje Končić, vršilac dužnosti predsednika Savezne vlade; Ilija Đukić, savezni ministar za inostrane poslove; Pavle Bulatović, savezni ministar za unutrašnje poslove; prof. dr Svetozar Stojanović, specijalni savetnik Predsednika SRJ; Milo Đukanović, predsednik Vlade Republike Crne Gore; Radovan Božović, predsednik Vlade Republike Srbije general pukovnik života Panić, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije; general pukovnik Vladimir Vojvodić, načelnik Sanitetske uprave Vojske Jugoslavije; Radovan Karadžić, predsednik Predsedništva Republike Srpske; Nikola Koljević, član Predsedništva Republike Srpske; Momčilo Krajišnik, predsednik Skupštine Republike Srpske; general pukovnik Ratko Mladić, komandant Vojske Republike Srpske; pukovnik Zdravko Tolimir, pomoćnik komandanta Vojske Republike Srpske; Miodrag Lekić, ministar inostranih poslova Republike Crne Gore; Petar Vajović, sekretar Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici.

DOBRICA ĆOSIĆ: Otvaram sedmu sednicu Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici. Dnevni red ste dobili, uz poziv za ovu sednicu. Predložio bih da proširimo dnevni red sa informacijom o razgovorima sa Emilijom Kolombom¹, koji se neposredno tiču ženevskih pregovora. Smatram da bi bilo racionalno da razgovor počne sa izveštajem Radovana Karadžića o odlukama Skupštine Republike Srpske.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nakon ženevske konferencije imali smo sedam dana;² bilo je pitanje šta treba raditi sa predloženim ustavnim principima, s obzirom na to da su šokantno delovali na nas; tj. nude nam mnogo manje nego što sada imamo; sada imamo nepriznatu državu koja funkcioniše odnosno obezbeđuje nam slobodu, naravno po cijenu oružja i po cijenu života naših branilaca; ali, u osnovi to je zametak jedne države – da li konstitutivne jedinice u okviru Bosne i Hercegovine, ili nezavisne, to je pitanje i vremena i pitanje za razmatranje. Narod se, zaista, navikao na ideju da više nikada neće biti pod Alijinom vlašću; pa se polako navikava na ideju da će jednoga dana biti neka srpska federacija, iako je prisutna svijest da to možda neće biti sutra, nego da je to jedan daleki cilj. Ali, u osnovi, unitarne Bosne građanskog tipa ili unitarne Bosne u kojoj majoritet Muslimana dolazi do izražaja, neće biti. A, ako neke Bosne bude, onda će biti neki naši delegirani ministri, na koje ćemo mi da zaboravimo i da tamo šaljemo one do kojih nam je najmanje stalo – prosto da statiraju u nekoj konfederalnoj strukturi centralnih organa. Dramatičan tok poslednjeg turnusa u Ženevi odrazio se i kod naroda i boraca. Ali, možemo da kažemo da je mnogo manje bilo odbijanja i negativnih reakcija, nego što smo mi očekivali. Narod je shvatio da je to jedan predah.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je još jedan dokaz da niste bili u pravu.

¹ Emilijo Kolombo (Emilio Colombo, 1920–), italijanski diplomata i političar. Premijer Italije 1970–1972, ministar inostranih poslova 1980–1983, i ponovo 1992–1993.

² Posle druge runde pregovora u Ženevi (11–12. januar 1993), na kojoj se srpska delegacija složila sa izmenjenim tekstom Ustavnih principa, pa vratila u zemlju da privoli Narodnu skupštinu Republike Srpske da odobri ovaj pomak.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mi smo bili u pravu; da nije bilo dramatičnog toka, oni bi mislili da smo ih izdali. Ovako su shvatili da smo morali da prihvatimo nešto, da izvučemo maksimum koji se može, u tom trenutku, izvući. Što se tiče rukovodstva i poslanika, tu je vladala velika podjeljenost; čak, na početku zasedanja, ubedljiva većina poslanika je bila protiv toga, jer se tu izvlače dalekosežni sudbinski zaključci, kao da „gubimo nevinost“ – ako ovo prihvatimo, onda smo „polomljene kičme“ i nikada se više nećemo vratiti na neku putanju za koju smo se opredelili. Bilo je vrlo teško na Skupštini; imali smo veoma teške sastanke Kluba poslanika. Ali, u osnovi, istupali smo sa onim u šta smo uvjereni; da papir daje, doduše, manje nego što smo mi planirali da ostvarimo u ovom trenutku, ili nego što sada imamo; ali, isto tako daje manje centralnoj vlasti; ima dosta dvosmislenosti u tom papiru, koji mi možemo tumačiti u svoju korist; čije nam preciziranje sada ne bi odgovaralo, jer bi nam onemogućilo tumačenja koja su u našu korist. U osnovi, čulo se puno riječi, sa dosta emotivnog naboja, sa dosta tuge i žaljenja za nečim što nam se čini da nam je ovoga puta otrgnuto „iz ruku“; međutim, Srbi su izuzetni legalisti i oni misle, kada se nešto prihvati, da je ono prihvaćeno u najgoroj formi i da se neće moći mijenjati i da treba biti odan tom zakonu, koji se prihvata – da se mora potpuno poštovati.

Naravno, pred javnošću nismo mogli sve reći; ali, na Klubu poslanika smo mogli da kažemo da će ovaj proces izroditi mnoge nove okolnosti koje će nam omogućiti da, sa nekoliko međukoraka, jednoga dana ostvarimo naše ciljeve, ali u ovom trenutku možemo da obezbijedimo nešto što je za nas bio samo san. Naime, bio je san da se mi Srbiji obraćamo 45 godina; ili da imamo veze sa Srbijom. Akademik, Srbin, koji bi bio primljen u Srpsku akademiju nauka, nije mu trebala gora karakteristika tokom ovih 45 godina, recimo, kao Ekmečić³, Sveti, Koljeviću, itd. Čak i kada bi se ispunilo ovo, kako jeste, dobili smo priliku da se sa njima stalno „gložimo“, borimo da sačuvamo mnogo svojih prava – da ujednačimo školstvo, zdravstvo, informisanje, kulturu; da sve objedinimo sa Srbijom, da bude jedin-

³ Milorad Ekmečić, (1928–), istoričar. Do 1992. profesor na sarajevskom Filozofskom fakultetu. Iste godine prelazi u Beograd, gde ulazi u radni sastav SANU.

stveno; tako da smo, realistično orijentisane poslanike, uspjeli da dobijemo za tu varijantu; 55 je glasalo – za; 15 – protiv; a jedan – uzdržan; ukupno ih je 72, jedan nije glasao; verovatno je otišao za vreme glasanja.⁴ Mogu da kažem da je bilo puno analiza, koje su stajale. Samo, moram da kažem da je naše tumačenje ovih principa depresivno; uglavnom, svi smo ih tumačili u njihovoj najgoroj varijanti, najgoroj izvedbi; pa i u toj najgoroj izvedbi, čini nam se da možemo da obezbijedimo određenu autonomnost i slobodu; najgora izvedba bi bila ukoliko bi se podrazumijevalo da mi, za sva vremena, pripadnemo jednoj državi, sa čvrstim centralnim mehanizmima, mada se ja nadam da to neće biti tako.

Mislim da nam je bilo neophodna ova pauza od sedam dana; da smo išli naglo – za dan-dva – u narodu bi bilo velike konfuzije. Međutim, pomogli su nam i naši mediji, potpuno autentično, bez ikakvog našeg brifovanja, da se shvati realističnost trenutka i da se shvati da je ovo jedan manevar, poluprihvatanje nekih nebuloznih predloga i koncepata, koji se kasnije mogu realizovati u našu korist; odnosno, biti bolje nego što sada izgleda. Mislim da na naše poslanike nije puno uticao sukob između Hrvata i Muslimana; mada, moram da kažem da nas mnogo raduje i da je, u stvari, autentičan sukob, da i naši, gdje mogu, pomognu da se taj sukob produbi. Ali, u osnovi je došlo do pucanja jednog neprirodnog saveza i Muslimani su, ja mislim, shvatili potpuno da im je ovo treća greška u XX vijeku da svoj „čamac“ vežu za Hrvate, koji sada nemilosrdno tuku. Čini mi se da su Hrvati procijenili da je nastupio trenutak za završni udarac Bosni i za potpunu demilitarizaciju od Muslimana i povezivanje Herceg Bosne⁵ sa Hrvatskom – vjerovatno sada samo suštinsko, a kasnije i formalno. Mislim da ćemo kod naroda uspjeti da održimo visok moral i dobro raspoloženje u odnosu na ovaj projekat, na ustavne principe; jer, pravljenje ustava pružiće priliku da ponovo „natežemo konopac“ i da otrgnemo što više možemo za sebe; konačno, koliko dobijemo za

⁴ Radi se o nastavku 24. sednice Narodne skupštine Republike Srpske, prekinute 8. januara pa nastavljene po povratku delegacije 20. januara 1993.

⁵ Hrvatska zajednica (republika) Herceg Bosna proglašena je novembra 1991. kao entitet hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Vašingtonskim sporazumom od 18. marta 1994. ulila se u Federaciju Bosne i Hercegovine.

sebe, toliko da oslabimo centralnu vlast da ne bi mogla da se ustoliči i održi tu državu na duže vrijeme. Sigurno će biti problem sa mapama. Problem je što kod naroda postoji osjećanje, koje postoji i kod nas, s tim što mi za to dobijamo potvrdu u nekim informacijama, da se raspoloženje prema Srbima u svijetu neće značajno popraviti, da će zemlje, koje su želele da promjene kurs ovom našom odlukom, dobiti jedan argument da taj kurs promjene; tu se misli na Rusiju i Englesku; međutim, da ostale zemlje, prije svega Njemačka, možda čak i Amerika, osim ako Klinton⁶ nešto ne promjeni, neće mjenjati odnos prema Jugoslaviji, Srbima, Srbiji. Imamo nekih informacija da će za mjesec – mjesec i po dana biti ustanak na Kosovu i da će inicijator tog ustanka biti Rugova;⁷ da on radi po njemačkom receptu i pod njemačkim nadzorom.

Mape su kritičan momenat; mislim da će oni biti ponovo veoma bezobrazni i ultimativni i da će biti krajnje nepravedni prema Srbima. To je kritični momenat ove Konferencije. Mi moramo da nađemo manevar kojim ćemo mape da gurnemo u neku ekspertnu grupu i, uz to, da inaugurišemo demokratski princip u pravljenju mapa; pri čemu, mislim da bi naša metodologija bila najbolja; a to je da se izdvoje opštine koje u ovom trenutku nisu sporne ni po kojem osnovu; a onda da se izdvoje područja koja jesu sporna i da se na tim spornim radi u nekoj ekspertskoj grupi, vodeći računa o komunikacijama, infrastrukturi i, konačno, o slobodnoj, odnosno demokratski izraženoj volji stanovnika naseljenih mjesta. Ako bi to bilo tako mi bismo izvukli jako puno, od sadašnjih 43 posto teritorije, najmanje na 55 odsto; čak i da ne računamo čitavu Posavinu da pripada nama; mada, recimo, po površini teritorije u Posavini, imamo više od 50 odsto; a sa stanovništvom se primičemo polovini, u predratnoj varijanti. Sada, sa naseljavanjem izbeglica iz centralne Bosne, čak da se tamo

⁶ Vilijem – Bil Džeferson Klinton (William Bill Jefferson Clinton, 1946–), guverner Arkanzasa. Kao kandidat Demokratske stranke postao 42. predsjednik SAD (1993–2001).

⁷ Ibrahim Rugova (1944–2006), albanski političar sa Kosova, doktor književne teorije. Vođa Demokratske lige Kosova, inspirator pasivne rezistencije i bojkota srpskih vlasti. Izabran na paralelnim izborima za predsjednika Kosova 1992, na kojoj će funkciji ostati do smrti.

vrate svi Hrvati, mislim da bismo mi imali preko 50 odsto. Razmišljali smo da zato ne problematizujemo provinciju br. 3; o njoj da čujemo i da ne tražimo nikakav koridor; držimo je vojnički i po stanovništvu. Nigde nije napisano da je br. 3 hrvatska provincija, zbog toga bi se našla u srpskim rukama, kao što i jeste.

RATKO MLADIĆ: U vojnom papiru piše da se hrvatska vojska povlači u provinciju br. 3; navodi se: „Povući se u provinciju br. 7 i 3; mješovita hrvatsko-muslimanska u br. 8;“ itd.

RADOVAN KARADŽIĆ: Stavljaju do znanja šta su mislili?

RATKO MLADIĆ: Da.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ja ne znam taj vojni papir.⁸

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tu ima odgovor. Pošto je mešano stanovništvo, hrvatska vojska ne može da se povuče u provinciju br. 3.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da, ne smijemo da prihvatimo vojni papir bez rezervi, odnosno bez izuzetka; neka se provuče „kroz“. Jednom riječju, mislim da nismo pogrešili da u ovoj fazi nismo za sada izgubili ništa; dobili smo neki predah i može se računati da smo dobili neku diplomatsku pobjedu bez neke velike štete po nas; ako im ovo ne posluži da na mapama „zaglavimo“, a oni onda da traže da se formiraju državni organi, čak i prije marta i delimitacije i bez mapa, na tripartitnoj osnovi tri naroda; to bi onda poništilo svaku našu borbu i narod to sigurno ne bi prihvatio; samo bi rasplamsalo borbu. Velika opasnost može biti, recimo, da oni jednostavno odustanu od mapa i da kažu da se sada prvo formiraju neki državni organi, da se uspostavi vlast.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To nije opasnost, to ukida Alijinu Bosnu. Možete tripartitno da idete onda na islamsku konferenciju.

⁸ Misli se na tekst „Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 12–13. Uz ovaj tekst sa postojećim aneksima, Mladić se koristi i beleškama pravljenim u Ženevi na panelu koji se odnosio na vojna pitanja.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ako uspostavi centralnu vlast, a nema provincijskih vlasti, onda je to katastrofa.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Počnite da formirate vlast onde gde ste zauzeli; za njih je katastrofa.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne, to je sada najveća katastrofa; nema provincija, nema lokalne vlasti.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Provincije uspostavite gde vi mislite.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ne mogu to da urade, jer je u tekstu izričito rečeno da će biti vlast postavljena na teritorijalnoj osnovi; znači da bi ukinuli princip koji su usvojili.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Može sve silom.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne očekujem ništa ni dobro ni lako; očekujem da zapnu na mapama i da nas teško oštete; i, eventualno, kroz to oštećenje da nas onemoguće da formiramo bilo šta svoje, bilo kakvu autonomnosti; da nam to ultimativno nametnu; ili, da se „zaglavi“ na mapama, u međuvremenu da traže da se formiraju zajednički organi i da država počne da funkcioniše. Hrvati su do sada držali sve svoje predstavnike u zajedničkim organima. U međuvremenu, oni su pljačkali; a i dan danas; finansijski sve prelivaju. Oni su zadivljujuće zreo narod, apsolutno nemilosrdan u ostvarenju svojih ciljeva; nešto od nemačkog tipa.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Radovane, zar nema mogućnosti ako se „zaglavi“ na mapama, da mi guramo vojni papir i da dođemo do primirja?

RADOVAN KARADŽIĆ: Najbolje bi bilo kada bi se na plenarnoj sjednici zaključilo da mape formiraju ekspertne grupe, a da se govori o primirju. Mi faktički držimo i sporna i nesporna područja. To bi bilo najbolje. Mi svakako ne možemo gore proći, moramo bolje; jer,

nešto ćemo „iskamčiti“ tokom rada na mapama. Vjerujem da su oni na to i računali, Srbe da oštete u teritorijalnom pogledu; jer će morati Srbima nešto da vrate. Naša obespravljenoost u pogledu infrastrukture, industrije, rudnog bogatstva itd., nešto preko čega oni ne mogu preći. Isto tako, to bi im bio sankcionisan rezultat negativne diskriminacije prethodnog perioda protiv Srba, gdje ništa nije ulagano u srpske krajeve; to je strašno siromašno. Mi imamo 65 odsto teritorije, oko 35 odsto stanovništva; a 25 odsto učešća u nacionalnom bogatstvu, sa tendencijom daljeg opadanja. Dakle, da je ostala onakva Bosna i da su oni ušli u Jugoslaviju sutradan mi Srbi bismo pali na 20, pa ispod 15 odsto učešća u nacionalnom dohotku; bili bismo puka sirotinja i vjerovatno bismo se za pet godina preselili u bogatije krajeve u Srbiji. Ovako, ipak je erozija srpskog teritorija u Bosni zaustavljena, čak i sa ovih 43 odsto koliko su nam sada predvideli. Prva naša briga u mapama mora biti integrisanost prostora, odnosno kontinuitet; pa onda količina, a zatim kvalitet; posle kvalitet, pa količina. Dakle, prvo treba da budu povezane; drugo, da budu kvalitetne; da nam neki naši bogati krajevi pripadnu; da nam to ne otuđe, a onda da se borimo za procenat. U osnovi, mislim da moramo preći 50 odsto u ovim nagađanjima. Oni će morati da nam prihvate nešto od 50 do 55 odsto teritorije; to bi potpalo uglavnom na ove koridore, odnosno na ove dijelove koji treba da spoje cazinsko-romanijsku regiju sa Srbijom, preko Zvornika; i, gore, u Posavini.

Inače, moram da kažem da su Hrvati dobro prostudirali šta zauzimaju i šta traže od kopredsednika. To su sve izuzetni elementi. Oni su, recimo, po ovim mapama njima dali slivove rijeka. Trudili su se da rijeke ne budu prirodne granice među provincijama i da mogu i jedna i druga provincija da ih koriste; nego su davali slivove rijeka pojedinim provincijama; tako su prešli na desnu stranu Une potpuno neopravdano i dali sliv rijeke Une Muslimanima. Sliv rijeke Bosne, gotovo u cijelosti, dali su Muslimanima; osim na ušću, deo Hrvatima. Zatim, čitav sliv rijeke Neretve su dali Hrvatima, gdje su ogromne energetske mogućnosti već sada instalirane, s mogućnošću da se i dalje instaliraju. Hrvatska inače nema struje i tu se očigledno vodilo računa. Neko je iz tog njemačkog lobija, koji tu pomaže, vodio raču-

na da Hrvatska dobije ono što želi; prije svega, struju. Konačno, prema geološkim mapama koje imamo od naših stručnjaka, pokazuje se da su i velika nalazišta boksita, između Mostara i Nevesinja, pripala najvećim dijelom – tri četvrtine, Hrvatima; sliv rijeke Drine su, manje-više, predviđjeli Muslimanima. Tako da je to pitanje na kome ne smijemo popustiti; moramo se izboriti i kroz faktičko stanje i kroz Konferenciju da se srpska imovinska prava zaštite, odnosno da dobijemo kvalitetan dio zemlje. Ne znam da li će se raditi na vojnom papiru; general Mladić će vam reći koje su najveće opasnosti. Što se mene tiče, većinu toga bih mogao da prihvatim, osim kontrole i pomjeranja naoružanja. To je i suviše preuranjeno; mi gubimo stratešku ravnotežu ako damo bilo kakvo oružje pod kontrolu, ili ga pomjerimo, jer njih ima jako mnogo. Mi nemamo puno pješadije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Osetljivo je pitanje šta je kontrola, a šta je posmatranje.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ako je posmatranje, mi ćemo to dati; nema nikakvog problema; opservacija, supervizija, mogu da stoje kod oružja i da prate svaki pokret. Kontrola je kada oni uzmu zatvarače i zaključaju svoj magacin.

RATKO MLADIĆ: Kada je kontrola, ne može se koristiti; jer, skupljaju ga na određene lokacije i stavlja se pod kontrolu UNPROFOR-a; a kada je supervizija, kada smo, napadnuti, možemo odgovoriti.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je razlika u jeziku.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Ne predviđa se da oni kontrolišu.

RATKO MLADIĆ: Oni ne predviđaju da preuzmu naoružanje; znači, ne preuzimaju ga; ali, kada je kontrola, stave ga, kao u „saksiju“ i ne možete ga koristiti ako budete napadnuti; bar je tako Oven objasnio.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Sećate se, tvoja primedba je upravo bila ta, jer si se plašio; međutim, oni će odmah da insistiraju na prestan-

ku neprijateljstva, razdvajanju snaga; tu se morate složiti; ili da se ovde danas dogovorite. Znači, prestajanje neprijateljstva i razdvajanje snaga.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pod razdvajanjem smatraš udaljavanje od dometa oružja.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Da. I povlačenje oružja prema kalibru, na tzv. ivicu dometa. Na tome morate da se složite. Mi sa njima, za ostalo, možemo tri-pet meseci da pregovaramo; to je komplikovano. Treba tu biti lukav, da ne kažem inteligentan. Ali, Ratko, o ove tri stvari moramo da se složimo i ti si se složio u principu – ovo što govori Karadžić. Normalno da nećeš da dozvoliš da ti tu prednost neko onemoguću u prvoj fazi; a posle – o tom-potom.

RADOVAN KARADŽIĆ: Terminološki moramo videti šta znači razdvajanje snaga u sukobu. Mogu da kažem da ima mnogo mjesta, na kojima ne možemo da se pomjerimo kilometar nazad.

VLADIMIR VOJVODIĆ: To je i rečeno: „u pojasevima“; verovatno taktička situacija ne dozvoljava da se povlačite, jer nemate gde. Rečeno je da će to posebno da se reguliše. Prema tome, o tom potom ćete da razgovarate; to je slučaj Sarajeva. Hrvati su insistirali, uz pomoć Muslimana, da se za pet dana deblokira Sarajevo; to će vas brzo naterati i prevariti; zato treba da se dogovorite. Znači šta je tamo neprijatno? Kada Mladić uzme reč, niko mu ne može pomoći; on ga pita i on tog momenta mora da odgovori; druga je stvar što se moramo ranije dogovoriti. Uvek su pitanja takva da može da se iznenadi i da mu se ne može pomoći. Ili, ako uzme reč general Radinović,⁹ on samo može da kaže da se lično ne slaže; ali, to ništa ne znači, jer je on posmatrač, odnosno svedok. Zato to mora dobro da se razradi.

⁹ Radovan Radinović (1939–), general-potpukovnik. Pored Vojne akademije doktorirao na Fakultetu političkih nauka. Do penzije predavao strategiju u Centru visokih vojnih škola. Svedočio kao ekspert odbrane u nekoliko slučajeva pred Haškim tribunalom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li ste dobro sve detalje proučili?

VLADIMIR VOJVODIĆ: Jesmo, sa naše strane.

RADOVAN KARADŽIĆ: Imaju li Moma i Nikola¹⁰ šta da dodaju u odnosu na ovaj politički dio?

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč u načelnoj debati?

NIKOLA KOLJEVIĆ: Mi treba da vidimo ovo vojno; šta ima irelevantno iz vojnog papira; da se dogovorimo šta možemo, šta ne možemo, a šta moramo.

RATKO MLADIĆ: Iz vojnog dela papira, ja sam zahtevao na prvoj rundi pregovora da se u preambuli dokumenta unese neizostavan stav: da se povuku sa prostora Bosne i Hercegovine oružane formacije Hrvatske i da povlačenje počne u roku od 48 časova, a da ne traje duže od pet dana od momenta stupanja na snagu sporazuma. Nambijar¹¹ je prihvatio moj zahtev da se stavi poštovanje Rezolucije 787.¹² Međutim, ona je u jednom stavu bila neprecizna, imala je dvostruko značenje. „One se moraju povući ili da se prepotčine“, što je u tom momentu odgovaralo, i tako su maskirali svoje oružane sastave na prostoru Bosne i Hercegovine Hrvati. Ja sam tražio da se izmeni taj stav iz Rezolucije i da bude: „bezuslovno povlačenje tih snaga“. Halilović¹³ je tražio da bude i Rezolucija 752 koja se ranije odnosila na

¹⁰ Momčilo Krajišnik i Nikola Koljević

¹¹ Satiš Nambijar (Satish Nambiar, 1936–), indijski general. Prvi komandant UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji, od marta 1992. do marta 1993. Koordinator grupe za vojna pitanja na Ženevskoj konferenciji.

¹² Rezolucijom SB 787 (16. novembar 1992) pozvane su zaraćene strane da razmotre nacrt ustavnog uređenja i mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, koji je bio nukleus Vens-Ovenovog plana.

¹³ Sefer Halilović (1952–), ratni načelnik generalštaba Armije Bosne i Hercegovine. Posle rata političar u BiH, ministar za izbeglice i raseljena lica. Optužen za ratne zločine, predao se Haškom tribunalu 2001, koji ga je 2006. oslobodio optužbi.

povlačenje JNA¹⁴; pošto se JNA povukla, ja nisam imao nikakvih primedbi, jer se ona faktički povukla; nije imala primedbi ni vaša delegacija.

Sledeće: tražio sam, ali nije uvaženo; tada nisam znao, pa ću sada tražiti da uđe u zapisnik: „da se raskine vojni savez između Tuđmana i Alije Izetbegovića o ratu protiv Srba u Bosni; zatim, da Alija Izetbegović povuče svoju odluku o proglašenju ratnog stanja i objavljivanju rata srpskom narodu u Bosni i Hercegovini. U tome bi trebala da me podrži delegacija Vojske Jugoslavije, jer je on tom svojom Deklaracijom objavio rat Jugoslaviji, odnosno Srbiji i Crnoj Gori i JNA. Sledeće: dopunićemo, u Glavnom štabu smo se dogovorili, stavom: „da se strogo kontroliše i obezbedi sprovođenje embarga na uvoz naoružanja na prostore Hrvatske odnosno Bosne i Hercegovine“. Imamo dokaze; dobro bi bilo da imamo i video zapis o zapleni broda u Grčkoj i Napulju. Sledeće: „da se povuku svi plaćenici iz islamskih zemalja sa prostora Bosne i Hercegovine“. Šta je bitno? Ovaj papir je vrlo suvoparan; može posle svakako da se tumači; ja sam postavio niz pitanja: recimo: „Kako bi tekao proces razdvajanja snaga?“. Mi moramo razraditi tehnologiju na vojnoj grupi. Mi smo tražili da budu prekinuta neprijateljstva na linijama, gde su se našle snage da se to stanje „zamrzne“; i da se snage razdvoje snagama UNPROFOR-a. Muslimanska delegacija je to odbila, jer su oni u tom „zamrzavanju“ videli priznavanje faktičkog stanja i cepanje jedinstvene Bosne.

Kako bi to bilo? Ja mislim da bi linija fronta, gde je sada, trebala da bude stvarna linija i razdvajanje snaga moglo bi da bude u dometu dvotrećinskog naoružanja – od ose, linije fronta. Oni su ovde predviđali da se ukinu položaji, da nema defanzivnih, itd.; ali, mi to ne možemo da prihvatimo; naročito, u gradovima; ako se, na primer, u Sarajevu pomerimo kilometar-dva, sa nekom vrstom oružja, pošto oni imaju više pešadije, oni bi to preuzeli. Znači, od stvarne linije fronta, moglo bi se pešadijsko oružje odvući sa jedne i s druge strane na 400 metara; to je 800 metara i to već nije efikasan domet lakog

¹⁴ Rezolucija SB 752 od 15. maja 1992. odnosila se na povlačenje hrvatskih trupa, ali pre svega snaga JNA iz Bosne i Hercegovine.

pešadijskog naoružanja. Minobacači i ostala artiljerija na dvotrećinski domet od te linije; tako da onih 400 metara, na koje se mi izmičemo, to bude i za njih i za nas – pojas glavne zaprečne vatre, u kome je dozvoljeno samostalno otvaranje vatre radi zaštite jedinice. To ću ja njima stručno objasniti kako bi trebalo. Drugo, oni su prihvatili termin „posmatranje“. Mi moramo uvesti naše klasifikacije teškog naoružanja; teško naoružanje postoji po kalibru, dometu i po masi.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ratko, ovde piše: „Odvajanje snaga i povlačenje teške artiljerije, formirana je Mešovita vojna komisija koja treba da radi sa razjašnjavanjem tih stvari“. ¹⁵ Praktično, to znači da sva sporna pitanja radi ta Mešovita komisija, koja može da se složi.

RATKO MLADIĆ: Da, ali kada mi potpišemo; ali, mi ne smemo ući u ovu klasifikaciju, kako je oni smatraju. Naša naučna podela – lako naoružanje je kalibra do 105 mm; to bi nama odgovaralo, radi toga što tu ne ulaze tenkovi T-34 i T-54; znači, laka je do 105; srednja je do 155 i teški kalibri su iznad 155 mm; a mi ih nemamo. Po dometu imamo: malog dometa – do 10; srednjeg – do 20 i preko 20 je teško. Daću im tu klasifikaciju; ako oni hoće da to prevedu na neke međunarodne standarde, ti međunarodni standardi ne važe za nas, jer mi nismo sa Kambodžom ili Amerikom u ratu; oko toga će biti još dosta problema.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je sada teško za diskusiju, u ovom sastavu. To su zaista vojno stručna pitanja, koja moraju tamo da se raspravljaju. Mi uopšte ne možemo da učestvujemo u diskusiji šta je teško, a šta je lako naoružanje.

RATKO MLADIĆ: Mi ćemo vam dati papire; mi ćemo tu, vojni stručnjaci, voditi glavnu reč.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi moramo imati principijelan stav – nema jednostranog razoružavanja – da li je neka mera jednostrano

¹⁵ „Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini“, Aneks I, „*Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 253–254.

razoružavanje ili ne? Šta je teško, šta je lako, šta je domet, itd.; ispašćemo budale da raspravljamo o vojnim pitanjima, o kojima nemamo pojma.

RADOVAN KARADŽIĆ: Principijelno bi trebalo, ne samo da nema jednostranog razoružanja, nego: nema mjera koje bi jednoj strani dale neku strategijsku tačku.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Naravno, nema jednostranog razoružanja.

RATKO MLADIĆ: Najveći je problem premeštanje vojske u provincije; to zavisi od političkog rešenja cele situacije; dok se ne definišu provincije – koja je čija, koja vojske će se gde povući, ne može biti govora. Primera radi, provincija broj 3 je definisana da bude hrvatska; a ona bi trebala da bude proglašena mešovitom – srpsko-hrvatskom provincijom, jer je tu približan broj stanovnika; oni su u Odžaku brojniji, a u ostalim opštinama: Brod, Derventa, Modrica su jedni i drugi; tu bi trebali da vodimo računa. Ne treba upotrebljavati reč: „koridor“; koridor je kada idemo kroz neprijateljsku teritoriju i onda imamo nekakav širi ili uži koridor; to je naša teritorija i tu imamo prolaz sa ostatkom naše teritorije; znači, ne koridor. Mi ćemo dati koridor Muslimanima. Na ovoj mapi, Muslimane treba da nacrtamo u Goraždu i Srebrenici, onako kako su oni predstavili Šehoviće; tu da im damo koridor kako nama, odnosno njima odgovara. Prolaz je preko naše teritorije u tom pojasu. Sledeće, bilo bi veoma složeno pitanje progresivnog razoružanja Bosne i Hercegovine. Prošli put to nisu dovoljno pojasnili. Morali bismo da vidimo na šta oni misle. Oni, izgleda, misle da to razoružaju po principu kako je razoružana Srpska Krajina – progresivna demilitarizacija.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Onda znači – nikako.

RATKO MLADIĆ: To je najkraće rečeno. Ovaj materijal ima mnogo zamki i mnogo zavisi od političkog rešenja. Rok od 15 dana ne dolazi u obzir; jer, kako predsednik Milošević kaže, bilo bi jednostavno.

Zato se mora potpisati stabilan mir koji će svi poštovati i, onda, mje-
re s jedne i druge strane. Ali, sve moramo uslovljavati isključivim
povlačenjem Hrvatske; ili da i ona bude strana u sukobu, pa da smo
onda četvorica u sukobu na prostorima Bosne i Hercegovine.

RADOVAN KARADŽIĆ: Tu ima mnogo sitnica. Treba se samo sje-
titi Dobrovoljačke ulice.¹⁶ Nama ništa neće pomoći ako Evropa bude
svjedok naših gubitaka. Mi, dakle, moramo vrlo tvrdo da se obezbije-
dimo protiv bilo kakve prevare ili vojne nadmoći. Sješćemo zajedno
i sve prostudirati, u Ženevi da se obezbijedimo. Vjerujte, Evropa bi
veoma rado vidjela kako Alija tuče Srbe; kako ih pobjeđuje na nekim
frontovima; zato je drinsko ratište od presudne važnosti za našu kri-
zu. Ako Alija bude imao uspjeha na Drini, Evropa će mu dati određe-
no vrijeme.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da se utvrdi.

RATKO MLADIĆ: Ne da se utvrdi, nego da se spoji sa Sandžakom.

RADOVAN KARADŽIĆ: Da to ojača.

RATKO MLADIĆ: Da ima suvozemni koridor za snabdijevanje
oružja iz islamskih zemalja.

RADOVAN KARADŽIĆ: Pogotovo, ako mu Hrvati sada zatvore
sve „ventile“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li još neko želi reč u debati koja je predmet
našeg razgovora?

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Ako dozvolite Predsedniče, pošto sam
amater i sa strane, nisam dovoljno u toku od početka; ali, čini mi se

¹⁶ U Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu je 3. maja 1992. muslimanske snage
su napale konvoj JNA koji se po dogovoru povlačio iz centra grada ka kasarni u Lu-
kavici. Poginulo je 42, ranjeno 73 a zarobljeno 218 pripadnika JNA.

da bi u ovoj situaciji strateški interes bio ne toliko da zahvatimo teritoriju, koliko da tu teritoriju koju zahvatimo i objektivno možemo, a ona je manja nego što želimo, učinimo vitalnom i snabdemo „arterijama“ života. Prema tome, teritorijalna veza sa Srbijom i Crnom Gorom, odnosno Jugoslavijom, mora biti osigurana na način koji je nesporan i koji nije tranzitoran. Ali, važnije od toga je da ta teritorija koja se dobije, bude što pre nacionalno homogenizovana, ali ne etničkim čišćenjem itd.¹⁷ Etnička čišćenja su podmetanja; znači, mirnodopskim procesom razmene stanovništva, odnosno migracije i imigracije, koji će teći. Važno je da život u toj budućoj Bosni bude nemoguć i da to svi pojedinačno shvate; da hrle ka svojim matičnim pokrajinama. To je strateški cilj kojem treba težiti i koji se ima ostvariti. Kada se to ostvari, kako bi rekla Demokratska stranka – „zrelo je“.¹⁸ Za nju to nije bilo, ali za nas treba da bude; onda je sve drugo stvar tehnike, uključujući i razlamanje Bosne na tri dela.

Ali, ako bi oni to sprečili, onda je cela zamisao dovedena u pitanje. Ako bi, obrnuto tome, sloboda kretanja donela slobodu nastanjivanja i mešanje sastava stanovništva na našu štetu, onda bi ovo što se dobilo postepeno erodiralo i, u suštini, u perspektivi bismo izgubili sve ovo. Prema tome, to treba da bude cilj; da ne prebacujemo teren diskusije na to da je dobar deo Srba ostao u tuđim provincijama; da zahvatimo životno sposobne teritorije i da onda podstaknemo migraciju naših ljudi ka našim matičnim pokrajinama, a drugih ka njihovim. Kako to izvesti, to je stvar za mudrost. Ali, to treba da bude ideja vodilja, po meni. Kada bi to moglo da se ostvari, moglo bi već za nekoliko godina.

RADOVAN KARADŽIĆ: Za godinu dana, za dva meseca; kada bi oni otvorili gradove – Tuzlu, Sarajevo, Zenicu.

¹⁷ Pojam „etnički čisto“ prvi put se pominje u kontekstu projekata nacionalne homogenizacije u Drugom svetskom ratu, a ponovo ulazi u jugoslovenski politički rečnik sa potresima na Kosovu početkom osamdesetih godina. Njegov derivat, „etničko čišćenje“, nastaje sa početkom sukoba u Hrvatskoj, i ubrzo se probija u sve svetske jezike da označi sistematsku represiju nad određenom grupom stanovništva sa ciljem njenog izгона sa određene teritorije.

¹⁸ Slogan Demokratske stranke za republičke izbore 1992.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pa, to je osnovno pitanje. Gde je taj dokument koji kaže gde se i u koju provinciju povlači čija vojska? Dobio sam od Vlade Vojvodića vojni tekst.¹⁹

VLADIMIR VOJVODIĆ: To je vojni, ja ne znam za drugi.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nema u političkom.

RATKO MLADIĆ: Naveden je primer, „vojska bi išla u provinciju Banjaluka“. Ima Vlado, u novijem: „Vojska bi išla u provinciju 1, 2 i 3.“

VLADIMIR VOJVODIĆ: Nema, ovo je poslednja verzija.²⁰

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovo što Jovanović kaže, mislim da se već desilo u ogromnom stepenu. Bilo nas je pola-pola u Zvorniku; sada u Zvorniku ima isti broj stanovnika, oko 50 hiljada i sve su Srbi – preko 24 hiljade Srba iz Zenice i centralne Bosne je došlo i zaustavilo se u Zvorniku. Kada bi nam Srbija pomogla time što ne bi primala izbeglice koje ne mora primiti; da ih vraća – to bi bilo veliko rješenje; recimo, da se vrate svi zapadni Slavonci i svi iz bivše Bosne i Hercegovine koji su u Srbiji, iz Doboja, Dervente, Odžaka itd. To bi bilo faktičko stanje koje više niko ne bi mogao da promijeni. Trebalo bi vratiti ne samo vojne obveznike, nego i porodice, tamo gdje rata nema i gdje je sloboda.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Radi taktičkog postavljanja, da ne bismo upali u klopku ili varijantu, oni su objasnili da su ove pokrajine i provincije iscrtali na bazi dva principa: nacionalnog i ekonomskog; ali, da im u objašnjenjima preteže to da su se trudili da te provincije budu ekonomski opravdane. Ako im je to prvi razlog i argumenat,

¹⁹ „Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini“, „*Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 253–254.

²⁰ Zvanična verzija *Sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini* ne sadrži tačne putanje povlačenja trupa.

treba maksimalno da ga iskoristimo; da ih nateramo na nužne korekcije; pa da našim pokrajinama daju malo životne energije, u smislu onoga što smo ovde čuli; neku centralu, rudnik ili neku fabriku. Loše bi bilo da insistiramo na nacionalnom; on treba da dođe sam od sebe; jer, oni su ga već prihvatili. Mi treba da insistiramo na ekonomskom, da bismo kroz njega popravili i teritorijalni izgled stvari; a nacionalni samo u onoj meri u kojoj treba da obezbedi „životne arterije“; znači, pojaseve povezivanja sa SRJ. Rekao bih to kao jedno malo upozorenje, jer nas oni „love“ na svemu što liči na etničko čišćenje ili povezivanje. Jednostavno, mi treba da se klonimo tih zamki i da njih „lovimo“ tamo gde su oni slabi.

Toliko. Hvala!

DOBRICA ĆOSIĆ: Momčilo Krajišnik, izvolite!

MOMČILO KRAJIŠNIK: Počecu od toga što je rekao gospodin Jovanović; a i Radovan je govorio u tom pravcu. Nije problem 45 posto teritorije, da li će biti 55. Ovo što su oni sada uzeli iz etnički čistih srpskih teritorija, pa dali njima – to je najveće bogatstvo naših teritorija koje smo imali. Konkretno, zašto su uzeli dio Bosanske krajine i pripojili je Cazinskoj? To je radi rudnika Ljubije i rudnika boksita u Bosanskoj Krupi. To su dva rudnika koja su sada pripala Cazinskoj krajini. Drugo, zašto su Posavinu uzeli? Tamo su dvije rafinerije – Bosanski Brod i Modriča; Odžaci – privredni objekti; dobojski kompleks.

RADOVAN KARADŽIĆ: Sa sumnjom na naftu.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Zašto su uzeli Zvornik? Uzeli su veliki objekat – „Glinicu“. Zašto su uzeli Podrinje? Tamo su hidroelektrane. Zašto su uzeli Vlasenicu? Tamo je rudnik boksita i rudnik olova. Zašto dolina Neretve? U njoj su najveća bogatstva – četiri hidroelektrane koje su dali; takođe, sarajevski basen, koji predstavlja 40 odsto kapaciteta privrede; koji mi sada držimo u sarajevskom polju. Katastrofa bi bila razmišljati o teritoriji 45 odsto, jer nisu toliko bitne teri-

torije u procentima koliko kvalitet te teritorije. U tom smislu mi moramo da razgovaramo. Mapama moramo ozbiljno prići; prvo, treba raspravljati o mapama i utvrditi sporna i nesporna područja; sporna područja treba dokazivati. Mi imamo razloge kako bi mogli da dokazujemo, ne samo ekonomski; ekonomsko dokazivanje je „mač sa dvije oštrice“ ako kažemo: „Mi smo ekonomski oštećeni, on će da kaže: sada to držite, pola vratite Muslimanima i Hrvatima“. Jer, sve ovo, što sam nabrojao, drže Srbi, osim doline Neretve, Moramo rešavati jedan po jedan segment – nešto sa politikom, nešto sa migracijom, nešto sa naseljavanjem, itd. Ali, veliki kompleksi ostaju u muslimansko-hrvatskim provincijama; ostaje Zenica, Kakanj, Zenica, Tuzla; tu je preko 60 odsto bogatstava cijele Bosne i Hercegovine.

Zbog toga smatram da treba vrlo ozbiljno prići mapama. Mape su osnov i najvažniji zadatak našeg papira. Ako bi dobili mape, sa 80 odsto nespornih područja, pa 20 odsto da ide na nekakve ekspert-ske grupe; ako bi dobili samo šume i livade, od toga nema ništa. Ovo što bi dobili – to su samo poljoprivrednici i šumari; i to nedovoljno razvijeni poljoprivrednici. Drugo, vrlo ozbiljna rasprava je bila na Klubu poslanika, jer smo preuzeli obavezu da to završimo; završili smo tako što su ljudi vrlo nevoljno za to glasali. Svako ko je glasao, glasao je radi toga što smatra da li je dao povjerenje ovom rukovodstvu ili ne. Kada bi ih intimno pitali – svi bi odbacili ustavne principe; smatrali su da je to kapitulacija, da je to odustajanje od dosta principa, koje već imamo – od Republike Srpske, samostalnosti, itd. Šta ja mislim? Ovo što mi pokušavamo da nešto dobijemo sa njima, mislim da možemo samo dobiti na taj način da iz ove Konferencije dobijemo mape; da svoju državnost, makar djelimičnu, teritorijalizujemo. Ako to ne uspjemo, mi smo ušli u jednu katastrofu. Mislim da ne bi bilo časno da opet vršimo pritisak na ljude da primaju mape, gdje je ekonomska katastrofa. Moj utisak je da smo svi mi, koji smo bili tamo, krivi što im ovako serviramo. Ali, to je sve nekako sanirano.

Zamolili bi vas da nađemo zajednički pristup: prvo, treba insistirati na mapama. Ako ne možemo riješiti mape, da se utvrdi šta nije problem, a šta je problem i pokušati diskusiju smanjiti; sporni dio ostaviti za raspravu. Ako to sada ne uradimo, nego pređemo na

vojni papir, ja ne djelim mišljenje sa gospodinom Mladićem, nisam ekspert, to ne znam, ali oni žele da nas razoružaju i ako ne budemo pristali na njihove pritiske, da oni naprave protektorat i to onako kao što je Austro-Ugarska. Mi smo dosta optimistički pričali, ali ovo je stvarnost. Veliki je broj Srba tamo, ima veliko povjerenje u vas i mislim da moramo drukčije raditi, nego što je bilo prošli put. Analizom moramo dokazivati. Svaki prosečni ekonomista će utvrditi da oni to pravo nemaju. Na kraju, neka se narod opredeljuje u koju će provinciju otići, bar po „rubnom dijelu“; ne bi se smelo dozvoliti da kažemo čija je provincija; ako to stavimo, ispašće 65 odsto srpske teritorije što nam neće dati. Ako kažemo: to je teritorija bosanske krajine – srpsko-muslimanska, a što su tamo samo Srbi, to nikome nije bitno; bitno je da će se Bosanska Krupa i Ljubija opredijeliti hoće li u Cazinsku krajinu, ili ovamo; tamo gdje se opredjeli, neka tamo ide.

Zamolio bih vas da se vrlo ozbiljno pride problemu. Veliko je ogorčenje; trećina je bila ortodoksno protiv; trećina je bila izgnana; a trećina je stidljivo glasala radi nas. Na kraju smo nas četvorica objašnjavali uporno, vodili intimne razgovore i ljudi su, na kraju, pristali.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč u načelnoj raspravi? Izvoli, Nikola!

NIKOLA KOLJEVIĆ: Iz ovoga što je govorio Momo i što je govorio gospodin Jovanović ranije, mislim da proizlazi jedna zajednička stvar, pored razlika, da je bolje insistirati kada je reč o mapama na ekonomskom principu, nego na nacionalnom. Čitav „grif“ koji su oni upotrebili sa ovakvom podelom nama odgovara ili može da odgovara, ako se izborimo za određene stvari, zato što te pokrajine, i ja sam za to da prestanemo da upotrebljavamo reč: „provincije“, nemaju nacionalnog etničkog imena. Mislim da nama, u osnovi, odgovara njihov pristup, ako se izborimo za druge stvari, jer te pokrajine nemaju etničkog imena; a kada bismo mi morali pregovarati o granicama ustupati osvojene teritorije, to bi bilo mnogo teže. Ovako, ovo je dvostruki govor, koji, ako budemo uspeli da iskoristimo, praktično radiće za nas. Ako ne uspemo, onda smo sami krivi, onda nismo bili

vešti „igrači“. Da sumiram: mislim da je ovo – sa ekonomskim principom, da se pokrije ovaj drugi, vrlo dobro i njemu bi trebalo dodati još neke druge, ako možemo. Ono što meni pada na pamet, a ima ovde imaginativnijih od mene, saobraćaj, komunikacije, ono što omogućava normalan ekonomski život jedne zemlje, moglo bi da bude isto tako dobar argument u ovoj našoj borbi za mape. Tu će biti najveća borba. Možda ići i na ovo – da su mešovite pokrajine; da nam se ne desi da nam u Posavinu dođe samo hrvatska vojska; ali, to samo kada se mora; pa mešovito imenovati, sa ovim argumentima – postotka stanovništva, itd. Ono što je moj utisak o našem narodu, a ja sam mnogo putovao po našoj Srpskoj Republici i bio na mnogim frontovima, narod ćemo morati dobiti za sebe – politički za ovakvo opredeljenje, jer je to narod koji se bori, koji gine; 15 žrtava je u proseku dnevno; ne treba da vam kažem šta to znači, moraćemo da razvijemo jednu veliku političku aktivnost da bi dobili narod za ovo i da razvijemo ovu aktivnost naseljavanja, homogenizacije dok ima vremena; ali, to su naši poslovi; tražićemo vašu pomoć, gde je budemo trebali, to nije za Konferenciju. Za Konferenciju mi se čini još jedna stvar jako bitnom: ako se ultimativno nastavi stil Konferencije, kao što je počeo i kao što je do sada bio, naši ljudi su – svi, i oni koji su glasali – za, rekli: „Vi znate kako Srbi gledaju na ultimatum i sećate se iz istorije 1914. godine i 1941. kako su odgovarali na ultimatum.“²¹

Mi moramo naći određenu tačku, uzimajući u obzir sve elemente – kako će ići tok Konferencije i kao će se drugi „igrači“ ponašati – gde će biti naša poslednja tranša, iza koje se više ne može pristajati. Bilo bi mi drago da ne bude te „poslednje tranše“; ali, to bi mi bilo jako krivo da budemo zatečeni njihovim pritiskom, lukavstvom, podelom uloga i da dođemo do poslednjeg da kapituliramo, a da i ne

²¹ Austro-Ugarska je 23. jula 1914. uručila ultimatum Srbiji, zahtevajući zadovoljenje i saradnju srpskih istražnih organa nakon ubistva prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Srbija je prihvatila sve tačke sem jedne, nakon čega joj je Austro-Ugarska objavila rat 28. jula, čime je otpočeo Prvi svetski rat. Kraljevina Jugoslavija je 25. marta 1941. pristupila Trojnom paktu, ali je vlada koja je ovu odluku donela srušena vojnim pučem 27. marta, nakon čega su članice Trojnog pakta napale Jugoslaviju i okupirale je tokom Aprilskog rata.

znamo. Mislim da je danas, na savetovanju, Antonije Isaković rekao da je najveća opasnost ovo našeg istorijskog trenutka da nema „kosovske bitke“; da je sve pomalo nevidljivo i samo od sebe i, odjednom, da se nađemo u „turskom carstvu“. Ne bi valjalo.

DOBRICA ĆOSIĆ: To je period od maričke bitke do kosovske.²²

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Onda je bilo pet stotina godina ćutanja a ovako imamo pet godina aktivnog rada.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Ovde nije pomenuto, ali moje informacije iz Ženeve su da će njihov metod rada na mapama biti da se načelno prihvate, to i Vi generale znate; ali da neće ultimativno tražiti prihvatanje svih mapa. Nama to daje prostor; ako se to desi, onda nam je lakše. Ovo što je Momo govorio, o spornim i nespornim, bila bi velika taktička prednost; da pokažemo saglasnost u celini; iako ima još nekih malih procenata oko kojih se još „duži“ i na taj način se dobija manevarski prostor.

DOBRICA ĆOSIĆ: Stojanović!

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Prvo, hteo bih da podsetim na jednu premisu u pristupu međunarodne zajednice. Postoji kontradikcija između pristupa SAD i Evropske zajednice. Evropska zajednica, to će vam svako od „Dvanaestorice“ reći pod uslovom da nema svedoka, ni u kom slučaju neće dozvoliti formiranje muslimanske države. Na žalost, posao Srba je po njima, jer su im Srbi jeftini, da ponovo onemoguće formiranje muslimanske države. Opet je to neka vrsta Krajine, samo na drugi način. Pošto nemaju koncepciju nacionalnih država nego su uobrazile da su čisto građanska država zbog načina na koji su nastale i zbog svog interesa u nekoliko muslimanskih zemalja – ekonomskih, političkih, strateških, vojnih i drugih – Sjedinjenim Američkim Državama je to svejedno. To je sukob. Mi smo sada upali

²² Marička bitka (1371) i Kosovska bitka (1389) bile su neuspešni pokušaji srpskih feudalaca da zaustave prodor Osmanlija.

u taj žrvanj gde i jedna i druga strana postupaju drugačije. Jedni navaljuju na Srbe, jer misle da Srbi hoće da formiraju nacionalnu državu; to su Amerikanci, oni su protiv nacionalne države; a Evropa hoće pomoću Srba da spreči formiranje muslimanske države. Mislim da je to premisa od koje treba poći u razmišljanju. Druga stvar, ako sam vas sada ovde dobro razumeo – Vlatko je o tome počeo, je da znači ovako: mi smo sada borci protiv etničkih provincija; mi smo za one što se zovu efektivne, sa ekonomskom podlogom koje mogu da žive. Znači, mi ne insistiramo na etničkom principu. Odjedanput, mi se pojavljujemo kao oni, zato što smo stavili pod svoju kontrolu, koji sada ne idemo više eksplicitno sa etničkim, nego sa onim drugim kriterijumima.

Mi nećemo govoriti mimo vas što vi budete govorili; hoću samo da shvatimo ono što bi bio zaključak. Ako je to tako, onda je to vrlo dobro, lukavo i vrlo mudro; s tim što onda treba insistirati, po mom mišljenju, kada dolazi do razgraničenja, tobože primarno ili samo po ekonomskom kriterijumu, onda da se mora voditi računa da su tri naroda u to ulagala; srpski narod je takođe ulagao i ne može biti ostavljen bez ekonomskog blaga, industrijskih postrojenja, izvora sirovina i bez izvora električne energije. Na kraju krajeva, oni insistiraju na pravljenju deobnog i ekonomskog bilansa, kada je reč o raspaloz Jugoslaviji. Zašto se onda ne bi vodilo računa i o tom unošenju u zajednički bilans Bosne i Hercegovine putem investiranja celokupnog stanovništva, pa se onda taj kriterijum mora uzeti? Ako je to tako, i iz nekih političkih razloga treba pokušati da se izvede jedan „manevar“ na ženevskoj konferenciji. Treba uvući, ako je ikako moguće, „u igru“, makar na ekspertskom nivou, stručnjake pet stalnih članova Saveta bezbednosti; da bi se Kina i Rusija uvukle preko eksperata; recimo, ekonomski geograf. Zašto ne bismo predložili da hoćemo da dobijemo, kada je reč o ekonomiji i njenoj raspodeli na toj teritoriji, činjeničku ekspertizu pet vodećih ekonomskih geografa iz pet stalnih članica Saveta bezbednosti; to bi bio njihov čisto činjenički izveštaj – ekspertski, a ne politički; znači, gde se šta nalazi, gde se šta predlaže da uđe i u koju provinciju; kako je raspoređeno itd. Nama je to potrebno i zbog toga što su se Rusi ponudili, a mi smo dali

pristanak, da oni pošalju nekoga ko bi bio stalno prisutan u Ženevi; oni žele da budu uključeni u koordisanje na neformalan način, u savetovanju da budu „pri ruci“. Treba uvući, ako je moguće, i Kinu. To bi bio taj „manevar“: Vens zastupa Ujedinjene nacije i pet članova Saveta bezbednosti; on ne zastupa Rusiju i Kinu, jer se zna koga on zastupa; a sa druge strane, lord Oven zastupa Evropsku zajednicu; tako da su Rusija i Kina isključene. One mogu da pričaju nešto na marginama Konferencije i da nešto doprinose, ali ih treba uvući gde god je moguće, čak i politički. Ako nije moguće, onda bar preko nekih ekspertskih grupa.

Hteo bih još nešto da vas pitam. Mislio sam da će biti vrlo težak naš položaj u provinciji br. 3. Sada čujem da to nije tako. Prema tome, kao taktika bi se moglo uzeti da dramaturgizujemo oko provincije br. 3; kao da se nešto strašno dešava protiv nas, da bismo u poslednjem trenutku, pošto nam je situacija bolja od one koju prikazujemo, nešto tobože popustili da bismo nešto drugo dobili; znači, da „igramo igru“ kao da nam je sada provincija br. 3 tragična. Koliko sam vas dobro razumeo, mi sada imamo tu dobru situaciju, bar u južnom delu.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Treba je samo zaboraviti i na kraju o njoj raspravljati.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Znači, ne ići sa rečju „koridor“?

RADOVAN KARADŽIĆ: Nju ćemo poslednju problematizovati, zato što je naša.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Mi vama ostavljamo taktiku. Predlažem još jednu stvar: za način našeg učešća, Savezne Republike Jugoslavije, prvo, mislim da šef naše delegacije treba na početku da stavi do znanja da poštuje dogovoren princip konsenzusa za pravljenje ustava Bosne i Hercegovine, a ne samo za menjanje tog ustava. Ova Konferencija, koja je te principe usvojila, ne može sebi da „skače u usta“, pa da kod mapa ili bilo kog kriterija i problematike ponaša mi-

mo principa konsenzusa. Ekspertske grupe mogu da predlažu šta god hoće, ali to više ne može biti „uzmi ili ostavi“; znači, da Predsednik Savezne Republike Jugoslavije naglasi da ćemo mi samo dalje učestvovati i pomagati, ako se Konferencija drži principa na kojem je insistirala kada je reč o ustavnim principima o Bosni i Hercegovini; znači, princip konsenzusa i na Konferenciji, tri strane – da ništa ne može biti nametano, niko ne može da se pojavljuje sa nekim materijalom „uzmi ili ostavi“ i da postavlja nekakve dramatične i tragične uslove. Drugo, treba u subotu staviti do znanja da više nema nikakvog razloga da naša delegacija tamo stalno sedi u najjačem mogućem sastavu – šef savezne države i šefovi republika, nego da se odvija jedan proces. Oni su zaboravili da postoji politička i vojna grupa i da tako treba nastaviti, a šefovi da se pojavljuju onda kada nešto treba da se pomogne ili kada zapne, kada nešto treba da se svedoči. Oni su pretvorili šefove država takoreći u ljude koji kao da su neki eksperti, koji tu stalno treba da sede i da im je to obaveza. To, po mom mišljenju, treba potpuno razbiti kao njihovu iluziju i sledeći put im reći da tako više ne može da se radi; povremeno – da, ali ne stalno. Da završim: sada treba insistirati, po mom mišljenju, taktički. Sada je vreme, pošto su Srbi napravili veliku žrtvu, usvajajući ustavne principe, jer su mirotvorni narod, sada je red na Hrvatima i Muslimanima da naprave velike ustupke; da se kaže: prvo, red je na Hrvatima, jer su Hrvati prihvatili sva tri sporazuma; očigledno, prezadovoljni su; oni koji su prezadovoljni, znači imaju šta da žrtvuju; oni koji su nezadovoljni nemaju šta da žrtvuju; od njih samo može i dalje da uzima i pravi nepravde. U to se uklapa nešto što nije nikakva obaveza i nije nikakav ustupak, to je: prvo, da povuku svoju regularnu vojsku; drugo, da prekinu da krše embargo na uvoz oružja; čak, i ako bi čovek prihvatio legalistički argument, po kome su oni sklopili neki sporazum sa legalnom Bosnom i Hercegovinom – recimo, i na poziv njihov su tu, svejedno – oni krše embargo na uvoz oružja, jer se njima stalno dotura novo oružje; to je kršenje embarga; čak i kada ne bi povukli vojsku, ne bi smeli novo oružje dobijati. Znači, povlačenje hrvatske vojske, prestanak njihovih letova, zašta se najviše Srbi optužuju i kod Muslimana niz stvari. Sedma stvar, morate, uz našu po-

moć, pojačati informativno-propagandni rad u Ženevi; tamo i između sednica morate da imate ekipu koja će neprekidno da daje brifinge za novinare, neprekidno da ima materijale na engleskom; svakoga dana, praktično, da „bombarduje“ svet sa tim.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč? Reč ima general Panić.

ŽIVOTA PANIĆ: Mislim da bi bilo neophodno da se Konferencija u Ženevi odloži za nekoliko dana. Zašto? Priprema za nastavak Konferencije mora da bude temeljita; drugovi koji odlaze odavde, moraju da se bore za svaku liniju, svaki deo naše teritorije i da to bude potpuno argumentovano. A ovako da se ode i da se razgovara, kao što mi razgovaramo, neće se postići nikakav uspeh. Mora da se napravi kompletan elaborat da se kaže: „Ovo je naše i od ovoga ne odstupamo; mogu da budu samo varijante“. Mislim da su mape ključna stvar za rešavanje problema u Bosni i Hercegovini. Tu ne bi trebalo odstupiti ni po jednom pitanju; ali, ići na argumentaciju, o kojoj su sada ovi drugovi govorili. Bez dobre i usaglašene pripreme, ja ne bih išao na tu Konferenciju; nećemo dobiti nikakve rezultate; neka se ovde sastanu svi eksperti, neka naprave elaborat; taj elaborat treba da se usvoji na ovom skupu, i onda idite i rešavajte; a narod i Jugoslavija, Srpska Republika stoji iza toga.

Sledeće: šta treba sada preduzeti u Bosni i Hercegovini? Koliko mogu da procenim, Srbi u Bosni i Hercegovini gube i teritoriju i neke značajne objekte. Ovde treba da se dogovorimo šta činiti u tom pravcu. Ovo što se dešava na levoj obali Drine, oko Srebrenice, Bajine Bašte, Bratunca, itd., to je tako loše, i Vi gospodine Predsedniče da znate, da je to bruka za srpski narod; oni beže, sve napuštaju; ona pomoć koju dajemo u naoružanju, municiju, nalazi se u nekim kućama u selu; nismo mogli da ga izvučemo; mi pripremamo da ga uništimo. Mi maksimalno pomažemo; u ljudstvu Vojska ne bi smela da ide na tuđu teritoriju; ali, treba naći dobrovoljce neke ljude koji će taj deo teritorije da spasi,²³ odnosno da spreči spajanje preko Ruda sa

²³ Nakon proglašenja nezavisnosti Bosne i Hercegovine, usledili su pritisci Saveta bezbednosti za povlačenje trupa JNA, koja je ubrzo podeljena na Vojsku Re-

Sandžakom i svim ovim elementima, o kojima je ovde govoreno. Tu bi vi trebali, sa vaše strane, da učinite sve i da dovedete vojsku da bude vrlo disciplinovana na izvršavanju zadataka. Neću da govorim o kakvim problemima se radi; ali, to mora – po cenu streljanja. Prostor leve obale Drine ljudi napuštaju; sve ostavljaju i beže; najverovatnije da je to bežanje i zbog ove karte; oni su videli da to nije njihova teritorija i što pre hoće da napuste taj prostor. Njima to treba objasniti. Ja sam za to da u subotu neko dođe na Taru; ja ću ići da se dogovorimo šta ćemo i kako ćemo; ne smemo da izgubimo taj prostor da bude van naše kontrole.

Toliko sam imao da kažem.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi dalje reč? Izvoli, Momire.

MOMIR BULATOVIĆ: Govorio bih sa stanovišta kako smo razmišljali da je neophodno koncipirati nastup delegacije Savezne Republike Jugoslavije u daljem toku ženevskih pregovora. Očigledno je da smo ušli u novu etapu diplomatskih aktivnosti i sada realno treba uvidjeti da postoji opasnost da delegacija SR Jugoslavije bude korišćena kao sredstvo pritiska na srpsku stranu u Bosnu i Hercegovinu da prihvati svaka rješenja u vezi mapa; mislim da trebamo biti sasvim realni u procjeni takve opasnosti. Mislim da tu mogućnost treba otkloniti koordiniranom i dvostranom akcijom: prvo, ukazivanjem da je pitanje mapa stvar realnosti i odnosa na terenu koji nije poznat delegaciji SR Jugoslavije iznad opštih principijelnih stavova oko kojih se veoma lako možemo složiti; drugo, paralelno sa tim, mislim da je neophodan strateški odlučan, ali taktički fleksibilan i na neoborivim argumentima zasnovan nastup u pregovorima delegacije Republike Srpske. Vidim da se o tome dosta razmišljalo i ima pozitivnih ideja u tom pravcu. Slažem se sa idejama koje su u taktičkom smislu preporučljive da se insistira da se do sporazuma ide korak po korak, rješavajući prvo ona pitanja kod kojih postoji najmanje spornih elemenata

publike Srpske (VRS) i Vojsku Jugoslavije (VJ). Budući da trupe VJ nisu mogle da operišu na teritoriji BiH, pristupilo se stvaranju paravojnih formacija i regrutovanju dobrovoljaca iz SRJ koji su upućivani na bosansko ratište.

ta. Tako bi se stvorio utisak pune pregovaračke kooperativnosti srpske strane i dolazilo bi se do boljeg „terena“ u odnosu na pitanja koja su od vitalnog značaja i kod kojih je procijenjeno da ne može biti odstupanja i ustupaka, a to je pitanje provincije 3, koridora, nasilno zauzetih nekih teritorija.

Moram da kažem da smo mi naročito zainteresovani za to da se snažno ospori dio davanja trebinjske opštine Hrvatskoj i onih 30 i nešto sela, što su jednostavno rezultat agresije hrvatske strane. Mislim da bi bilo dobro da od subote na Ženevskoj konferenciji delegacija SR Jugoslavije sve agresivnije postavlja pitanje ukidanja sankcija prema SR Jugoslaviji. Mislim da bi, u prvi mah, bilo dovoljno da izvršimo analizu razloga zbog kojih su sankcije uvedene i da damo precizno, i to na stavovima merodavnih međunarodnih posmatrača i organizacija, fundiranu ocjenu i stav o tome koliko smo zaista uspjeli da ispunimo naše međunarodno preuzete obaveze odnosno obaveze koje proizlaze iz rezolucija Savjeta bezbjednosti i samo iz tih rezolucija. Jer, politički razvoj događaja pokazuje da se fleksibilno tumači pojam sankcija, da se one proširuju iz različitih političkih interesa; ali, mislim da nam svima skupa treba da „osvežimo memoriju“ i onih koji su sankcije donijeli – i nas koji sankcije trpimo, da pokažemo da smo mi zaista ispunili najveći dio obaveza koje su nam nametnute rezolucijama Savjeta bezbjednosti. Pri tome, treba dosljedno protumačiti da posredovanje SR Jugoslavije u mirovnim pregovorima u bivšoj Bosni i Hercegovini, početak razgovora o normalizaciji odnosa sa Republikom Hrvatskom, spremnost da slične razgovore vodimo i sa bivšim jugoslovenskim republikama, treba stavljati u kontekst trajne miroljubive politike koju vodi SR Jugoslavija. A protumačiti da to nije uslov, da se tek na kraju tog procesa i iznalaženjem opštih rješenja pristupi ukidanju ili ublažavanju sankcija.

Kao drugi korak, kao delegacija Savezne Republike Jugoslavije, trebali bismo da preduzmemo slijedeće: stalno da pokazujemo našu dobru volju i opšte zalaganje za rješenja prihvatljiva za sve, na bilo kojem dijelu bivše SFRJ; ali, da ne ulazimo pretjerano i posebno u konkretne pregovore i u konkretna rješenja. Tu nespremnost za zaključivanje konačnih sporazuma ili definitivno posredovanje u spora-

zumima moramo da opravdamo stvarnom neravnopravnom ulogom u kojoj se Savezna Republika Jugoslavija nalazi i zahtjevom da se tek ukidanjem sankcija stvore principijelno jednaki uslovi za trajan i pravedan mir i saradnju među bivšim jugoslovenskim republikama. Neobično je važno, kao naredni korak operacionalizacije zahtijeva za ukidanjem i ublažavanjem sankcija, da najveći pritisak izvršimo u pravcu realizacije odluka kojima se iz sankcija već izuzima roba namijenjena za humanitarne potrebe, zbrinjavanje izbjeglica i pomoć pri otklanjanju elementarnih nepogoda. Ovaj korak bi morao, pred javnošću, da pokaže svu nepravednost sankcija; ali i dvostruke kriterijume kojima se rukovodi Komitet za sankcije; naročito kada svojom birokratskom procedurom otežava i onemogućava realizovanje već donijetih odluka; budući da bi javno odbijanje naših zahtijeva čak i za njih bilo nemoguće opravdati pred sopstvenom javnošću. U ovome, mogli bismo da zatražimo konkretnu pomoć Rusije, Kine, Japana, Grčke i svake druge zemlje voljne da pomogne ove konkretne zahteve. U našim javnim nastupima, ovim pitanjima bismo morali da dajemo visok značaj i stalno da se na njih vraćamo.

Četvrti korak, koji bi trebalo paralelno ostvariti sa prethodnim, sastoji se u osmišljenoj i potpunijoj diplomatskoj ofanzivi. U njoj bismo morali da koristimo sve raspoložive forme nivoa i kontakata; uz aktivnost Saveznog ministarstva, koja je ipak malo zamrla i koju moramo da iniciramo, moguće je koristiti otvorene kanale koji postoje na nivou republika; pri čemu, ponovo skrećem pažnju na izrazito blagonaklon stav koji se formalno gaji prema Crnoj Gori i koji bismo zajednički mogli da uzmemo u razmatranje, kao jednu od mogućih šansi za pristupne korake jugoslovenske diplomatije mjestima gdje se donose odluke od našeg sudbinskog značaja.

Posebno je važno da osmislimo i da brzo radimo na formiranju kompetentnih i lojalnih parlamentarnih delegacija, koje bi obišle parlamente najznačajnijih svjetskih država za koje cijenimo da su od uticaja na rješavanje našeg zahtijeva. Neposredno obraćanje parlamentima evropskih zemalja ima niz prednosti, od kojih je veoma značajna ta što se preskaču ustaljeni nivoi komuniciranja – ministarstva inostranih poslova, kolektivna tijela i pojedinci međunarodnih orga-

nizacija; jer, kod tih prvih ljudi je već uveliko formiran unaprijed negativan stav prema Saveznoj Republici Jugoslaviji i našim inicijativama i predlozima. Za sve ove aktivnosti, krajnje je neophodno usaglasiti u zemlji jedinstven nastup i pripremiti odgovarajuću dokumentacionu osnovu. Pri tome, ne treba previše dramatiizovati ekonomske, socijalne i humanitarne prilike u Saveznoj Republici Jugoslaviji; treba ih samo reći u pravoj njihovoj težini, jer su one već i same dovoljno dramatične. Ako objektivno prikažemo stanje, učinimo pozitivan korak naprijed; jer je sasvim sigurno da je većini naših sagovornika, i to onih koji donose odluku, pravo stanje veoma dobro poznato.

Mogli bismo da prestanemo sa širenjem iluzija o mogućoj samodovoljnosti i sposobnosti da se živi u uslovima međunarodne izolacije i sankcija. Posljedice po ukupni život našeg stanovništva možemo prikazati u punoj mjeri i insistirati na tom pitanju: kome može stvarno da bude u interesu da uništi privredu, socijalni i demokratski sistem jedne evropske zemlje. Smatram da bismo, na taj način, mogli da ostvarimo naš suštinski cilj – da ne oštetimo, ni na koji način, pregovore koji se vode oko budućnosti Bosne i Hercegovine; s druge strane, iz tih pregovora da se izmaknemo, jer smo veoma osetljivi; na našu stranu se može vršiti dalji pritisak prema prihvatanju nekih rješenja koja ne bi bila u interesu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini; a međunarodnoj zajednici bismo mogli, s punim pravom, da ispostavimo zahtjeve da ocijeni našu dosadašnju ulogu koja je bila više nego konstruktivna u svakom pogledu.

Toliko i hvala!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Predlažem da pokušamo konkretno da vidimo šta nas čeka u Ženevi. U vezi sa prilazom, mislim da su Momir i Sveta²⁴ u pravu; to je i moje mišljenje. Mi imamo poziciju jednog principijelnog učesnika, koji se zalaže za mirno rešenje krize i maksimalno smo se založili da se jedna principijelna platforma definiše. Sasvim je drugi naš odnos, delegacije Jugoslavije, prema pitanjima mapa, vojnom sporazumu i drugim konkretnim pitanjima koja,

²⁴ Momir Bulatović i Svetozar Stojanović

upravo, na osnovu principa za koje smo se zalagali, zaista spadaju u pitanja pregovaranja tri strane. Naša pozicija treba da bude principijelna za mir i za konsenzus tri strane, za ravnopravnu zaštitu interesa sva tri naroda. Ali, konkretan dogovor je – na osnovu tih principa i na osnovu našeg principijelnog prilaza tim pitanjima – u njihovim rukama. Prema tome, mi podržavamo sve te tri strane da sednu i za stolom se dogovore o konkretnim pitanjima – mapa i drugim vojnim i ostalim stvarima. Kao principijelan stav naše delegacije, mislim da to nije sporno. Međutim, šta nas objektivno tamo suštinski čeka? Nas čeka ceo nacrt dokumenta. Tu je vojni sporazum i tu su mape; stvar o kojoj treba vrlo pažljivo da se razjasnimo. Neke stvari su „mač sa dve oštrice“. Nama veoma odgovara što su oni prihvatili princip razgraničenja po etničkim kriterijumima. Ne bismo smeli da taj princip mnogo „zamaglamo“ nekakvom velikom pričom o ekonomiji; pa da onda stvar vratimo na to da prave neke „političke miksera“, koji će sve to tamo da „izmešaju“.

Treba biti vrlo oprezan. Danas sam razgovarao sa Ven- som; pitao me je direktno: „Šta Ti misliš o tome – kako treba prići mapama?“ Rekao sam mu sasvim otvoreno da mislim da mapama treba prići sa velikim strpljenjem, kao veoma osetljivom pitanju i da su mape faktičko pitanje; dakle, da je potrebno formirati grupe koje će ustanoviti šta je faktička situacija u Bosni i Hercegovini; da naš prilaz bude da se uvaži faktičko stanje. Mi imamo mapu koja pokazuje popis iz 1991. godine, imamo mapu iz 1981; slažemo se, i to je bio stav Republike Srpske na početku konflikta, u tome da se ne prihvata teritorija zauzeta na silu; ali, postojeće mape pokazuju šta kome pripada u razgraničavanju provincija. Oni su nešto vrlo malo uzeli u ovome što Srbima ne pripada; a vrlo su mnogo, u mapama koje se predlažu, uzete teritorije od srpskih teritorija. Prema tome, tu je veliki prostor za kompromis. Toga se uopšte ne bih libio – da se usvoji taj kriterijum uvažavanja faktičkih činjenica na terenu, eliminišući bilo kakve rezultate bilo čije agresije – ne samo srpske, nego i hrvatske i bilo koga drugog. Gledao sam te mape i videćete da je tu ogroman broj elemenata koji moraju da se isprave.

Za nas je bitno da principijelno odredimo prilaz raspravi o mapama; da je to faktičko pitanje koje uvažava stanje na terenu i pitanje na kome treba stručno da se radi da bi se faktičko stanje meritorno ustanovilo; što tu celu problematiku gura na jedan „sporovozni kolosek“ veoma minucioznog rada oko ustanovljenja svih elemenata. Na primer, Ozren je srpska teritorija; i ranije kad sam govorio sa Ovenom, postavio sam pitanje: „Kako govorite o granicama opština? Prvo ste govorili o granicama država, pa o granicama republika, sada o granicama opština. Valjda nije važno pitanje granica opština?“ On kaže: „Nije.“ Ako nije, onda da vidimo šta je faktičko pitanje. Prema tome, pitanje mapa treba na taj način da se postavi i da se na njemu radi u narednom periodu ko zna koliko dugo. Do tada, nema sporazuma o mapama. Njegova reakcija na to je bila pozitivna. Imam utisak da su oni spremni da to bude predmet ozbiljnog analiziranja i postavljanja svih mogućih elemenata. Prema tome, ako to pitanje mapa gurnemo na taj kolosek, mislim da smo onda dobili.

Ostaće otvoreno pitanje vojnog sporazuma. Mislim da će naredni korak biti prihvatanje vojnog sporazuma. Zato mi se čini da bi bilo mnogo važnije večeras da vidimo da li postoje i koji principijelni razlozi za neprihvatanje ili prihvatanje vojnog sporazuma i koje izmene, eventualno, u vojnom sporazumu. Ja nisam vojni stručnjak i ne znam šta je tu mnogo bitno, šta ne. Imamo principijelan stav – nema jednostranog razoružavanja; taj principijelan stav možemo da branimo, sa čistom savešću. Ali, da vidimo da li tu ima nekakvih zamki i šta bi trebalo, eventualno, promeniti da se taj vojni sporazum pusti „na traku“. On je vrlo komplikovan. Ja sam ga pročitao površno; tu ima hiljadu elemenata da se usaglašava, da se sa njima radi; to su sve nerealni rokovi: dva ili sedam dana. Treba pažljivo da se vidi ko sa Mladićem treba u tome da učestvuje da oni ne naprave neki pogrešan vojni sporazum; pa će veliki rezultat da bude, ako rešimo pitanje mapa na principijelan način; dakle, uvažavati faktičko stanje i usmeriti radne grupe, zašta je Vens izgleda dosta raspoložen da na tome rade. Uvažavati da nema priznavanja na silu uzete teritorije; ali, to se mnogo više odnosi na Hrvate, nego na srpski deo teritorije; mnogo više u postojećim mapama koje su date. Prostor za pogađanje

je tu ogroman. Ako rešimo vojni sporazum napravili smo ogroman korak napred – da prestane pucanje, a da se ovo radi političkim putem. Zato bih koncentrisao pažnju i rad na tome. Mi možemo ovde da pričamo šta hoćemo i da kažemo kako bi trebalo principijelno nastupati, itd.: međutim, naći ćemo se u situaciji da ispred sebe imamo vojni sporazum koji neko hoće, a neko neće da prihvati, pa će stvar da se okrene ko je za rat a ko je za mir. Treba da vidimo koje su naše principijelne pozicije, šta se može braniti ili osporavati u tom vojnom sporazumu. Mislim da će to da bude ključ. A za mape, oni ne mogu preseći na ovoj Konferenciji; to je isključeno; to mora da se pusti na „sporovozni“ tok.

Druga stvar koju sam mu rekao je da mislim da je faktičko pitanje i da ga treba na taj način tretirati i da će to ključna stvar da bude; izbegao sam reč koridor – slažem se da ne treba da upotrebljavamo tu reč; pitanje Posavine je ključno pitanje; to pitanje smo pokrenuli i onda kada smo razgovarali sa Vensom i Ovenom; to je ključno pitanje. Prema tome, u principijelnom prilazu treba uvažiti faktičku situaciju na terenu; u konkretnim pitanjima – pitanje Posavine je ključno, vitalno pitanje za interese srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Mi smo zamolili da se to uvaži. Oven je rekao: „Shvatio sam poentu, mi na tome treba da radimo“. Mi smo onda otvorili to pitanje i sa Tuđmanom, u razgovoru koji smo imali Vi, Bulatović i ja. On je pokazao vrlo veliko razumevanje da to prihvati. Ali, to može da se gurne na jedan kolosek, u kome ćemo, u povoljnijim uslovima, mi dobijati sve više i više. To je moj utisak. Na vojnom sporazumu treba videti šta su stvari koje mogu da se prihvate, a šta ne. Dakle, sledeći korak je vojni sporazum; videćete to; da tu ne odemo nesprenni; a moram da vam kažem da sam ja nesprenan za to. Pojma nemam šta ovde odgovara, a šta ne odgovara; sve sam pročitao; iz ovoga se ne vidi ništa; to je jedna „šuma“.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko želi reč? Radoje, izvolite!

RADOJE KONTIĆ: Prvo, mišljenja sam da se etnički kriterijum o formiranju pokrajina ne sme zanemariti. Uostalom, prvi ustavni prin-

cip jeste da se formiraju tri konstitutivna naroda, a čim su tri konstitutivna naroda, onda se to odnosi i na same pokrajine. Lično se plašim da preferiranje ekonomskog kriterijuma nad etničkim, može da znači nove komplikacije.

Drugo, očekujem da će ovaj pregovarački rad biti dug i mukotrpan proces; a mi se, kao SR Jugoslavija, sa druge strane, nalazimo pod veoma teškim, neizdrživim sankcijama. Apsolutno se zalažem za to da naša delegacija, u nastavku razgovora, bez obzira da li je sasvim u kontekstu ili ne, snažno afirmiše zahtjev za ukidanjem sankcija.

Ovo govorim zbog toga što se u ovom čitavom periodu nastavlja sa stezanjem sankcija. Već mjesec dana smo dobili saglasnost od Komiteta za bezbednost za uvoz humanitarne nafte; mjesec dana vrlo intenzivnog i svakodnevnog rada nijesmo razriješili nijedno pitanje vezano za uvoz humanitarne nafte. A mi se nalazimo pred katastrofalnom situacijom. Naše rezerve nijesu takve da mogu obezbijediti više od 10–15 dana jedan normalni saobraćaj, komuniciranje. Oni nam postavljaju takve nepremostive prepreke, kao što je: da nam humanitarne organizacije verifikuju plan potreba, da nam neki eksperti, iako sam rekao da ćemo ih mi platiti samo da dođu, vrše tu kontrolu rasporeda humanitarne nafte; nalazimo se tako u situaciji da, s jedne strane, imamo velika obećanja, nekakva prostore koji su jedva očekivani; a sa druge strane, duboko sam ubeđen – od toga nema ništa.

Predlažem da se snažno informiše u kontekstu realizacije Rezolucije 752.²⁵ Ubijeden sam da je SR Jugoslavija ispunila sve uslove iz Rezolucije 752, a ona je, po mom mišljenju, najrelevantnija, iako nije jedina, za donošenje odluke da li je Jugoslavija odnosno SR Jugoslavija ispunila uslove za skidanje sankcija ili ne.

Ukoliko ne uspijemo da krene sa labavljenjem sankcija, ne sa skidanjem, u periodu koji je pred nama, bojim se da proces pregovaranja, vezano za bivšu Bosnu i Hercegovinu, ne može nikako biti optimalno doveden do kraja.

Hvala.

²⁵ *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 197, nap. 14..

DOBRICA ĆOSIĆ: Ko još želi reč?

RATKO MLADIĆ: Dužan sam da dam informaciju, pošto sam došao do nje, o razmeštaju jedinica i povlačenju u provincije. U uvodnom izlaganju, OVEN je u prvoj rundi pregovora o tome rekao sledeće: „O razdvajanju oružanih snaga u Bosni i Hercegovini pregovaraće se u svetlu granica novih provincija. Predviđeno je da u Sarajevskoj provinciji neće biti novih snaga; formacije bosanskih Srba bi mogle da se povuku u provinciju 2, 4. i 6; snage bosanskih Hrvata bi mogle da ostanu u provinciji 3; a preostale snage bi, nadamo se, mogle postići sporazum u pogledu njihovog prisustva u provincijama 1, 5, 8, 9. i 10.“²⁶

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ako mi ovo prvo pitanje oko mapa na ovakav način principijelno postavimo, onda je potpuno deplasirano pitanje povlačenja u provincije koje nisu definisane; da bi bilo dogovora o povlačenju u provincije, valjda moraju prvo da se definišu granice tih provincija. Ako toga nema, nema povlačenja u provincije; jer, te provincije su nedefinisane. To pitanje uopšte ne bi trebalo otvarati dok se ne donese principijelan zaključak o pitanjima mapa koje će ići „sporovozno“. Dakle, kada se definišu provincije, onda se može operisati sa nečim što je već definisano; niko ne može operisati sa nečim što je nedefinisano.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ovdje su dvije opasnosti: ako idemo na vojni papir, prije definisanja mapa, postoji opasnost da će da nas razoružaju, s tim što to razoružanje neće biti simetrično da ne rade podjednako za nas, kao što rade protiv nas. To je jedna opasnost.

Druga opasnost je ako idemo prvo na mape – da nas zbrze i insistiraju da prihvatimo nešto što je neprihvatljivo za nas. Sam ne mogu da se odlučim šta bi bilo za nas bolje. Najbolje bi bilo da se uradi sledeće, po metodologiji gospodina Krajišnika: da se izbace opštine koje su nesporne i da se napravi lista tih opština; da se onda izbaci šta je sporno, bilo ko da je osporio.

²⁶ Radi se o beleškama sa zasedanja koje nisu deo „Sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, 1, 17..

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Radovane, to je sve za komisiju.

RADOVAN KARADŽIĆ: Jeste, ali da se onda u vojnom papiru ide sa što manjim obimom promena. Treba ići na zamrzavanje aktivnosti; na opservaciju i na postavljanje posmatrača strana u sukobu, posmatrača Ujedinjenih nacija itd. Jer, plašim se da će nas oni istjerati iz Sarajeva, oštetiti na nekoliko frontova ambicioznim planom razoružavanja. Siguran sam da bi nam bilo bolje da možemo prvo da dobijemo mape, pa onda da idemo na vojni papir; ako bismo dobili mape na prostudiran i pravedan način.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kontradiktorno je sa situacijom; normalno je i logično da forsiraju vojni papir „u interesu prekida sukoba“; a logično je da mape traže malo duži uvid u celu situaciju, uz uvažavanje činjenica.

Prema tome, ne možemo da kažemo da dok ne rešimo mape, nema vojnog papira; jer to znači da tražimo rat. Pritisak je onda da se rat prolongira. Mislim da je logičnije da se razume potreba za vojnim papirom; ali vojni papir ne može da bude u ovakvom detaljnom obliku, jer nemaš definisane provincije, ni mnogo šta. Vojni papir treba više dimenzionirati u smislu u kome Ti govoriš – zaleđivanje i monitoring.

RADOVAN KARADŽIĆ: Molio bih onda, jer vi imate puno privatnih kontakata s njima, pošto sve što mi budemo govorili na plenarnoj sjednici neće biti usvojeno, jer druge strane postaju oprezne u odnosu na naše predloge; da im predložite stvaranje manje ambicioznog vojnog papira, koji bi govorio o zamrzavanju aktivnosti i postavljanju posmatrača među stranama u sukobu.

RATKO MLADIĆ: Da stane gde je ko, dok se ne reše ostala pitanja.

RADOVAN KARADŽIĆ: Dakle, ako hoće uspjeh, neka to bude prva faza vojnog papira koja bi se mogla usvojiti, a druga faza neka ćeka definisanje mapa.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li je to već ovaj papir?

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne, ovaj je suviše ambiciozan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ovaj je nesprovodljiv u povlačenju vojske u provincije, jer one nisu definisane.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ali, predviđa povlačenje i razdvajanje snaga po kilometar-dva i predviđa povlačenje naoružanja.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li nama smeta razdvajanje snaga?

RADOVAN KARADŽIĆ: Smeta; trebalo bi da se zamrzne aktivnost. Nama treba zamrzavanje aktivnosti i postavljanje posmatrača između snaga u sukobu; ali ne povlačenje od linije sukoba. Za nas, to je na nekoliko mjesta katastrofalno.

Znači, manje ambiciozan vojni papir koji bi išao u pravcu zamrzavanja aktivnosti i posmatranja linija koje treba da se „ohlade“; a druga faza je ambiciozniji papir koji ide uporedo sa mapama; to treba malo da se kombinuje. Plašim se naturanja mapa u sadašnjem turnusu, a i naturanja vojnog papira sa ambicioznim povlačenjem oružja, razoružavanjem itd. To bi bilo vrlo loše za nas.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Radovane, imamo jedno pitanje. Nekoliko puta sam od početka insistirao, sa Vensom, samo na promeni dnevnog reda; ako može da bude ovo što si ti govorio, prvo mir pa onda političko rešenje, nama bi u osnovi, što se tiče sankcija, svima daleko više odgovaralo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Stavlja u prvi plan vojni papir.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Zašto do sada nismo uspeli u toj promeni dnevnog reda? Zato što je njima bilo jasno da Muslimani neće da potpisuju mir ukoliko nemaju političke garancije. Moje pitanje je: da li je realno očekivati za Ženevu, nama u osnovi odgovara, sa malim

izmenama u vojnom papiru, da će Muslimani pristati na ovakav redosled? Izuzev ako se na njih izvrši pritisak ako je moguće, jer oni neće potpisivati mir dok se mape ne razreše.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Neka oni budu ona ratujuća strana, u tome je stvar. Jer, već je prihvaćeno: prvo imamo principijelno političko rešenje.

NIKOLA KOLJEVIĆ: To nije realno očekivati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, prvo imamo principijelno političko rešenje; znači, usvojeni su ustavni principi. Sada je potrebno uspostaviti mir i diskutovati o mapama sa pažnjom i strpljenjem, s obzirom na faktičko stanje.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Vrlo dobro – ako može; samo, ja mislim da ne može.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Podsetio bih na nešto; u silnoj nervozni i atmosferi koja tamo vlada, oni će da zahtevaju prestanak vatre i razdvajanje snaga. O tome uopšte neće da razgovaraju ako ste to osetili na poslednjem sastanku. Prema tome, povlačenje oružja je nešto što možemo da razvlačimo, otom-potom. To je ono što je predložio Mladić i što predlaže general Radinović. Tamo gde može da se povuče oružje, a da se ne ugrozi naša bojeva gotovost – to ćete se vi složiti; tamo gde ne može, predložite da se razgovara. Nikada ne smemo da kažemo „ne“; to je osnovna stvar, da dobijemo u vremenu. Drugo, ako se sećate – to je Mladić rekao, čekaju se politička rešenja. Prema tome, vojnici ne mogu da idu u prvi plan. Znači, prvo moraju da budu politička rešenja, zatim mape; a o mapama se može mesecima razgovarati. Ali, nezavisno od mapa, oni će tražiti ove prve dve stvari.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Razdvajanje snaga i prekid vatre.

VLADIMIR VOJVODIĆ: To mora, jer to je uslov. Piše u naslovu: „Sporazum o miru“.

ILIJA ĐUKIĆ: Vlado, ali oni su najavili da će tražiti potpuni prekid vatre – subota, u ponoć.

VLADIMIR VOJVODIĆ: To je nešto novo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To treba odmah prihvatiti; to čak treba da predložimo – subota, ponoć, potpuni prekid vatre; i da ga poštujuemo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Ne, najbolje je da oni predlože; kada mi predložimo, ospore drugi dio plan. Bolje im je plasirati na privatnim sastancima i prijateljima, nego reći.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, ali treba odmah da prihvatimo potpuni prekid vatre – subota, u ponoć.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Interesantno je da večeras nismo pomenuli jednu stvar koja je očigledna – razgovor o mapama je razbuktao rat. Početak razgovora o mapama je razlog ove agresije muslimanske strane.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Na ovo se uopšte ne treba pozivati; to je govor Ovena oko provincija; jer, oni su već napustili taj prilaz, po diskusijama koje smo mi imali. Ako se vi pozivate na to, vi ga terate da brani ono protiv čega smo mi. Jednostavno, treba preko toga preći i ići na novo rešenje. Zašto ga gurati da se brani i više: „Bio sam u pravu“; kada on ne želi da više da je bio u pravu i želi novo rešenje; jer je, praktično, prihvatio novo rešenje prihvatanjem ovakvih principa, isturanjem konstitutivnih naroda, prihvatanjem da ponovo raspravlja o mapama itd. Znači, ne treba ga gurati ponovo na prvu „tvrdu“ varijantu za koju se zalagao našom argumentacijom protiv nečega što on ne pominje. Ako on ne pominje „tvrdu“ varijantu, zašto bismo ga mi gurali na nju? Nije logično, pregovarački je pogrešno. Treba tražiti novu varijantu od njega.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Hteo bih da podsetim na ono što nam izmiče pažnji, a to je da smo do Pala bili izloženi ogromnom pritisku. Taj pritisak je bio ogroman. Odluka na Palama nas nije oslobodila tog pritiska, samo ga je za trenutak umanjila.²⁷ Pritisak se nastavlja. „Aplauz“ zbog odluke na Palama je vrlo uzdržan; bio je, tu i tamo, nešto topliji kod Rusa, Kineza i još nekih. Kod ostalih je obrnuto; „bič“ je i dalje u vazduhu i od nas se i dalje traži da „brzo trčimo“ ka rešenju koje oni zamišljaju.

Prema tome, princip ekspeditivnosti biće i dalje osnovni princip rada Ženevske konferencije. Od nas će se tražiti da brzo prihvatamo odluke u raznim stadijumima rada. Malo će vremena biti ostavljeno za razmišljanje, diskusije i debatovanje. To je polazna osnova od koje moramo poći da se tamo ne bismo iznenađivali i prema kojoj treba da vodimo dalju taktiku nastupanja.

Ne zaboravimo da će oni, s pravom, insistirati da što pre dođe do obustave vatre; mi smo ovde čuli da je to i u našem interesu. Treba precizno da se odredimo da li nam to odgovara; da li je bolje da inicijativa dođe od nas, ili da je prepustimo drugima.

Drugo, oni će tražiti da se rokovi, utvrđeni u vojnom papiru, što pre prihvate i da budu što kraći, kao što su predvideli, sudeći po onome kako smo do sada mogli da vidimo kako razmišljaju.

Treće, oni neće dozvoliti da se razgovor o mapama produži. Pitanje je samo da li će tumačiti princip konsenzusa kao stvarni princip, kako ga mi tumačimo, ili će ga kombinovati sa principom: „uzmi ili ostavi“. Bojim se da će oni, ipak, ići za tim da vrše na nas pritisak. Mi moramo da vršimo kontrapritisak, u prilog konsenzusa, da izvršimo otpočetak. Kao što se ovde čulo od puno diskutanata, u svim uvodnim istupanjima moramo snažno da afirmišemo taj princip, zajedno sa principom konstitutivnosti, da im ne damo da ga oni restriktivno tumače; oni će to sigurno činiti; čak i ako mi u uvodnim napomenama to učinimo. Prema tome, važno je da se svi stavovi nastupanja, pre svega, bosanske delegacije što pre ugrade u jedan precizno izrađeni elaborat. Nikako ne sme da bude difuzno i da se tamo im-

²⁷ Misli se na odluke Narodne skupštine Republike Srpske od 8. i 20. januara 1993. kojima je izražena podrška radu delegacije na mirovnim pregovorima.

provizuje na licu mesta, jer će oni, manje-više, nastupati ovako kao što smo rekli. Za jugoslovensku delegaciju je lakše, ali je i teži posao, jer se drži krupnih načelnih pristupa, a istovremeno izbegava da ulazi u konkretno. Ali, oni će i tu vršiti pritisak na jugoslovensku delegaciju da se angažuje i u nekim konkretnim pitanjima, pogotovo ako bi sastanak trajao dva dana, pa bi se u ovim grupama ušlo u raspravu o meritumu, onda bi oni zahtevali od naših predstavnika da angažuju svoj autoritet u jednom ili drugom pravcu. Ovo napominjem samo zato što se ukazuje, na osnovu reakcija preko depeša, kontakata sa diplomatima i sagovornicima iz Ženeve, da se ništa bitno u njihovoj tehnologiji nije promenilo i sa njom ćemo morati da računamo; ona će biti takva ukoliko se mi dobro ne postavimo na početku i ukoliko ne izdejstvujemo da se izmeni.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da budemo konkretni. Prošli put, na sto je stavljen list papira, sa devet tačaka.²⁸ Verujem da će na taj list papira, koji je bio sa devet tačaka, izvršiti njegovu verifikaciju i da li se na njega stavlja potpis. Odgovor srpske strane je – da; jer, odluka Skupštine je – da. Biće jedan trik, za koji verujem da će se odigrati, da se postavi pitanje da li je srpska strana u vezi s tim postavila neke rezerve, itd. da bi se devalvirao pozitivan ishod Skupštine na Palama, jer će to insistirati neke strane – ne Vens i Oven; ali, oni će kod njih na tome insistirati. Odgovor treba da bude: nikakvih trikova i rezerve nema; ovaj papir od devet tačaka je prihvaćen; otvorili smo, dakle, put raspravi o ostalim pitanjima: mape, vojni sporazum, itd. Prema tome, ne treba im uleteti u „gambit“ da tu ima nekakvih rezervi; da je to – da, ali, to nije – da, ali; to je – da na papir koji je stavljen na sto u Ženevi na našoj plenarnoj sednici, koju smo imali u utorak. Ako budu hteli to u plenumu da konstatuju da se to verifikuje i potpiše, na neki način, iako potpisa verovatno neće biti; ali, ako ga bude, uopšte nije bitno. Mislim da je to dobar korak. Sledeći korak je otvaranje pitanja mapa, vojnog sporazuma i to je stvar za diskusiju.

²⁸ Devet tačaka ustavnih principa koje je srpska strana uslovno prihvatila nalaze se u Izveštaju generalnog sekretara UN u: *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 183-184.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Slobodane, još konkretnije i otvorenije. Ja imam utisak da Vi imate informacije koje se poklapaju, na neki način, dopunjuju sa našim informacijama da će oni insistirati na miru, više nego na mapama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja nemam nikakve informacije, osim onih koje sam vam rekao. Rekao sam da sam razgovarao sa Vensom; postavio mi je pitanje šta mislim oko mapa; rekao sam mu da smatram da je to faktičko pitanje i da je to pitanje na kome će trebati mnogo strpljenja; uvažiti, formirati grupe, komisije i raditi na tome da se ustanovi šta je šta.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Onda se ovo svodi na pitanje mirovnog sporazuma i prekida vatre. Da li možemo, pod uslovima ovog vojnog papira, jer je to sada suštinski problem? Ako oni budu insistirali na ovom vojnom papiru, gde se traži povlačenje našeg teškog naoružanja, gde se mi dovodimo u krajnje kritičku situaciju, da li to možemo da prihvatimo ili ne?; jer, mala je šansa da će oni to menjati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To neka kaže Mladić. Ja ne znam da li to odgovara srpskoj strani ili ne. Moj utisak je da će glavna stvar biti vojni papir, odnosno prekid vatre. Prekid vatre je suština Ženevske konferencije u subotu.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Reći ću nekoliko stvari, možda ću da vam olakšam. Prvo, moramo se boriti da dođe do prekida vatre; sigurno da je to najvažnije. Ali, ovaj rat, kako je rekao profesor Koljević, vodi se samo radi mapa. Ako slučajno ostavimo mape, a da ih delimično ne skinemo, rat će biti još gori. Ako potpišemo, na sve strane gdje smo mi i Muslimani, ispašće da smo mi krivi i da mi rat vodimo. Zato bih bio za to da uvažimo ovo što kaže predsjednik Milošević – da pristanemo na prekid vatre. Ali, mora se prije toga konstatovati da se taj sporni dio mapa svede na što manji dio; ako može ovo što kaže gospodin Kontić da idemo na etnički prostor, ja mislim da niko ne bi bio srećniji; ali, oni to neće htjeti.

RADOJE KONTIĆ: Ja nisam rekao – čisti; nego, nedavanje etničkog principa.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Vi ste mislili da ga mi ne oslabimo.

RADOJE KONTIĆ: Ja sam za preferiranje ekonomskog nad etničkim.

RADOVAN BOŽOVIĆ: Ako bude dominantan ekonomski princip, onda je najbolja unitarna Bosna.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Onda je Evropska zajednica najbolja varijanta. Ekonomski princip je suština Evropske zajednice.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Vjerovatno da niste ulazili u suštinu problema; pokušavamo da doskočimo vremenu. Problem je između nas: Muslimana, Hrvata i Srba; nije problem između građanske i demokratske opcije. Mi bi trebali da zahtjevamo prekid vatre, da budemo dobri mirotvorci – da hoćemo prekid vatre, rata. Ali, da bi to ostvarili, oni neka se izjasne šta je to teritorija koja treba da bude određena provincijama, i šta su etnički prostori. Neka se to svede. Slažem se sa Vama, gospodine predsjedniče, da ostane analizi ono što je sporno i gde se ne slažu. Ali, mape moramo „načeti“. Ako mape ne „načemo“, bojim se da ćemo mi ispasti krivi što kršimo vojni sporazum, koga smo potpisali; Muslimani će poslije svagda napadati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Prekid vatre se zasniva na sadašnjoj liniji fronta, a ne na mapama provincija. Razdvajanje snaga je na sadašnjoj liniji fronta.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Predsedniče, mi imamo tri sporazuma o prekidu vatre na liniji fronta; nigde se ne poštuje; samo kod našeg naroda destruktivno djeluje; narod kada vidi mape, koje nisu definisane, bježi sa teritorija koje su sporne. Ja se slažem, ako je to moguće; ali, bojim se da neće biti moguće ostvariti. I onda ćemo mi izigra-

ti ovaj papir. Zato je naš predlog, a to nam je Skupština, na neki način, naložila da počnemo na mapama, što je stvar razdvajanja; ako oni ne pristanu na mape, ako odugovlače, sve ovo će raditi, sa neakvim objašnjenjem da će biti Bosna cjelovita, unitarna država. Zato bi trebalo „načeti“ mape, preći na vojni papir i verifikovati ga.

DOBRICA ĆOSIĆ: Momire, izvolite!

MOMIR BULATOVIĆ: Htio bih da osnažim ovu političku poentu, na koju je ukazao Slobodan Milošević. Definitivno je nesporno da su mape naš politički i državni cilj broj jedan; ali, pitanje je kako da dođemo do tih mapa? Ja stvarno mislim da će se u Ženevi prekosutra postaviti opet vojni papir, i slažem se tu sa gospodinom Jovanovićem, i daće mu se tumačenje – ko je za rat, a ko je za mir. Biće to opet svojevrsni ultimatum – u ovoj ili onoj varijanti. Mi imamo tu dvije nesporne činjenice: da je Skupština Republike Srpske objavila Deklaraciju o prestanku rata²⁹ i da je srpski narod u Bosni i Hercegovini uvijek prednjačio u miru i mirotvornim inicijativama. Sa stanovišta naše političke pragmatičnosti, nama je potreban ovaj mir i ovaj vojni papir da bismo stvorili uslove da razgovaramo o mapama. Prema tome, ne derogiramo naš osnovni cilj nego stvaramo pretpostavke za njega. Za mene bi bilo krajnje pragmatično da se mi, bez prevelike dileme i dvoumljenja, opredijelimo i da kažemo: „Prihvatamo vojni papir, pod uslovom da se njegovom realizacijom ne naruše dva osnovna principa“.

Prvi princip jeste – nema jednostranog razoružavanja; a drugi – nijedna strana ne smije doći u nepovoljniji položaj u realizaciji ovog vojnog papira; onda sebi otvaramo prostor. Tu je napisano: dva dana, sedam, deset dana; pitanje je koliko je to veliko „dana“. Ali, opet smo pod presijom međunarodne zajednice – da li ćemo prihvatiti papir koji nudi mir, ili koji vuče prema ratu. Prema tome, ako kažemo da su ova dva principa za nas suštinska i da smo ih oduvijek njegovali, onda preskačemo ovu osnovnu, političku barijeru; čak bih re-

²⁹ Prvi dokument takvog karaktera usvojen je na 19. sednici Skupštine Republike Srpske, 12. avgusta 1992.

kao i malu zamku koju nam postavljaju; a to je štih-proba: da li je stvarno opredjeljenje Skupštine Republike Srpske bilo prema tome da se ide prema miru ili prema ratu; s druge strane, nimalo nećemo štetiti svoj interes, jer ko može koga natjerati, da budemo iskreni, čak i da pristanemo da UNPROFOR dođe, imaju li oni silu da se makne s jednog područja teško naoružanje ili da se dozvoli da izginu naši ljudi koji su na nekim linijama fronta i da dođemo u nepovoljnije pozicije. Predlažem da ovu političku poentu, koju je Slobodan s pravom naglasio, imamo u vidu; jer to jeste krupna faza i međukorak da bismo uopšte došli u povoljnu poziciju da razgovaramo o mapama.

Toliko, Predsjedniče.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Mogu samo da pročitam, da podsetim. Jer, koliko god pričate, principijelno ste u pravu; ali, videćete da će oni ići tačku po tačku; jedino ako se ne složimo, onda ove tačke moraju da se menjaju. Reći ću vam samo o onom delu zdvajanja snaga. Znači, prekid vatre mora da bude.

Za razdvajanje snaga, kaže se: „Sledeći konkretni koraci, predviđeni u procesu, obuhvataju: apsolutan prekid vatre, privremeno zamrzavanje vojne situacije u vreme trajanja sporazuma o povlačenju snaga na utvrđene pozicije.“ Zatim se kaže: „Zamrzavanje vojne situacije na postojećim linijama“ – to je ono što ste vi rekli – „... nisu dozvoljene ofanzivne akcije“, itd. Dalje: „... nema napredovanja i ofanzivnih akcija; neće biti dozvoljeno uvođenje novih snaga, eksploziva i oružja, u smislu napredovanja. Rotacija na individualnoj osnovi je prihvatljiva. Povlačenje teškog naoružanja za direktnu i indirektnu vatru...“, dodato je na ovo, Mladiću „... svih strana iz područja sukoba, u oblasti van dometa, o čemu će se strane odlučiti u saradnji sa UNPROFOR-om...“. Znači, tek treba da razgovaramo. Nije rečeno da ćemo „preko noći“ potpisati.

Dalje, „fizičko razdvajanje snaga u dodiru, bezbednost i posmatranje demilitarizovane zone“, kontrolne mere su tu; ali je interesantan redosled događaja. „Prestanak vatre u okviru ukupnog prestanka neprijateljstva; uspostavljanje i patroliranje duž demarkacione linije od strane osoblja UNPROFOR-a; povlačenje utvrđenih sistema

oružja svih strana; pretraga i čišćenje odgovarajućih područja od strane zajedničkih patrola; kretanje zajedničkih patrola Ujedinjenih nacija u okviru odgovarajućeg područja; sastav patrola će biti dogovoren na sastanku mešovite radne grupe.“ Znači, o tome tek treba da se dogovara.

Dalje, „Koncept UNPROFOR-a za kontrolu teškog naoružanja“. To je sve novo. Ono što nije bilo, što se Ratko Mladić bunio, da bi napravili neki ustupak, to su sada stavili, a to je: „Uključeno je svo teško oružje kalibra 12,7 mm i naviše. Ovo naoružanje će biti povučeno izvan efektivnog dometa u oblastima o kojima će odlučiti UNPROFOR i strane, zajedno. Povlačenje će nadgledati UNPROFOR. Kada jedno bude na lokaciji, oružje će biti pod prismotrom, kako bi se osiguralo da se neće koristiti.“³⁰

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Koji je izraz „prismotra“?

VLADIMIR VOJVODIĆ: Izraz UNPROFOR-a.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Koji je izraz na engleskom upotrebljen za „prismotru“?

VLADIMIR JOVANOVIĆ: „Supervision“.

RATKO MLADIĆ: Ja sam insistirao da bude taj izraz.

VLADIMIR VOJVODIĆ: To je Aneks 4.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: To je ključno.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Međutim, pogledajte dalje: „UNPROFOR neće fizički držati oružje“.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: To je ključno.

³⁰ Citira iz Aneksa IV „Sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini“, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, 1, 256-258

VLADIMIR VOJVODIĆ: To je dodatak. Tamo gde teren bude sprečavao, kao što su gradovi, izvlačenje oružja van dometa, ono će biti prikupljeno na dogovornim lokacijama, „pod nadzorom UNPROFOR-a, radi sprečavanja njegove upotrebe“.

RADOVAN KARADŽIĆ: „Radi spriječavanja“ znači da oni mogu da spriječe upotrebu.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Ali, to važi za sve strane.

RADOVAN KARADŽIĆ: Nikada nije bilo do sada za sve strane.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: „Inspection“ – znači nadgledanje.

RADOVAN KARADŽIĆ: Primjena je uvijek asimetrična.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Ako pođemo od toga, onda nam ne treba ugovor o miru uopšte.

RADOVAN KARADŽIĆ: Vidite, mi smo i potpisali da se nadgleda naoružanje sve tri strane; u Sarajevu, oni su stalno kod naših topova; a kod muslimanskih nema nikoga.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Uopšte ne znaju gdje su.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ Sve je promenjeno; ovde se samo govori o monitoringu.

VLADIMIR VOJVODIĆ: Gospodin Karadžić nije video taj deo. Crnim slovima je napisana finalna verzija.

RADOVAN KARADŽIĆ: Rekao sam Boajeru: „Ako Vens hoće uspjeh vojnog papira, neka izbriše riječ 'kontrola'.“

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Svuda piše „monitoring“. Na ovom papiru piše „kontrolne mere“; ali se svuda upotrebljava „deklaracija

monitoring...“, „deklaracija o teškom naoružanju“; „jednom kad su locirani, pod monitoringom, da se osigura...“. Samo se upotrebljava taj glagol, ne drugi. To je Aneks 4.

RATKO MLADIĆ: Moramo imati tri stvari u vidu. Prvo, Oven je u uvodnom izlaganju na vojnoj grupi rekao da neće da govori o novom potpisivanju sporazuma, jer je Sporazum o prekidu neprijateljstava i obustavi vatre potpisan 11. decembra, gde smo stavili potpise. Čak je i Bobetko³¹ to potpisao, s tim što smo mi imali jedan aneks – da ne prihvatamo povlačenje teškog naoružanja, kalibra 12 mm, i više.

Drugo, Hrvati su potpisali sve papire – i dalje ratuju.

RADOVAN KARADŽIĆ: Sve!

RATKO MLADIĆ: Potpisali su sve na prvoj rundi; vojni papir je potpisao Tus i Petković; i Boban je sve potpisao.³² Oni su prihvatili principe i vojni papir. Njima treba da skrenemo pažnju da nam nije garancija njihov potpis. Ja sam im prihvatio prekid vatre na dostignutim linijama i kontrolu UNPROFOR-a, zamrzavanje situacije. Oni su zato bili iznenađeni. Znao sam da to ne odgovara Muslimanima; pa su oni stekli utisak da ćemo mi sve lako prihvatiti. Nisam rekao da neću prihvatiti papir, već samo da dalje treba da padne političko rešenje. Treće, prema informacijama kojima mi raspolažemo, oni će sada ponuditi, uz mape, principe o teritorijalnoj podjeli po provincijama Bosne i Hercegovine; ugradiće takve kriterijume kojima će favorizovati koalicionu većinu na pojedinim spornim teritorijama, ako nešto ne uslovi koaliciju hrvatsko-muslimansku; ako se nešto ne promeni sa ovim njihovim novim sukobom, ukoliko bi on poprimio neke eventualno radikalnije razmere.

³¹ Janko Bobetko (1919–2003), general-major JNA, uklonjen iz vojske nakon „hrvatskog proljeća“. Posle 1990, vraća se u aktivnu službu, isprva kao komandant južnog fronta, a zatim kao načelnik Generalštaba HV. Optužen od Haškog tribunala, umro pre početka postupka.

³² Anton Tus, Mate Boban i Milivoj Petković (1949–), visoki hrvatski oficir iz Bosne i Hercegovine, načelnik Glavnog štaba HVO 1992–1994. Optužen za ratne zločine pred Haškim tribunalom.

Oni će, na svaki način, pokušati da negiraju faktičko stanje principom nepriznavanja silom osvojenih teritorija, što u mapama nije slučaj ni po pitanju toga principa, jer su teritoriju trebinjske opštine jasno naglasili i stavili Hrvatima; kao i ostale osvojene teritorije, pa čak i deo nevesinjske opštine – kalinovačke opštine, gde im daju za pravo ono što su silom uzeli, a nama neće.

Sledeće, po pitanju ekonomskog – precizno sam pitao lorda Ovena zašto su proširili provinciju u Cazinskoj krajini, prema istoku, na račun prijedorske i sanske opštine. On je rekao „iz ekonomskog aspekta, jer ne može da egzistira“. Nisam mu ništa htio reći kako mogu Šehovići egzistirati onakvi kakvi jesu. Mi njih treba na tome da „ulovimo“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Jasno je da to prvo moramo principijelno da raščistimo – pristup pitanju mapa.

DOBRICA ĆOSIĆ: Naravno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ovde se kaže o koracima: prvi – apsolutni prekid vatre; drugi – vremensko zamrzavanje vojne situacije i izvršavanje aranžmana o vraćanju snaga u određene provincije, koje su definisane. Pošto provincije nisu definisane nema vraćanja snaga u granice nedefinisanih provincija. Kako je to moguće? A oni se unapred slažu da se provincije ne mogu „preko kolena“ definisati po tim kartama. Prema tome, realizuje se ono što je zrelo.

RATKO MLADIĆ: Bilo bi nerealno da predložimo u subotu u 24,00; prošli put je bilo takvih inicijativa; zaključili smo – sva trojica, da treba 72 sata – najmanje tri dana; to je iz razloga koje sam objasnio; Oven je prihvatio moj predlog, jer Muslimani ne kontrolišu sve svoje oružane sastave; oni imaju i HVO i sastava koji nisu pod legalnom kontrolom vlasti koje ih zastupaju. Zato bi trebalo najmanje tri dana da oni to prenesu svim jedinicama; i da se u tom periodu UNPROFOR angažuje na razdvajanju snaga na linijama dodira.

Hvala.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Hteo bih nešto da predložim. Prvo, odavno je jasno, bar onima koji su se sa njima sretali u užem krugu, razlika između Vensa i Ovena. Vensu je više stalo da dođe do prekida vatre, nego do drugih stvari; a Oven gura da to bude paketu u smislu da ne vredi „paket“ dok se ne reše sva pitanja. Prema tome, to treba koristiti. Koliko znam, pobjedničkoj strani odgovara prekid vatre i razdvajanje. To je de facto stanje. Po mom mišljenju, ako mi na tome insistiramo, Muslimani će nastaviti to da odbijaju, pa neka bude krivica na njima. Drugo, Hrvatima će odgovarati prekid vatre, kao i nama. Muslimanima neće, ali Hrvatima hoće. Zato predlažem da Mladić, Radinović, pukovnik je tu, možda i general Panić da doda još nekoga iz Generalštaba, da sutra sednu da rade na vojnom sporazumu, da ga razmotre i da ga pripreme u detalje za sednicu.

Drugo, što se tiče pristupa; dodao bih onome što sam ranije rekao, naš predlog treba da bude: održati govore i prebaciti u dve grupe: jedna grupa za mape, a druga za vojni sporazum. Našim argumentima zašto mi ne možemo uvek u ovom sastavu prisustvovati, jer je to stvarno besmisleno, treba dodati i to da ima posla i kod kuće; treba da se obrazuje vlada, da se sazove Parlament, itd. Dodao bih još jednu stvar: naša delegacija treba da skrene pažnju Vensu i Ovenu da paze šta njihovi ljudi govore; oni nekada uzimaju za pravo da govore, prete; oni kažu: „Oni neće tolerisati zakašnjavanje“. Ko su oni da bilo kome prete. Oni nisu Vens i Oven. Mislim da ih treba „udariti po prstima“.

Treće, kada se proučava ekonomska situacija, voleo bih da se vodi računa, to je doduše trivijalnost, da ima stvari koje su čista iluzija u sadašnjoj ekonomiji. Ne znači, ako imate neku čeličanu, da zbilja imate nešto što mora nužno da bude nešto što vam je potrebno; možda je nekada poljoprivreda jača od neke zastarele čeličane. Znači, treba voditi računa o toj stvari; da se ne borimo za iluzije u ekonomiji krajem XX veka.

Zatim, da vodimo računa o tome da možemo neke stvari dati za nešto drugo, vodeći računa o tome da ćemo mi ionako tu teritoriju de facto tretirati kao da je jedna ekonomska celina; znači, zajedno sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, vodeći računa da „prodamo“

nešto što nam nije neophodno – za nešto drugo; znači, vodeći računa da je to de facto, ne imenujući to.

Na kraju, još jedna stvar, ali to je druga tema, koju je Kontić pokrenuo, mislim da treba da krenemo u jednu veliku diplomatsku ofanzivu za ukidanje sankcija. Po mom mišljenju, Vladi treba dati u zadatak da pregleda spisak sankcija po Rezoluciji, da dâ jednu argumentaciju i da Savetu bezbednosti podnese zahtev za ukidanjem sankcija. Ja znam da je to prerano i da se neće desiti; ali, ako tražimo smanjenje, oni onda neće ni o smanjenju razgovarati; ako vršimo pritisak na ukidanje, povezano sa ruskom inicijativom, italijanskom inicijativom, možda će do nečega dovesti.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li još neko želi reč?

RADOVAN KARADŽIĆ: Dodao bih dve stvari: prvo, potpuno se slažem sa predsednikom Miloševićem i gospodinom Kontićem. Ne možemo se pozvati na demokratski princip ukoliko napustimo etnički kriterijum. Duž granica budućih provincija možemo da popravimo našu situaciju, ukoliko se izborimo za demokratski princip – da mape budu demokratsko pitanje. Drugo, ne znam da li možemo nešto da utičemo prihvatanjem ovog pitanja sankcija, ili ne; ali, treba ići diplomatijom u pritisak na zemlje koje su nam naklonjene za ukidanje sankcija; ne toliko za ukidanje, jer ono odmah neće doći; možda će popustiti kontrola, možda će biti ublažavanje, nego da vidimo kakve su njihove namjere prema Jugoslaviji; to ćete vrlo brzo vidjeti. Ako sada, u ovoj situaciji, niko ne govori o ukidanju ili ublažavanju sankcija, onda budite uvjereni da će doći ovdje da zapale Kosovo, Sandžak i Vojvodinu. To će biti test, koji će svima nama jasno staviti do znanja šta nas čeka.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: Bosanska delegacija bi trebala da učini jedan humanitarni gest, možda malo spektakularnije prirode, da na taj način još više proširimo polje simpatija međunarodne javnosti za našu stvar, u vezi sa razmenom zatvorenika, zatvaranjem svih logora, itd. Mislim da bi o tome trebalo razmisliti; ako se nešto može uraditi, bilo bi dobro da nešto u vezi s tim kažu.

RADOVAN KARADŽIĆ: Što se tiče razmjene, vrlo rado; ali, više ne smijemo jednostrano puštanje; jer, nećemo moći da „otkupimo“ Srbe. Sada je Kušner³³ izvukao jedva 28 Srba iz Sarajeva, zašta smo mi dali 33 Muslimana; čime smo i mi priznali da jedan Srbin vredi 1,2 Muslimana. Mi na tim stvarima dobijemo simpatije koje traju dva sata; to se zaboravi. Moramo sada ponovo da hapsimo da bi mogli razmjenjivati. Drže nam Srbe u selu, na primer, Raštani; traže 7 zlikovaca za civile, koje su zatočili u selu.

ILIJA ĐUKIĆ: Treba davati predloge, za koje znamo da će da ih odbiju, ali koji zvuče, koji čine utisak.

RADOVAN KARADŽIĆ: Mislim da ćete strašno puno uraditi ako zahtjevate rezolutno da se građani Jugoslavije puste iz Tuzle, Zenice, Sarajeva kao civili, građani, da se slobodno kreću.

DOBRICA ĆOSIĆ: To ćemo da postavimo.

RADOVAN KARADŽIĆ: Tamo ima dosta studenata; ima dosta ljudi koji su rođeni u jugoslovenskim republikama. Mislim da bi to bila velika stvar.

DOBRICA ĆOSIĆ: Prošli put smo, sa ovog sastanka, otišli svi nezadovoljni i zabrinuti jer nismo postigli načelnu saglasnost u bitnim pitanjima – u pristupu pregovorima u Ženevi. To nas je veoma skupo koštalo u Ženevi, ne nas učesnike; to je nanelo vrlo ozbiljne političke štete našoj celokupnoj javnosti, zemlji, pre svega narodu Bosne i Hercegovine. Nije se moglo sakriti koliko je bilo ozbiljno naše razmimoilaženje, koliko su veliki naponi bili uloženi da dođe do odluke do koje smo došli. Danas, pak, ako je neko imao vremena da sredi

³³ Bernar Kušner (Bernard Kouchner, 1939–), francuski političar, diplomata i doktor. Jedan od osnivača organizacije Lekari bez granica, angažovan u humanitarnim aktivnostima u Bosni. Tri puta ministar zdravlja Francuske, od 1999. do 2001. Visoki predstavnik UN na Kosovu. Od 2007. ministar spoljnih poslova Francuske.

što smo sve rekli, ja mislim da smo mi postigli najviši stepen saglasnosti; to može doista nas da ispuni zadovoljstvom i da nas obaveže da, ovo što je ovde rečeno, oni koji idu u Ženevu te ideje, argumente, principe, srećno i uspešno iskoriste. Mislim da će to učiniti naši drugovi iz Bosne i Hercegovine; da će srediti ove ideje i predloge. Imam potrebu da kažem da smo dosta olako prešli o posledicama, karakteru i ishodima Skupštine na Palama. Mislim da je to prevelik događaj da mi, kao politički ljudi i politički forumi, ne izvučemo iz tog događaja i neke krupnije zaključke. Ja bih izvukao dva zaključka. Imam utisak da je Skupština donela ovu odluku ne iz ubeđenja, nego iz poverenja u vođstvo; a to je teško opterećenje za vođstvo bosanskih Srba i naša velika obaveza, Savezne Republike Jugoslavije, da ih podržimo i da ih sledimo; da to preskupo poverenje koje su dobili na Palama, održe; jer, u suprotnom, mogu da nastupe teške, negativne – da ne kažem težu reč, posledice po oslobodilački pokret Srba u Bosni. Razume se, možemo da budemo srećni što imamo ljude na čelu oslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini koji su imali toliku moralnu i političku snagu da zadobiju poverenje koje imaju.

Drugi momenat i druga, za mene, značajna konsekvencija ove Skupštine u Palama jeste vera Skupštine da je problem u mapama; da je težište u mapama; da se na mapama i sa mapama rešava problem srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. U stvari, ako izađemo iz ove sheme koju nam nude diplomatski činovnici Ženevske konferencije, iza kojih stoje vrlo promišljene namere, odluke i tešnje velikih sila; ako, dakle, izađemo iz te sheme koju nam oni diktiraju – što nas sve pojedinačno i kao predstavnike države mora često da povredi; i ako se zamislimo nad stvarnim motivima građanskog rata u Bosni, mi moramo da zaključimo: to je rat za teritorije. Sve tri strane ratuju za teritorije, ratuju za svoje države. Dogodilo se nešto što nije dovoljno uočeno u našoj političkoj javnosti; a to je da je iza galame o stvaranju „velike Srbije“ i protivljenja stvaranju „velike Srbije; ili iza te devize – opasnost od „velike Srbije“, stvorena „velika Hrvatska“. Kao politički ljudi, mi to moramo da uvidimo. Postojeća konstitucija i kompozicija Bosne i Hercegovine, po mapama, a i po daljim političkim težnjama, ide u tom smeru da se doista ostvari „velika Hrvat-

ska“. Ona nije do Drine, ali je ona duboko ušla u Bosnu; Hrvatska više nije „kifla“, ona je već „vekna“. A to što je ona „vekna“, što je „velika Hrvatska“, to nama izuzetno ozbiljno ugrožava rešavanje celokupnog srpskog pitanja; neposredno nam ugrožava rešavanje srpskog pitanja u Hrvatskoj, položaj Srba u Hrvatskoj; naime, pitanje Krajine. A zatim, postaje generator za jedno militantno rešavanje i kosovskog pitanja. Zato smatram, kao i svi vi koji ste pridali odgovarajuću važnost mapama, da su mape centralno pitanje naše nacionalne politike, ali i politike međunarodne zajednice. Danas mi je ministar Kolombo³⁴ preneo poruku Dejvida Ovena, savet i poruku; da shvatim da nema nikakvog razgovora o promeni strukture mapa. Moj dug razgovor u tzv. „četiri oka“ bio je upravo usmeren na to da ga ubedim da bez promene postojeće teritorijalne kompozicije pokrajina nema razgovora o miru u Bosni, niti rešavanja ijednog pitanja. I svi ovi ustavni principi, koji su formulisani i koje smo mi usvojili, ne znače ništa. Rat se nastavlja i to mnogo jačom žestinom no što je do sada vođen.

Predlažem da idemo u Ženevu sa tvrdim principima. A to je: mi ne možemo da prihvatimo postojeći predlog mapa; mi se moramo boriti odlučno za promenu te formacije koju su nam oni ponudili. U tom smislu vidim tri pristupne mogućnosti za reviziju postojeće revizije teritorijalne kompozicije Bosne i Hercegovine: Prvo, da zastupamo odlučno višu etničku homogenizaciju provincija; i to na uvažavanju ljudskih prava, građanske volje stanovništva i u postojećem stanju. Moj pokušaj da o tome razgovaram sa Vensom je propao; jer, čim se stupi na taj teren, onda se redukuje princip političke volje i političkih prava; on se potpuno redukuje i čak isključuje. Nema tu razgovora o principu samoopredeljenja stanovništva. Međutim, ako se mi za taj princip ne izborimo, onda smo porekli i naš rat, i sve odluke i sve referendume do kojih smo došli političkom procedurom; zaista demokratskom političkom procedurom. Drugi pristupni momenat koji predlažem u odbrani neprihvatanja mapa i zahtevu za njihovu reviziju, jeste apsolutno zastupanje pravednije raspodele privrednih potencijala i kulturno-istorijskih sadržaja. Neko je rekao na

³⁴ Videti *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan*, I, 187, nap.1.

Skupštini, na Palama, da je nama pripalo 23 procenta industrijskog potencijala Bosne i Hercegovine; ne znam da li je ta cifra tačna. Ako je tačna, onda je ona prosto porazna za nas i mi, ni u kom slučaju, ne možemo da prihvatimo. Treći pristupni momenat, kojim se može vršiti revizija postojeće strukture geografskih karata koje su nazvane „provincije“, što bih u svojoj administraciji i političkom govoru nazvao „pokrajine“ iz vrlo jasnih razloga; dakle, taj princip jeste zahtev za logičnu teritorijalnu i komunikacijsku povezanost teritorija, koja ne sme da ostavi utisak da mi hoćemo da zaokružimo svoju teritoriju onako kako lord Oven prosto pobesni kada čuje tu ideju „da mi zao-kružujemo svoju nacionalnu teritoriju“; dakle, stvaramo „državu u državi“; jer nas on dobro tu čita. On shvata da je teritorija država, i da tu ne možemo ni njemu, nikome da podvalimo; jer je to, na kraju krajeva, naša osnovna politička volja i cilj. Saglasan sam sa svima vama koji ste izrazili uverenje da ne treba dublje da „gazimo u Lemansko jezero“ od ovog dublje, a zagazili smo „do guše“ i treba se polako vraćati ka „pličaku“; ne zato da bismo čuvali svoju „kožu“, nego iz mnogih drugih, čisto pragmatičnih razloga. Naš suverenitet i državni i politički potencijal treba da iskoristimo na adekvatnom nivou; u trenutku i na pitanjima koja su od životne važnosti za celinu našeg naroda i za celinu naše države.

Što se mene tiče, mislim da je meni ovo poslednji odlazak u Ženevu, ako me delegirate; mislim poslednji u postojećoj tehnologiji pregovora, koja doista postaje besmislena; razgovarati sa nekakvim diplomatskim činovnicima i sedeti tamo kao personalni nameštaj, ja tu poziciju više neću da podnosim, ne zbog neke taštine, nego zbog ugleda i odgovornosti zastupanja jedne funkcije koja čini državni suverenitet; a, razume se, i ona druga obaveza – da se bude tu i da se govori onda kada je to apsolutno neophodno i kada je to naša volja i naš predlog; a ne samo sleđenje njihovog činovničkog dnevnog reda. Predložiću da se dogovorimo o sastavu naše delegacije za ovo zasedanje; istovremeno, da damo zadatak našoj diplomatiji da razradi temeljno svoju spoljnu politiku na bosanskom pitanju, čije rešavanje neposredno utiče na skidanje ili ublažavanje sankcija, na čemu Radoje Kontić tako uporno insistira, iz mnogo razloga.

Predložio bih Karadžiću, Krajišniku, Mladiću i vama drugovi iz Bosne da iskoristite naše stručne mogućnosti i institucije, ono što možemo da vam ponudimo da sutra pre podne sredite taktički i sadržajno pristup i nastup u Ženevi i da istovremeno podelimo odgovornosti, zadatke – šta će ko, kada i kako reći; da delujemo nešto organizovanije, nego što smo delovali na prošlom zasedanju, što mišlim da je vrlo važno za efikasnost našeg puta i našeg napora.

Toliko.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Mi znamo u koliko smo teškoj situaciji. Mi se još nismo dogovorili ko će da ide u Ženevu, ali to kod nas nije bitno; mi ćemo pokušati maksimalno da gledamo interese srpskog naroda u celini, pa tek onda naše parcijalne interese. Ima nešto što zavisi od nas. Ja ću „promeniti ploču“, mi ćemo pokušati maksimalno da budemo kooperativni i ja ne sumnjam hoće li ići Momo i Radovan,³⁵ ili da li ću ja ići, to nije bitno; ali, postoje neke stvari koje zavise od nas. Mi smo danas imali skup, na našu inicijativu, u SANU, koja je pored Srpske pravoslavne crkve jedina institucija koja nije republičkim granicama ograničena; zamolio bih vas za podršku u našim naporima za našom moralnom i duhovnom obnovom i integracijom, na nekim stvarima koje su, čini mi se, sitne i moguće; govorili smo o privrednoj saradnji koja je omogućena i ovim papirima odnosno dokumentima. Postoje druge stvari, koje će naše jedinstvo omogućiti dugoročno. Jedan poslanik na našoj Skupštini je rekao da je naš bukvar bio zajednički ne bi mi bili toliko odnarođeni i rasrbljeni, kao što smo za ovih prošlih 45 godina bili. Mi bismo pokušali stvaranjem jednog odbora pri SANU da objedinimo naš informativni, školski sistem, kulturne institucije, profesionalna udruženja; verujte da je to, dugoročno gledano, stvar koja je daleko veća garancija našeg političkog ujedinjenja. Ja bih vas zamolio da nas podržite u tim naporima, a mi ćemo to institucionalno pokušati da obavimo.

DOBRICA ĆOSIĆ: Razume se da ćemo vas podržati, jer to ne može biti sporno, ni u kom smislu. Tu ima mnogo poslova, koje treba ura-

³⁵ Momčilo Krajišnik i Radovan Karadžić

diti; potrebno je i sredstava; treba se institucionalno spremi za taj posao, naročito u sferi prosvete i kulture; to je veliki posao; tu su udžbenici, školski programi; to mnogo košta.

NIKOLA KOLJEVIĆ: Zašto mi ne bismo mogli imati odeljenje SANU u Republici Srpskoj? Zašto mi ne bismo mogli imati zajednicu srpskih univerziteta?

DOBRICA ĆOSIĆ: Imaćemo; to je najlakše. To nije teško.

NIKOLA KOLJEVIĆ: To nije teško, ali je za nas dugoročno jako značajno.

DOBRICA ĆOSIĆ: Kao član Akademije, zalagaću se za to. Da li ima neko predlog za delegaciju?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ja sam danas razgovarao sa Vensom i objasnio sam mu da imam u ponedeljak konstitutivnu Skupštinu; tako da moram da imam konsultacije; on je prihvatio da ne idem u Ženevu. Posle podne, javio se i rekao mi je da insistira da dođem u Ženevu. Šta sada da radim? Da izigravam budalu koja „prevrne korito“, pa kaže: „E, sada sam došao, sada neću da idem“. Moramo da idemo; nego šta ćemo, nego da idemo; kako ćemo drukčije. U funkciji je nekog konstruktivnog prilaza tome da moramo da idemo u tom sastavu. Slažem se da treba da nastojimo da se odmaknemo da kažemo: Jugoslavija je prisutna, tu je ministar spoljnih poslova, i ne treba više niko. Mi smo, ipak, tu oni koji podržavaju mirovne procese, rade, itd. A mi smo strana koja ne pregovara ni o ustavu, ni o teritorijama, ni o vojnim, niti drugim pitanjima; ali, pokazujemo svoju dobru volju da tome doprinesemo.

MOMČILO KRAJIŠNIK: Moramo se dogovoriti šta, prvo, tamo da zahtevamo. Prvo, mislim da bi trebalo rješavati mape, ali pristati na prekid rata.

DOBRICA ĆOSIĆ: Prema tome, da ide delegacija, kao prošli put.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Od ministara treba da ide Đukić.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Ljubiša Rakić³⁶ prošli put nije bio član delegacije.

DOBRICA ĆOSIĆ: Pošto je on neki koordinator, treba mu saopštiti da je određena državna delegacija.

RADOJE KONTIĆ: On priča da je koordinator glavnih akcija u Ženevi.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: To su radne grupe. Štampu ćemo obavestiti da je bio razgovor o daljem radu Ženevske konferencije; reći ćemo ko je bio prisutan i sastav delegacije koja putuje u Ženevu.

MOMIR BULATOVIĆ: Zamolio bih, bilo bi neophodno da u našoj delegaciji bude prisutan ministar Lekić,³⁷ pošto uz ove poslove ima i neke druge poslove oko humanitarnih kontakata u Ženevi; sve ćemo onda to spojiti u jedan put. Mislim da nema potrebe da određujemo sastav jugoslovenske delegacije; sastav jugoslovenske delegacije je uvijek širi – tu su predstavnici Vojske Jugoslavije, diplomate itd. Prema tome, mislim da nema potrebe da uopšte o tome obavijestavamo javnost; to će se znati.

DOBRICA ĆOSIĆ: Mnogo je krupno pitanje, sa velikim posledicama; nema razloga da to ne kažemo. Zašto? Javnost treba da zna. To su prekrupne odluke, prevelike odgovornosti. Mi smo političko društvo; ovo su nacionalni poslovi, pa nek se zna.

MILO ĐUKANOVIĆ: Saglasni!

³⁶ Ljubiša Rakić (1931–), doktor medicinskih nauka, redovni član i potpredsednik Srpske akademije nauka i umetnosti. Učesnik u izradi Memoranduma SANU.

³⁷ Miodrag Lekić, crnogorski diplomata. Tokom pregovora u Ženevi bio je ministar inostranih poslova Crne Gore, docnije ambasador SRJ u Italiji, Mozambiku i Lesotu.

MOMIR BULATOVIĆ: Saglasni!

DOBRICA ĆOSIĆ: Da li se neko protivi? (Niko). Nas četvorica, ovde, smo razgovarali sa Kolombom; treba nešto da kažemo o tome, da se upoznamo. Očigledno, njegov dolazak je u želji da se Italija malo više umeša i istakne svoju ulogu i aspiracije, ako ne teritorijalnom, bukvalnom imperijalnom, ali sigurno u jednom političkom smislu na balkanski prostor. To treba dovesti u organsku vezu sa njihovim interesovanjem za Albaniju i, razume se, njihovim interesovanjem za Hrvatsku i Jadran. No, da se ja time ne bavim. Ono što je tu bilo važno, to je da on prenosi mišljenje Evropske zajednice da rat, razume se, što pre treba zaustaviti; da nema razgovora o srpskoj državi u državi Bosni i Hercegovini; da nema razgovora o stvaranju islamske muslimanske države, koja bi našim zahtevom za tročlanom federacijom ili konfederacijom se stvorila; i, poruka da je osnovna šema mapa tu i da Evropska zajednica nikako neće pristati na mape koje bi težile ka etničkoj osnovi, ka etničkom sadržaju kao primarnom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Iako sadašnje teže tome.

DOBRICA ĆOSIĆ: Da! On je ispoljio političku volju koja zaslužuje pažnju; s obzirom da smo mi bez saveznika i bez bilo kakvih saradničkih odnosa u ovom svetu. Mislim da to zaslužuje našu pažnju i da taj odnos sa Italijom treba održati, svejedno koliko on može da bude efektivan; ali, treba ga održati kao nastojanje naše spoljne politike za prodorom ka Evropi i u Evropsku zajednicu. Imam uverenje da su oni spremni, čak i nagoveštaja je bilo kod Kolomba u nekim formulacijama, da postave pitanje sankcija i nekih drugih problema; da se ozbiljnije i konstruktivnije umešaju u kosovsko pitanje, koje on očekuje da će biti prvo žarišno pitanje narednih dana. Tu su ministar Đukić, Slobodan i Vlatko³⁸ koji mogu više da kažu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Meni nije pominjao ni mape, ni ultimatum, ništa; pošto sam ga napao na početku. On je onda bio u defanzivi.

³⁸ Ilija Đukić, Slobodan Milošević i Vladislav Jovanović

DOBRICA ĆOSIĆ: Predao se? (Smeh)

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije se predao, posle smo lepo razgovarali. Ali, ništa od toga nije bilo.

ILIJA ĐUKIĆ: On je rekao na aerodromu da je to bio dobar razgovor i da je zadovoljan njime. Ali, zanimljivo je da je ovde otvorio pitanje Kosova.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Čudo da kod mene nije pokrenuo pitanje Kosova.

ILIJA ĐUKIĆ: Onda sam mu malo pričao o Kosovu.

DOBRICA ĆOSIĆ: Zna on Vaš odgovor, zato Vam nije ni postavio pitanje. (Obraća se Slobodanu Miloševiću).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vlatko je bio sa mnom na razgovoru.

DOBRICA ĆOSIĆ: Ako imate nešto važno da nam kažete za ženevske pregovore i ljude iz Bosne, možemo da čujemo.

VLADISLAV JOVANOVIĆ: On je dosta inkoherentno, razbijeno, više sa gestikulacijama nego što se čuju reči; prvo je pozitivno ocenio odluku sa Pala; odmah je insistirao da ta odluka obavezuje na brzi rad; da ne treba gubiti vreme, treba stalnim, konstruktivnim ponašanjem pojačavati taj pozitivan utisak. Nije bio preobilat u pohvalama, više je to bila podrška sa zadržkom.

Prema tome, mi smo i dalje „trkač“ koji mora i dalje da „trči“ da bi se dokazivao da je u „dobroj formi“. Naše insistiranje na ukidanju sankcija, blago je odložio za nešto kasnije kada učinimo još koji korak ove vrste, pa će onda i njima i drugima koji su naklonjeniji olakšati da pitanje pokrenu u Zajednici i drugde. To pitanje je povezo i sa onom odijumskom stvari – etničko čišćenje, logori, silovanja itd. Kada bi u tome bilo nekog napretka, opet očekuje više od

nas, od srpske strane više nego od drugih bosanskih strana da, učine korak napred.³⁹ Kada bi tu bilo nekog napretka, onda bi to pomoglo poboljšavanju imidža, a istovremeno olakšalo Italiji da pokrene pitanje sankcija sa više moralnog prava nego do sada.

Razume se, tu se malo opravdavao da oni u to ne veruju; ali, kada se izade s tim optužbama, bez obzira da li su istinite ili ne, ostavljaju utisak. A zaboravlja ono osnovno pravilo da je teret dokazivanja na onome koji nešto tvrdi, a ne na onome koji je optužen; tako da je to bilo neubedljivo.

Bio je „sabijen u ćošak“ predsednikovim konkretnim ilustracijama – duplog „standarda“ Evropske zajednice u odnosu na jugoslovensku krizu, od njenog početka do sada; i u odnosu na sankcije koje su jednostrane, nepravedne, licemerne i čak genocidne, kad je reč o srpskom narodu u celini. To čak nije ni osporavao. Prešao je preko svih tih primedbi; nije branio ni Zajednicu, ni njene „standarde“; nego je više govorio: „Dobro, šta sad? Kako da poboljšamo stvari?“ U tom razgovoru – „kako poboljšati“, više je „nabadao“ situaciju pojedinim opažanjima.

Na kraju, ponudio je, što je prihvaćeno, da ne zaboravimo na bilateralne odnose i mogućnosti saradnje. Tu je izaslanik Stipčević⁴⁰ intervenisao, ukazujući da mi u suštini nikada nismo imali sporove; ali da je Jugoslavija, koja je postojala, donela sporove između srpskog naroda i Italije; što je on prihvatio; sada, pošto je nema, možemo da razmislimo o razvoju bilateralne saradnje. Prihvatio je naše ukazivanje da predstoje veliki ekonomski odnosi sa Italijom i da je to razlog zbog čega treba žuriti sa skidanjem sankcija; ali o tome dalje nije razrađivao. Ne znam da li sam sve pogodio?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Jesi. On je prvi ambasador – to sam rekao u javnoj izjavi, kao i njemu – odnosno ministar Evropske zajed-

³⁹ U leto 1992. zapadna javnost je bila ustalasana izveštajima o koncentracionim logorima koje su u zapadnoj Bosni otvorili bosanski Srbi. Specijalni izvestilac UN za ljudska prava, Tadeuš Mazovecki, objavio je avgusta 1992. prvi temeljni izveštaj o teškim i sistematskim kršenjima ljudskih prava u Bosni i Hercegovini.

⁴⁰ Nikša Stipčević (1928–), romanista, akademik SANU, specijalni izaslanik SRJ u Rimu 1992–1993.

nice koji je došao u bilateralnu posetu posle uvođenja sankcija. U stvari, pošto je nešto krenulo, „zračak sunca se probio“ u Ženevi, on je došao da pokupi „kajmak“. To je jasno.

DOBRICA ĆOSIĆ: To je mogao neko drugi da uradi, ali to nije to.

SVETOZAR STOJANOVIĆ: Jedan njegov savetnik mi je poverio da, u nedelju, po njegovom nalogu, odlazi u Moskvu da sa Rusima sinhronizuju mogući pokušaj i da daju inicijativu za neko ublažavanje sankcija.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Meni je rekao da ako bi on sada na sastanku Evropske zajednice to pokrenuo, a on je tu benevolentan maksimalno, njemu bi tamo „zviždali“; pa, zatim, očekuje neku evoluciju koja će im omogućiti, a oni će sve da urade. Nikša mu je tu tercirao da mi ne znamo koliko je Italija za nas mnogo uradila. Doduše, meni to nije poznato.

ILIJ A ĐUKIĆ: Italija je, kao i uvek u svojoj istoriji, menjala strane. Ovoga puta je požurila da je promeni; to joj se isplatilo i sada to pokušava da naplati. Mislim da to treba iskoristiti, u meri u kojoj nama odgovara; ona je to radila u prvom, drugom svetskom ratu; u ovoj prilici je, isto tako, to napravila. To je ovaj tračak nade, koji pominje Milošević.

DOBRICA ĆOSIĆ: Znači, delegaciju za Ženevu treba da čine: Ćosić, dva predsednika republika, dva ministra inostranih poslova, Ilija Đukić, savezni ministar i najuži broj saradnika. Da li još neko želi reč? (Ne želi) Konstatujem da je sednica završena.

(Sednica je završena u 20 sati)

NACRT MIROVNOG PLANA

PREDLOŽEN 30. JANUARA 1993.

SPORAZUM KOJI SE ODNOSI NA BOSNU I HERCEGOVINU

Dolepotpisani,

Rukovođeni principima Povelje Ujedinjenih nacija, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i Deklaracije o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, verskih i jezičkih manjina,

Pozivajući se na Izjavu o principima i Izjavu o Bosni prihvaćenu od Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji na zasedanju u Londonu i Akcioni program o humanitarnim pitanjima koji je na tom zasedanju dogovoren,

S obzirom na odluke Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija koje se odnose na bivšu Jugoslaviju,

Ponovo potvrđujući svoju opredeljenost za mir i bezbednost među državama bivše Jugoslavije,

Ovim se saglašavaju kako sledi:

I. Ustavni okvir za Bosnu i Hercegovinu

Tripartitni pregovori će se odvijati na kontinuiranoj bazi u Ženevi, pod pokroviteljstvom Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, kako bi se finalizirao Ustav za Bosnu i Hercegovinu u skladu sa sledećim principima:

1. Bosna i Hercegovina biće decentralizovana država, Ustav će priznavati tri konstitutivna naroda, kao i grupe drugih, s tim što bi vladine funkcije obavljale njene provincije.

2. Provincije neće imati nikakav međunarodnopravni subjektivitet i ne mogu sklapati sporazume sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama.

3. Kroz celu Bosnu i Hercegovinu biće dozvoljena puna sloboda kretanja što bi delom bilo osigurano održavanjem puteva pod međunarodnom kontrolom.

4. Sva pitanja od vitalnog značaja za bilo koji konstitutivni narod regulisaće se Ustavom, koji u tom pogledu može biti dopunjavan i menjan samo konsenzusom svih konstitutivnih naroda. Nijedna grupa neće moći da stavi veto na redovne poslove vlade.

5. Provincije i centralna vlast imaće demokratski izabrana zakonodavna tela i demokratski odabrane izvršne rukovodioce i nezavisno sudstvo. Predsedništvo će sačinjavati tri izabrana predstavnika, po jedan za svaki konstitutivni narod. Prve izbore će nadzirati Ujedinjene nacije / Evropska zajednica / Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji.

6. Ustavni sud, sa članom iz svake grupe i većinom nebosanskih članova koje će prvi put postaviti Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji, razrešavaće sporove između centralne vlade i bilo koje provincije i između organa vlade.

7. Bosna i Hercegovina treba progresivno da se demilitarizuje pod nadzorom Ujedinjenih nacija / Evropske zajednice.

8. Ustav će propisati jedan broj međunarodnih mehanizama za praćenje i kontrolu, koji će se primenjivati barem dok se tri konstitutivna naroda konsenzusom ne saglase da ih ukinu.

II. Saradnja u humanitarnim naporima

1. Visokom komesaru za izbeglice, Međunarodnom komitetu Crvenog krsta, Zaštitnim snagama Ujedinjenih nacija, posmatračkim misijama Evropske zajednice i drugim humanitarnim organizacijama koje rade na obezbeđivanju pomoći izbeglicama i raseljenim licima pružaće se maksimalna saradnja.

2. Puna saradnja će se takođe održavati sa visokim komesarom za izbeglice u izradi i sprovođenju programa za povratak izbeglica i raseljenih lica u njihove domove.

ALIJA IZETBEGOVIĆ RADOVAN KARADŽIĆ MATE BOBAN

Svedoci: SAJRUS VENS DEJVID OVEN

Provincija	Glavni grad	Upravnik	Zamenik
1	Bihac	Musliman	Srbin
2	Banja Luka	Srbin	Musliman
3	Bosanski Brod	Hrvat	Srbin
4	Bijeljina	Srbin	Musliman
5	Tuzla	Musliman	Srbin
6	Nevesinje	Srbin	Musliman
7	Sarajevo	Poseban status	Poseban status
8	Mostar	Hrvat	Musliman
9	Zenica	Musliman	Hrvat
10	Travnik	Hrvat	Musliman

SPORAZUM O MIRU U BOSNI I HERCEGOVINI

Dolepotpisani,

Pozdravljajući poziv kopredsednika Upravnog komiteta Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji za učešće u razgovorima za ponovno uspostavljanje mira u Bosni i Hercegovini;

Uzimajući u obzir konstruktivnu atmosferu mirovnih pregovora održanih u Ženevi od 2. do 5. januara i uz pomoć komandanta Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija, generala Satiša Nambijara;

Voдеći računa o principima Međunarodne konferencije i rezolucija Saveza bezbednosti Ujedinjenih nacija, posebno rezolucija 752 (1992) i 787 (1992) koje se odnose na povlačenje svih spoljnih snaga iz Bosne i Hercegovine;

Želeći da okončaju sukob u Bosni i Hercegovini bez ikakvih daljih odlaganja i da ponovo uspostave mir u celoj zemlji;

U želji da izrade aranžmane za postizanje poštovanja obustave neprijateljstava i njeno praćenje kako bi se obezbedilo da bude efikasna i trajna

Ovim se saglašavaju kako sledi:

1. Mere za postizanje bezuslovne obustave neprijateljstava širom Bosne i Hercegovine, kako je izneto u aneksu I uz ovaj sporazum

2. Mere za ponovno uspostavljanje infrastrukture u Bosni i Hercegovini, kako je izneto u aneksu II uz ovaj sporazum

3. Mere za otvaranje puteva, kako je izneto u aneksu III uz ovaj sporazum

4. Aranžman za razdvajanje snaga, kako je izneto u aneksu IV uz ovaj sporazum

5. Mere za demilitarizaciju Sarajeva, kako je izneto u aneksu V uz ovaj sporazum

6. Mere za posmatranje granica Bosne i Hercegovine, kako je izneto u aneksu VI uz ovaj sporazum

7. Vraćanje snaga u određene provincije, kako je izneto u aneksu VII uz ovaj sporazum.

Aneks I: OBUSTAVA NEPRIJATELJSTAVA

Opšti principi

Sve strane se slažu da podrže opšte principe potrebne za podršku obustave neprijateljstava. Ovi široki opšti principi biće sprovedeni u konkretnu akciju kroz dodatne diskusije u okviru mešovite vojne radne grupe. Nekoliko principa biće obrađeno na pojedinačnoj osnovi, mada ostaju sastavni deo ukupnih okvira obustave neprijateljstava.

Opšti principi su:

Obustava vatre mora odmah stupiti na snagu i ostati na snazi. Ovo treba sprovести 72 časa od ponoći (njujorško vreme) od dana kada je Savet bezbednosti podržao ovaj plan.

Potrebno je usvojiti mere praćenja i kontrole kako bi se obezbedilo poštovanje principa, koji treba da uključe kao minimum:

- veze između komandanata u oblastima sukoba (vruće linije)
- obezbeđivanje veze i posmatrača Zaštitnih snaga UN / posmatračkih misija Evropske zajednice
- ustanovljavanje zajedničkih kriznih timova
- otvaranje prolaznih punktova na liniji sukoba za korišćenje samo Zaštitnih snaga UN i posmatračkih službi.

Potrebno je postići razdvajanje snaga. Potrebno je otvoriti puteve koji održavaju slobodu kretanja ljudi, trgovine i humanitarne pomoći. Uspostavljanje infrastrukture odvijaće se kao prioritet. Ovo uspostavljanje neće biti povezano ni sa kakvim pregovorima.

Osnovni elementi

- Savet bezbednosti podržava plan – pokreće sve prateće akcije (D-3). 72 časa za informisanje
- Obustava neprijateljstava stupa na snagu (dan D)
- Deklaracija snaga (D+1), koja uključuje:
- Broj i lokaciju celokupnog teškog naoružanja
- Detaljnu dokumentaciju minskih polja

- Lokaciju linija fronta (trase)
 - Odbrambena utvrđenja i položaje
 - Utvrđivanje demarkacione linije
 - Pokret Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija radi uspostavljanja bezbednosti
 - Posmatranje linija sukoba
 - Posmatranje teškog naoružanja
 - Sistem izveštavanja
 - Povlačenje teškog naoružanja kalibra preko 12,7 mm 5 dana za Sarajevo, 15 dana za ostale oblasti,
 - Lokacije koje treba utvrditi na osnovu efektivnog dometa sistema naoružanja
 - Sva ovakva povlačenja nadziraće Zaštitne snage UN a kasnije pratiti na određenim lokacijama kako bi se sprečilo njihovo korišćenje.
 - Razdvajanje snaga:
 - Napuštanje odbrambenih utvrđenja na liniji sukoba
 - Dogovoriti oblast razdvajanja
 - Razdaljina na kojoj nisu dozvoljene nikakve snage, osim policije
 - Razdaljina na kojoj neće biti ljudstva u odbrambenim utvrđenjima.
- Razdvajanje snaga i povlačenje teškog naoružanja treba da budu povezani. Ustanovljava se Mešovita vojna komisija koja će raditi na svim razjašnjenima i prekršajima obustave neprijateljstava.

Aneks II: USPOSTAVLJANJE INFRASTRUKTURE

Sve strane su saglasne da je sprečavanje korišćenja ili korišćenje komunalnih službi kao oružja rata neprihvatljivo, i sve potvrđuju svoju opredeljenost za puno uspostavljanje komunalne infrastrukture širom Bosne i Hercegovine, a posebno u Sarajevu.

Obezbeđivanje humanitarne pomoći ne može se povezivati ni na koji način sa vojnim koracima procesa demilitarizacije ili obustave neprijateljstava. S obzirom na to da je humanitarna po karakteru, njen

prioritet strogo rukovodi sposobnošću sve tri strane da podrže njenu realizaciju.

Ponovno uspostavljanje normalnog stanja biće najviši prioritet. Stoga se moraju uložiti neposredni napor u ponovnom uspostavljanju infrastrukture. Ovo je podjednako primenljivo na grad Sarajevo, kao i na ostali deo Bosne i Hercegovine. Tamo gde je to primenljivo, uključuje:

Energetsku mrežu, elektrane, mostove, gas, telekomunikacije, železničke linije, puteve, vodosnabdevanje.

Tražiće se garancije bezbednosti koje moraju biti date, dok će zaraćene strane u potpunosti podržati ponovno uspostavljanje snabdevanja energijom – vodom – grejanjem. U Sarajevu već postoji mešoviti komitet. Rad ovog komiteta treba olakšati sa trenutnim stupanjem na snagu kako bi se omogućilo što ranije uspostavljanje komunalne infrastrukture u Sarajevu.

Pomoć će se obezbeđivati kroz odgovarajuće agencije, uključujući Ujedinjene nacije i civilne vlasti. Međutim, u okviru Bosne i Hercegovine, zajednička komisija sastavljena od predstavnika svih strana treba da identifikuje prioritete, definiše potrebe i izvrši radove u sprezi sa civilnim vlastima. U tom cilju će se identifikovati vitalna postrojenja sa zajedničkom komisijom za Bosnu i Hercegovinu:

- Garantovaće se pristup posle izrade lokalnih aranžmana
- Snage će se povući sa položaja, u skladu sa bezbednošću
- Zaraćene strane će kada je to potrebno obezbediti vezu timovima za opravku
- Pomoć će biti pružena građevinskim službama / radnicima.

Strane će raditi na ponovnom uspostavljanju infrastrukture, uključujući i železnicu / energetske mreže / vodosnabdevanje, preko granica sa susednim republikama.

Potrebno je razviti uvažavanje za infrastrukturne kapacitete i oni moraju biti pošteđeni napada ili upotrebe kao odbrambenih objekata. Sve strane su saglasne da se izrade zajednička uputstva za prenošenje komandnih instanci kako bi se pokazala jednaka podrška.

Aneks III: OTVARANJE PUTEVA

Otvaranje puteva je direktno povezano sa političkim pitanjima koja se tiču slobode kretanja svih ljudi u kontekstu ustavnih principa. Ovo se podjednako odnosi na Sarajevo, kao i na sve ostale oblasti Bosne i Hercegovine.

Ovo treba ostvariti:

- Garancija bezbednosti sve tri strane kako bi se osiguralo nemešanje i zaštita osoblja i materijala koji se kreću putevima
- Nemešanje na putevima
- Kontrolni punktovi, patrole i praćenje od strane Zaštitnih snaga UN / Posmatračke misije / Evropske zajednice prema potrebi
- Inspekcija sa nadzorom na tačkama ulaza
- Apsolutna sloboda kretanja snaga Ujedinjenih nacija.

Uz ovo je priložen koncept plavih ruta za Sarajevo. Ovaj format je primenjiv na suprotstavljanje svih drugih sličnih ruta u Bosni i Hercegovini. Dodatne rute se mogu odrediti na pregovorima pod pokroviteljstvom mešovite vojne radne grupe.

Aneks IV: RAZDVAJANJE SNAGA

Strane su se dogovorile da je razdvajanje snaga jedan od elemenata opšteg prekida neprijateljstava. Sporazum će se zasnivati na koracima i merama kontrole i na redosledu događaja koji se ovde daju:

KORACI

Konkretni koraci koji se predviđaju u ovom procesu su sledeći:

- Apsolutan prekid vatre
- Privremeno zamrzavanje vojne situacije, u očekivanju sporazuma i povratka snaga u za njih utvrđene provincije
- Bez frontalnih raspoređivanja ili ofanzivnih akcija
- Nikakvo kretanje napred dodatnih snaga, eksploziva i oružja neće biti dozvoljeno. Rotiranje na pojedinačnoj osnovi je prihvatljivo.

- Povlačenje teškog naoružanja (za neposredno i posredno gađanje) svih strana uz oblasti sukoba do oblasti van dometa vatre o čemu odlučuju strane u zajednici sa Zaštitnim snagama
- Fizičko razdvajanje strana u sukobu
- Bezbednost i posmatranje demilitarizovane zone.

MERE KONTROLE

- Mere kontrole koje se zahtevaju obuhvataju:
- Obaveštenje o postojećim snagama, uključujući lokaciju minskih polja
 - Osmatranje linija fronta
 - Obaveštenje o teškom naoružanju u područjima razdvajanja
 - Uspostavljanje dogovorenih linija na koje se snage mogu locirati
 - Plansko povlačenje snaga koje bi trebalo da kulminira njihovim preseljenjem u označene provincije.

REDOSLED DOGAĐAJA

- Prekid vatre pod okriljem opšteg prekida neprijateljstava
- Uspostavljanje i patroliranje po demarkacionoj liniji osoblja Zaštitnih snaga UN
- Rukovođenje zajedničkim patrolama i patrolama isključivo Zaštitnih snaga UN u okviru oblasti. O sastavu patrola pregovaraće se u Mešovitoj vojnoj radnoj grupi.

KONCEPCIJA UNPROFOR U POGLEDU KONTROLE TEŠKOG NAORUŽANJA

- Obuhvata celokupno teško naoružanje od 12,7 mm i iznad toga
- Ovo naoružanje biće povučeno iz dometa dejstva u područja o kome će odlučiti Zaštitne snage UN i strane
- Povlačenje će kontrolisati Zaštitne snage UN

- Kada se nađe na odgovarajućoj lokaciji, naoružanje će se staviti pod kontrolu da bi se osiguralo da se neće koristiti
- Zaštitne snage UN neće fizički preuzeti naoružanje
- Kada se na terenu kao što su gradovi predviđa pomeranje naoružanja van dometa, ono će se sakupiti na dogovorenim lokacijama pod kontrolom Zaštitnih snaga UN kako bi se obezbedilo da se neće koristiti.

Aneks V: DEMILITARIZACIJA SARAJEVA

Demilitarizacija Sarajeva zasniva se na jednom uslovu: delotvornom prekidu neprijateljstava.

Drugi elementi su:

- Uspostavljanje kontrole po označenoj liniji
- Obnavljanje civilnih ustanova
- Kopneni pravci i sloboda kretanja
- Razdvajanje snaga duž linija sukoba.

Mere kontrole obuhvataju:

- Patroliranje i kontrolu demarkacione linije
 - Kontrolne tačke na većim raskrsnicama do ponovnog uspostavljanja poverenja
 - Mešovite patrole u demilitarizovanoj zoni.
- Vojno-civilna zajednička komisija, kako je ranije predloženo, treba da nadgleda sprovođenje sporazuma.

Aneks VI: OSMATRANJE GRANICA

U skladu sa Rezolucijom 787 /1992. Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija stav 5, da bi sprečile mešanje sa strane, van Republike Bosne i Hercegovine, Zaštitne snage UN / Posmatračke misije Evropske zajednice vršiće osmatranje granica sa susednim republikama.

Principi

Zaštitne snage UN / Posmatračke misije EZ osmatraće prelaze kako bi sprečili unošenje oružja, municije, ulazak vojnog osoblja ili neregularnih snaga.

Osmatraće se i granice sa susednim republikama.

Akciju Zaštitnih snaga UN na osmatranju, pretraživanju i izveštavanju olakšaće vlasti Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije.

Aneks VII: POVRATAK SNAGA U NAZNAČENE TERITORIJE

Da bi se omogućio proces povratka na normalne uslove i kao posledica direktnog sleda događaja posle prekida neprijateljstava i razdvajanja snaga, obaviće se povratak snaga u naznačene provincije. Povratak može da započne kao deo povlačenja teškog naoružanja, ali, zbog zimskih vremenskih uslova, teško je utvrditi konačan datum za završetak procesa. Međutim, trebalo bi da nam cilj bude povratak snaga u roku od 45 dana.

Ova faza će biti koordinirana sa dogovorenom demobilizacijom snaga u praksi.

Zaštitne snage UN / Posmatračka misija EZ pratiće povlačenje snaga u zajednici sa nacionalnim vlastima i vlastima provincija.

Mešovita vojna radna gripa trebalo bi da bude telo za tehničke pregovore.

ALIJA IZETBEGOVIĆ RADOVAN KARADŽIĆ MATE BOBAN

Svedoci: SAJRUS VENS

DEJVID OVEN

ZAKLJUČNE NAPOMENE LORDA OVENA PRI ZATVARANJU PLENARNE SEDNICE

Ženeva, nedelja, 30. januar 1993.

Gotovo pet meseci pregovaramo bez prestanka od jutra do mraka, ovde u Ženevi, u Sarajevu, u Zagrebu i Beogradu. Sve ovo vreme besni divljački rat. Tokom njega je, po mom mišljenju, prekršeno više međunarodnih konvencija o običajima ratovanja, počevši od Haške konvencije iz 1907, no u bilo kom drugom ratu u ovom veku.

Groteskne zloupotrebe ljudskih prava prolaze nekažnjeno. Kada smo se poslednji put rastali na dvanaest dana da bi se dr Karadžić konsultovao o devet ustavnih principa, izbile su nove borbe, a posebno zabrinjava konflikt između dve strane koje su doskora bile saveznici. Neka niko ne veruje da ima vremena da se izbegne spoljna vojna intervencija. Neka niko ne veruje da je vreme na njegovoj strani, da se može konsultovati do u beskraj i odugovlačiti pregovore. Ovaj rat mora biti okončan. Odlaganjem se gubi više života, uništava se više imovine, i, što je najgore, umanjuju se šanse da tri naroda ponovo započnu suživot kao susedi.

Ništa nije jednostavno sa ratom u Bosni i Hercegovini. Neki ga svode na spoljnu agresiju na zemlju, drugi tvrde da se radi o građanskom ratu. Nažalost, radi se o mešavini oba sa mnogim drugim elementima koji dalje komplikuju situaciju. Ovaj rat je ukorenjen u istoriji bivše Jugoslavije, ali čak ni o toj istoriji ne postoji saglasnost.

U takvoj situaciji ne iznenađuje da dve najveće strane u sukobu ne mogu da pronađu kompromise koji su neophodni za obustavu neprijateljstava. Uvek možete tvrditi da bi trebalo da kontrolišete više zemlje, posedujete više fabrika i rudnika. Uvek možete opravdavati vaše težnje podsećanjem na genocid – jedni na onaj iz ranih četrdesetih, drugi na sadašnji, dok se njihovi ljudi ubijaju i proteruju.

Ipak, istina je da nema tako decentralizovane vlade, niti provincijskih granica koje ne bi uključivale muslimanske, hrvatske i srp-

ske gradove i sela, od kojih su neki oštećeni užasnom praksom etničkog čišćenja. Iz ovog razloga mi pridajemo ogromnu važnost privremenim dogovorima o zaštiti ljudskih prava, momentalnom postavljanju četiri ombudsmana, činjenici da će sve izjave i obaveze o ustupanju zemlje i imanja donete pod pritiskom biti anulirane, smeštanju UNCIVPOL-a, ECMM-a i UNPROFOR-a u svaki deo neke provincije u kojoj se krše ljudska prava, ili u kojoj postoji bojazan da će se ponovo kršiti.

Koji god da je argument, koliko god iskreno držane pregovaračke pozicije, dolazi vreme kada diskusija mora biti dovedena do kraja. Mi ćemo sada izneti ovaj spor Savetu bezbednosti, svetskom parlamentu, da bi se donela konačna odluka. Mi ćemo, kao kopredsednici, preporučiti Savetu bezbednosti da prihvati ovaj dogovor. Ako jedna ili više strana nastave da ga odbijaju, nadamo se da će Savet bezbednosti naći odgovarajuće mere da ga nametne, bile one političke, ekonomske ili vojne.

Veoma je opasno kada Savet bezbednosti interveniše da bi promenio ravnotežu u bilo kom ratu, ukoliko se to ne radi zarad implementiranja jasnog mirovnog dogovora. Remećenjem ove ravnoteže u političkom vakuumu stvara se opasnost da jedna strana nametne svoju volju drugoj. Mi smo, međutim, duboko ubeđeni da ćemo imati na stolu održiv mirovni dogovor. Na članicama Ujedinjenih nacija je da ocene da li su spremne da ga implementiraju.

Duboko smo uvereni da će Savet bezbednosti ubrzo glasati za Rezoluciju koja će prigrliti ovaj plan, i da će se pre tog glasanja sve strane složiti o njegovoj implementaciji. Ako se to desi, za 72 sata od ponoći po njujorškom vremenu od trenutka kada Savet bezbednosti usvoji plan, biće implementirano primirje. Takođe, po svojim ovlašćenjima po članu 73 Ustava Bosne i Hercegovine, Predsedništvo će preneti svoje nadležnosti i ovlašćenja na prelaznu centralnu vlast i biće uspostavljeno deset prelaznih provincijskih vlasti.

Nadamo se da ćete doći u Njujork i izložiti svoj slučaj pred članove Saveta bezbednosti tokom konsultativnog procesa, i ako Savet tako odluči, direktno pred članicama u otvorenoj debati pre nego što se takva rezolucija usvoji.

EPILOG

Ženevska etapa mirovnih pregovora u sećanjima protagonista

Početak 1993. u Ženevi su otvoreni mirovni pregovori između tri zaraćene strane u Bosni i Hercegovini, na kojima su kopredstavljajući Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, Sajrus Vens i Dejvid Oven, izložili nacrt mirovnog plana. U prvoj fazi rada konferencije (2–5. januar) prezentovana su dva dokumenta, *Sporazum koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu* i *Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini*. Sa tekstom prvog, u kojem je skiciran ustavni okvir države, mapirana podela na oblasti, definisan odnos između provincija i centralnih vlasti i usaglašena saradnja u humanitarnim naporima, trebalo je da se saglasi političko rukovodstvo. Tekst drugog, koji se odnosio na implementaciju primirja, razgraničenja i postepenog razvojačenja, predstavio je komandant UNPROFOR-a Satiš Nambijar, a trebalo je da ga potpišu komandanti suprotstavljenih vojski.

Pri otvaranju Konferencije, sem na hrvatskoj strani, nije postajala spremnost da se dokumenta potpišu. Srpska strana je prihvatila i mape i sporazum o miru, ali samo u načelu, a suprotstavljala se formulacijama ustavnih principa. Bosanska strana je prihvatila ustavne principe i sporazum o miru, ali je ocenila mape kao neprihvatljive, pa su razgovori privremeno obustavljeni, a strane su nastavile unutrašnje konsultacije, o čijoj dinamici svedoče priložene *Stenografske beleške sa proširenih sednica Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici*.

U produžetku razgovora u Ženevi, 11. januara, raspravljano je o tekstu Sporazuma koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu, na koji su sve strane, a posebno srpska, imale niz zamerki. Korekcije koje su zahtevane sintetisane su u devet ustavnih principa koje je prihvatio Radovan Karadžić kao polaznu tačku za korekciju teksta. Mate Boban, predstavnik bosanskih Hrvata, potpisao je sva tri ponuđena dokumenta. Radovan Karadžić je potpisao i vojni sporazum, ali ne i mape razgraničenja. Alija Izetbegović je zatim odbio da potpiše sva tri dokumenta, podržavši međutim ustavne principe Sporazuma. Usledila je nova, duža faza unutrašnjih konsultacija, okončana 24. januara, kada su se predstavnici ponovo našli u Ženevi da razmotre dopunjene tekstove, koji su ovoga puta sadržavali izmenjeni *Sporazum koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu*, korigovanu mapu podele na provincije, promenjene ustavne principe, ali i detaljno razrađen i aneksiran *Sporazum o miru u Bosni i Hercegovini*. Oba su iziskivala potpis političkih rukovodstava, dok je pitanje tačnog razgraničenja provincija ostalo da se razmatra kao aneks sporazumima.

U novoj etapi „lova na potpise“ pregovarači su ponovo uspešli da dobiju hrvatske potpise, ali i srpski pristanak na oba sporazuma, uslovljen skupštinskom potvrdom potpisa. Muslimanska strana je odbila da potpiše vojni sporazum dok se ne razjasni pitanje povlačenja i kontrole teškog naoružanja i dala samo načelnu podršku ustavnim principima. Konstatujući da ova faza pregovora nije uspela, kopredsednici su zatvorili ženevske pregovore 30. januara. Svoj izveštaj, kao i pun tekst neusvojenog plana prezentovali su Savetu bezbednosti 3. februara, tražeći podršku zaraćenih strana za njegovo usvajanje, čime je otpočela faza međunarodnih pritisaka usmerenih ka postizanju saglasnosti na ponuđeni mirovni projekat.

Donosimo izvode iz sećanja protagonista januarskih sednica u Ženevi – Dobrice Ćosića, Nikole Koljevića, Alije Izetbegovića i Dejvida Ovena, kao i izvode iz memoara Biljane Plavšić i unakrsnog ispitivanja Dejvida Ovena na suđenju Slobodanu Miloševiću koji se odnose na ove pregovore.

Dobrica Ćosić

(*Piščevi zapisi 1992–1993*, Filip Višnjić, Beograd 2004, 230–269)

5. JANUAR 1993: Bili su to dosad najteži pregovori u Ženevi. Nepremostive suprotnosti među zaraćenim stranama i svima nama koji u tim pregovorima učestvujemo. Vens i Oven, kao predstavnici Ujedinjenih nacija i Evropske zajednice, sigurno po nalogu velikih sila, organizovali su do sada najambicioznije pregovore o ratu i miru u Bosni i Hercegovini, zahtevajući da, pored predstavnika zaraćenih strana i vojnih komandi, učestvujemo Tuđman i ja. Oni su doneli svoj plan ustavnog uređenja poratne BiH, koju čini deset provincija sa posebnim statusom Sarajeva, kao „slobodnog grada“. Provincije su multietničke i imaju veliku samostalnost. Centralnu vlast čine predstavnici tri konstitutivna naroda. Po njihovim mapama, Muslimani imaju većinu u tri provincije, Srbi u četiri, Hrvati u dve, dok bi jedna bila muslimansko-hrvatska... Karadžić nije prihvatio predložene mape provincija. On je nezadovoljan etničkim sastavom, po kome 48 procenata Srba ostaje pod muslimanskom i hrvatskom okupacijom, a srpske provincije nisu teritorijalno povezane, jer ne postoji ni koridor između Krajine i istočne Bosne. Muslimani su još nezadovoljniji teritorijama naseljenim Muslimanima koje ostaju u srpskim i hrvatskim provincijama. Hrvati su zadovoljni. To su takve suprotnosti koje dokazuju da sve tri ratne strane imaju nepomirljive ciljeve... U Palati nacija je, posle dugih nepomirljivih rasprava, odlučeno da se pregovori odlože do 10. januara, kada treba da se popišu dogovori.

Srbi i Muslimani neće pristati na predlog mapa sa deset provincija. Šta da činimo? Imam utisak da će Srbija i Crna Gora platiti ceh bosanskih Srba u ovom ratu. Veoma sam zabrinut za našu budućnost. Odlučio sam da se sutra, na Badnje večer, obratim građanima Srbije i Crne Gore i izvestim ih o razgovoru u Ženevi i položaju u kome se našla naša zemlja. Tim govorom pokušaću da zadobijem podršku naroda za svoju politiku istorijskog kompromisa.

9. JANUAR 1993: Održana je sednica Državnog saveta, kome je, pored predstavnika Republike Srpske, prisustvovala i delegacija Republike Srpske Krajine. Raspravljalo se o stavovima za pregovore u Ženevi, nacrtu sporazuma o Bosni i Hercegovini i primeni Vensovog sporazuma u Republici Srpskoj Krajini. Bio je to dug i mučan razgovor, u kome su se ispoljile velike i teško premostive političke razlike između nas iz SR Jugoslavije i vođstva Republike Srpske... Očigledan je sukob srpskog, prekodrinskog iskustva, po kome nema dogovora, prava i slobode sa Muslimanima i Hrvatima, i srpske, srbijanske vere u prava, principe, sopstvenu veštinu da se opstane i u najtežim okolnostima. Po istorijskom iskustvu Srbi su nejedinstven narod. Ni sadašnji interesi nisu nam u svemu saglasni. To nejedinstvo u istorijskom iskustvu, uz sadašnje razlike, može biti kobno po budućnost srpskog naroda kao celine ... Srbi iz Republike Srpske i Srbi iz republike Srpske otišli su razočarani i nesrećni iz „okrugle sobe“ Palate Federacije, u kojoj je formalno rasturena SFRJ i u kojoj se danas možda raspukla srpska nacija, odnosno njeno političko jedinstvo.

12. JANUAR 1993: Prošle noći vratili smo se iz Ženeve... Izuzetno dramatični pregovori o prihvatanju ustavnih principa nove Bosne i Hercegovine i mapa deset autonomnih provincija, po kojima oko petsto hiljada Srba treba da živi u provincijama u kojima će Muslimani biti većina a u nekim Hrvatima, što Karadžić ne može da prihvati... Dva dana i jednu noć smo se sporili, svađali, usaglašavali... Milošević, Bulatović i ja. S ministrom Đukićem i našim političkim i vojnim savetnicima, opredelili smo se za prihvatanje Vensovog i

Ovenovog plana, žrtvujući neke značajne srpske interese da bismo postigli mir i oslobodili se sankcija. U tim pregovorima Milošević se pokazao kao vanredan taktičar u političkoj i diplomatskoj bici... Prvog dana nismo uspjeli da ubedimo Karadžića, Koljevića, Krajišnika i Buhu... To su fanatični i bandoglavi političari. Nisu napuštali svoje pozicije ni pred kakvim argumentima, jer su bili duboko svesni nepravde koja im se čini. Nosili su ih borilačka vera njihove vojske i odgovornost pred njom i narodom za politički ishod tog užasnog rata. Milošević je snagom političke logike argumenata, ali i grubim pretnjama, ali i uvredama, nastojao da ubedi Karadžića i druge da prihvate ustavne principe i mape koje su za njih spornije od ustavnih principa... Ujutru sam saznao da su vođe Republike Srpske u svanuće otišle u svoj hotel, neubeđeni i očajni... Najzad smo morali da zaključimo: na završnoj sednici svih delegacija kojima predsedavaju Vens i Oven, ja moram da iskažem nesaglasnost sa stavovima predstavnika Republike Srpske i suprotstavim se Karadžiću i drugovima... Napustio sam Ženevu, neuveren u blizak mir u Bosni i Hercegovini.

21. JANUAR 1993: Skupština Republike Srpske prihvatila je ženevske pregovore uz izvesna uslovljavanja. Pobedio je pametni i vešti Radovan Karadžić... Najpre obeshrabrujući razgovor sa Kolombom, italijanskim ministrom spoljnih poslova, pa zamorna sednica Državnog saveta o ženevskim pregovorima i njihovom nastavljanju... Održali smo sednicu Državnog saveta, na kojoj sam referisao o razgovorima sa Kolombom i veoma oneraspoložio predstavnike Republike Srpske... Taj plan je toliko nepravedan da Srbi ne mogu da ga prihvate. Bila je to rasprava raznomišljenika. Svi smo u pravu. Ali nijedan srpski zahtev neće biti prihvaćen.

24. JANUAR 1993: Ženeva. Voze me blindiranim automobilom od aerodroma do hotela, od hotela do Palace nacija, jedne od najružnijih evropski zgradurina... Karadžić je prihvatio predlog kopredsednika Vensa i Ovena po odluci Skupštine Republike Srpske, to jest, po mojoj, Miloševićevoj i Bulatovićevoj uceni, posle ultimatumu, koji su nam pre desetak dana, u pola dva noću, saopštiti lord

Oven i Sajrus Vens. Tu noć kada se odlučivalo hoće li Srbi iz Republike Srpske pristati da se odreknu svoje države koju su počeli da stvaraju i da pristanu na život u nakaznoj i veštačkoj BiH, hoće li pristati da žive u pasivnim „provincijama“, van kojih bi ostalo 48 procenata njihovih sunarodnika, hoće li sami poništiti cilj svoje oslobodilačke borbe, a na sve to smo ih mi iz SR Jugoslavije primorali, tu noć nikada neću zaboraviti.

Nikola Koljević

(*Stvaranje Republike Srpske. Dnevnik 1993–1995*, Službeni glasnik, Beograd 2008, knj. I, 65–79)

27. JANUAR 1993: Sastanak smo održali u Palati Federacije sa Dobricom Ćosićem, koji nije bio previše naklonjen našoj ideji. Smatrao je da politički nije dobar trenutak za srpski narod da pokazuje svoju želju za ujedinjenjem. Posebno da nije dobro da u ovom trenutku to pokazuje tako što bi vojno pomagao Srbe preko Drine. Ćosić se upravo vratio iz Grčke. Kaže, i Micotakis i Karamanlis smatraju da treba pričekati. Takvi saveti dolaze i od ruskog ambasadora Šikina, kaže: vreme radi za nas, treba mirotvorno delovati, ostaviti krivicu na Hrvatima i Muslimanima. (...)

Druga tema o kojoj smo razgovarali bilo je održavanje svesrpske skupštine koja bi donela deklaraciju o srpskom nacionalnom pitanju. Čosić je obećao da će razgovarati sa Miloševićem i Bulatovićem, ali Lukić i ja imamo utisak da naša braća preko Drine još uvek veruju da su bolji mali potezi i taktički manevri, nego jedno javno, složno i odlučno istupanje. Pitanje je da li ćemo uspeti da ih ubedimo i nagovorimo da Srbi treba konačno da se izjasne o svojim nacionalnim ciljevima (...) Videćemo do povratka naših iz Ženeve da li ćemo uspeti da podstaknemo raspoloženje za jednu svesrpsku skupštinu.

29. JANUAR 1993: Od naših iz Ženeve nikakve naročite vesti. I danas se radi na detaljima mapa i na ideji o prelaznoj vladi. To pokazuje u stvari neozbiljnost ove faze konferencije. Od Viktora Andrejeva sam prekjuče u razgovoru dobio informaciju da „neko“ priprema Konferenciji kraj (...) Pretpostavljam da se radi o podršci Nemačke, ali čini mi se i Francuske. Mislim da je hrvatski napad izvršen u dogovoru sa Vensom i Evropljanima. Računali su da će jedan značajan srpski vojni poraz biti najbolji psihološki i politički pritisak na Srbe u Ženevi (...)

Mladić dolazi sa pitanjem na koje već ima odgovor. Martić je tražio podizanje naše avijacije. Borbe u Krajini treći dan već žestoko traju. Brana Peruća je pala u hrvatske ruke... Ali naš Glavni štab je protiv delovanja naše avijacije. Smatra da ne treba gubiti političke poene u Ženevi. Vlado Lukić je za akciju, kaže: nemamo boljeg argumenta od toga da se moramo braniti. Osim toga, ako je ovo sad taj kritični trenutak koji treba da odluči da li će se dići svi Srbi, onda bi naš potpuni angažman, što znači i dizanje aviona, bio onaj znak koji bi pokazao i Srbima i Srbiji da se mora povesti konačni rat (...) Po povratku iz Han-Pijeska nalazim se sa Karadžićem. I on sumnja u to da bi moglo doći do nekog značajnog ishoda Konferencije, ali misli da je za sada najvažnije da krivica ne bude na nama.

31. JANUAR 1993: Juče, oko dva sata, telefon iz Ženeve. Novosti sa Konferencije. Sprema se plenarna sednica. Krajišnikov opšti utisak je da neće doći do saglasnosti i to se stvarno potvrđuje

već posle sat i po. Principe navodno svi potpisuju. Hrvati uostalom potpisuju sve od samog početka, ali ovaj put ustavne principe potpisuju i naši. Za Muslimane se, opet, ne zna – neki tvrde da su potpisali, neki da nisu. Mi smo odlučili da potpišemo principe da bismo sa sebe skinuli taj deo odgovornosti za propast Konferencije (...) A prijatelji iz Engleske nas uveravaju da suština ženevskog sporazuma praktično omogućava sve opcije. Naši su stavili primedbe na mape, traže da se izvrše korekcije na mapama i da se narodno mišljenje proveri na referendumu. Znači, demokratski. Na to Vens i Oven sklanjaju mape i ne dozvoljavaju nikakvu raspravu. Ali podmeću vojni papir. Naši potpisuju vojni papir. Ne znam da li je uklonjena ona klauzula o kontroli oružja i povlačenju, ali naši u svakom slučaju potpisuju, a Muslimani ne potpisuju. Pitanje je da li je to opet neka muslimanska igra, pa će i oni potpisati kasnije, ili je doista stav koji sarajevski radio neprestano ističe: da niko nema pravo da potpiše bilo šta što nije unitarna Bosna. Ostaje nam da vidimo. Danas krećem u Beograd da se savetujemo pred polazak u Njujork. Nije odlučeno još ko će da ide, ali znam da tamo neće biti veselo. Pritisak će biti ogroman (...)

Iznenaden sam bio pre neki dan sastankom u Srpskoj akademiji koji smo mi inicirali i organizovali. Ne samo da je opredeljenje bilo potpuno svesrpsko, već se kod svih prisutnih akademika osećala i krivica što nisu više prisutni u ovoj našoj mucu i pokušaju obnove srpskog duha i srpske države. Antonije Isaković je rekao dve zanimljive stvari (...) Najviše me je iznenadio Mihajlo Marković, koji je isto tako govorio o potrebi održavanja svesrpske skupštine i obrazlagao čitav koncept. Ekmečić je naglasio da to ne bi smela biti deklaracija srpskih intelektualaca, nego skupština legitimnih predstavnika naroda koji svi izražavaju zajedničku volju tog naroda. Pred kraj sastanka se pojavio Vuk Drašković i pokušao da unese nered i pometnju, što mu je izgleda glavna zanimacija.

Biljana Plavšić

(*Svedočim*, Trioprint, Banja Luka 2007, knj. II, 10–11)

O Vens-Ovenovom planu raspravljalo se u Republici Srpskoj od januara 1993. do početka maja, odnosno sredine maja, kada je na referendumu odbijen. Mislim da se ni o jednom planu, osim Kutilje-rovom, iz prve polovine 1992. kojim se rat mogao izbeći, nije toliko raspravljalo kao o Vens-Ovenovom, kojim se, opet, rat mogao zau-staviti. U januaru, na Jovanjdan, ponuđen je našoj skupštini konstitu-tivni deo na razmatranje. Znam da je bio neki vremenski tesnac, jer ne bi Krajišnik zakazivao zasedanje na dan kada mnogi poslanici slave slavu. Dobro sam se pripremila za raspravu. Možda je to bila i najdetaljnija analiza ustavnog rešenja. Naravno da sam se prethodno konsultovala sa nekoliko ljudi koji su stručni za tu materiju, zato je moja analiza u skupštini imala odjeka. A ono što sam kao laik znala bilo je dovoljno da shvatim da se radi o kantonizovanoj teritoriji sa snažnom centralnom upravom. Takođe, bilo mi je jasno da je bez teritorijalnih rešenja deplasirano govoriti o konstitutivnom uređenju. Imali smo već dosta loših iskustava, pa je postojalo podozrenje u ve-zi sa teritorijalnom ponudom. Bila sam za odbijanje konstitutivnog dela, ali da se traže mape. Zaključak Skupštine bio je mudriji i glasi – ne odbacuje se konstitutivno rešenje, a da li će biti prihvaćeno ili dobijeno, zavisi od teritorijalnih rešenja.

Dejvid Oven

(David Owen, *Balkan Odyssey*, Indigo, London 1996, 93–111)

Pre nego što sam otišao u Ženevu, 1. januara 1993, premijer Džon Mejdžor me je posle ručka u letnjoj rezidenciji u Čekersu upitao kakve su šanse da se postigne sporazum. Odgovorio sam: „polapola.“ U subotu, 2. januara 1993, u 11 časova otvorena je prva plenarna sednica Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji posvećena Bosni. Sastanku je prisustvovalo pet delegacija – bosanske Hrvate predvodio je gospodin Boban, bosansku vladu Alija Izetbegović, bosanske Srbe dr Karadžić, kao i hrvatski predsednik Tuđman, predsednik SRJ Dobrica Ćosić. Sedeli su za istim stolom prvi put od Londonske konferencije u avgustu i koristili su uvodnu sesiju da se izdovaju. Sajrus Vens je objasnio da će se rad nastaviti u dve grupe: jednom će predsedavati Marti Ahtisari, koja će se baviti ustavnim pitanjima, uključujući i predložene mape administrativnih granica unutar Bosne i Hercegovine, a druga, kojom će predsedavati komandant UNPROFOR-a, general Nambijar, biće posvećena vojnim pitanjima. U izjavi, koju sam pažljivo pripremio sa Vensom, predstavio sam naš mirovni plan, paket od tri dela koji su činili ustavni principi, detalji o prekidu neprijateljstava i mape (...)

Bilo smo pažljivi u tome da ne označimo provincije kao srpske, hrvatske i muslimanske, iako su pojedine novine i komentatori stekli takav utisak. Stavljali smo samo brojeve i imena mesta na mape (...)

Znali smo, naravno, da će neke od granica provincija neizbežno biti tretirane kao linije fronta, sa blokadama i drugim manifestacijama konfrontacija, ali smo se nadali da će posle prekida neprijateljstava poverenje rasti i da će barijere ubrzo pasti (...)

Teritorijalne implikacije ovog predloga su bile jasan signal za povlačenje srpskih trupa, što je objašnjavalo njihovo protivljenje. Čak i kada su mape napadane jer daju premalo Muslimanima, nismo bili spremni da otkrijemo sa koliko bi teritorije Srbi morali da se povuku – oko 40% onoga što su držali (...)

Na zatvaranju sastanka 4. januara bosanski Hrvati su prihvatili naš trodelni paket u celosti. Karadžić je rekao da je za bosanske Srbe mapa „prihvatljiva kao osnova za otvaranje pregovora“. Odbio je prvi i drugi ustavni princip, koji su sprečavali stvaranje države u državi i ostavio otvorenim mogućnost pregovora o prekidu neprijateljstava. Bilo je očigledno da bosanski Srbi nikada neće prihvatiti mape ako ne budu sasvim izolovani. U međuvremenu, razmišljali smo da pitamo Čosića da li bi smatrao prikladnim da sledeći put uključi Miloševića u delegaciju. Mislili smo da će posle izbornih rezultata Milošević biti spremniji da pritisne Karadžića, a i efikasniji u tome nego Čosić, što se docnije i pokazalo.

Ključ ka neposrednom napretku bio je u rukama predsednika Izetbegovića. On je prihvatio deset ustavnih principa, a u to vreme i detaljan predlog prekida neprijateljstava, ali je rekao da mape „nisu prihvatljive.“ (...) Pozvali smo sve strane da se vrate u Ženevu u nedelju, 10. januara, na još jednu rundu pregovora.

[U međuvremenu su međunarodni pregovarači nastojali da učvrste međunarodnu podršku za svoj predlog i da razveju sumnje, koje su jačale pre svega u Sjedinjenim Američkim Državama u redovima kandidata za funkcije u novoizabranoj administraciji predsednika Viliijama Klintona, da plan predstavlja legalizaciju etničkog „čišćenja“ – prim. V. P.]

Nije bilo od pomoći ubistvo zamenika premijera Bosne i Hercegovine, koji je dva dana pred sastanak izvučen iz vozila UNPROFOR-a na barikadi i streljan od strane pripadnika oružanih snaga bosanskih Srba ... Zbog ove epizode predložili smo odlaganje Kara-

džićevog dolaska u Ženevu, ali ga je magla zadržala. Kada je stigao, bio je u defanzivi, ali i dalje odlučan da istraje protiv naših ustavnih principa.

Milošević je tokom ručka predložio formulu za spasavanje obraza – spajanje prva dva ustavna principa iz predloga, bez naročitih promena. Uveče u hotelu De Berže fasada srpskog jedinstva je napukla i Vens i ja smo bili svedoci Čosićevih, Miloševićevih i Bulatovićevih navaljivanja na bosanske Srbe, među kojima je bio i general Mladić, da počnu da ozbiljno pregovaraju (...)

Bez pritiska iz Srbije i Crne Gore bosanski Srbi ne bi popustili ni za milimetar, budući da nisu bili pragmatičari kao Milošević, već ideolozi, srpski nacionalisti koji nisu želeli nijednog Muslimana na teritoriji kojoj su težili, a ako je moguće nijednog Hrvata takođe. (...) Nakon što je Milošević razjasnio da Beograd neće nastaviti da podržava bosanske Srbe, i pošto se Mladić uverio u to, umorni, nekoherentni i ponešto slomljeni Karadžić je pristao narednog dana (...) Međutim, nije potpisao, insistirajući da se i ovo pitanje razmotri na skupštini na Palama. Ovaj mali napredak je međutim održao konferenciju, jer smo na tri predočena dokumenta imali šest potpisa – Hrvati su potpisali ustavne principe, mapu i obustavu neprijateljstava, Muslimani su potpisali ustavne principe i obustavu neprijateljstava. Srbi su potpisali obustavu neprijateljstava.

[Tokom nove pauze, koja je trajala do 22. januara, pregovarači su posetili međunarodne i lokalne aktore u nameri da obezbede saglasnost za sporazum, predoče ponešto popravljene mape i mogućnost stvaranje koridora između provincija – prim. V. P.]

U Ženevi smo u subotu 23. januara počeli treću plenarnu sesiju u prisustvu svih strana. Bio je to težak sastanak... Karadžić je istakao da je bezbednost srpskog naroda glavna briga njegove vlade... tvrdeći da bi po postojećim mapama 650.000–700.000 Srba ostalo u provincijama koje bi kontrolisali Hrvati i Muslimani. Hteli su referendum o našim predlozima. Odgovorio sam Karadžiću da to nije moguće dok rat traje. Ustav Bosne i Hercegovine bi omogućio promenu granica između provincija; ono što nam je bilo potrebno sada, uz trodelni paket predloga, bio je dogovor o prelaznoj vladi (...)

Na trećoj plenarnoj sednici postignut je iznenađujući napredak. Posle odvojenih razgovora sa Izetbegovićem i Karadžićem uspehli smo da ih spojimo i došlo je do pravog pomaka u nacrtu za prelaznu vladu... Složili su se oko male centralne oblasti Sarajeva kojom bi se upravljalo konsenzualno ... Složili su se da u onim krajevima Bosne i Hercegovine u kojima nije bilo promena opštinskih granica ostane na snazi vlast koja je sada tamo. U međuvremenu, Silajdžić i Boban su se dogovorili o provincijskom sistemu uprave... Nismo bili sigurni da li će predsednik Izetbegović i dr Karadžić potpisati u subotu. Nijedan nije želeo da bude taj koji će rasturiti Konferenciju ili odbiti da potpiše. Nameravali smo da odmah posle subote referišemo Savetu bezbednosti i da tražimo podršku za naš sveobuhvatan plan, ali smo želeli maksimalan pritisak na onoga koji ne potpiše. Sledećeg dana u Ženevi, posle više od desetak dugačkih bilateralnih i trilateralnih sastanaka, na poslednjoj plenarnoj sednici Sajrus Vens je rekao da je sve ovo potvrdilo naše stanovište da su ponuđene mape pravedne i zasnovane na osnovnoj premisi da će Bosna i Hercegovina ostati suverena, multietnička država. Mape nisu predstavljale rezultat etničkog čišćenja već pokušaj da se ono preokrene, i balansirale su pitanje teritorije, prirodnih i industrijskih resursa. Ja sam u svom govoru rekao da ćemo ovaj spor preneti pred svetski parlament i izrazio nadu da će svi pregovarači doći u Njujork i predstaviti svoje argumente pred članicama Saveta bezbednosti. Sve tri strane su potpisale ustavne principe; bosanski Hrvati, a donekle na naše iznenađenje i bosanski Srbi, potpisali su dogovor o okončanju neprijateljstva. Izetbegović, koji je ranije pristao na njega, sada je rekao da ga rezerve u odnosu na teško naoružanje sprečavaju da ga potpiše. Po pitanju mapa Karadžić je postao daleko bliži potpisivanju nego što smo predvideli, i uveren sam da bi ih potpisao da je Izetbegović to uradio (...) I Vens i ja smo smatrali da je Milošević rekao Karadžiću da se nagodi (...) Mnoge diplomate i novinari na Konferenciji su bili mišljenja, kao i mi, da bi tog dana da je Izetbegović potpisao mape, to uradio i Karadžić. Svakako smo bili bliži sporazumu no što je iko od nas mogao i da zamisli pre nedelju dana. Zašto Izetbegović nije potpisao?

Alija Izetbegović

(Dokumenti Predsjedništva BiH 1991–1994, *National Security and the Future* 8 (7), 2008, 13–15)

Kako je konferencija završena? Ona je završena, kao što znate, ponudom na potpis dva dokumenta ili tri dokumenta, ako hoćete. Jedan dokument se odnosio na onih 9 principa kao osnove budućeg uređenja BiH, Mape provincija i jednog dokumenta koji nosi radni naslov Vojni dokument, a koji ima zvanično naziv Dogovor o miru u BiH. Mislim da ste vi to dobili. Nadam se da se to dobili, ako ne u prevodu, onda u engleskom tekstu. Mi smo, kao što znate, potpisali samo devet principa, dok smo ona druga dva dokumenta odbili.

Karadžić je potpisao principe i vojni dokument, a Boban sva tri dokumenta. Zašto smo potpisali i zašto nismo potpisali neke dokumente, ja sam to već rekao i sad ću najkraće ponoviti. Smatrali smo da 9 principa mogu da se potpišu, jer oni potvrđuju državnost BiH, odnosno kontinuitet BiH kao suverene i nezavisne države koja jeste decentralizirana država, ali nije konfederalna, niti federativna država. Dakle, nije to ni federacija, nego decentralizovana država. Mi smo mislili da je to prihvatljivo, jer potvrđuje se državnost BiH, a po našem mišljenju u daljem toku razgovora na bazi takvih principa moguće je napraviti ustav koji omogućuje, koji praktički sada umrtvljava dvije opasnosti a to su, s jedne strane dvije države u državi, s jedne strane tzv. republike srpske, a sa druge strane posebno hrvatske države u državi koja se bila počela razvijati pod nazivom „Herceg-Bosna“.

Mi smo smatrali da je time stavljena tačka na to dvoje, da se pruža nekakva pravna osnova da se stvari dalje ne razvijaju u tom pravcu i da se ide na snaženje države u onim granicama koliko to onih devet principa garantuje. To je bio motiv da smo prihvatili dokument od 9 principa. Mapu nismo prihvatili, kao što znate, i znate razloge. Mislim da se ne ljutite što je nismo prihvatili. I vojni papir nismo prihvatili jer smo na njega imali više prigovora. Jedan od temeljnih prigovora je bio da sudbina teške artiljerije, što je danas bila suštinska stvar i što ostaje suštinsko pitanje uopće tog vojnog rješenja, ako se ono hoće tražiti za stolom negdje, da se ta artiljerija koncentrira i da se stavi pod efikasnu kontrolu. Odredba o tome po našem mišljenju nije bila dovoljno jasna, nije bila dovoljno nedvosmislena... Kad bi to bio slučaj, po našem mišljenju, vojni dokument bi bio u ostalim svojim dijelovima uglavnom prihvatljiv.

Karta, kao što znate, praktički je predstavljala, uprkos svega, ona je bila počela od jasnih principa. Kako su razgovori tekli, ona se sve više deformisala i sve više išla naime, deformisala se u pravcu usvajanja i prihvatanja etničkog kriterija u tolikoj mjeri da se konačno pretvorila skoro u etničku kartu i natezanja oko etničkih granica. Jedina njena dobra strana je to što se radilo o deset a ne o tri provincije, to je bio naš stav, stav naše platforme. Radilo se o 10 provincija, što bi bilo prihvatljivo da su te granice bile povučene na drugi način mapa bi takoreći bila prihvatljiva. Međutim, ona s jedne strane nije uvažavala dovoljno ekonomske, geografske i druge činioce koji određuju oblik provincija, njihov dizajn i granice, a s druge strane, što je po mom mišljenju bila jedna krupna manjkavost, osobito krupna i neoprostiva manjkavost je to što je na neki način uvažila rezultate etničkog čišćenja i ostavila široka područja na kojima je to etničko čišćenje izvršeno. Ostavila je privremeno pod kontrolom vojske koja je to izvršila, što je sa moralnog, sa pravnog i sa praktičnog stanovišta bilo neprihvatljivo...

Hoću da kažem, da je obrnuta situacija, da narod može da se vrati, što se mene lično tiče ja bih razmišljao o tome da potpišem taj papir ne bi li skupili taj narod koji se polako gubi po svijetu i koji vrlo teško podnosi izbjeglištvo, a s druge strane polako se gubi. Neki

praktični razlozi su me naveli da ozbiljno razmišljam da prihvatimo tu mapu ako bi se omogućilo da se naših 600–700.000 ljudi vrati u svoje domove pa da se u nekoj drugoj etapi nastavimo dalje boriti imajući tu državu koja je dosta da kažem, na neki način, difuzna, ali imamo jedan okvir. Da uzmemo to kao neki prvi korak ka tome da se ponište rezultati rata. Jer mi nismo dobili vojnu pobjedu da bi mogli da diktiramo uvjete, uspjeli smo da odbranimo jedan dio teritorije. Rat bi bio zaustavljen u takvom stanju kakvo jeste. Znači, niti su oni uspjeli da nas poraze, niti smo mi uspjeli da njih pobijedimo. To je jedno stanje. Rat bi bio zaustavljen u ovakvom trenutku kakav jeste, u ovakvom odnosu snaga. Mislim da je to maksimalno što bi mogao dobiti. Ja lično bih bio zadovoljan da je ta mapa barem omogućavala povratak tih ljudi natrag, smatrao bih da bi ona bila prihvatljiva.

To je moje mišljenje, naravno, ja je ne bih prihvatio svakako bez konsultacije sa vama, ali dajem jedan svoj lični sud o tome. Međutim, ta mapa takva kakva jeste, uz ostale manjkavosti koje se tiču zanemarivanja ili ignoriranja kriterijuma ekonomskih, funkcioniranja budućih tih provincija ima tu krupnu manjkavost da je zadržala široke oblasti van kontrole bosanske vojske. Inače je predviđeno bilo ono što je bilo u njoj dobro, opet, to je predviđeno povlačenje četnika u neke granice, znači napuštanje dijela teritorija što bi moglo da ima vrlo težak moralni uticaj na vojsku njihovu jer bi se ona morala da povuče iz Foče, Zvornika, Višegrada, Jajca, Donjeg Vakufa, Prijedora, Brčkog itd. Treba da se povuče odatle. To je dobra strana. Loša strana je što bi opet tamo gdje bi se povukli dobila nekakav legalan status, i što oni kažu privremen, jer se jednog dana raspušta sva ta vojska. Prije svega, ona odmah ostaje bez teške artiljerije po onome, a u nekoj perspektivi bi se polako raspustila. Međutim, pošto taj proces demilitarizacije ne vidi se kako bi tekao, to je opet njena loša strana tog vojnog rješenja. Eto, u takvoj situaciji, po našem mišljenju, Konferencija nije uspjela, razišla se, nema saglasnosti. Ova dvojica su uzeli te papire i oputovali za Njujork da to izlože Savjetu bezbjednosti, da mu predlože da on bude arbitar u ovome.

**Svedočenje Dejvida Ovena na suđenju Slobodanu Miloševiću
3–4. novembar 2003.**

(*Suđenje Slobodanu Miloševiću*, Fond za humanitarno pravo,
Beograd 2006, knj. 42, 407–514)

Dejvid Oven: Vens-Ovenov mirovni plan bio je prvi detaljni mirovni plan koji je iznesen na sto, jedan od četiri ili pet planova i ja mislim da je gospodin Milošević pokazao da je želeo da Vens-Ovenov mirovni plan uspe u događajima koji su prethodili sastanku u Atini, kad se obratio premijeru Grčke, predsedniku Jugoslavije i predsedniku Crne Gore, kao i skupštini bosanskih Srba na Palama.

Tužilac: Lorde Oven, budite ljubazni i okrenite, molim vas, treću stranu vaše izjave. Negde u sredini druge strane, u sredini paragrafa, vi kažete sledeće: „Smatram da je predsednik Milošević učinio veliku grešku time što nije iskoristio svoju nesumnjivu, neospornu moć da iskaže uticaj nad sunarodnicima Srbima u Bosni i da im nametne ista rešenja, jer da je to uradio to bi bilo u najboljem interesu srpskog naroda uopšte.“ Kraj citata. Da li taj deo vaše izjave odražava vaše shvatanje da je on u to vreme imao moć da sunarodnicima Srbima nametne neka rešenja ukoliko je to želeo da uradi?

Dejvid Oven: Ja smatram da on jeste imao izvesnu moć, iako znam da se s vremena na vreme pretvarao da je nema. Ali ja smatram da je njegova moć nad bosanskim Srbima i hrvatskim Srbima bila prilično velika u vreme kad je počeo da se razvija Vens-Ovenov plan, januara 1993. godine do maja 1993. godine. Nakon toga mislim da ostaje otvoreno pitanje koliku je moć imao nad njima...

Tužilac: U delu 1992. može da se kaže da su Srbi osvojili najveći deo onoga što su tražili, i to silom. Mislim da vi niste znali za telo koje se zvalo Savet za harmonizaciju?

Dejvid Oven: Ne.

Tužilac: Mi imamo stenografske beleške sa sastanaka tog tela. Časni Sude, mi smo to uveli putem svedoka Lilića. Ja ću da stavim kopiju na grafoskop, a čitaću odavde. Reč je o tome šta optuženi govori 9. januara 1993. godine. Molim vas, vrh strane: „Dozvolite da vas prekinem. Paspalj je rekao da treba da se ostvari integritet srpskog naroda. Mi de facto to imamo, jer objektivno i prema svim našim odnosima, kao što su politički, vojni, ekonomski, kulturni, obrazovni, mi imamo taj integritet. Pitanje je kako da ostvarimo priznanje jedinstva sada, tačnije, kako da legalizujemo tu uniju, to jedinstvo. Kako situaciju koja de facto postoji i de facto ne može da se ugrozi, pretvoriti u de facto i de jure situaciju. I u skladu sa tim, put koji nas vodi do de jure situacije, vodi nas do malog lavirinta...

...Iz vašeg odgovora pretpostavljam da vi prihvatate da je optuženi imao dugoročnu ambiciju za ujedinjenje svih srpskih zemalja?

Dejvid Oven: On je bio pragmatičan. Samo on može da odgovori na to pitanje. Ja smatram da on to sigurno ne bi želeo da isključi... dugoročno gledano. Međutim, nasuprot tome, ja mislim da je ponekad predsednik Milošević njima govorio da svet ide dalje... Ja u svom srcu smatram da je on, barem intelektualno gledano, shvatio da će Republika Srpska da ostane izvan Srbije... Ali zapravo ne znam...

Tužilac: Ja mislim da ste vi već rekli da je njegova ambicija bila to da zadrži ličnu vlast i vi ste upotreбили analogiju, odnosno rekli ste „da je on uzjahao tigra nacionalizma, i da je onda shvatio da je sa tog tigra teško sjahati, a da ga on ne ujede“.

Dejvid Oven: Da, i na kraju ga je ujeo...

Slobodan Milošević: Pa vi ste sami rekli, lorde Oven, da smo proveli sate u argumentovanju razloga da se prihvate ti mirovni planovi. Da li vi smatrate da je trebalo da upotrebimo silu protiv Republike Srpske?...

Dejvid Oven: Pa ne mislim da je bilo neophodno da vi upotrebite silu, ja mislim da je ono što je trebalo da uradite jeste da prekinete dostavu goriva i da prekinete bilo šta drugo, osim obične humanitarne pomoći. Da prekinete dostavu municije, da prekinete, obustavite saradnju kao i mnogo drugih stvari...

Prijatelj suda Kej: Sada vas molim da pogledamo stranu 102. Uzimajući u obzir kako je bio kompleksan ovaj plan koji je trebalo da prihvate bosanski Srbi, podrška gospodina Miloševića tom planu je bila važan faktor po vama?

Dejvid Oven: Da, jeste, tako je. U to vreme u januaru, mi nismo imali njegovu punu podršku, ali je on bio spreman na saradnju i video je da smo mi pokušavali da uspostavimo principe saradnje. Negde u knjizi, ja spominjem kako je on došao na ideju da se spoje dva principa, tako da mi izađemo sa devet principa, umesto sa 10. Dakle, on nam je dao osnovu za kompromis, koju je onda Karadžić prihvatio, jer Karadžić je prvobitno prihvatio osam principa, a kopredsedavajući je izašao sa 10 principa i na kraju smo se nagodili na devet principa.

Prijatelj suda Kej: Milošević je dakle bio taj koji je predložio tu formulu koja je na kraju bila uspešna?

Dejvid Oven: Tako je.

Prijatelj suda Kej: I vi ste svakako mogli da shvatite da je to po njega imalo važne političke posledice. To što je on pomogao da se izađe sa planom koji je bio suprotan težnjama rukovodstva bosanskih Srba u to vreme?

Dejvid Oven: Da, tako je. Moramo da se podsetimo da je većina opozicionih stranaka podržavala doktora Karadžića, uključujući i neke od stranaka čije su vođe kasnije postale rukovodioci i političke vođe u Jugoslaviji, pošto je gospodin Milošević izgubio na izborima.

HRONOLOGIJA MIROVNIH PREGOVORA O BOSNI I HERCEGOVINI

januar 1992 – januar 1993

1992.

2. JANUAR: Slobodan Milošević, Veljko Kadijević i Franjo Tuđman postigli Sporazum o planu mirovnih operacija u Jugoslaviji (Vensov plan).
8. JANUAR: Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 727 o slanju 50 oficira za nadgledanje prekida vatre i priprema za dolazak „plavih šlemova“.
4. JANUAR: Započela implementacija Vensovog plana za Hrvatsku.
8. JANUAR: Savezni sekretar za odbranu SFRJ Veljko Kadijević podneo ostavku.
9. JANUAR: Nastavljen rad Konferencije o Jugoslaviji u Briselu.
15. JANUAR: Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji (Badenterova komisija) podnela *Mišljenje o ispunjavanju uslova za priznavanje pojedinih jugoslovenskih republika*. Sve članice Evropske zajednice priznale nezavisnost Slovenije i Hrvatske.
31. JANUAR: Predsedništvo SFRJ prihvatilo Vensov plan. Zbog protivljenja predsednika Republike Srpska Krajina, Milana Babića, za plan glasao predsednik Skupštine Mile Paspalj.
9. FEBRUAR: Skupština Republike Srpska Krajina u Glini glasala za prihvatanje Vensovog plana.
14. FEBRUAR: U Sarajevu otvorena međunarodna konferencija o BiH pod pokroviteljstvom Evropske zajednice, uz predsedavanje Žoze Kutiljera.

21. FEBRUAR: Pregovori o statusu i ustavnom uređenju BiH u Lisabonu.
24. FEBRUAR: Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 743 kojom se mirovni kontingent od 14.000 vojnika šalje u Jugoslaviju.
29. FEBRUAR – 1. MART: Referendum u Bosni i Hercegovini – 99,43% od 63,4% izašlih opredelilo se za nezavisnu i samostalnu BiH.
- 7–9. MART: Nastavak rada Konferencije o BiH u Briselu, predstavljen Kutiljerov dokument. Nastavljen rad Konferencije o Jugoslaviji.
18. MART: Svi učesnici Konferencije o BiH prihvatili *Izjavu o principima novih ustavnih rešenja za BiH*.
27. MART: Skupština srpskog naroda u BiH proglasila Ustav Srpske Republike Bosna i Hercegovina.
- 30–31. MART: Dokumenta Konferencije o BiH dopunjena apelom za uzdržavanje od nasilja, dokumentom o mehanizmu zaštite ljudskih i manjinskih prava i odlukom o formiranju radne grupe za definisanje konstitutivnih jedinica BiH.
- 2–5. APRIL: Sukobi u Bijeljini. Upad Crvenih beretki pod komandom Željka Ražnatovića Arkana u Bosnu i Hercegovinu.
5. APRIL: Počela blokada Sarajeva.
6. APRIL: Vlade država Evropske zajednice opredelile se za priznanje Bosne i Hercegovine.
7. APRIL: SAD priznale Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.
9. APRIL: Sukobi u Zvorniku.
11. APRIL: Nova runda pregovora Konferencije o BiH u Sarajevu.

16. APRIL: Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju u Helsinkiju usvojila deklaraciju o Jugoslaviji, u kojoj se od vlade Srbije i JNA zahteva da povuku svoje jedinice iz Bosne i Hercegovine.

27. APRIL: Delegati Saveznog veća Skupštine SFRJ usvojili Ustav Savezne Republike Jugoslavije.

28. APRIL: U Lisabonu nastavljen rad Konferencije o BiH.

1. MAJ: Nastavak pregovora o BiH u Lisabonu bez učešća muslimanske strane. Izetbegović zadržan od strane JNA u Sarajevu pa pušten. Sukobi u gradu.

4. MAJ: Predsedništvo SFRJ donelo *Odluku o povlačenju iz Bosne i Hercegovine pripadnika JNA – građana SRJ*.

6. MAJ: Dvanaesta plenarna sednica Konferencije o Jugoslaviji pod predsedavanjem lorda Karingtona.

12. MAJ: Američki ambasador Voren Zimerman povučen iz Beograda na konsultacije.

15. MAJ: Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 752 kojom se traži prekid borbi u Bosni i Hercegovini i odlazak stranih trupa.

16. MAJ: Ambasadori dvanaest zemalja članica EU napustili Beograd.

20. MAJ: Jugoslovenska narodna armija (JNA) preimenovana u Vojsku Jugoslavije (VJ)

22. MAJ: Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina primljene u Generalnu skupštinu UN.

25. MAJ: U Lisabonu nova runda pregovora o etničkim kartama za BiH.

27. MAJ: Posle masakra u ulici Vase Miskina u Sarajevu Žoze Kutljero prekinuo pregovore.
30. MAJ: Savet bezbednosti UN Rezolucijom 757 uveo sankcije Saveznoj Republici Jugoslaviji.
2. JUN: Na teritoriji bivše Jugoslavije raspoređeno preko 14.000 vojnika UNPROFOR-a.
9. JUN: Savet bezbednosti Rezolucijom 758 proširio mandat UNPROFOR-a na Bosnu i Hercegovinu.
20. JUN: Predsedništvo BiH donelo odluku o uvođenju ratnog stanja.
27. JUN: Lisabonski samit šefova država EU doneo Deklaraciju o Jugoslaviji u kojoj se ističe važnost slobodne dostave humanitarne pomoći i suspenduje članstvo Jugoslavije u KEBS-u.
3. JUL: Piter Karington i Žoze Kutljero stigli u Sarajevo.
4. JUL: Badenterova komisija iznela mišljenje da Savezna Republika Jugoslavija nema pravo na automatsko priznavanje i kontinuitet sa SFRJ.
10. JUL: Zatvaranje samita KEBS-a u Helsinkiju. Učešće u razgovorima nepozvan uzeo mandatar Savezne vlade SRJ, Milan Panić.
- 15–17. JUL: Radovan Karadžić, Mate Boban i Haris Silajdžić u Londonu, na inicijativu lorda Karingtona, postigli sporazum o prekidu vatre.
20. JUL: Premijer Panić u desetodnevnoj diplomatskoj turneji na Zapadu.
25. JUL: Velika Britanija najavila novu konferenciju o Jugoslaviji.

27. JUL: Poslednji pregovori u Londonu na bazi Kutiljerovog plana okončani neuspehom. Srpska i hrvatska strana prihvatile mirovni paket kao osnovu za pregovore, bosanska ga odbila.

3. AVGUST: Alija Izetbegović zatražio ukidanje embarga na oružje.

11. AVGUST: Prvi detaljni izveštaji o ratnim zločinima u BiH, predloženo stvaranje međunarodnog suda za njihovo procesuiranje.

13. AVGUST: SAD uspostavile pune diplomatske odnose sa Hrvatskom, Slovenijom i BiH.

14. AVGUST: Trinaesta, poslednja plenarna sednica Konferencije o Jugoslaviji u Briselu pod predsedavanjem lorda Karingtona.

26–28. AVGUST: Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji u Londonu, pod kopredavanjem britanskog premijera Džona Mejdžora i generalnog sekretara OUN Butrosa Galija. Usvojeno 12 principa i Akcioni program, za čije je sprovođenje stvoren stalni Nadzorni komitet pod predsedavanjem Sajrusa Vensa u ime OUN i lorda Dejvida Ovena u ime EZ. Piter Karington dao ostavku na mesto glavnog medijatora EZ za Jugoslaviju, a Žoze Kutiljero ostavku na mesto koordinatora konferencije.

31. AVGUST: Prvi izveštaj specijalnog izvestioca generalnog sekretara UN Tadeuša Mazovjeckog o kršenjima ljudskih prava tokom rata u BiH.

1. SEPTEMBAR: Po podacima Visokog komesarijata UN, u bivšoj Jugoslaviji 2 miliona raseljenih lica.

3. SEPTEMBAR: U Ženevi oformljeno stalno Nadzorno telo u okviru Londonske konferencije, pod predsedavanjem Sajrusa Vensa u ime OUN i Dejvida Ovena u ime EZ.

9. SEPTEMBAR: Pooštren embargo prema Saveznoj Republici Jugoslaviji.

10. SEPTEMBAR: Vladislav Jovanović dao ostavku na mesto ministra inostranih poslova SRJ, zamenio ga Ilija Đukić.
11. SEPTEMBAR: Razgovor Vensa i Ovena sa Ćosićem i Panićem u Beogradu.
23. SEPTEMBAR: SR Jugoslavija isključena iz Generalne skupštine UN.
- 20–29. SEPTEMBAR: Pregovori tri zaraćene strane i kopredsedavajućih.
30. SEPTEMBAR: Sastanak Franje Tuđmana, predsednika Hrvatske i Dobrice Ćosića, predsednika SRJ u Ženevi, uz učešće Sajrusa Vensa i Dejvida Ovena. Postignut sporazum o nekim spornim pitanjima, uključujući i teritoriju Prevlake.
6. OKTOBAR: Savet bezbednosti UN Rezolucijom 780 formirao međunarodnu ekspertsku komisiju za ratne zločine.
9. OKTOBAR: Savet bezbednosti UN Rezolucijom 781 zabranio vojno preletanje nad BiH.
19. OKTOBAR: Sastanak Dobrice Ćosića i Alije Izetbegovića u Ženevi, izražena privrženost principima Londonske konferencije.
20. OKTOBAR: Sastanak Dobrice Ćosića i Franje Tuđmana u Ženevi, potpisivanje Druge ženevske deklaracije.
28. OKTOBAR: Kopredsednici Ženevske konferencije u Beogradu izložili nacrt budućeg ustavnog uređenja BiH finskog diplomate Martija Ahtisarija.
3. NOVEMBAR: Radovan Karadžić u Ženevi potpisao sporazum o nadgledanju aerodroma.
8. NOVEMBAR: Radovan Karadžić izložio pregovaračku platformu bosanskih Srba.

17. NOVEMBAR: Pooštren režim sankcija protiv SRJ u Savetu bezbednosti Rezolucijom 787.

8. DECEMBAR: Predstavnicima zaraćenih strana u Ženevi odvojeno podneli predloge za rešenje sukoba u BiH i teritorijalno razgraničenje.

13. DECEMBAR: Američki državni sekretar Lorenz Iglberger ocenio politiku srpskog rukovodstva zločinačkom.

16. DECEMBAR: Ministarsko zasedanje Ženevske konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Vens i Oven opunomoćeni za pokušaj nalaženja političkog rešenja.

19. DECEMBAR: Savet ministara Evropske zajednice nagovestio dalje pooštavanje mera protiv SR Jugoslavije.

28. DECEMBAR: U Ženevi razgovarali Dobrica Ćosić, Franjo Tuđman, Butros Gali, Andrej Kozirjev, Sajrus Vens i Dejvid Oven.

1993.

3–4. JANUAR: U Ženevi počeo sastanak na vrhu tri zaraćene strane. Vens i Oven predstavili plan u prisustvu Alije Izetbegovića, Dobrice Ćosića, Franje Tuđmana, Radovana Karadžića i Mate Bobana. Objavljeni su predloženi Ustavni principi za BiH, plan prekida ratnih dejstava i mapa decentralizovane Bosne i Hercegovine sa deset provincija. Predstavnicima delegacija su u načelu podržali prekid neprijateljstava, ali su izneli zamerke na predložena rešenja i prekinuli razgovore radi konsultacija.

8. JANUAR: Dobrica Ćosić održao konsultacije sa liderima parlamentarnih stranaka o toku pregovora u Ženevi. Skupština Republike Srpske ovlastila delegaciju da nastavi pregovore koristeći ponuđeno rešenje kao osnov.

9. JANUAR: Sedmočasovna sednica Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici SRJ, uz učešće predstavnika RS i RSK.

10–11. JANUAR: Nastavak pregovora u Ženevi. Srpska strana dala novi predlog ustavnog uređenja BiH kao složene države tri konstitutivna naroda.

12. JANUAR: Srpska delegacija prihvatila devet ustavnih principa za BiH, sa kojima su se ranije saglasile hrvatska i bosanska strana. Principi su preneti na razmatranje Skupštini Republike Srpske.

20. JANUAR: Skupština Republike Srpske odobrila potpisivanje Ustavnih principa za Bosnu i Hercegovinu sa 55 glasova za, 15 protiv, 1 uzdržan.

21. JANUAR: Sednica Saveta za usaglašavanje stavova o državnoj politici SRJ, uz učešće predstavnika Republike Srpske i Republike Srpske Krajine.

23. JANUAR: Počela treća etapa pregovora u Ženevi. Bosanska i srpska strana izrazile nezadovoljstvo razgraničenjima pojedinih provincija.

30. JANUAR: Završeni pregovori o BiH u okviru Ženevske konferencije. Predstavnik bosanskih Hrvata, Mate Boban, potpisao je sva tri dokumenta, Radovan Karadžić u ime bosanskih Srba nije potpisao mape razgraničenja, a Alija Izetbegović nijedan od ponuđenih dokumenata. Kopredsednici su odlučili da prenesu pregovore u Njujork, pod okrilje Saveta bezbednosti UN.